

SÚDNY DVOR
EURÓPSKEJ ÚNIE

Viacjazyčné zápisky z ciest

Camille de Toledo
Stefan Tafrov
José Antonio Pascual
Tomáš Duběda
Anne Lise Kjær
Isolde Burr-Haase
Dr. Eva Vetter
Marina Kaljurand
Nikiforos Diamandouros
Christos Artemidis
Roberta Metsola
Barbara Cassin
Jean-Claude Wiwinius
Michael D. Higgins
Marin Mrčela

Prof. Dr. Barbara Pozzo
Prof. Dr. iur. Sanita Osipova
Prof. Dr. Danutė Jočienė
Réka Somssich
Tonio Borg
Prof. Dr. J. W. van de Gronden
Prof. Dr. Jan Wouters
Katarzyna Kłosińska
Ana Maria Guerra Martins
Radu Paraschivescu
Stanislav Vallo
Prof. Dr. Rajko Knez
Heikki E. S. Mattila
Stig Strömholm

Viacjazyčné zápisky z ciest

Keď cestujúci jednej zimnej noci...

Camille de Toledo.....9

Multilingvizmus alebo moja cesta k slobode a do Európy

Stefan Tafrov.....24

Úvahy filológa o multilingvizme

José Antonio Pascual.....33

Právnicki-lingvisti na Súdnom dvore Európskej únie a súdni prekladatelia v Českej republike – dva rozdielne svety?

Tomáš Duběda.....43

Výklad práva Únie dánskymi súdmi: rozdielom medzi jazykmi sa nepripisuje význam

Anne Lise Kjær52

Oficiálna mnohojazyčnosť – od začiatku politická vec

Isolde Burr-Haase.....61

Molengue znamená v jazyku sango zlatíčko

Univ.-Prof. Dr. Eva Vetter.....75

Estónsky jazyk v Európskej únii z pohľadu poslankyne Európskeho parlamentu

Marina Kaljurand.....84

Mnohojazyčnosť: pohľad občana

Nikiforos Diamandouros.....90

Príhovor za mnohojazyčnosť

Christos Artemidis.....99

Multilingvizmus: vyjadrovanie jednoty prostredníctvom rozmanitosti

Roberta Metsola.....104

„Viac než jeden jazyk“

Barbara Cassin.....107

Mnohojazyčnosť na luxemburských súdoch

Jean-Claude Wiwinius.....115

Írčina v Európe

Michael D. Higgins.....128

O význame viacjazyčnosti v oblasti práva

Marin Mrčela.....134

Viacjazyčnosť na celý život

Prof. Dr. Barbara Pozzo.....143

Lotyšský jazyk a multilingvizmus v Lotyšsku

Prof. Dr. iur. Sanita Osipova.....150

**Úradný jazyk a výklad ústavných záruk týkajúcich sa jeho postavenia
v judikatúre Ústavného súdu Litovskej republiky**

Prof. Dr. Danutė Jočienė.....157

Mnohojazyčné právo Únie v maďarskej judikatúre

Réka Somssich.....171

Multilingvismus a malé štáty

Tonio Borg.....182

Európske právo v poldri: holandčina ako spojivo

Prof. Dr. J. W. van de Gronden.....188

Význam mnohojazyčnosti pre európsku univerzitu budúcnosti

Prof. Dr. Jan Wouters.....197

Koľko jazykov, toľko svetov

Katarzyna Kłosińska.....206

Multilingvismus: svedectvo akademičky a sudkyne

Ana Maria Guerra Martins.....213

Interpretare humanum est

Radu Paraschivescu.....218

Multilingvismus

Stanislav Vallo.....223

Skúsenosti a úvahy na tému inštitucionálnej mnohojazyčnosti na úrovni Európskej únie

Prof. Dr. Rajko Knez.....227

Viacjazyčnosť a severská právna spolupráca

Heikki E. S. Mattila..... 235

Jazyk ako kľúč do sveta práva

Stig Strömholm..... 248

Poznámky

Ked' cestujúci jednej zimnej noci...

— Camille de Toledo

Camille de Toledo je spisovateľ a doktor komparatívnej literatúry. Učí v Ateliéri súčasnej literatúry ENSAV (La Cambre) v Bruseli a na Univerzite v Aix-Marseille. Okrem iného je autorom eseje *Le Hêtre et le Bouleau, essai sur la tristesse européenne* [Buk a Breza, esej o európskom smútku] (2009), a románov *Vies potentielles* (2010) [Možné životy], *L'Inquiétude d'être au monde* (2012) [Obava byť na svete], *Le livre de la faim et de la soif* (2017) [Kniha o hlade a smäde]. Študoval históriu, právo, politické vedy a literatúru. V roku 2004 získal štipendium *Villa Médicis*. V roku 2008 založil *Société européenne des auteurs* na podporu „prekladu, ktorý je sám osebe jazykom“. V roku 2012 sa po smrti brata, matky a otca presťahoval do Berlína. Angažuje sa v oblasti právneho uznania prírodných elementov a spolu s iniciatívou *Pôle Art et Urbanisme* zorganizoval sériu podujatí *Auditions pour un parlement de Loire* [Vypočutia v parlamente rieky Loiry] (2019 – 2020). Tieto podujatia viedli k napísaniu knihy *Le fleuve qui voulait écrire* [Rieka, ktorá chcela písať], v ktorej opisuje to, čo nazýva „právnym povstaním Zeme“. Jeho posledný román, *Thésée, sa vie nouvelle* [Théseus, jeho nový život], ktorý vyšiel vo vydavateľstve Verdier v roku 2020, získal cenu za tvorbu od Académie française a cenu Franza Hessela.

Keď cestujúci jednej zimnej noci...

tak sa začína známa kniha Itala Calvina, v ktorej sa kľukaté príbehy stále nanovo začínajú; a práve tak som prvýkrát uvidel v hmlistej noci neskorej zimy Súdny dvor Európskej únie, jeho vysoké veže stojace vedľa seba, dve zo zlata, jednu čiernu. S odstupom mi po tejto návšteve napadlo, že by sme sa mali vrátiť práve k tomuto momentu, ak stále veríme, ak ešte chceme veriť v Európu. *Keď sa jednej zimnej noci...* spoločne stretneme na tomto mieste, aby sme odpovedali na otázku, ktorú nám kladie krajina ponorená do luxemburskej hmly a táto veľkolepá budova:

Ako dať Európe jedno jediné právo, ktoré by dokázala zdieľať vo všetkých jazykoch?

Ako vytvoriť zo všetkých jazykov a rôznorodej emotívnosti, ktorú v sebe každý z nich ukrýva, spoločný život prepájajúci škandinávске výšiny s vyprahnutými skalnatými zálivmi Stredomoria?

Ak nebudeme mať spoločnú perspektívu, podarí sa nám znovu nájsť *túžbu zblížiť sa*?

*

Je jeseň 2019, od volieb do Európskeho parlamentu ubehlo niekoľko mesiacov a v Berlíne, mojom útočisku, sa dnes oslavuje pád Múru. Už od jari viem, že očakávanej skazonosnej vlne nacionalizmu a populizmu sa vo Francúzsku, v Maďarsku, Taliansku, Španielsku a Poľsku... nepodarilo všetko zničiť. Európa odoláva. Napriek tomu však vidím a počujem to, čo vnímajú všetci, od poslancov až po generálnych riaditeľov Komisie:

do podpalubia preniká voda; opotrebovaný mierový projekt stráca dych. *European dreamers* si s ťažkým srdcom uvedomujú prítomnosť nebezpečenstva, ktoré tu s nami bude stále.

Vitajte na Súdnom dvore Európskej únie!

Európa je odvekým snom, ktorému by sme chceli vdýchnuť nový život. Ako to však urobiť? Túžba po mieri, ktorá sprevádzala obdobie po vojne, rovnako ako nevyhnutnosť obnovy, už dávno stratili svoju niekdajšiu naliehavosť. Vďaka nezameniteľnému hlasu niekoľkých lídrov členských štátov vystačila Európa s dychom až do konca osemdesiatych rokov. Bolo to pekné obdobie francúzsko-nemeckého tanca. Koniec dvadsiateho storočia dokonca prebudil novú nádej v podobe pádu Berlínskeho múru. Zdalo sa, že sa opäť prebudila *túžba po Európe*. Jej kontrapunktom boli ako zlé znamenie bratovražedné balkánske vojny, ktoré na kontinent znova priniesli zabíjanie. Stačí si pozrieť film Thea Angelopoulou *Odyseov pohľad* a spomenieme si na temné násilie tohto svetadielu, keď sa ho znova zmocní šialenstvo nacionalizmu... Napriek nádejiam roku 1989 a varovaniam vojny v bývalej Juhoslávii však bol prvý nádych Európy jej posledným. *Lýra pamäte* už nevydáva nijaký zvuk. Čas symbolov – Willy Brandt na kolenách vo varšavskom gete, vzťah medzi Mitterrandom a Kohlom, silné prejavy o zmierení – uplynul. Musíme nájsť niečo nové, ale čo?

Pri vstupe do veľkej pojednávacej sály...

Bola to zvláštna emócia. Cítil som ju, keď som vstupoval do veľkej pojednávacej sály Súdneho dvora pod priehľadným závojom hlavného lustra. Vnímal som ju pri vstupe vážených sudcov, ktorí pochádzajú zo všetkých svetových strán Európy a ovládajú štyri až päť jazykov. Nadchol ma pohľad na kabínky pre tlmočníkov lemujúce sálu, v ktorých sa zabezpečuje preklad pojednávania do rôznych jazykov Únie. Bolo to ako vstúpiť do Babylonskej veže. Veže, ktorá je pevná a odoláva... akoby som sa ocitol na druhej strane zrkadla, za sloganmi, za debatami *proti* alebo za Európou; ďaleko od politiky, ktorá vždy prinesie toľké sklamanie. Usadil som sa za sklo kabínky pre tlmočníkov a spomenul si na svoje študijné časy, na zvláštnu radosť, keď človek opustí tú uvravenú časť života, v ktorej má každý na všetko svoj *názor*, a zrazu sa sústreďí na strohý, priamočiary svet: na svet Práva.

„Na tento súd treba pozvať všetkých žiakov Európy“, pomyslel som si, „všetkých chlapcov a dievčatá, všetky deti, ktoré chcú zblízka pochopiť, akú námahu si vyžaduje naše európske divadlo.“

Javisko práva

Použil som slovo *divadlo*, lebo Súdny dvor je javiskom, na ktorom sa odborne a prácne vytvára *spoločné právo*, teda zdieľaný výklad európskych pravidiel. Dráma, ktorá sa na tomto javisku odohráva, je drámou divergencie a konvergencie, snahou o jednotnosť a nevyhnutnosťou odchýlok. Ide o drámu plnú *translation gaps*, zámerných i neúmyselných

nedorozumení, drámu dostredivej kultúrnej hrdosti a odstredivej administratívnej tvrdohlavosti. Oproti tomuto javisku sú rovnako ako v divadle lôže: kancelárie, v ktorých všetci neústupčivo a svedomito pracujú na tom, aby zo všetkých tých jazykových dvojíc vytvorili čo *najviac jednotný celok*.

Je tu aj dobre známy Brusel – politický svet vyjednávania a kompromisov, priestor, v ktorom dostáva *duch spolupráce* riadne zabráť, v ktorom sa istá myšlienka spoločenstva rozplýva, pričom symboly a zásady kolabujú. Je to priestor, kde sa posilňuje národný egoizmus a vyhrávajú bolestné hanebné zlyhania. Myslím tu na zbabelosť a ignoranciu, ktoré viedli k smrti tisícov migrantov v Stredozemnom mori. Politika v Európe veru často pripomína stroskotanie: má podobu Brexitu, jej symptómom je nárast extrémnej pravice, vizitkou zas prepojenie súkromných a verejných záujmov, ktoré je súčasťou odvrátenej strany a slabosti zahraničnej politiky. Všetko to prispieva k pocitu porážky.

Oproti tomu však stále existuje to javisko – javisko práva, ktoré nie je také rušné; stále tu je snaha súdu smerujúca k dodržiavaniu spoločných pravidiel; a to ma privádza späť k vzpriameným vežiam Súdneho dvora Európskej únie; keď sa v nich človek ocitne, hneď v zimnej hmle uvidí hradby starého mesta a Luxemburské veľkovojsvodstvo. Tu sa nerozhoduje o pravidlách, tu sa bdie nad ich uplatňovaním. Tu je dôležitý *duch práva*. V čase každodenného zosmiešňovania toľkých zásad to nezaškodí pripomenúť.

Duch práva a jazykov

Existuje väzba, ktorá prepája prácu Súdneho dvora Európskej únie a veľké dejiny a zároveň spája snahu o *vytvorenie jednotného práva* so samotným zmyslom európskeho projektu.

V roku 1945 si Spojenci, ktorí triumfálne zvíťazili nad fašizmom, kládli otázku, ako súdiť obvinených Nemcov. Ich odpoveďou bol Norimberský proces. Aby však mohol súd prebiehať, bolo potrebné preklenúť jazykovú bariéru a nájsť nástroje umožňujúce *medzijazyčný* súdny proces. Sudcami boli anglickí, francúzski, americkí i ruskí štátni príslušníci, pričom väčšina dôkazov bola v nemčine. Bol potrebný preklad. Počas pojednávania sa museli slová svedkov, obetí a obžalovaných v *reálnom čase* pretlmočiť do jazyka sudcov. Dovtedy nemal nijaký tlmočník ani tlmočníčka skúsenosť so simultánnym prekladom. Pri prvých pokusoch mnohí odborníci oslovení v snahe prekonať túto výzvu poukazovali na neprekonateľné obmedzenie človeka: ľudská bytosť nedokáže naraz počúvať, prekladať a zároveň rozprávať. Výzva však napokon bola prijatá. V Norimbergu sa vyvinula *nová* metóda, *metóda prekladu* smerujúca k tomu, aby sa na doráňanom kontinente vytvoril priestor pre medzijazyčnú spravodlivosť.

Európa sa teda zrodila práve v tomto prekladateľskom uzle, medzi jazykmi, na mieste, kde sa stretávajú príbehy zločinu, šialenstvo národov, „európska občianska vojna“, ako píše historik Ernst Nolte, a nevyhnutnosť prekročiť vďaka prekladu, ktorý je sám osebe jazykom,

hranice identít a dať priestor *reči súdneho rozhodnutia*.

Súdny dvor Európskej únie je dedičom tohto prekladateľského imperatívu, ktorý spočíva v tom, aby *právo* mohlo byť zrozumiteľné vo *viacerých jazykoch*.

Často prehliadaná európska realita

Túto mnohojazyčnú realitu Európy si podľa mňa naše politické elity nikdy priveľmi nevšíмали. Netvrdím, že ju ignorujú, len sa mi zdá, že nikdy nebola primerane zohľadnená. Otázka jazykov, teda *spoločenstva tvoreného jazykmi*, by mala byť stredobodom nového európskeho myslenia: ako sa dá vytvoriť verejný priestor otvorený pre viac ako 550 jazykových kombinácií? Ako prepojiť občanov, ktorých delí toľko idiómov a jazykových kódov?

Aj keď jednotlivé rozšírenia Únie spôsobili významný nárast *toku prekladov* a tiež architektonické zväčšenie priestorov Súdneho dvora, reakcie politických elít možno zhrnúť do troch kategórií: a) literárna reakcia, ktorá prevláda a spočíva v tom, že sa mobilizujú spisovatelia a spisovateľky, aby oslávili množstvo rozličných „poetik“; b) pragmatická reakcia typu *business-friendly*, typická nadšením z triumfu angličtiny, pričom vlastne ide o rezignáciu, ktorú mal prelomiť Brexit automatickým ústupom globish ako *pivotného jazyka* európskych záležitostí, a nakoniec c) technologická reakcia, ktorá zaznieva od začiatku nultých rokov a konkrétne od vzniku metód nazvaných „neurónový preklad“, pričom v rámci tejto kategórie si niektorí optimisti

myslia, že vďaka umelej inteligencii, teda prekladu pomocou algoritmu, techniky *machine learning* a sémantických *cloudov*, budeme mať čoskoro možnosť hovoriť všetkými jazykmi.

K otázke drobenia právneho a sociálneho priestoru *podľa jazykov* sa však nikdy nepristupovalo *politicky*. Každý, kto mohol pochváliť myšlienku spojenej Európy, od Victora Huga až po dnešok, v tejto súvislosti nič nepovedal.

Veľký Victor hovoril o „spojených štátoch Európy“ a ja mám chuť dodať, „ale v akom jazyku?“. Ako nájsť súlad medzi pojmom *Únia* v zmysle jednotnosti a nejednotnosťou v jazyku, a teda aj v kultúre, emóciách a pamäti? Zdá sa, akoby sa nikomu nechcelo postaviť sa tejto otázke čelom; znamenalo by to totiž, že o Európe by sme zrazu museli uvažovať prostredníctvom jej konfliktov a nezmieriteľných rozporov.

Model Súdneho dvora Európskej únie

Keď som navštívil Súdny dvor a videl som, ako sú zorganizované jeho služby, uvedomil som si, že práve na tomto mieste, kde prebieha tá obrovská *prekladateľská snaha o porozumenie zmyslu práva*, je priestor, z ktorého sa môžeme znova zamyslieť nad spoločnou budúcnosťou. Z modelov, ktoré sa v tejto inštitúcii vytvárajú v súvislosti s *prekladateľskými technikami*, možno vytvoriť koncepty uplatniteľné na občianstvo budúcnosti.

Povedal som si, že našim deťom môžeme práve na preklade vysvetliť, čo je politika Rozmanitosti, Mnohostrannosti a Rozdielov, ktorú potrebujeme viac ako kedykoľvek

predtým: pri tomto vysvetľovaní netreba vychádzať z morálky, ktorá posväcuje toho Iného, ako o tom uvažoval Levinas, ani z toho, že by sme mali podliehať ilúziám o konvergencii alebo jednote, či o *spoločenstve osudov*, ako možno vravia niektorí a zaštitujú sa pritom symbolmi a Dejinami...

Praktická zručnosť Súdneho dvora, ktorá je založená na skúsenosti, a na jej základe bolo možné zaviesť spoločné pravidlá v rôznych jazykoch, by nám mohla pomôcť zamyslieť sa nad:

1. *občianstvom založenom na preklade*, ktoré je stále v napätí medzi mnohými podobami lojality, v napätí medzi minoritnými regionálnymi kultúrami a širšími národnými a európskymi afinitami, a
2. *občianstvom založenom na preklade*, ktoré sa chápe ako snaha prepojiť niečo, čo nikdy nemožno zjednotiť.

Práve tu *tlčie srdce* fenoménu, ktorý som zažil na Súdnom dvore. Je to niečo, čo človek objaví, keď vyjde hore na veže alebo keď prejde galériou či pobudne v knižnici... Nestretnete tu jediného človeka, v nijakej funkcii, ktorý by nebol pripravený na to, aby čelil výzve zvládnuť rozdiely.

24 jazykov. Pevne stanovené dvojice. Jazyk porád – francúzština. Pivotalný jazyk, ktorým môže byť napríklad angličtina alebo nemčina. Jazyky konania – tých môže byť 24. Preklad rozsudkov, aby európska judikatúra mohla preniknúť do rôznych vnútroštátnych právnych systémov. Právnicki lingvisti pochádzajúci zo všetkých štyroch svetových strán kontinentu. Ich

kolegyne a kolegovia, ktorí pôsobia ako externí spolupracovníci mimo paláca Súdneho dvora; a tiež tí, ktorí overujú kvalitu prekladov. A keď sa začne diskutovať priamo na pojednávaní, prevezmú štafetu tlmočníci a tlmočnice, pričom v každej ďalšej veci musia absorbovať úplne novú sémantickú štruktúru. Z poschodia, na ktorom sa nachádza „DGM“ – generálne riaditeľstvo pre multilingvizmus –, vidím, ako sa cez hmlu prediera červené slnko a pokojne zapadá ponad susediace priestranstvo pokryté jemnou vrstvou snehu. Popritom počúvam tieto slová:

„Niektorí advokáti, ktorí sa na súde bránia pred takým alebo onakým európskym pravidlom, hovoria prirýchlo. Títo speakers zabúdajú, že za všetkými tými sklami obkolesujúcimi Súdny dvor, sme my, ľudia, ktorí naháňajú slová, aby mohli byť pochopené.“

Preteky v snahe *prepojiť jazyky* a vytvoriť tak konkrétny sociálny a právny priestor v spoločnom jazyku: to je preklad a tlmočenie.

„Existuje malý gombík,“ pokračuje žena, s ktorou sa rozprávam. „Ak ho stlačíte raz, nestane sa nič. Ak ho však stlačia aj ďalší tlmočníci v ďalších kabínkach, na stole sudcu začne blikať červené svetielko. Sudca alebo sudkyňa tak vie, že ľudia v kabínkach strácajú niť. V takom prípade sudca často požiadava hovoriaceho, aby spomalil. Tento systém bol vyvinutý pre Norimberský súd.“

V tomto opatrení pre prípad naliehavosti sa skrýva všetko: čas, ktorý je potrebný, aby bolo možné *dospieť k spoločnému právu*. Rozumieť si, dobre si rozumieť. Spomaliť tak, aby sa všetky

uši vo všetkých jazykoch dokázali podieľať na dobrom preklade.

To je európske ponaučenie, ktoré možno získať tu, na Súdnom dvore.

Smerujme k verejnému priestoru v preklade

Keď objavujem jednotlivé sekcie, ako sú UPT – Sekcia pre plánovanie a externý preklad, OAM – Sekcia pre technické zabezpečenie multilingvizmu, PCT – Sekcia terminologických projektov a koordinácie, a uvedomujem si, aké ľudské a technické zdroje sa tu využívajú, snívam o tom, že by sa uplatnili aj v prospech širšieho verejného priestoru: neprekadalo by sa v ňom len právo Únie, ktoré je často dosť vzdialené hlasu našich duší, ale aj tlač, beletria, humanitné vedy... Povedia mi, že je to len sen spisovateľa.

Duch Európy, ktorý sa snažíme nájsť, však je v tomto sne prítomný:

- Európa potrebuje jeden jazyk; jazyk, ktorý nás spája s našimi odchýlkami a rozdielmi a nevzdďaľuje nás jeden od druhého,
- potrebujeme tiež jednu spravodlivosť, jedno právo, ktoré možno spoznať *prostredníctvom jazykov*.

V oboch uvedených prípadoch to znamená, že sa musíme neustále navzájom prekladať, jedni pre druhých.

O tom však spisovateľ nesníva. Je to *fakt*, s ktorým inštitúcie rátať. Je to však zároveň

fakt, o ktorom sa má do budúcnosti rozmýšľať politicky.

Čo by sa stalo s týmto európskym projektom, ak by si podobne ako na Súdnom dvore, ktorý produkuje viac ako milión strán ročne, *európska služba pre preklad* vzala na starosť rovnaký počet strán s cieľom vytvoriť priestor medzi jazykmi, teda *verejný jazykový priestor*? Čo by sa stalo s našimi príslušnosťami, ak by sa takýto *mnohojazyčný priestor* stal realitou? Ako by sa zmenili naše identity, ak by Európa ako celok verejne uznala „preklad“ ako jediný *úradný jazyk*?

Uznali by sa tak naše prepojené príbehy exilu, vzájomného prepletania a premiešavania.

Obrovský systém výhybiek

Sledovať prácu Súdneho dvora nepochybne znamená vnímať milióny strán judikatúry, tisícky žiadostí a podaní týkajúcich sa niekedy mimoriadne odborných tém; znamená to do veľkej miery vstup do srdca ideológie Európskej únie, ktorá je založená na hospodárskej súťaži a zvädza zápas o vytvorenie *čistého a dokonalého trhu*: ide teda o snahu uplatňovať zásady, ktoré boli dojednané v Zmluvách: či ide o otázku etikiet, alebo o technické normy...

Ja sám hlboko nesúhlasím s týmto ideologickým predpokladom; odjakživa som s ním nesúhlasil. Domnievam sa, že prioritu majú mať predovšetkým zásady *európskeho sociálneho práva, práva životného prostredia*, a nie zásady slobodnej hospodárskej súťaže.

Súdny dvor však právo netvorí; bdie nad jeho jednotným výkladom a správnym prekladom, nad jeho dobrým prebratím do vnútroštátnych právnych poriadkov a nad jeho výkladom. A ak by sa na úrovni štátov a Komisie *politicky* podporilo spravodlivejšie, humánnejšie a kultúrnejšie smerovanie, sudcom Súdneho dvora by sa vytvoril priestor na obranu iného *ducha práva*.

Presne o tomto inom *duchu práva* som sníval na konci mojej návštevy.

Súdny dvor preukazuje – sám som toho bol svedkom – predovšetkým neuveriteľnú schopnosť organizovať *tok prekladov*. Treba si pritom predstaviť ohromný systém koľajníc a výhybiek, v ktorom sú stanicami jazyky. A medzi týmito jazykmi prechádzajú a prúdia tisíce strán. Z rumunčiny, lotyštiny, fínčiny, taliančiny, chorvátčiny, slovenčiny, češtiny, bulharčiny, dánčiny, poľštiny, estónčiny, španielčiny, maltčiny, gréčtiny, maďarčiny... do *pivotných jazykov* alebo do *jazyku porád*, a potom späť do uvedenej jazykovej spleti.

Životy tých, ktorí pracujú v rôznych jazykových sekciách, často pripomínajú túto *jazykovú sieť* Súdneho dvora. Sú to polygloti, obyvatelia tejto mnohojazyčnej reality a v hĺbke sú predstaviteľmi *európskeho života*. Trochu sa podobajú tlmočníkom z Norimbergu, ktorí vyvinuli *simultánny preklad* a ich profily si prečítam v zajtrajšom vlaku do Berlína. Narodili sa na jednom mieste, žijú na inom, sú dcérami a synmi rodičov pochádzajúcich

z rôznych krajín... A to je presne tá Európa, ktorú je potrebné nachádzať.

A čo ak sa de Gaulle mýlil...

De Gaulle na tlačovej konferencii 15. mája 1962 povedal jednu vetu, ktorá sa často cituje:

„Európa podľa mňa nemôže byť životaschopná, ak jej súčasťou nebude Francúzsko spolu s Francúzmi, Nemecko s Nemcami, Taliansko s Talianmi, atď. Dante, Goethe a Chateaubriand patria celej Európe, no zároveň to boli predovšetkým Talian, Nemec a Francúz. Európe by nijako nepomohlo, ak by títo muži boli ľuďmi bez vlasti a ak by jazykom ich uvažovania a písania bolo esperanto alebo volapük...”

Takáto veta je elegantná, no zabúda na realitu. Chce nás presvedčiť, že sme odsúdení *opakovane sa vracieť do našich jazykov*. Vyhýba sa však nepopierateľnej skutočnosti, že Dante, Goethe, ani Chateaubriand by sa nestali tými, kým boli, ak by im prekladatelia nepomohli prekonať hranice ich krajín. Uvedená veta tak zotiera obrovský prínos, ktorý pre európsku literatúru znamenali spisovatelia a spisovateľky ktorí sú utečencami, emigrantmi a ľuďmi bez štátnej príslušnosti.

Spoločný priestor – a literárna sláva – však môže existovať len vďaka prekladu.

Súdny dvor to každodenne dokazuje v oblasti práva. Pretavuje do reality to, čo by som mohol nazvať „Pustovňou jazykov.“ Možno len dúfať, že na základe jeho príkladu dokážeme v budúcnosti vytvoriť slovný, politický a poetický priestor

vytvorený z *jazykov* a nebudeme sa neustále vracáť do našich národných mantinelov.

Keď jednej zimnej noci

Vysoké veže Paláca už zahalila noc. Vonkajšia tma vytvára v priestoroch Súdneho dvora a za množstvom jeho presklených povrchov ťaživý dojem nepreniknuteľnosti, z ktorej sa až točí hlava; je to, akoby sme boli obkľúčení zrkadlami, v ktorých sa odráža zdvojený *kancelársky život* a prepletajú sa odlesky svetiel. Odchádzam z Paláca, pohľad obraciam hore. Obrovské žeriavy trčia z hustej vatovitej zimnej hmly ako zvedaví obri. Človek sa chveje, preniká ním chlad.

O niekoľko mesiacov sa skončia práce na tretej veži, potom bude potrebné zvládnuť nevlúdne mesiace pandémie a ustrážiť rovnováhu medzi zdravím a slobodami Európanov. A kým na celom svete bude narastať pokušenie ustupovať a uchýľovať sa k násiliu, budeme nachádzať útechu v predstave, že ďaleko v zimnej hmle na jednom mieste, podobnému rozprávkovej citadele s vysokými vežami, sa naďalej pracuje na rešpektovaní práva, bez ktorého nič nedrží pokope... bez ktorého sa všetko rozpadne.

Berlín 9. novembra 2019, neskôr Brusel
2. januára 2022.

Multilingvizmus alebo moja cesta k slobode a do Európy

— **Stefan Tafrov**

Stefan Tafrov, narodený v roku 1958 v Sofii, je bulharský diplomat, politik, novinár a prekladateľ. Ako člen organizácií na ochranu ľudských práv počas komunistického režimu bol už od založenia demokratického hnutia ZDS v roku 1990 zodpovedný za jeho medzinárodné vzťahy a bol prvým poradcom prezidenta Želju Želeva pre zahraničnú politiku. Bol veľvyslancom v Taliansku a na Malte, vo Veľkej Británii a v Írsku, vo Francúzsku a pri UNESCO, dvakrát stálym zástupcom pri OSN v New Yorku, dvakrát zástupcom ministra zahraničných vecí, ako aj poslancom. Hovorí po francúzsky, anglicky, taliansky, španielsky, poľsky a rusky. Do bulharčiny preložil diela autorov, ako sú François Mauriac, André Gide, Jean-Paul Sartre, Claude Simon, Marguerite Duras, Umberto Eco a iných. Je veliteľom Čestnej légie a rytierom Rádu talianskej hviezdy.

Narodil som sa v Bulharsku v časoch komunizmu, ktorý túto krajinu takmer úplne odrezal od zvyšku Európy. Cesty na druhú stranu železnej opony boli zriedkavé, kontakty s cudzincami boli podozrivé –v tom lepšom prípade mohli viesť k nepríjemnostiam a niekedy boli dôvodom na prenasledovanie. Obzvlášť ťažká bola situácia pre rodiny, akou bola aj tá moja, ktorá bola v nemilosti režimu, pretože môj otec hneď po vojne ako mladý advokát obhajoval členov demokratických opozičných strán, až kým neboli tieto strany v roku 1947 definitívne zakázané. Zatkla ho politická polícia, bol rôznymi spôsobmi prenasledovaný a nakoniec dostal zákaz výkonu povolania na 12 rokov, ktorý bol zrušený až krátko pred mojím narodením v roku 1958. Až do konca života on ani moja matka nesmeli cestovať na Západ. Sám som Železnú oponu prekročil po prvý raz vo veku 31 rokov, 3. októbra 1989, krátko pred pádom Berlínskeho múru. Predtým mi bulharské úrady dva roky odmietali povoliť vycestovať do Francúzska na pozvanie francúzskej vlády, pričom toto pozvanie som dostal ako špecialista na francúzsku literatúru a prekladateľ diel autorov, akými boli François Mauriac, Jean-Paul Sartre, André Gide alebo Claude Simon. „Nepustili“ ma, ako sa vtedy hovorilo, a to nielen preto, lebo som pochádzal z „nesprávnej“ rodiny, ale aj preto, lebo som si navyše dovolil vstúpiť do niekoľkých zoskupení na ochranu ľudských práv, ktoré v 80. rokoch vznikli v Bulharsku a postavili sa komunistickému režimu. Za týchto okolností sa tak túžba po zakázanej Európe vo mne a vo väčšine mojich krajanov prejavila štúdiom cudzích jazykov. V rodine a v celom mojom sociálnom prostredí sa ovládanie angličtiny, francúzštiny alebo nemčiny, čo najväčšieho počtu európskych jazykov, veľmi cenilo a takmer obdivovalo – bola to podstata skutočného vzdelania. Mojimi vzormi boli príbuzní a priatelia, ktorí sa niekedy vďaka svojim znalostiam cudzích jazykov dostali do západných krajín, čo bola výsada, ktorá bola takmer výlučne vyhradená komunistickým funkcionárom. V škole bola povinná ruština. Angličtina, francúzština alebo nemčina sa síce vyučovali, ale len dve hodiny týždenne a len na gymnáziu. Kto sa chcel dobre naučiť cudzí jazyk, musel vynaložiť veľké dodatočné úsilie. Veľmi rozšírené boli rôzne kurzy cudzích jazykov, avšak tie boli dostupné len vo veľkomestách.

Mne samému sa však dostalo tohto privilégia nielen preto, lebo som býval v Sofii, ale aj vďaka silným frankofónnym tradíciám mojej rodiny: moja stará mama vyštudovala francúzsku literatúru v Ženeve, môj otec ako dieťa a mládežník žil a chodil do školy vo francúzskom Švajčiarsku a hovoril vynikajúco po francúzsky. Doma sme mali knižnicu s dielami mnohých klasikov francúzskej literatúry. Svoju veľkú šancu som dostal, keď som bol po ťažkých prijímacích skúškach z bulharčiny a matematiky v konkurencii stoviek mladých uchádzačov, ktorí sa uchádzali o prijatie na francúzske gymnázium, naň prijatý. Toto gymnázium patrilo v bulharskom systéme vzdelávania do siete špecializovaných,

mimoriadne selektívnych cudzojazyčných gymnázií, ktoré boli založené v 60. rokoch a na ktorých sa vyučovali najdôležitejšie európske jazyky – francúzština, nemčina, angličtina, ruština a od 80. rokov aj španielčina. Výučba na týchto gymnáziách sa začínala hneď v prípravnej triede, ktorej jediným účelom bolo osvojiť si príslušný cudzí jazyk, a potom sa väčšina predmetov vyučovala v tomto cudzom jazyku, v mojom prípade po francúzsky. Dodnes mnohí Bulhari, ktorí veľmi dobre ovládajú nejaký cudzí jazyk, za to vďačia týmto gymnáziám, skutočnému výdobytku bulharského systému vzdelávania.

Počas gymnaziálneho štúdia sa tak zrodila moja láska k francúzskemu jazyku, ktorá trvá dodnes. Za to vďačím svojim úžasným učiteľom, ktorí nás naučili nielen správne hovoriť a písať v jazyku Molièra, ale nám tiež ukázali, ako môžeme naplno využiť kultúrne možnosti a hĺbku tohto jazyka.

Len čo som tento jazyk lepšie ovládal, začal som pravidelne navštevovať malú knižnicu kultúrneho inštitútu francúzskeho veľvyslanectva v Sofii, jediného inštitútu západného štátu svojho druhu. Prístup ku kultúrnemu a politickému životu slobodného a demokratického štátu prostredníctvom tlače (70. a 80. roky boli skutočnou zlatou érou francúzskej žurnalistiky) mal pre môj rozvoj ako človeka a ako občana, pre ktorého sa sloboda, spiritualita a ľudské práva stali najvyššími hodnotami, rozhodujúci význam. Francúzština mi pomohla pochopiť, že som Európanom, a umožnila mi zistiť, aká neprirodzená bola izolácia mojej milovanej vlasti, starobylej európskej krajiny a starobylej európskej kultúry, od zvyšku Európy. Podľa francúzskeho príslovia má každý slobodný človek dve vlasti – svoju vlasť a Francúzsko. Mojou druhou vlasťou ako slobodného človeka je francúzsky jazyk.

Od útleho detstva som sa s pomocou kurzov cudzieho jazyka a trochou súkromných hodín neúnavne učil angličtinu. Keďže moje znalosti angličtiny už boli dobré, pri výbere druhého cudzieho jazyka v škole som sa rozhodol pre španielčinu. Výučba španielčiny sa vtedy v Bulharsku práve rozbiehala. V novinových stánkoch boli dostupné noviny veľkých západných komunistických strán vrátane talianskych novín „*L'Unità*“, ktoré boli na dobrej žurnalistickej úrovni a mali liberálneho ducha. Zistil som, že vďaka francúzštine pomerne ľahko rozumiem aj taliančine, kúpil som si knihu o talianskej gramatike a slovník a sám som sa za krátky čas naučil dosť na to, aby som mohol čítať dlhšie texty v tomto jazyku, ktorý mám tak veľmi rád.

Najnapínavejší je príbeh, ako u mňa vznikol záujem o poľský jazyk. Poľsko a jeho kultúra so svojím duchom nezávislosti a slobody ma priťahovali. Niekoľkí vynikajúci bulharskí intelektuáli a moje vzory boli tradične spojení s Poľskom. Preto som sa ako študent v auguste 1980 vydal vlakom do vlasti Mickiewicza a Chopina. Poliaci, ktorí so mnou

cestovali vo vlaku, boli veľmi vzrušení a búrlivo o niečom diskutovali, ale nerozumel som o čom. Neskôr, keď vlak zastavil na železničnej stanici v Lubline, som bol svedkom toho, ako jedna žena bežala na nástupišti popri vozňoch a radostne volala na svojich krajanov vo vlaku: „Są strajki na wybrzeżu“. Bulharka, ktorá študovala v Krakove, mi preložila, že to znamená „Na pobreží sa štrajkuje“. Bol to začiatok štrajku robotníkov v Gdansku. Význam tejto udalosti pochopí len ten, kto sa narodil v komunistickom štáte, lebo v tomto systéme boli štrajky veľmi prísne zakázané. Práve v okamihu, keď som pochopil, čo kričala tá poľská žena na nástupišti železničnej stanice v Lubline, som si po prvý raz pomyslel, že komunizmus odíde aj z Bulharska. S pomocou poľského priateľa som sa dostal do Gdansku a bol som tam, keď Lech Wałęsa a vláda podpísali gdanské dohody, ktorými bolo legalizované odborové hnutie *Solidarność*. Prvé, čo som urobil po svojom návrate do Sofie, bolo, že som sa na poľskom kultúrnom inštitúte v Sofii zapísal na kurz poľštiny. Poľština je tak ako bulharčina slovanský jazyk, takže slovíčka pre mňa neboli ťažké, ale gramatika so svojimi pádmami nie je ľahká pre niekoho, kto je zvyknutý na analytické jazyky, ako je bulharský jazyk alebo románske jazyky.

Na Univerzite v Sofii som vyštudoval žurnalistiku. Počas štúdia som sa usilovne učil angličtinu v skupine pre najpokročilejších a tiež španielčinu a taliančinu. To bola asi najzmyslupnejšia časť môjho inak veľmi spolitizovaného univerzitného vzdelávania. Veľmi ma tešilo, že môžem preniknúť do lexikálnych, gramatických a stylistických detailov jazykov, navzájom ich porovnávať a zistiť, že svety, ktoré sa mi otvorili, sú čoraz zaujímavejšie a stimulujúcejšie. Multilingvizmus bol mojou záchranou z útlaku, mojím spôsobom slobodného života v Európe ešte predtým, ako som sa mohol v Európe voľne pohybovať.

Po skončení štúdia som nastúpil na miesto redaktora v literárnom týždenníku, pre ktorý som písal o vtedajšej francúzskej a talianskej literatúre. Tak som sa úplne prirodzene dostal k literárnemu prekladu, ktorý je osvedčeným prostriedkom na pochopenie najkomplikovanejších mechanizmov cudzieho jazyka. Texty veľkých autorov, ktoré som prekladal, ma učili nielen lúštiť tajomstvá môjho materinského jazyka, ale tiež podrobne čítať komplikované texty. Doteraz mám v pamäti, že knihy, ktoré som preložil, som skutočne prečítal. To platí najmä pre experimentálnu prózu Claudi Simona v jeho románe „Flámska cesta“, ktorý sa sčasti skladá z 20-stranových viet plných prechodníkov, akejsi kubistickej maľby s prostriedkami francúzskeho jazyka. Preklad tohto románu bol pre mňa najväčšou výzvou a doviedol ma na hranice tak francúzskeho, ako aj bulharského jazyka.

Komunistická diktatúra v Bulharsku padla súčasne s pádom Berlínskeho múru. Organizácie na ochranu ľudských práv, ktorých členom som bol od 80. rokov, spoločne s obnovenými politickými stranami, režimom zakázanými v 40. rokoch, spojili svoje sily vo veľkej koalícii, ktorú sme nazývali *Sŕjuz na demokratičnite sili* (Zväz demokratických síl, ďalej len „ZDS“), s cieľom vytvoriť pluralitnú demokraciu. Desaťtisíce bulharských občanov vyšli v mestách do ulíc s dvoma hlavnými požiadavkami: demokracia a návrat do Európy, pričom jedno bez druhého bolo nepredstaviteľné. Popri bulharských národných farbách a modrých vlajkách koalície ľudia mávali európskymi zástavami, ktoré ktoviekde zohnali. Tak sa ľudia ako ja, ľudia so znalosťami cudzích jazykov, ktorí prostredníctvom európskej tlače sledovali svetovú politiku, zrazu ocitli v centre tohto spoločného národného úsilia. Ako spoluzakladateľ denníka ZDS *Demokracija* som bol zodpovedný za medzinárodné správy v tomto denníku a súbežne som založil medzinárodné oddelenie ZDS. Keď bol náš predseda Želju Želev v auguste roku 1990 zvolený za prvého nekomunistického prezidenta Bulharska, stal som sa jeho prvým poradcom pre medzinárodnú politiku, a to v čase, keď si Bulharsko pod jeho vedením zvolilo európsku integráciu ako vedúci princíp nielen pre zahraničnú politiku, ale pre celý svoj vývoj.

Veľmi dôležitou súčasťou európskej orientácie krajiny bola podpora multilingvizmu. Vzhľadom na zjavnú celosvetovú dominanciu angličtiny bolo pre nás dôležité zachovať a podporovať národné jazykové tradície, ktoré vznikli v čase obnovy Bulharska v 18. a 19. storočí, keď boli najdôležitejšími cudzími jazykmi bulharskej elity francúzština a nemčina. Práve preto, aby sa zachovala časť tejto tradície, Bulharsko už v roku 1994 na základe rozhodnutia prezidenta Želeva vstúpilo do Medzinárodnej organizácie frankofónie.

V tomto kontexte došlo k prvej rozhodujúcej zmene vo vývoji môjho osobného multilingvizmu. Po prvý raz vo svojom živote prevažovala ústna komunikácia v cudzích jazykoch, ktoré som sa naučil, nad písomnou komunikáciou. Denne som hovoril so zahraničnými diplomatmi, politikmi a novinármi, najprv v Bulharsku, ale potom aj pri čoraz častejších návštevách v európskych hlavných mestách. Záujem Európy o dianie za vtedajšou Železnou oponou bol enormný. Keď som sa vtedy učil cudzie jazyky, nemal som takmer žiadny prístup k rodeným hovoriacim. Musel som sa vtedy rýchlo prispôsobiť tejto novej situácii, v ktorej bola v popredí ústna komunikácia. Bola to pre mňa obrovská výzva, keďže som sa často stretával s ľuďmi na najvyšších postoch – s vynikajúcimi európskymi členmi vlád, politikmi a intelektuálmi. Nikdy by som si nedokázal predstaviť, že raz budem osobne hovoriť s osobnosťami ako boli François Mitterrand, Valéry Giscard d'Estaing, Jacques Chirac, Margaret Thatcherová, Lech Wałęsa alebo Giulio Andreotti. Pri zvládaní počiatového stresu mi pomohla práve moja dôkladná jazyková príprava založená na dobrých znalostiach gramatiky. Tým, že som

veľa čítal, sa moja slovná zásoba podstatne rozšírila, takže sa mi podarilo prejsť k ústnej komunikácii ľahšie, než by sa dalo očakávať. Tradičné štúdium cudzieho jazyka, ktoré bolo premyslené, s veľkým množstvom gramatiky sa pre mňa z dlhodobého hľadiska ukázalo ako užitočné.

Počas mojej kariéry diplomata, bulharského veľvyslanca v Taliansku a na Malte, vo Veľkej Británii a v Írsku, vo Francúzsku a pri UNESCO a dvojnásobného stáleho zástupcu pri OSN v New Yorku som pochopil, že multilingvizmus bol a je základným predpokladom efektívnej činnosti diplomata a jeho nenahraditeľným pracovným nástrojom.

V diplomacii sú dobré znalosti jazyka partnera pri rozhovoroch osvedčeným prostriedkom na nadviazanie kontaktu a získanie podpory. Keď ma v roku 1992 Karol Wojtyła, pápež Ján Pavol II., prijal na súkromnej audiencii ako veľvyslanca v Taliansku, prihovoral som sa mu v jeho materinskom jazyku. Prekvapene sa ma spýtal: „Ako je možné, pán veľvyslanec, že hovoríte po poľsky, žili ste v Poľsku?“ S veľkým pohnutím som povedal pravdu: „Vaša Svätosť, na základe nádeje, ktorú založenie Solidarności a už predtým Vaše zvolenie za pápeža vzbudilo u nás v Bulharsku, som sa rozhodol naučiť sa po poľsky.“ Ján Pavol II., ktorý bol zjavne dojatý, mi podaroval niektoré zo svojich textov v poľskom znení s krátkym osobným venovaním. Neskôr mi boli mnohí Poliaci, členovia jeho personálu, najdôležitejšou oporou počas mojej misie v Ríme, keď som mal po desaťročiach komunistickej izolácie zmeniť povest' Bulharska k lepšiemu.

S inštitucionálnym multilingvizmom som sa po prvý raz bližšie stretol počas výkonu svojej funkcie stáleho zástupcu Bulharska pri OSN v New Yorku, ktorú som vykonával spolu deväť rokov, najprv od roku 2001 do roku 2006 a potom od roku 2012 do roku 2016. Tým myslím obmedzený multilingvizmus, ktorý je založený na šiestich úradných jazykoch tejto svetovej organizácie: angličtine, francúzštine, ruštine, španielčine, arabčine a čínštine, pričom pracovnými jazykmi Sekretariátu sú angličtina a francúzština. Platný právny rámec zabezpečuje, aby sa počas formálnych zasadnutí orgánov OSN tlmočilo a všetky dokumenty týchto orgánov sa prekladali do všetkých šiestich jazykov.

Vynikajúce tlmočnícke a prekladateľské služby OSN zaručujú bezpečný základ pre prácu diplomatov v tejto organizácii a zohrávajú kľúčovú úlohu pri uľahčovaní politickej komunikácie. Dobrý preklad je nevyhnutným prostriedkom na zjednotenie terminológie, pomáha pri ozrejmení posolstva textu alebo prejavu, ak autor alebo rečník využíva komplikovanú rétoriku, ktorej súčasťou je mnoho štylistických spojení, ktoré zakrývajú skutočný význam, a kultúrnych charakteristík. Táto kľúčová úloha motivuje diplomatov a politikov, aby pri svojej písomne zaznamenávanej ústnej komunikácii počas formálnych

porád používali zjednodušený, priamy jazyk. Skúsený diplomat OSN predpovedá tento „efekt prekladu“ a zohľadňuje ho tým, že do určitej miery píše „pre“ prekladateľa a hovorí „pre“ simultánneho tlmočníka. V konečnom dôsledku sa diplomatická komunikácia stáva štylisticky chudobnejšou, avšak je jednoznačnejšia, čo je užitočné pre rozhodovací proces a politiku.

Ďalším dôležitým efektom, ktorý zdôrazňuje ústrednú úlohu tlmočnických a prekladateľských služieb pri zlepšovaní politickej komunikácie, je, že tieto služby v istom zmysle vzdelávajú diplomatov a zástupcov, ktorí používajú jeden z úradných jazykov OSN ako cudzí jazyk. Diplomati spravidla považujú tlmočníkov a prekladateľov za bezpečný zdroj jazykovej presnosti. Preto jazykové služby OSN určujú terminológiu, ktorú delegácie prijímajú ako záväznú pre prax. Obzvlášť cenné je to pri zostavovaní politických dokumentov, keďže sa tým predchádza riziku používania nejednoznačného jazyka a dvojznačných pojmov. Takto si môžu byť zástupcovia istí, že anglické slovo, ktoré použijú, sa presne a predvídateľne preloží do ostatných piatich jazykov a naopak. Pôsobivá je tiež flexibilná komunikácia v rámci jazykových služieb, ktoré navzájom rýchlo koordinujú presný preklad nových pojmov do šiestich jazykov bez ohľadu na to, v ktorom z týchto jazykov sa nový pojem objavil.

Sťažnosti zástupcov na preklad sú veľmi zriedkavé. Niečo také, ako bol neslávne známy príklad značného rozdielu medzi anglickým a francúzskym znením historickej rezolúcie Bezpečnostnej rady č. 242 o Blízkom východe z roku 1967, sa v posledných desaťročiach nezopakovalo. Vtedy článok 1 bod (i) znel v angličtine „withdrawal of Israel armed forces from territories occupied in recent conflict“ – namiesto „THE territories...“ a vo francúzštine „retrait des forces armées israéliennes DES territoires occupés au cours du récent conflit“. Niekedy simultánni tlmočníci spresňujú svoju terminológiu, kým sledujú prejavy diplomatov, ktorí hovoria svojím materinským jazykom. Pri verejných poradách Bezpečnostnej rady v rokoch 2001 a 2002 som zažil, že vtedajší stály zástupca Ruska Sergej Lavrov, ktorého angličtina je vynikajúca, si pri kritických politických otázkach týkajúcich sa Iraku alebo Blízkeho východu držal slúchadlo pri uchu a pozorne sledoval simultánne tlmočenie svojich vyjadrení z ruštiny do angličtiny a vždy, keď nesúhlasil s prekladom, opravil tlmočníka anglickým výrazom, ktorý považoval za správny.

Dominantnosť angličtiny neobišla ani OSN, najmä jej sídlo v meste, kde sa hovorí po anglicky, akým je New York. Neformálne porady sa konajú takmer výlučne v angličtine. To ovplyvňuje aj formálne zasadnutia, keďže niektorí delegáti radšej hovoria po anglicky, lebo sa domnievajú, že im je tak ľahšie a lepšie rozumieť.

Počas deviatich rokov svojho pôsobenia na poste veľvyslanca pri OSN som osobne prednášal svoje prejavy s niekoľkými výnimkami vo francúzštine, lebo ochrana multilingvizmu má podľa môjho názoru kultúrny a politický význam, ktorý prevažuje nad skutočnými alebo domnelými výhodami výlučného používania angličtiny. Vďaka vynikajúcemu simultánnemu tlmočeniu som nikdy nemal pocit, že moje posolstvá neboli pochopené alebo že moja krajina a ja ako jej zástupca sme boli na komunikačnej úrovni ukrátení. Prirodzene, nebolo to vždy ľahké, najmä keď som pri komplikovaných a politicky citlivých otázkach na neverejných zasadnutiach Bezpečnostnej rady musel improvizovať, lebo dokumenty a pokyny, ktoré mi boli krátko predtým zaslané, boli sformulované v bulharčine alebo angličtine.

Môj osobný multilingvizmus bol pre mňa dôležitým prostriedkom na získanie sympatií pre moju krajinu v OSN. Napríklad mi veľmi pomohol po mojom zvolení za predsedu jedného zo šiestich hlavných výborov Valného zhromaždenia, 3. hlavného výboru, ktorý sa zaoberá sociálnymi, humanitárnymi a kultúrnymi otázkami a najmä ľudskými právami. Skutočnosť, že som počas výkonu svojej funkcie predsedu ovládal štyri úradné jazyky OSN, podľa môjho názoru prispela k lepšej nálade počas rokovaní a pomohla mi lepšie zvládnuť mnohé zložité situácie.

Jedna z najdôležitejších úloh diplomatov v OSN spočíva vo vedení volebných kampaní v rozličných orgánoch. To si vyžaduje mnoho ich času a veľkú námahu. Sociálne a ľudské kontakty so zástupcami krajín, ktorých podpora sa má pri týchto kampaniach získať, sú rozhodujúce pre dosiahnutie tohto cieľa. Bulharsko a Bielorusko sa napríklad v roku 2001 uchádzali o post nestáleho člena Bezpečnostnej rady OSN. Môj konkurent, stály zástupca Bieloruska, predtým dlhoročný predseda vlády svojej krajiny, hovoril len po rusky a viedol kampaň s pomocou mladých diplomatov, ktorých pri svojich rozhovoroch využíval ako tlmočníkov. Ja som vďaka mojej mnohojazyčnosti mohol komunikovať s mnohými veľvyslancami, u ktorých som sa usiloval získať podporu pre kandidatúru Bulharska, v ich materinskom jazyku. Bulharsko zvíťazilo už v prvom kole.

V článku 22 Charty základných práv Európskej únie sa uvádza, že „Únia rešpektuje kultúrnu, náboženskú a jazykovú rozmanitosť“. V predchádzajúcom článku 21 Charty sa výslovne zakazuje diskriminácia z dôvodu jazyka. Charta je jedným z hlavných prameňov inštitucionálneho multilingvizmu Európskej únie. Ide o hodnotové rozhodnutie v prospech zachovania jazykovej rozmanitosti, ktorá je dedičstvom našej tisícročnej histórie a bez ktorej by bol nemysliteľný najdôležitejší výdobytok európskej integrácie, jej podstata, a to nastolenie a zachovanie mieru na európskom kontinente po druhej svetovej vojne, tzv. pax Europaea, o ktorom snívali generácie veľkých humanistov. Mier v Európe

neumožňuje kultúrna a jazyková asimilácia ako v prípade amerického „melting pot“, ale zachovanie a nekonfliktné spolužitie jednotlivých národných identít prostredníctvom dosiahnutia jednoty nie napriek, ale z dôvodu tejto kultúrnej a jazykovej rozmanitosti, ktorá je dedičstvom našej tisícročnej histórie.

V tomto právnom a politickom rámci inštitucionálny multilingvizmus garantuje nezrušiteľné právo každého občana Únie na prístup k oficiálnym dokumentom vypracovaným európskymi orgánmi a inštitúciami v jeho materinskom jazyku. Zaručuje právo občanov bez ohľadu na ich znalosti cudzích jazykov klásť otázky a dostávať na ne odpovede v tom úradnom jazyku Európskej únie, ktorý si zvolia.

Pri diskusii o budúcnosti Európy často počuť, že jestvujúci model inštitucionálneho multilingvizmu je z hľadiska riadnej správy vecí verejných drahý a neefektívny. Riešením je údajne určiť jeden alebo maximálne dva jazyky za úradné jazyky Európskej únie, ktoré sa majú vybrať podľa demografických alebo ekonomických kritérií. Taká odchýlka od zásad zákazu diskriminácie, ktoré sú zakotvené v Charte, by nepochybne viedla k rozdielnemu zaobchádzaniu s európskymi občanmi, otvorila cestu v podstate oligarchickému modelu fungovania európskych inštitúcií, a tým by posilnila euroskeptické nálady v mnohých európskych členských štátoch.

Najdôležitejšou úlohou bulharskej spoločnosti je v súčasnosti reforma súdnictva. Pri týchto snahách sa moja krajina opiera o právo Únie a inštitúcie Únie. Preto má komunikácia, ktorú nenarúšajú jazykové bariéry, v právnych otázkach medzi bulharskými súdmi, verejnými predstaviteľmi, politikmi, mimovládnyimi organizáciami, novinármi a občanmi na jednej strane a orgánmi a inštitúciami Európskej únie na druhej strane zásadný význam pre upevnenie právneho štátu v Bulharsku. Len v roku 2021 podali bulharskí sudcovia 60 návrhov na začatie prejudiciálneho konania na Súdnom dvore Európskej únie a toto číslo z roka na rok rastie. Z pohľadu Bulharska je práca právnych a jazykových odborníkov na Súdnom dvore Európskej únie a v ostatných európskych inštitúciách nevyhnutná. Ich práca je dôležitým príspevkom k formovaniu Európy, akú potrebujeme a milujeme, teda otvorenej, mnohostrannej a solidárnej Európy.

Úvahy filológa o multilingvizme

— José Antonio Pascual

José Antonio Pascual je filológ, ktorý sa zaoberá históriou španielčiny. Väčšinu svojej pedagogickej kariéry pôsobil ako profesor španielskeho jazyka na Universidad de Salamanca. Je členom Real Academia Española (Španielska kráľovská akadémia), v ktorej zastával funkciu zástupcu riaditeľa. Je laureátom národnej ceny Menéndeza Pidalu za výskum. Získal čestný doktorát na univerzite Paris XIII a na univerzite v Leónu.

*Slovo je skrytou zbraňou,
ak jeho podstata popiera to, čo sa ním sľubuje*
Pedro López Lara: *Meandros*. Madrid : Vitruvio, 2021.

1. Multilingvizmus ilustrovaný na príklade práva Európskej únie

Multilingvizmus je tu, pred našimi očami, v každodennej realite, ktorá nás obklopuje, tak ako príroda, ktorej súčasťou sú vzduch, slnko, moria alebo lesy. V jazykoch sa formuje reč a prostredníctvom nich sa osoby, ktoré nimi hovoria, začínajú oboznamovať s usporiadaním reality, zatiaľ čo svojím jazykom postupne vytvárajú tajuplné a blízke bratstvo, ktoré je založené na tom, že od malička nazývajú tie isté veci tými istými menami. Jazyk, ktorý nám bol daný, potom používame na to, aby sme sa vyjadrovali v dobrých aj zlých chvíľach, komunikovali s priateľmi, bránili sa pred tými, ktorí v nás vzbudzujú strach, alebo jednoducho žili, mysleli, zabávali sa, či dokonca klamali... Máme plné právo vyjadrovať sa vo svojom vlastnom jazyku, čo neznamena, že tento ani žiadny iný jazyk je lepší alebo horší ako ostatné jazyky.

Preto sa domnievam, že cieľom tejto *Démarche Multilinguisme* [Vyzdvihnutie mnohojazyčnosti], ktorú zorganizovalo Generálne riaditeľstvo Súdneho dvora Európskej únie pre multilingvizmus, je dať najavo, že táto inštitúcia stále dbá na ochranu jazykov, ktorú zabezpečovala od svojho vzniku a ktorá je v skutočnosti ochranou osôb, ktoré hovoria týmito jazykmi, aby si mohli slobodne vybrať jeden alebo viacero jazykov, v ktorých sa chcú vyjadrovať.

Ako externý pozorovateľ, ktorý má veľmi málo skúseností s tým, čo sa deje za horizontom vymedzeným mojimi knihami, mám dojem, že Únia ako spoločenstvo práva sa od svojho vzniku dôsledne usilovala zabezpečiť, aby v oblasti, ktorá je taká dôležitá pre demokraciu, ako je oblasť práva, existencia ľudských, technických a organizačných prostriedkov, ktorej cieľom je dosiahnuť v tejto mnohojazyčnosti Únie, aby sa každý, kto sa obráti na súd, vyjadroval v jazyku svojej krajiny a aby každý členský štát bránil svoje záujmy vo svojom úradnom jazyku, nezostala len želaním, ale aby sa zmenila na skutočnosť. To komplikuje situáciu, keďže existuje povinnosť prekladať veľkú časť úradných dokumentov do všetkých jazykov, ako aj zabezpečiť v súdnom konaní a v iných situáciách tlmočenie do každého z týchto jazykov. Podľa môjho názoru je preto významným počinom, že v tejto zložitej spleti prekladov a tlmočenia sa podarilo pracovať na kvalitatívnej úrovni, ktorá sa vyžaduje pri výkone spravodlivosti, čo spomeniem nižšie.

Únia, ktorá je ďaleko od ideálu, ktorým by bola pre niektorých jazyková jednotnosť, sa nielenže od začiatku rozhodla pre multilingvizmus – čo je stav jazykov, ktorý je pre každého filológa prirodzený –, ale ďalej ho posilňovala prostredníctvom takých dobre premyslených krokov, akým bola aj široko koncipovaná výmena univerzitných profesorov a študentov z ich krajín prostredníctvom programov, akým je program Erasmus, spolu s inými programami rôzneho rozsahu v oblasti vyučovania a výskumu, ktoré slúžili ako stimul na podporu súbežných iniciatív s mimoeurópskymi krajinami v rámci Únie a mimo nej.

2. Nevyhnutná kvalita prekladu

Je nemožné, aby komunikácia medzi osobami, ktoré spolu žijú v mnohojazyčnej oblasti, nespôsobovala interakciu ich jazykov. Treba však odlíšiť spontánnejšiu a bližšiu interakciu, ku ktorej dochádza v každodennej meniacej sa realite, od interakcie, ktorá sa vyskytuje v iných vzdialenejších, či dokonca úplne cudzích situáciách patriacich do oblasti práva a verejnej správy, v ktorej sa vyžaduje čo najpresnejšie vyjadrovanie pojmov. Tí, ktorí pracujú v inštitúciách Únie, musia pri svojej práci každodenne prihliadať na špecifiká európskeho práva, ktoré sa uplatňuje v rôznych častiach Únie. Vzhľadom na tieto špecifiká je nevyhnutné osvojiť si cudzie pojmy (resp. prijať ich), a to navyše s takou mierou presnosti, ktorú nie je ľahké dosiahnuť, keďže význam právnych pojmov sa neustále mení. Tieto zmeny vysvetľujú ťažkosti pri preklade výrazov v tejto oblasti, čo je úloha, v ktorej – mimochodom – každodenná práca, ktorá sa vykonáva v Únii, vytvára doktrínu.

Je to doktrína prinajmenšom pre filológa, najmä ak je do určitej miery lexikografom, lebo pre neho sú skutočným pokladom informácie nachádzajúce sa tak v databázach inštitúcií Únie, ako aj v technických komentároch, ktoré obsahujú jej dokumenty alebo publikácie. Ukážem to na niekoľkých problémoch, s ktorých riešením som sa postupne oboznámil (a ktoré by stálo za to upraviť čo najpodrobnejšie):

1. Najjednoduchšie je hľadať zrozumiteľnejší preklad výrazu, ako je anglický výraz *rule of law*, ktorý je v mnohých prípadoch namiesto využitia pojmu *Estado de derecho* (právny štát) pochopiteľnejšie preložiť pojmom *imperio de la ley* (vláda práva). Je jasné, že môžu vzniknúť určité problémy, ktoré sa dajú ľahko prekonať, ako je v to v prípadoch, v ktorých v cieľovom jazyku aj v zdrojovom jazyku síce existuje príbuzný pojem, ale preklad technického významu bežným slovom nie je vhodný, keďže medzi týmto novým významom a starým významom existuje rozdiel, pokiaľ ide o register: tak je to v prípade

anglického právnického pojmu *frivolous*, ktorého preklad do španielčiny pojmom *frívolo* (neopodstatnený) môže byť v určitom právnickom kontexte presnejší než použitie slov ako *infundado* (nedôvodný) aj napriek rozdielu v chápaní medzi tradičným a novým významom.

2. V mnohých prípadoch problém vyplýva z potreby spresniť prostredníctvom odlišných slov rozdiel, ako je ten, ktorý sa nachádza vo významoch pojmu *big data*: *macrodatos* (makroúdaje) alebo *datos masivos* (hromadné údaje), ale tiež *ciencia de los datos* (dátová veda) alebo *inteligencia de datos* (dátová inteligencia). Anglický pojem *remedies* sa rovnako zvykne prekladať ako *acciones* (žaloby), *vías de recurso* (prostriedky nápravy) alebo jednoducho *recursos* (opravné prostriedky), ak sa týmto pojmom označuje prostriedok, ktorým sa uplatňuje určité právo alebo určitý nárok (to je bežné), ale v iných kontextoch je vhodnejšie preložiť ho pojmami ako *tutela* (ochrana), *amparo* (náprava), *medidas de tutela* (ochranné opatrenia), *medidas cautelares* (predbežné opatrenia) (ak ide o prostriedok na dosiahnutie preventívnych opatrení) alebo *reparación* (náhrada) či *resarcimiento* (odškodnenie) (ak sa hovorí o kompenzačných opatreniach).
3. Dokonca sa možno stretnúť s tým, že príbuznosť pojmov naruší rozdiel významov neologizmu. Pri rokovaniach Únie o Brexite sa tak na základe slova *backstop*, ktoré v športovej terminológii označuje určitý typ prekážky, vytvorilo slovné spojenie *backstop solution*, ktoré sa uplatnilo na zotrvanie územia Severného Írska v colnej únii Európskej únie. Do španielčiny bolo preložené podobným spôsobom ako do iných jazykov, a to pojmami (*solución del*) *mecanismo de protección* [ochranný mechanizmus (riešenie týkajúce sa ochranného mechanizmu)], (*solución de*) *salvaguardia* [ochrana (ochranné riešenie)], *solución de última instancia* (riešenie posledného stupňa) a *solución de último recurso* (krajné riešenie), pričom tieto dve posledné uvedené slovné spojenia sú vhodnejšie než prvé dve uvedené slovné spojenia, ktoré odkazujú na výraz týkajúci sa konkrétne finančnej oblasti, ktorý bol použitý pri kríze, ktorá sa začala v roku 2008, v inom kontexte a s iným významom.
4. Nemenej dôležité je vziať do úvahy zmeny v mentalite spoločnosti a ich vplyv na terminologické zmeny, vzhľadom na ktoré je vhodné niekedy nepreložiť pojem *illegal* ako *ilegal* (nezákonný), ale ako *irregular* (protiprávny). Tak je to aj v prípade dvojakého významu (týkajúceho sa celej rozpočtovej oblasti alebo výlučne daňovej oblasti), ktorý postupom času získal výraz *fiscal* vo finančnej oblasti v angličtine a španielčine. Problémom je v tomto prípade zložitost' jeho

významov, vzhľadom na ktorú by sa mali spresniť hodnoty, ktoré by tieto slová mali vyjadrovať pri ich používaní v právnom kontexte v jednotlivých jazykoch.

Príklady ako tieto, ktoré som našiel v publikácii jednej z inštitúcií Únie, svedčia o dôslednej pozornosti venovanej prekladu v súdnych orgánoch Únie zo strany právnikov-lingvistov a tlmočníkov. Z tohto dôvodu je Súdny dvor v tejto oblasti vzorom pre podobný typ inštitúcií v rámci Únie a mimo nej, čo je v konečnom dôsledku spôsobené tým, že pri výkone svojej činnosti uprednostňuje kvalitu, a to s vedomím, že bez ohľadu na vynaloženú pozornosť pri preklade to nestačí na nastolenie spravodlivosti v mnohojazyčnej situácii. Dosiahnutie tejto kvality je možné najskôr vďaka pôvodnému vzdelaniu prekladateľov a tlmočníkov, potom procesom ich výberu, následne ich sústavným zdokonaľovaním počas celej ich kariéry a napokon ich každodennou prípravou na svoju prácu, pri ktorej majú k dispozícii vhodné podklady a určitý čas na ich preštudovanie.

3. Viacjazyčnosť nebráni zblíženiu jazykových prostredí

Po tomto nevyhnutnom exkurze týkajúcom sa kvality sa vrátim ku vzťahu medzi jazykmi, ktoré koexistujú v búrlivom mori, v ktorom dochádza k stretu jednotlivých mentalít existujúcich v rôznych krajinách Únie. Niektorí dospeli k názoru, že to, čo je ich – napríklad ich jazyk alebo ich náboženstvo – je lepšie než to, čo majú ostatní, pričom v tom nachádzajú odôvodnenie na vytvorenie rozličných prekážok preberania pojmov z cudzích jazykov. Iní sa naopak domnievajú, že jedinou podmienkou, ktorú musí určité slovo splniť, aby mohlo prejsť z jedného jazyka do druhého, je, aby si to želali osoby, ktoré hovoria daným jazykom. To vysvetľuje dva spôsoby obvykle používané na posúdenie pojmov prevzatých z cudzích jazykov, ktorých cieľom je – ak sa na ne pozrieme z lepšej stránky – v prípade prvého spôsobu asertivita osoby hovoriacej daným jazykom, ktorá sa usiluje nenarušiť súbor nástrojov, pomocou ktorých bol vybudovaný jej jazyk, a v prípade druhého spôsobu snaha dosiahnuť oslobodenie tohto jazyka od miestnych väzieb a jeho priblíženie k iným jazykom.

Pri balansovaní medzi týmito dvoma extrémami, medzi ktorými sme sa pohybovali počas celej histórie, by sme mali odložiť nabok obavy, ktoré vznikajú v súčasnosti označovanej ako búrlivá, v ktorej sa zdá, že naše jazyky sú odsúdené na inváziu barbarov (v etymologickom zmysle tohto slova), čo u mnohých, ktorí nimi hovoria, vyvoláva beznádej. Ak by sme sa pozreli do minulosti, zistili by sme, že to, čo sa kedysi javilo ako neúnosná invázia slov pochádzajúcich z iných jazykov, sa skončilo zánikom väčšiny z nich,

lebo tí, ktorí nimi hovorili, dokázali uplatniť lingvistickú ekológiu a recyklovali väčšinu týchto neznesiteľných novotvarov tým, že ich hodili do ohňa, kde ich duše používateľov jazyka premenili na popol.

Vzájomná výmena slov – bez ohľadu na to, aká je jej podoba – je len vrcholom ľadovca, ktorého odkrytie nás privádza na cestu vzájomnej výmeny myšlienok – a teda aj mentalít ovplyvňujúcich tieto myšlienky –, ktorá sa začína prostredníctvom jazykov tých, ktorí nimi hovoria. Je to súčasťou toho, čo sa nazýva kultúra, ktorá zahŕňa tradície, správanie, myšlienky, názory, predsudky, rituály, módné trendy a dokonca aj zákony.

Práve mosty, ktoré vznikajú medzi jazykmi, ktoré existujú vedľa seba, uľahčili rozvoj, ku ktorému došlo v lingvistických a filologických disciplínach (prostredníctvom gramatík, slovníkov či tezaurov), ktoré umožňujú vzdelaným ľuďom hlbšie preniknúť cez spleť *iných* jazykov. Okrem toho lingvistom, ktorí sa zaoberajú informačnými technológiami, a dátovým analytikom sa podarilo vytvoriť to, čo sa trochu nepresne označuje ako automatický preklad – ktorý siaha od štatistických modelov po najnovšie modely založené na neurónových sieťach (NMT) –, ktorý mnohí z nás dennodenne využívajú. Mimochodom, využívanie týchto prostriedkov na Súdnom dvore ukazuje iným orgánom mimo okruhu inštitúcií Únie príležitosť využívať ich, pričom je jasné, že ich používanie musia spojiť s dôsledným postupom revízie, keďže vedia, že prekladatelia stále zohrávajú hlavnú úlohu pri vykonávaní týchto činností, pri ktorých sú stroje vynikajúcimi pomocníkmi, ale v konečnom dôsledku zostávajú len pomocníkmi.

Vyššie uvedené nevyklučuje možnosti prispieť k väčšej priepustnosti jazykov Únie, pokiaľ ide o používanie pojmov súvisiacich s právom. Dielo, akým je *Diccionario Panhispánico del Español Jurídico* [Panhispánsky slovník právnickej španielčiny], ktorý vydala Real Academia Española [Španielska kráľovská akadémia], ponúka výstižné príklady obratnosti a presnosti pri narábaní s jazykom. Jeho súčasťou je celá právnická slovná zásoba, spoločné pojmy a územné varianty zo Španielska a z ostatných hispanofónnych krajín Ameriky. Tento slovník na základe každého z hesiel, ktoré sú v ňom uvedené, umožňuje okamžite vyhľadať predmetné slová používané zákonodarcom v každej z dotknutých krajín. Táto informácia zjednodušuje rozsiahlu vzájomnú komunikáciu medzi všetkými hispanofónnymi krajinami. Je to prvý krok na ceste k vytvoreniu informačného spoločenstva, ku ktorému sa zakrátko pridá aj prepojenie s databázami Únie a iných európskych krajín bez ohľadu na ich jazyk. Bude teda možné zistiť varianty určitého pojmu v hispanoamerickej a európskej oblasti bez opustenia toho istého systému a nezávisle od jazyka, v ktorom sú sformulované.

Mám na mysli typ diela, ktorého štruktúra by sa uplatňovala na právne predpisy justičnej a administratívnej siete krajín Únie. Táto možnosť je v skutočnosti už spomenutá v uvedenom slovníku, keďže spolu s výrazmi, ktoré sa týkajú výlučne Španielska [napríklad slovné spojenie *Consejo de la Guardia Civil* (Rada Civilnej gardy), ktoré je charakteristické pre verejnú správu, alebo slovné spojenie *censo vitalicio* (doživotný nájom), ktoré sa používa v občianskoprávných predpisoch platných v Katalánsku] a hispanoamerických krajín [napríklad *casación en forma de oficio* (zrušenie *ex offio* z formálnych dôvodov) alebo *conducta ministerial* (súbor práv a povinností sudcov pri výkone funkcie) v Čile či *caución de no ofender* (záruka dobrého správania) v Mexiku], sú rozobraté aj výrazy, ktoré sa priamo týkajú európskych inštitúcií [*comercialización transfronteriza* (cezhraničné uvádzanie na trh) alebo *Convenio de Bruselas* (Bruselský dohovor)]. Toto dielo tak ukazuje možnosť spolupráce medzi inštitúciami európskych krajín v oblastiach týkajúcich sa jazyka a práva, čo by predstavovalo značnú podporu pre uplatňovanie multilingvizmu v oblasti práva.

V súvislosti s rôznymi spôsobmi posudzovania neologizmov v minulosti by som chcel poukázať na opodstatnenosť prostriedkov umožňujúcich čoraz bezpečnejšie prekonávanie týchto zložitých rozdielov medzi krajinami a osobami, pričom slová tvoria len jednu z ich častí. Je to nevyhnutný krok na to, aby sme ako Európania naplno využili význam slova *únia*, ktoré je súčasťou slovného spojenia *Európska únia*, a vedeli sa inšpirovať vylepšeniami, ktoré môžeme nájsť v prostredí iných, a začleniť ich do spoločnosti, ktorá je „našou“ a o ktorej si nik nemôže myslieť, že sa má uspokojiť s názorom, že dospela k dokonalosti.

4. Námietky filológa voči určitým spôsobom chápania multilingvizmu

V tejto chvíli stále trvám na svojom názore na multilingvizmus, ktorý vychádza z toho, že jazyky sú si rovnocenné. Domnievam sa však tiež, že v súčasnej situácii sudcovia a tí, ktorí im pomáhajú – súdni úradníci, prekladatelia a tlmočníci –, musia mať k dispozícii rokováci jazyk, ktorý bude slúžiť ako nástroj pri ich diskusiách a v ktorom sa zostaví verzia dokumentov, ktorá sa bude považovať za „originálnu“. Táto myšlienka nevyplynula zo zásad filológie, ale z toho, že inštitúcia musí mať k dispozícii jazyk, ktorý uľahčí prácu osobám hovoriacim rôznymi jazykmi, aby ju mohli vykonávať bez sprostredkovateľov.

Výber troch pracovných jazykov, ku ktorému došlo v niektorých inštitúciách v dôsledku politických rokovaní, na ktoré – predpokladám – majú vplyv mnohé skutočnosti nesúvisiace s jazykmi, sa zdá primeraný. V súčasnosti mám určité podozrenie, že Brexit by mohol

viest k myšlienke, že je čas zmenšiť význam angličtiny v Únii, k čomu možno pridať vážne oslabenie, ktorým angličtina trpí z dôvodu svojej *zlej kvality*, ktorej príčinou je práve jej internacionalizácia. Ak by sa tento nápad objavil, trúfal by som si jednak sa spýtať, či Spojené kráľovstvo bolo jedinou krajinou Únie, ktorej vlastným jazykom je angličtina, a či je vhodné zabudnúť na význam, ktorý má angličtina práve ako medzinárodný jazyk. Na druhej strane by som sa spýtal, či by sa táto *zlá kvalita* netýkala ktoréhokoľvek jazyka, ktorý by sa používal za tých istých a aj za iných podmienok: nie je to len tak, že sa niekto vyjadril o mojom jazyku ako o *angloñol*, a tiež sa zdá, že označenie *franglais* nepridáva francúzštine na prestíži.

Pre filológa by bolo vhodné a obozretné ignorovať tieto záležitosti, najmä ak by nadobudol dojem, že kroky na podporu multilingvizmu prijaté Úniou by mohli byť viac zamerané na posilnenie bilingvizmu než na podporu multilingvizmu, a tak nadväzovať na tradíciu, v ktorej jazyky súperili medzi sebou o dosiahnutie popredného miesta, pričom sa tvrdilo, že jeden z nich môže byť pripravenejší na abstrakciu, na iróniu alebo na vyjadrenie stavov duše a dokonca – ako som nedávno čítal – na zachovanie vyššej etickej úrovne, než je etická úroveň ostatných jazykov. Na základe toho dokonca vznikol dojem, že vo svete, v ktorom koexistujú jazyky, majú niektoré z nich poslanie a v dôsledku neho nesú na svojich pleciah ťažkú úlohu dosiahnuť určitý cieľ. Ako keby ich k tomu viedli zákony prírody, navyše spolu so zákonmi histórie, ako uvádza popredný francúzsky filológ, ktorého dielo si, mimochodom, veľmi vážim: „chacune des trois grandes langues à vocation fédératrice de l'Europe a un rôle à jouer, que lui fixe un certain destin. Le développement des exigences culturelles, en réaction de lassitude face à l'insolente frénésie du profit, donne toutes ses chances au français. Et il peut, dans divers domaines où l'anglais et l'allemand sont moins présents, devenir par une heureuse complémentarité, un facteur d'équilibre trilingue en fédérant les aspirations“ [každý z troch hlavných jazykov, ktoré majú v Európe zjednocujúce poslanie, má svoju úlohu, ktorá mu predurčuje určitý osud. Vývoj kultúrnych požiadaviek ako reakcia na únavu z neutíchajúcej snahy o prospech dáva šancu francúzštine. A v rôznych oblastiach, v ktorých je angličtina a nemčina menej zastúpená, sa môže vďaka svojej komplementárnosti stať faktorom trojjazyčnej rovnováhy tým, že spojí snahy oboch jazykov]. Nepôjde tu o jeden z tých prípadov, v ktorých „le plaisir qu'il y a à comprendre certains raisonnements délicats dispose l'esprit en faveur de leurs conclusions“ [potešenie z pochopenia určitých delikátnych úvah nakloní myseľ v prospech vlastných záverov]?

Nezdá sa mi, že skutočnosť, že pracovným jazykom Súdneho dvora je v súčasnosti francúzština, je neopodstatnená. Na tento účel nie je potrebné umiestniť ju do raja, ktorý chcú niektorí ľudia raz dosiahnuť, keďže v ňom niet miesta pre jazyky. Francúzština

je jednoducho na mieste, na ktoré sa dostala vďaka histórii v čase budovania základov Únie, keď vzniklo striedanie francúzštiny a nemčiny s angličtinou, ktoré sme zdedili. Francúzština získala uvedené postavenie na základe politických rokovaní, v ktorých boli zohľadnené značné prednosti nesúvisiace s jazykom a vyplývajúce z kvality vzdelania poskytovaného vo Francúzsku, zo známej diskurzívnej tradície, ktorá existuje už od čias pred osvietenstvom, z významu francúzskej vedy a kultúry, zo sily francúzskej diplomacie a z dôležitosti francúzskeho práva. Tieto skutočnosti podporili použitie francúzštiny v situácii, v ktorej bolo primerané používať len niekoľko pracovných jazykov, keďže bolo nerealizovateľné zachovať úplný multilingvizmus.

Možno je pohľad na situáciu zvnútra Únie iný a dá sa zistiť, čo by sa mohlo urobiť na podporu a zdokonalenie viacjazyčnosti. Zo svojej pozície filológa k tomu nemám čo povedať, keďže sa na tom musia dohodnúť politici so zreteľom na realitu – realitu jazykov. Španielčina má v tejto realite dobre známe dôležité argumenty a majú ich aj iné jazyky.

Na záver uvádzam, že by som chcel – a hovorím to skôr s presvedčením než s nádejou –, aby táto príležitosť na podporu viacjazyčnosti v Únii, ktorú máme, slúžila na posilnenie používania jazykov Únie, a nie na obmedzenie používania niektorého z nich.

ODKAZY

Zdalo sa mi zbytočné vysvetľovať dôvody základnej rovnosti medzi jazykmi, ktorú som v texte viackrát spomenul. Aby som si ušetril vysvetľovanie, len odkážem na vynikajúcu španielsku verziu knihy od Davida Crystala *Enciclopedia del lenguaje*, ktorú zostavil J. C. Moreno Cabrera, Madrid : Taurus, 1994 [anglický originál *The Cambridge encyclopedia of language* pochádza z roku 1987], s. 6 a 7.

Myšlienku bratstva, ktoré je založené na tom, že od malička nazývame tie isté veci tými istými menami, ktorá sa pripisuje Carlosovi Fuentesovi, som prevzal z článku Juana Cruza, ktorý bol uverejnený v denníku *El País* z 26. novembra 1984.

Tradičné používanie pojmov *pôžička* a *požičať* som chcel vystriedať s použitím slov *host' a pohostiť*, pričom vychádzam z dobre mysleného slovného spojenia *hospitalité langagière*, ktoré vytvoril Paul Ricoeur, aj keď tento filozof pri svojom pokuse zlepšiť realitu vytvorením tohto pojmu priniesol veľmi málo do problematiky, o ktorú tu ide.

Odkazy na spôsob prekladania anglických slovných spojení *rule of law*, *frivolous*, *remedies*, *backstop* a *illegal*, jednotlivých významov slovného spojenia *big data* a významov, ktoré

postupom času získal výraz *fiscal* v angličtine a v španielčine, som prevzal z rôznych čísel bulletinu španielskych prekladateľov *puntoycoma*.

Obráz recyklácie slov, ktoré sa spaľujú v ohni duše, pochádza z článku J. J. Millása, ktorý bol uverejnený v denníku *El País* z 3. decembra 2021.

Diccionario panhispánico del español jurídico, ktorý vydala Real Academia Española (Španielska kráľovská akadémia) a ktorého zostavovateľom je Santiago Muñoz Machado, vyšiel v Madride vo vydavateľstve Santillana v roku 2017 a je dostupný na internetovej stránke <https://dpej.rae.es>.

Novotvar *angloñol* som našiel u Francisca Javiera Muñozu Martína, https://ec.europa.eu/translation/spanish/magazine/documents/pyc_172_es.pdf.

René Etiemble pred viac než polstoročím publikoval *Parlez-vous franglais ?* (Paris : Gallimard, 1964).

Lingvistom, s ktorým nesúhlasím, aj keď ho obdivujem, je Claude Hagège, autor knihy *Le souffle de la langue* (Paris : Odile Jacob, 2000).

Vzťah medzi citlivými myšlienkami a závermi, ktoré z nich vyplývajú, som prebral z diela Paula Valéryho *Oeuvres*, II, „Autres rhumbs“, J. Hytier (zost.), Paris : Gallimard (Bibliothèque de la Pléiade), 1960, s. 693.

Slovné spojenie „skôr s presvedčením než s nádejou“ pochádza z názvu knihy Ángela Gonzáleza *Sin esperanza, con convencimiento* (Barcelona : Literaturas, 1961).

Právnicki-lingvisti na Súdnom dvore Európskej únie a súdni prekladatelia v Českej republike – dva rozdielne svety?

— **Tomáš Duběda**

Tomáš Duběda pôsobí na Ústave translatológie (Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha), kde vyučuje odborný preklad a lingvistické disciplíny. Vo výskume sa zameriava na právny preklad, preklad do cudzieho jazyka, fonetiku a kontaktovú lingvistiku. Je činným prekladateľom a podieľa sa na vzdelávaní českých súdnych tlmočníkov a prekladateľov.

Úvod

Právny systém a jazyk, ktorý je jeho vyjadrovacím prostriedkom, sú dva úzko prepojené atribúty konkrétneho ľudského spoločenstva. Právo sa vyvíja v symbióze s jazykom, privlastňuje si ho a pretvára ho tak, aby čo najlepšie vyhovoval jeho potrebám. Toto „nerozlučné spojenie práva a jazyka“ G. Cornu¹ pripisuje skutočnosti, že oba javy majú konvenčnú povahu, sú determinované historicky, vyvíjajú sa v čase a patria do kultúrnej sféry.

Preklad právneho textu – ktorý je podľa M. Chromé² „procesom, v ktorom sa má jeden duálny semiotický systém (východiskový právny systém a východiskový jazyk) previesť do iného duálneho semiotického systému (cieľový právny systém a cieľový jazyk)“ – možno teda chápať ako určité narušenie prirodzenej väzby medzi právom a jazykom: zmluvu uzavretú podľa českého práva možno samozrejme preložiť z češtiny do francúzštiny (a to sa deje každý deň), ale francúzsky právnik pri čítaní prekladu po niekoľkých riadkoch neomylné zistí, že text patrí do iného právneho systému, než na aký je zvyknutý. V prípade viacjazyčných jurisdikcií je proces prekladu jednoduchší vďaka tomu, že sa uskutočňuje medzi dvoma jazykmi, ale v rámci jedného právneho systému, pre ktorý sú oba jazyky autentickými jazykmi – príkladom je švajčiarske federálne právo. Treťou možnosťou je, že ten istý jazyk slúži dvom alebo viacerým právnym systémom, ako je to v prípade nemčiny. Súhrnný pojem „právnická nemčina“ tak zahŕňa niekoľko čiastočne odlišných variantov (nemeckú, rakúsku, švajčiarsku a iné).

Ako sa prijatím európskeho práva zmenil vzťah medzi právnymi systémami a právnymi jazykmi? V prvom rade treba povedať, že každý úradný jazyk Európskej únie získal jeden nový variant, a to jazyk európskeho práva. Jazyky, ktoré boli predtým pevne spojené s jedným právnym poriadkom, medzi ktoré patrí aj čeština, sa teraz môžu pýšiť tým, že sú autentickými jazykmi nie jedného, ale dvoch právnych poriadkov: vnútroštátneho a európskeho. Prostredníctvom ustálenej terminológie a textotvorných konvencií boli tieto varianty prepojené s vyvíjajúcim sa európskym právnym systémom, a teda aj navzájom. Keďže európske právo je súčasťou vnútroštátneho práva členských štátov, tieto európske varianty sa obľúkom vracajú do vnútroštátnych právnych systémov a postupne do nich vrastajú.

1 | CORNU, G.: *L'union intime du droit et de la langue. Linguistique juridique*. Paris : Montchrestien, 2005, s. 4.

2 | CHROMÁ, M.: *Právní překlad v teorii a praxi. Nový občanský zákoník*. Praha : Karolinum, 2014, s. 22.

Tvorba a uplatňovanie európskeho práva sú nemysliteľné bez právneho prekladu. Ani jednojazyčné vnútroštátne systémy sa však nezaobídu bez prekladu – súdni prekladatelia zohrávajú nezastupiteľnú úlohu pri prekladaní úradných dokumentov, pri policajných úkonoch a súdnych pojednávaniach. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že právnicki-lingvisti, ktorí prekladajú texty Súdneho dvora Európskej únie, a súdni prekladatelia, ktorí pôsobia pri vnútroštátnych súdoch, vykonávajú v podstate rovnakú prácu. Ak však podrobnejšie porovnáme ich činnosť, zistíme množstvo rozdielov, ktoré sú dané typom a účelom prekladu, kompetenciami prekladateľov a ich pracovnými podmienkami. Práve tieto rozdiely sú predmetom nasledujúcich úvah.

Typ prekladu – keď dvaja robia to isté, nie je to to isté

Právny preklad má mnoho podôb, ktoré možno od seba odlíšiť na základe viacerých kritérií: ide najmä o typ textu (právny predpis, rozsudok, matričný dokument, zmluva, atď.), odosielateľa a príjemcu (štátny orgán, účastník konania, obchodná spoločnosť, právny teoretik, verejnosť, atď.), záväznosť prekladu (záväzný verzus informatívny preklad), smer prekladu (materinský verzus cudzí jazyk) a socioprofesionálny profil prekladateľa (najmä kvalifikácia a pracovné podmienky).

Právnicki-lingvisti na Súdnom dvore Európskej únie prekladajú všetky druhy dokumentov týkajúcich sa konania na tomto súde, t. j. najmä návrhy, žaloby, stanoviská a súdne rozhodnutia, ale aj vnútroštátne právne predpisy, ak sa zohľadňujú pri rozhodovaní vo veci. Veľká časť prekladov je určená na uverejnenie v *Zbierke rozhodnutí*, ktorá je prístupná v databáze EUR-Lex. Hoci v prípade rozsudkov je rozhodujúca len verzia v jazyku konania, dokumenty musia byť preložené tak, aby boli plne funkčné, t. j. aby ich výklad bol totožný s originálom. Preklad sa uskutočňuje v rámci právneho systému Európskej únie, ako aj medzi týmto systémom a vnútroštátnymi systémami; prekladatelia majú na tento účel k dispozícii rozsiahlu databázu IATE, ktorá obsahuje terminológiu práva Únie a do určitej miery aj termíny vnútroštátneho práva členských štátov. V prevažnej väčšine prípadov sa prekladá do materinského jazyka.

Súdni prekladatelia v Českej republike sa stretávajú s prekladmi oveľa širšieho spektra dokumentov (súdne podania a rozhodnutia, obžaloby, policajné úkony, poučenia, matričné dokumenty, doklady, osvedčenia, atď.). Referenčným právnym systémom je české právo. Preklady musia byť funkčné, pretože príslušné osoby alebo orgány sú oprávnené na ich základe prijímať rozhodnutia, ale takmer nikdy sa nezverejňujú. Neexistuje žiadna ustálená terminológia a prekladatelia používajú rôzne typy zdrojov

(slovníky, databázy, korpusy, atď.) alebo sami vytvárajú terminologické ekvivalenty. Veľmi často sa žiada preklad do cudzieho jazyka.

Terminológia – hľadanie ihly v kope sena

Terminológia nie je jediným konštitutívnym prvkom právneho jazyka, ale podľa M. Chromé³ je prvkom najviditeľnejším, a preto je pre prekladateľov zásadná. Terminológia európskeho práva je záväzne stanovená a možno ju ľahko nájsť v databáze IATE; len pri preklade vnútroštátnych textov musia prekladatelia hľadať vlastné terminologické riešenia, pretože IATE im poskytuje v tomto smere len čiastočnú pomoc. Naopak v Českej republike – či už z cudzích jazykov do češtiny alebo naopak – neplatia žiadne záväzné terminologické konvencie pre súdny preklad. Prekladatelia preto podľa vlastného uváženia využívajú tlačené alebo elektronické zdroje rôzneho stupňa vierohodnosti, konzultujú s kolegami alebo právnymi expertmi a uplatňujú vlastné terminologické riešenia. Hoci preklad je *ex definitione* tvorivou činnosťou a existuje zhoda v tom, že každý text možno preložiť mnohými rôznymi spôsobmi, ktoré možno označiť za správne, v prípade terminologických systémov podvedome cítime, že tvorivosť vedúca ku koexistencii rôznych, navzájom si konkurujúcich riešení je skôr na škodu, a to aj vzhľadom na skutočnosť, že súdne preklady zohrávajú vo fungovaní českého práva len okrajovú úlohu.

Prieskum, ktorý sa uskutočnil v roku 2020 medzi 14 súdnymi prekladateľmi francúzskeho jazyka,⁴ ukázal, že terminologická roztrieštenosť pri preklade systémovo špecifických termínov českého práva (napr. *dohoda o provedení práce, soudní exekutor, výpis z katastru nemovitostí, IČO, rodné číslo, Městský soud v Praze*) je veľmi vysoká: priemerný počet rôznych ekvivalentov na jeden termín je 8, najnižší zaznamenaný počet je 2 a najvyšší 14 (tento počet sa zhoduje s počtom respondentov, čo jednoducho znamená, že každý predložil svoj „originálny“ ekvivalent). Samozrejme, variabilita údajov je vysoká aj preto, že ide o preklad do cudzieho jazyka a že sa zámerne testovali ťažko preložiteľné termíny; prieskum však v plnom svetle odhaľuje realitu súdneho prekladu ako oblasti, v ktorej sa ťažko dosahuje terminologická konzistentnosť. Netreba dodávať, že takáto situácia by bola pre prekladateľskú prax Súdneho dvora Európskej únie fatálna.

3 | CHROMÁ, M.: Traps of English as a Target Language in Legal Translation. In: *Comparative Legilinguistics*, 26, 2016, s. 71 – 97.

4 | DUBĚDA, T.: Soudní prekladatelé a terminologické nástrahy. Průzkum k překladu právních termínů z češtiny do francouzštiny (1. a 2. část). In: *Soudní tlumočník* 2/2020, s. 25 – 28, *Soudní tlumočník* 1/2021, s. 30 – 32.

Možno zlepšiť terminologickú konzistentnosť pri súdnom preklade? Pravdepodobne áno, ale len do určitej miery, pretože priblížiť sa situácii, ktorú poznáme z viacjazyčných jurisdikcií, by bolo možné len so zásahom orgánov verejnej moci. Čiastočný úspech – t. j. aspoň zníženie chronickej divergencie prekladových ekvivalentov – možno dosiahnuť vďaka prirodzenej autorite právnych lexikografov, profesijných organizácií, lektorov odborných kurzov a štátnych inštitúcií s viacjazyčnou agendou. Zároveň je nevyhnutný zodpovedný a sebakritický prístup samotných súdnych prekladateľov a ich schopnosť vzájomnej komunikácie.

Jedným zo spôsobov ako čiastočne zjednotiť terminológiu českého práva je vypracovanie kvalitných a podľa možnosti verejne prístupných prekladov českých právnych predpisov. Niektoré verejné inštitúcie sa už touto cestou vydali a dali vypracovať cudzojazyčné (najmä anglické) verzie vybraných zákonov. Osobitnú zmienku si zaslúži nedávny preklad troch dôležitých predpisov súkromného práva – nového Občianskeho zákonníka, zákona o obchodných korporáciách a zákona o medzinárodnom práve súkromnom – do štyroch cudzích jazykov (angličtiny, nemčiny, francúzštiny a ruštiny). Anglický a francúzsky preklad boli čiastočne vyhodnotené v odborných recenziách;⁵ treba povedať, že francúzsky preklad je natoľko problematický, že nemožno hovoriť o jeho terminologickej autorite.

Smer prekladu – z núdze cnosť

Britský teoretik prekladu P. Newmark v úvahe o kvalite prekladu do iného ako materinského jazyka výstižne poznamenal, že *vo veľkom prispieva k pobaveniu mnohých ľudí*⁶. Pridáva sa tak na stranu tých, ktorí odporúčajú zveriť preklad prekladateľovi, ktorý je rodeným hovoriacim, aby sa zabezpečila bezchybná jazyková a najmä stylistická úroveň prekladu. Pojmy „materinský jazyk“ alebo „rodený prekladateľ“ však majú v súčasnom svete čoraz menej ostré kontúry, a preto je vhodné zahrnúť aj prípady, keď si prekladateľ osvojil cudzí jazyk na úrovni porovnateľnej s rodenými hovoriacimi. Okrem toho viacerí translatológovia nedávno upozornili, že realita prekladateľskej praxe neumožňuje

5 | DUBĚDA, T.: Francouzský překlad nového občanského zákoníku. In: *Soudní tlumočník*, 2015, s. 39 – 42; KLALBAL, O.: Anglický překlad zákona o obchodních korporacích. In: *Soudní tlumočník*, 2015, s. 35 – 39.

6 | „... contribute greatly to many people's hilarity“. NEWMARK, P.: *A Textbook of Translation*. London : Prentice Hall, 1988, s. 3.

bezvýhradné dodržiavanie zásady materinského jazyka. Podľa správy IAPTI⁷ sa podiel prekladov vykonaných nerodenými prekladateľmi na európskych trhoch značne líši: kým medzi rodenými hovoriacimi angličtiny je len 18 % prekladateľov, ktorí prekladajú do cudzích jazykov, medzi rodenými hovoriacimi slovanských jazykov je to až 85 %. V prípade českého trhu je prax prekladov nerodenými prekladateľmi stimulovaná obmedzeným medzinárodným rozšírením českého jazyka, nízkou dostupnosťou rodených prekladateľov do hlavných západných jazykov, ale aj diametrálne odlišnými finančnými podmienkami na českom a západoeurópskom prekladateľskom trhu.

Súdny dvor Európskej únie sa pri prijímaní právnikov-lingvistov vyhýba pojmu „materinský jazyk“ a namiesto toho požaduje „výbornú znalosť“ cieľového jazyka a právnické vzdelanie v tomto jazyku; vyžaduje sa aj znalosť dvoch zdrojových jazykov. Český zákon o súdnych tlmočníkoch a súdnych prekladateľoch používa pojem „materinský jazyk“, ale mlčky predpokladá, že súdny prekladateľ bude prekladať v oboch smeroch v náležitej kvalite. Prax nám poskytuje mnoho dôkazov, že to tak nie je.

Prieskum⁸, ktorého sa v roku 2021 zúčastnilo 44 právnych prekladateľiek a prekladateľov (z ktorých prevažnú väčšinu tvorili súdni prekladatelia) ukázal, že pre 41 % respondentov predstavuje preklad do cudzieho jazyka viac ako polovicu ich práce. Necelá polovica opýtaných prekladateľov považuje preklad do iného ako materinského jazyka za nevyhnutný a v zásade prijateľný, presná polovica ho považuje za nevyhnutný, ale potenciálne rizikový, a len 5 % sa domnieva, že právni prekladatelia by mali prekladať len do svojho materinského jazyka.

Kvalifikácia a pracovné podmienky – nie každému je dané rovnako

Preklad právnych textov nespočíva len v manipulácii s jazykom – ako uvádza J.-C. Gémara⁹, *preklad textov právnej povahy alebo právneho dosahu je aktom komparatívneho práva, ktorý však zahŕňa prekladateľskú operáciu*. To sa odráža aj v personálnej politike Súdneho

7 | IAPTI: *Translation into a non-native language*. 2015. Dostupné na: https://www.iapti.org/files/surveys/2/IAPTI_non-native_report.pdf

8 | DUBĚDA, T.: *Risk perception and risk management in legal translation*. (v tlači).

9 | ... *traduire des textes de nature ou de portée juridique revient à accomplir un acte de droit comparé, mais couplé à une opération traduisante*. GEMAR, J.-C.: De la traduction juridique à la jurilinguistique : la quête de l'équivalence. In: *Meta* 60/3, 2015, s. 476 – 493.

dvora Európskej únie, ktorý na pozíciu právnika-lingvistu prijíma len uchádzačov s právnickým vzdelaním. Naopak českí súdni prekladatelia sa v drvivej väčšine regrutujú z absolventov jazykových odborov a právnické vzdelanie je u nich výnimkou. Vykonávací predpis k zákonu o súdnych tlmočníkoch a súdnych prekladateľoch od nich vyžaduje len absolvovanie všeobecnej časti doplnkového štúdia práva pre prekladateľov a tlmočníkov (70 vyučovacích hodín) a jazykovo špecifickej časti tohto štúdia (tiež 70 hodín), ak je pre daný jazyk ponúkaná. Po úradnom vymenovaní nie je povinná ďalšia odborná príprava.

Zatiaľ čo prekladatelia na Súdnom dvore Európskej únie majú možnosť konzultovať svoje riešenia a ich preklady podliehajú revízii, českí súdni prekladatelia vykonávajú svoje pracovné úlohy väčšinou sami a nesú za ne osobnú zodpovednosť voči orgánom verejnej moci. Spätná väzba je minimálna, najmä v prípade prekladov do cudzieho jazyka – tu je príjemcom prekladu veľmi často zahraničný účastník konania pred českým policajným alebo súdnym orgánom, ktorý nemá právnické vzdelanie a prijme aj jazykovo problematický preklad, ak pre neho predstavuje pomoc v ťažkej situácii.

Tri štvrtiny súdnych prekladateľov, ktorí sa zúčastnili na uvedenom prieskume, považujú právny preklad za rizikovejší ako iné druhy prekladov. Zároveň sa však zdá, že ak toto riziko skutočne vedie k nižšej kvalite prekladov, príjemca tieto nedostatky buď nezistí, alebo ich akceptuje. Svedčia o tom aj odpovede na otázku „Stalo sa Vám niekedy, že klient (súkromný alebo verejný subjekt) Váš právny preklad reklamoval?“ Len približne štvrtina opýtaných prekladateľov sa vo svojej prekladateľskej praxi stretla s reklamáciou (najčastejšie jednou, len v troch prípadoch sa vyskytli dve alebo viac reklamácií). V ústnom komentári respondenti uvádzali, že nedostatok bol väčšinou ľahko a rýchlo odstránený; neuvádzali žiadne prípady sankcií alebo požiadaviek na náhradu škody. Napriek potenciálnej rizikovosti právneho prekladu sa teda zdá, že prípady, keď je vyvodená zodpovednosť prekladateľa za jeho nekvalitnú prácu, sú veľmi zriedkavé; podľa J. Byrnea sa tento predpoklad vzťahuje aj na iné odvetvia odborného prekladu.¹⁰

Kvalitu právnej prekladateľskej praxe ovplyvňuje aj odmena, ktorá prekladateľovi prináleží. Začínajúci právnik-lingvista na Súdnom dvore Európskej únie dostáva hrubý plat o niečo vyšší ako priemerný luxemburský plat. Český súdny prekladateľ môže pri pravidelnom prísune práce dosiahnuť až vysoko nadpriemerný zárobok, ale táto situácia je skôr výnimočná, najmä v prípade menej rozšírených jazykov. Pri porovnávaní však

10 | BYRNE, J.: Caveat translator: Understanding the legal consequences of errors in professional translation. In: *Journal of Specialised Translation*, 7, 2007, s. 2 – 24.

treba samozrejme zohľadniť aj kúpnu silu priemernej mzdy, ktorá sa v oboch krajinách výrazne líši.

Záver

Ak sa pokúsime o súhrnný pohľad na podobnosti a rozdiely medzi oboma skúmanými socioprofesionnými komunitami, dospejeme k záveru, že hoci sa venujú tej istej úzko vymedzenej odbornej činnosti, a to právnenému prekladu, v konkrétnej náplni ich práce existujú významné rozdiely. Na otázku položenú v názve tohto článku by sme teda mohli odpovedať, že právnici-lingvisti na Súdnom dvore Európskej únie a súdni prekladatelia v Českej republike predstavujú dva svety, ktoré spája rovnaké poslanie – zabezpečiť viacjazyčné fungovanie justície –, ale zároveň svety dosť rozdielne z hľadiska každodennej reality.

Toto porovnanie je vo veľkej miere na škodu českých súdnych prekladateľov, ktorí zvyčajne nemajú právnické vzdelanie, nemajú záväznú terminológiu, pracujú individuálne, nemajú spätnú väzbu, musia prekladať v oboch smeroch a nemajú zabezpečený pravidelný prísun práce. Zatiaľ čo v prípade Súdneho dvora boli pre prekladateľov vytvorené pravdepodobne najlepšie možné pracovné podmienky (možno s menším dôrazom na jazykové vzdelanie), vymenovanie za súdneho prekladateľa v Českej republike predurčuje k vysoko zodpovednej práci v systémovo nedokonalých podmienkach.

Ako možno súčasnú situáciu zmeniť k lepšiemu? Pokiaľ ide o legislatívny rámec pre prácu súdnych prekladateľov, nedávno prijatý zákon o súdnych tlmočníkoch a súdnych prekladateľoch priniesol určité zlepšenia, okrem iného vďaka novozriadenej pracovnej skupine zloženej zo zástupcov tejto profesie. Táto skupina nadviazala tiež spoluprácu s ministerstvom spravodlivosti, čo je príslubom ďalších zmien v budúcnosti. Požiadavka právnického vzdelania je nereálna, rovnako ako všeobecná požiadavka na absolvovanie špecifického jazykového kurzu právnického jazyka (podobný kurz je ťažko realizovateľný pre viac ako niekoľko hlavných svetových jazykov). Menej rozšírené alebo okrajové jazyky tak budú naďalej znevýhodnené pre malý počet vymenovaných prekladateľov, obmedzenejšie možnosti odborného rozvoja a menšiu dostupnosť lexikografických zdrojov. Povinnosť priebežného vzdelávania, ktorú pracovná skupina presadzovala, nebola zakotvená v právnych predpisoch, a to aj preto, lebo by si vyžadovala zavedenie systému vykazovania. Myšlienka systematickej kontroly kvality, ktorá by umožnila nahliadnuť do procesu súdneho prekladu a odhaliť nedostatky, ktoré sa v ňom nepochybne skrývajú, je tiež ťažko realizovateľná.

Vysoký stupeň autonómie, ktorý je pre českých súdnych prekladateľov charakteristický, musí byť preto v záujme kvality vyvážený ich vlastnou svedomitosťou, ktorú stimulujú profesijné združenia a iné authority. Hoci pracovné podmienky na Súdnom dvore Európskej únie nemôžu byť pre komunitu českých súdnych prekladateľov reálnym cieľom, môžu byť aspoň inšpiráciou.

Výklad práva Únie dánskymi súdmi: rozdielom medzi jazykmi sa nepripisuje význam

— **Anne Lise Kjær**

Anne Lise Kjær MA, PhD je docentkou na Právnickej fakulte Univerzity v Kodani. Venuje sa právnemu pojmosloviu v kontexte rôznych jazykov a právnych kultúr, pričom sa tiež zameriava na tvorbu interdisciplinárnych metód výskumu v rámci Európskych štúdií o právnom výklade a prepája lingvistické metódy s metódami založenými na judikatúre. Anne Lise Kjær je predsedníčkou RELINE (sieť právnej lingvistiky), teda medzinárodnej výskumnej siete, ktorá podporuje interdisciplinárne štúdium vzťahu medzi právom a jazykmi. Súčasťou tejto siete sú vedci z rôznych častí sveta zastupujúci rozličné disciplíny a záujmy: právnici, jazykovedci, odborníci na rétoriku, výskumníci v oblasti komunikácie, filozofi, politológovia a antropológovia.

Úvod

Zdá sa, že dánske súdy nevenujú veľkú pozornosť jazykovému režimu Európskej únie ani osobitným komplikáciám, ktoré sú spojené s výkladom prameňov práva Únie a vyplývajú z rovnosti 24 úradných jazykov. Týka sa to všetkých dánskych súdov vrátane tých, ktoré majú osobitnú povinnosť porovnávať rôzne jazykové verzie, ak v priebehu konania na nich vznikli pochybnosti o správnom výklade práva Únie.

V známom rozsudku z roku 1982 vo veci *Cilfit*, 283/81¹, Súdny dvor Európskej únie (ďalej len „Súdny dvor“) stanovil špecifické podmienky výkladu práva Únie. Tieto podmienky, známe ako „kritériá Cilfit“, sa pri výklade prameňov práva Únie stále uplatňujú napriek tomu, že od vyhlásenia uvedeného rozsudku už uplynulo 40 rokov. Zaujímavý je v tejto súvislosti najmä bod 18 tohto rozsudku, podľa ktorého „výklad ustanovenia práva Spoločenstva“ možno uskutočniť až po tom, čo sa vykoná „porovnanie rôznych jazykových verzií“, pretože „texty práva Spoločenstva sú vypracované vo viacerých jazykoch“, pričom „všetky jazykové znenia sú záväzné“.

Dánske súdy napriek tomu len veľmi zriedkavo porovnávajú jazykové verzie ustanovenia práva Únie. Z vyhľadávania v online databáze judikatúry Súdneho dvora InfoCuria² vyplýva, že dánske súdy podali na Súdny dvor návrhy na začatie prejudiciálneho konania, ktoré obsahovali analýzu rôznych jazykových verzií, len v 21 prípadoch. Samotný príslušný dánsky súd zdôraznil rozdiel medzi jazykovými verziami len v ôsmich prípadoch z uvedeného počtu.

Pritom však nevieme, ako často sa účastníci konania na dánskych súdoch pokúsili poukázať na to, že rozdiel medzi rôznymi úradnými jazykovými verziami spôsobuje neistotu pri výklade práva Únie, a preto by sa mal podať návrh na začatie prejudiciálneho konania na Súdny dvor. Verejnosť sa o podobných prípadoch dozvedá len výnimočne.

Na jeden takýto výnimočný prípad by som chcela upozorniť v tomto texte. Vo veci prejednávanej na Højesteret (Najvyšší súd, Dánsko) si advokátka zastupujúca žalovaného

1 | Rozsudok Súdneho dvora zo 6. októbra 1982, *Cilfit* a i., 283/81, [EU:C:1982:335](#).

2 | InfoCuria obsahuje všetky verejne dostupné informácie o veciach prejednávaných Súdnym dvorom, Všeobecným súdom a Súdom pre verejnú službu. Databáza umožňuje prístup najmä k rozsudkom, návrhom, uzneseniam a oznámeniam uverejneným v Úradnom vestníku Európskej únie vo všetkých úradných jazykoch, pričom vyhľadávanie v nej je možné podľa rôznych kritérií, medzi ktoré patrí aj „pôvod prejudiciálnej otázky“.

všimla, že text rozdielných jazykových verzií smernice Únie, ktorá bola v dotknutom prípade prameňom práva, nebol rovnaký. Táto advokátka sa na mňa obrátila, pretože potrebovala moje odborné stanovisko v súvislosti so správnym prístupom k výkladu prameňov práva Únie v prípade, že medzi jazykovými verziami existujú rozdiely.

Uvedená vec je zaujímavá z dvoch aspektov: prvým je spôsob, akým Anklagemyndigheden (prokurátor, Dánsko) rozumel systému mnohojazyčného výkladu, a druhým je dôvod, pre ktorý Højesteret (Najvyšší súd) nepodal na Súdny dvor návrh na začatie prejudiciálneho konania.

Najprv vysvetlím, o čo v spore išlo a ako prebiehalo konanie.

Anklagemyndigheden (prokurátor) proti Toyota Danmark A/S³

V tejto veci bola spoločnosť Toyota Danmark obvinená, že porušila Markedsføringsloven (zákon o obchodných praktikách, ďalej len „MFL“) týkajúci sa zmlúv o úvere. V zmysle § 18 ods. 2 MFL musí reklama týkajúca sa ceny spotrebného úveru obsahovať „jasne, krátko a nápadne“ uvedené štandardné informácie o úverových sadzbách a ďalších podmienkach, pričom súčasťou reklamy musí byť aj reprezentatívny príklad. Z tohto ustanovenia teda vyplývajú dve požiadavky: jedna sa týka toho, *aké* štandardné informácie musia byť k dispozícii, a druhá toho, *ako* sa majú tieto informácie poskytnúť.

V reklame, ktorá bola uverejnená v denníku *Metroexpress* v januári a marci 2015, Toyota Danmark propagovala predaj automobilu Toyota Aygo X Play na lízing. Hlavný titulok reklamy napísaný veľkými písmenami znel „DKK 995/za mesiac“, kým zákonom vyžadované štandardné informácie o financovaní boli uvedené menšími písmenami v spodnej časti reklamy po záverečnej vete a podrobnostiach o spotrebe paliva a emisiách CO₂.

Sporným bol výklad požiadavky vyplývajúcej z § 18 ods. 2 MFL, podľa ktorej musia byť štandardné informácie uvedené „nápadne“.

O veci rozhodoval Retten i Glostrup (Okresný súd Glostrup, Dánsko), ktorý vo svojom rozsudku z 15. marca 2017 uložil spoločnosti Toyota Danmark pokutu vo výške 140 000 DKK. Toyota sa proti tomuto rozsudku odvolala na Østre Landsret (Odvolací súd pre východné Dánsko) a domáhala sa zrušenia, zníženia alebo odpustenia pokuty.

3 | Rozsudok Højesteret (Najvyšší súd) z 9. januára 2019, vec 85/2018.

Anklagemyndigheden (prokurátor) podal vzájomné odvolanie, pričom tvrdil, že pokuta sa má zvýšiť na 190 000 DKK. Uvedený súd vo svojom rozsudku z 2. novembra 2017 znížil pokutu na 50 000 DKK, avšak zároveň poukázal na to, že podľa jeho názoru neexistovali nijaké zmierňujúce okolnosti, ktoré by odôvodňovali odpustenie pokuty.

Toyota Danmark získala od Dánskej rady pre schválenie opravných prostriedkov dovoľenie podať proti uvedenému rozsudku kasačný opravný prostriedok na Højesteret (Najvyšší súd), ktorý svojím rozhodnutím z 9. januára 2019 zvýšil pokutu a väčšinou troch hlasov k dvom nariadil spoločnosti Toyota, aby zaplatila pokutu vo výške 190 000 DKK.

V tejto veci ma zaujala skutočnosť, že § 18 MFL prebral do dánskeho právneho poriadku ustanovenie práva Únie, konkrétne článok 4 ods. 2 smernice Európskeho parlamentu a Rady 2008/48/ES o zmluvách o spotrebiteľskom úvere. Spor založený na znení § 18 ods. 2 MFL sa teda týka znenia súvisiaceho ustanovenia práva Únie vo všetkých úradných jazykových verziách.

Rozdiely medzi jazykovými verziami

Advokátka spoločnosti Toyota si pri príprave na konanie pred Højesteret (Najvyšší súd) všimla, že znenia rôznych jazykových verzií článku 4 ods. 2 sa líšia.

Dánska verzia znie: „Standardoplysningerne skal *klart, koncist og på en fremtrædende måde* ved hjælp af et repræsentativt eksempel angive følgende: [Štandardné informácie *jasne, stručne a nápadne* pomocou reprezentatívneho príkladu uvádzajú:]“ (kurzívou zvýraznila autorka textu). Viaceré ďalšie jazyky však používajú iné slová, ako napríklad slovo „visible [viditeľne]“ použité vo francúzskej jazykovej verzii.

Práve to bol dôvod, pre ktorý sa na mňa uvedená advokátka obrátila v súvislosti s pravidlami mnohojazyčného výkladu práva Únie, o ktorých som niekoľkokrát písala, napríklad v periodiku Juristen v roku 2003⁴ a nedávno, v roku 2020, v monografii *Skriftlig Jura*⁵. Poukázala som na rovnocennosť jazykových verzií vyplývajúcu z jazykového

4 | EU's flersprogsordning i praksis: Ret, sprog og virkelighed for de danske fjerkræavlere ved udbrud af Newcastle disease. In: *Juristen*. 2003, roč. 85, č. 2, s. 45 – 59.

5 | Internationale retstekster: sprog, oversættelse og fortolkning. In: RIIS, T., TRZASKOWSKI, J.: *Skriftlig jura den juridiske fremstilling*. 2. vydanie, 2020, s. 803 – 832.

režimu Únie⁶, na kritériá Cilfit a na ustálenú judikatúru Súdneho dvora týkajúcu sa výkladu práva Únie. Zdôraznila som najmä zásadu, podľa ktorej nijakú jazykovú verziu nemožno považovať za dôležitejšiu ako inú, pričom príslušné ustanovenie sa má vykladať s ohľadom na všetky jazykové verzie. Táto zásada sa v judikatúre Súdneho dvora ustálila veľmi skoro, prvýkrát v roku 1967 vo veci 19/67 (*van der Vecht*)⁷. V bode 1 tohto rozsudku sa uvádza:

„Potreba jednotného výkladu nariadení Spoločenstva bráni tomu, aby sa text ustanovenia posudzoval izolovane, a v prípade pochybností z nej vyplýva požiadavka vykladať a uplatňovať toto ustanovenie s ohľadom na verzie v ostatných troch jazykoch.“

Súdny dvor túto zásadu opätovne potvrdil niekoľkými rozsudkami, ktoré siahajú až do súčasnosti.

Advokátka vo veci Toyota sa potom rozhodla požiadať úradných prekladateľov o preklad všetkých jazykových verzií do dánčiny, aby mohla porovnať znenie právneho predpisu v rôznych jazykoch. Išlo o náročnú úlohu, pretože prekladatelia dostali zadanie, podľa ktorého mali vytvoriť veľmi doslovný preklad, inak povedané preklad, ktorý reprodukuje presné znenie zdrojového textu.

Advokátka na základe úradných prekladov 20 jazykových verzií roztriedila znenia zodpovedajúce dánskemu výrazu *på en fremtrædende måde* [nápadne] do šiestich významových kategórií: *viditeľný, nápadný, jasný, výrazný, pochopiteľný a ilustrovaný*. Vzhľadom na uvedenú širokú škálu možných znení dospela k záveru, že pochybnosť o správnom výklade smernice dosahuje takú mieru, že požiadala Højesteret (Najvyšší súd), aby prerušil konanie a položil Súdnemu dvoru nasledujúcu otázku:

2. Dá sa cieľ článku 4 ods. 2 smernice o spotrebiteľskom úvere dosiahnuť v prípade, keď sú štandardné informácie poskytnuté iba „viditeľným“ a „jasným“ spôsobom a bez toho, aby museli byť poskytnuté „nápadne“?

6 | Nariadenie Rady č. 1 z 15. apríla 1958 o používaní jazykov v Európskom hospodárskom spoločenstve (Ú. v. ES 1958, 17, s. 385; *Mim.* vyd. 01/001, s. 3).

7 | Rozsudok z 5. decembra 1967, *van der Vecht*, 19/67, [EU:C:1967:49](#).

Nato som sama porovnala všetkých 24 úradných jazykových verzií a zistila som následné rozdelenie do významových kategórií, ktoré advokátka spoločnosti Toyota vymedzila vo svojom podaní týkajúcom sa návrhu na začatie prejudiciálneho konania, pričom okrem týchto kategórií som odhalila ešte niekoľko ďalších sémantických odtieňov:

- slovo „viditeľne“ sa používa v piatich jazykových verziách (francúzština, fínčina, portugálčina, poľština a rumunčina),
- slovo „nápadne“ sa používa v piatich jazykových verziách (dánčina, angličtina, švédčina, španielčina a chorvátčina),
- slovo „jasne“ sa používa v troch jazykových verziách (čeština, litovčina a maltčina),
- slovo „výrazne“ sa používa v piatich jazykových verziách (nemčina, holandčina, gréčtina, maďarčina a bulharčina),
- výraz „jasne rozpoznateľným spôsobom“ sa používa v estónskej jazykovej verzii,
- výraz „očividne“ sa používa v slovinskej verzii,
- slovo „zreteľne“ sa používa v slovenskej verzii,
- slovo „pochopteľne“ sa používa v lotyšskej verzii,
- výraz „graficky výrazne“ sa používa v talianskej verzii.

Predseda Højesteret (Najvyšší súd) (Thomas Rørdam) rozhodol, že v rámci konania je potrebné sa zaoberať otázkou návrhu na začatie prejudiciálneho konania podaného na Súdny dvor, a nariadil Anklagemyndigheden (prokurátor), aby predložil dodatočný súhrnný procesný dokument týkajúci sa tejto otázky.

Výklad Anklagemyndigheden (prokurátor)

Anklagemyndigheden (prokurátor) odmietol stanovisko, podľa ktorého by záväzné jazykové verzie článku 4 ods. 2 smernice o spotrebiteľskom úvere vyvolávali pochybnosti o výklade tohto ustanovenia. V tejto súvislosti Anklagemyndigheden (prokurátor) poukázal na jazyky, ktoré nazval jazykmi konania, teda na angličtinu, francúzštinu a nemčinu. V týchto jazykoch sa používali slová „prominent“, „visible“ a „auffallend“. Anklagemyndigheden (prokurátor) zastával názor, že všetky uvedené slová možno preložiť ako „nápadný“ alebo „výrazný“, čo zodpovedá výrazu „på en fremtrædende

made“ [nápadne] používanému v dánskej jazykovej verzii. Na základe tejto analýzy Anklagemyndigheden (prokurátor) dospel k záveru, že dotknuté ustanovenie sa má vykladať v tom zmysle, že štandardné informácie musia byť podané tak, aby boli „z pohľadu ich príjemcu nápadné alebo viditeľné“.

Tento výklad znenia smernice, ktorý uskutočnil Anklagemyndigheden (prokurátor), je nesprávny z dvoch dôvodov. Po prvé nie je pravda, že by bol zmysel slov „prominent“, „visible“ a „auffallend“ rovnaký. Uvedené slová nesprostredkujú rovnaké vnímanie toho, ako majú byť štandardné informácie prezentované, aby boli splnené požiadavky vyplývajúce zo smernice o spotrebiteľskom úvere. Najmä pojem „visible“ má odlišnú konotáciu. Po druhé sa Anklagemyndigheden (prokurátor) mylí, keď tvrdí, že pracovné jazyky Komisie majú pri výklade ustanovení práva Únie prednosť. Pravdepodobne nepozná pravidlá o mnohojazyčnom výklade a ani základnú zásadu rovnosti všetkých jazykov.

Výklad Højesteret (Najvyšší súd)

Ani výklad Højesteret (Najvyšší súd) neuznáva dôležitosť porovnania jazykových verzií dotknutého ustanovenia smernice o spotrebiteľskom úvere. Za zmienku stojí najmä dôvod Højesteret (Najvyšší súd), na základe ktorého tento súd zamietol návrh advokátky, aby bol na Súdny dvor predložený návrh na začatie prejudiciálneho konania. Podľa uvedeného súdu totiž niet nijakých pochybností, že výraz „nápadne“ správne preberá znenie článku 4 ods. 2 smernice o spotrebiteľskom úvere.

Højesteret (Najvyšší súd) tak zrejme zlučuje dva právne problémy: otázku správneho prebratia smernice Únie a otázku výkladu tejto smernice. Ak existuje pochybnosť o výklade vnútroštátneho právneho prameňa, ktorý preberá smernicu Únie (akým je napríklad § 18 ods. 2 MFL vo veci Toyota), musí sa zohľadniť znenie smernice vo všetkých záväzných jazykových verziách. Požiadavka jazykového porovnania sa uplatňuje aj v prípade pochybností, či bola daná smernica správne prebratá do vnútroštátneho právneho poriadku.

Z uvedeného vyplýva, že dôvody, ktoré uviedol Højesteret (Najvyšší súd), sú zavádzajúce.

Záverečné poznámky

Niekoľko generálnych advokátov a generálnych advokátok navrhlo počas uplynulých rokov vo svojich návrhoch úpravu kritérií *Cilfit*, pričom poukázali na neprimeranosť požiadavky, aby vnútroštátny subjekt vykladajúci príslušné ustanovenie porovnával všetky jazykové verzie. Ide o návrhy, ktoré predniesli F.G. Jacobs vo veci C-338/95 (*Wiener*)⁸, A. Tizzano vo veci C-99/00 (*Lyckeskog*)⁹, D. Ruiz-Jarabo Colomer vo veci C-461/03 (*Gaston Schul*)¹⁰, C. Stix-Hackl vo veci C-495/03 (*Intermodal Transports*)¹¹, N. Wahl v spojených veciach C-72/14 a C-197/14 (*van Dijk*)¹² a nedávno M. Bobek vo veci C-561/19 (*Conorzio Italian Management a Catania Multiservizi*)¹³.

V období po vyhlásení rozsudku Højesteret (Najvyšší súd) vo veci Toyota, Súdny dvor znova rozhodoval o kritériách *Cilfit*. Jeho rozhodnutie v tejto súvislosti vyplynulo z rozsudku vo veci C-561/19, v ktorom veľká komora Súdneho dvora 6. októbra 2021 konštatovala, že zásady výkladu stanovené v rozsudku vo veci *Cilfit* z roku 1982 sa uplatňujú aj v súčasnosti.

V bode 44 tohto rozsudku Súdny dvor priamo reaguje na jazykovú výzvu, pred ktorou stoja vnútroštátne súdy pri výklade práva Únie. V tejto súvislosti stojí za pozornosť, že Súdny dvor vyžaduje, aby vnútroštátne súdy zohľadnili rozdiely medzi jazykovými verziami, ktorých sú si vedomé, najmä v prípade, že na uvedené rozdiely poukázali účastníci konania:

Hoci vnútroštátny súd rozhodujúci v poslednej inštancii nemôže byť samozrejme v tejto súvislosti povinný skúmať každú jazykovú verziu predmetného ustanovenia Únie, musí však naďalej prihliadnuť na rozdiely medzi jazykovými verziami tohto ustanovenia, o ktorých vie, najmä pokiaľ sú tieto rozdiely uvádzané účastníkmi konania a sú potvrdené.

8 | Návrhy vo veci *Wiener/Hauptzollamt Emmerich*, C-338/95, [EU:C:1997:352](#).

9 | Návrhy vo veci *Lyckeskog*, C-99/00, [EU:C:2002:108](#).

10 | Návrhy vo veci *Gaston Schul Douane-expediteur*, C-461/03, [EU:C:2005:415](#).

11 | Návrhy vo veci *Intermodal Transports*, C-495/03, [EU:C:2005:552](#).

12 | Návrhy v spojených veciach *X*, C-72/14 a C-197/14, [EU:C:2015:319](#).

13 | Návrhy vo veci *Conorzio Italian Management a Catania Multiservizi*, C-561/19, [EU:C:2021:291](#).

S ohľadom na toto potvrdenie zásady rovnosti jazykových verzií a požiadavky jazykového porovnania je výklad článku 4 ods. 2 smernice o spotrebiteľskom úvere zo strany Højesteret (Najvyšší súd) prekvapujúci. Advokátka spoločnosti Toyota zdôraznila a preukázala výrazné rozdiely medzi jazykovými verziami. Højesteret (Najvyšší súd) ich však pri výklade tohto ustanovenia nevzal do úvahy a s pochybným odôvodnením o „správnom prebratí“ smernice odmietol zveriť spornú otázku výkladu Súdnemu dvoru.

Vec Toyota slúži ako príklad, že nie všetci vnútroštátni sudcovia a právnici dostatočne poznajú mnohojazyčný systém Únie. Práve preto je mimoriadne dôležité, aby Súdny dvor naďalej zdôrazňoval význam základného rozhodnutia, ktoré spočíva v prijatí mnohojazyčnosti a rovnosti jazykov a je prítomné už od prijatia prvého nariadenia Rady v roku 1958. Mnohojazyčnosť je základným kameňom práva Únie a pre kľúčové prvky tohto práva, ako sú jeho priama uplatniteľnosť a priamy účinok v právnych poriadkoch členských štátov, má rozhodujúci význam. Z dôvodov právnej istoty musia byť pravidlá, ktorými sú občania a podnikateľské subjekty viazané, dostupné v záväznej verzii v ich vlastnom jazyku. Navyše priamu implementáciu práva Únie vo všetkých členských štátoch musí nevyhnutne sprevádzať zásada rovnosti všetkých jazykových verzií. Ak by takáto zásada neplatila, členské štáty by mohli výklad práva Únie založiť na svojich vlastných jazykových verziách a ohroziť tak jeho jednotné uplatňovanie.

Nevyhnutným predpokladom pretrvávajúcej legitimacy Súdneho dvora je uznanie rovnakej hodnoty všetkých jazykov. Členské štáty by si preto mali uvedomovať význam odborného vzdelávania a ďalšieho vzdelávania vnútroštátnych právnikov v oblasti mnohojazyčného systému Únie a zásad mnohojazyčného výkladu.

Oficiálna mnohojazyčnosť – od začiatku politická vec

Diskusia o používaní jazykov v kontexte Zmluvy o ESÚO

— Isolde Burr-Haase

Isolde Burr-Haase je právna lingvistka a romanistka na Univerzite v Kolíne (Nemecko). Ako pracovníčka, ktorá je spoluzodpovedná za dva študijné programy (bakalársky a magisterský) v odbore európska právna lingvistika, pri svojej práci spája výskum, výučbu a prax. Aspekt oficiálnej mnohojazyčnosti v práve EÚ má popredné miesto v elektronickom časopise *ZERL – Zeitschrift der Europäischen Rechtslinguistik* (Časopis pre európsku právnu lingvistiku), ktorý už viac ako desať rokov vydáva ako hlavná redaktorka. Mimoriadnej obľube sa momentálne teší *Cologne Summer School der Europäischen Rechtslinguistik* (Kolínska letná škola európskej právnej lingvistiky, skrátene „CSS-ERL“), ktorá je venovaná najmä legislatíve EÚ.

1. Pohľad na francúzsku verziu Zmluvy o ESUO z hľadiska Nemecka

Dňa 11. januára 1952 Deutscher Bundestag (Nemecký spolkový snem) schválil návrh zákona, ktorým sa ratifikuje Zmluva o založení Európskeho spoločenstva uhlia a ocele (ESUO), pričom za hlasovalo 378 poslancov a proti hlasovalo 143 poslancov vrátane komunistov a sociálnych demokratov. V predchádzajúci deň sa tam ešte viedli živé debaty¹, v ktorých sa uvádzali okrem iného argumenty týkajúce sa mnohojazyčnosti a právnej lingvistiky, najmä otázky týkajúce sa prekladov.

V dlhšej výmene názorov medzi poslancom Gerhardom Kreyszigom (SPD) a Walterom Hallsteinom, štátnym tajomníkom ministerstva zahraničných vecí a vedúcim nemeckej delegácie Schumanovho plánu na rokovaníach v Paríži, sa rozoberá nemecký preklad Zmluvy o ESUO (z 18. apríla 1951). Tento preklad už predtým viedol k dvanásťstranovému súboru opráv, ktorého autorom bol Bundestagsausschuss für Besatzungsstatut und Auswärtige Angelegenheiten [Výbor Spolkového snemu pre okupačný štatút a zahraničné veci] v decembri 1951, ktorého spravodajca Victor-Emanuel Preusker (FDP) v nadväznosti na Kreysziga namietal: „Výbor by privítal, ak by nemecký preklad Schumanovho plánu bol na niektorých miestach presnejší, aby výbor v týchto prípadoch nemusel zisťovať skutočný zmysel Zmluvy až na základe francúzskeho znenia.“ Spomedzi nesprávnych prekladov so závažnými dôsledkami, ktoré ešte zostali v texte, Kreyszig uvádza príklady z článku 21 (vynechaný text), článku 33, článku 83 a článku 61. V článku 33 Zmluvy o ESUO ide o preklad slovného spojenia *détournement de pouvoir* (prisvojenie si úradných právomocí, prekročenie právomoci), ktorý bol preložený ako *Ermessensmissbrauch* (zneužitie voľnej úvahy), z čoho vyplývajú podstatne miernejšie požiadavky na podanie žaloby na Súdny dvor. Termín *saisir* (predložiť žiadosť alebo návrh určitej inštitúcii, ak sú splnené určité právne podmienky) v článkoch 37 a 61 podľa jeho názoru vo svojom právnom význame nie je rovnocenný pojmu *befassen* (zaangažovať) alebo *sich wenden an* (obrátiť sa na). V tejto súvislosti treba poukázať na stanovisko Hallsteina k výhrade týkajúcej sa nesprávneho prekladu slovného spojenia *détournement de pouvoir*:

„Jediný bod, pri ktorom musím uznať, že preklad bol problematický a v súvislosti s ktorým preto môžem uviesť, že preklad nám samotným spôsobil mimoriadne ťažkosti, je preklad slovného spojenia ‚détournement de pouvoir‘. Síce považujem za nesprávny názor pána poslanca, že ‚détournement de pouvoir‘ znamená

1 | Protokol zo 183. zasadnutia prvého Nemeckého spolkového snemu – plenárny protokol zo štvrtka, 10. januára 1952, s. 7744 – 7747.

„Amtsanmaßung“ [prisvojenie si právomoci]. Musím však uznať, že v nemeckom právnom odbornom jazyku neexistuje právny *terminus technicus*, ktorý by úplne presne vyjadroval význam slova „détournement“. Rozdiel medzi slovným spojením „détournement de pouvoir“ vo francúzskom jazyku správneho práva a správneho súdnictva a výrazom „Ermessensmissbrauch“ [zneužitie voľnej úvahy], ktorý bežne používajú nemeckí právnici pôsobiaci v oblasti správneho práva, je však taký malý, že sme sa domnievali, že dokážeme odôvodniť vyjadrenie uvedeného slovného spojenia spomenutým výrazom. Rozdiel spočíva len v tom, že v prípade „détournement de pouvoir“ ide o úkon, pri ktorom sa určitá administratívna právomoc, ktorá bola s určitým cieľom zverená určitému orgánu, vykonala spôsobom, ktorý neslúži práve týmto cieľom, ktoré stanovuje zákon, zatiaľ čo slovo „Ermessensmissbrauch“ [zneužitie voľnej úvahy] má v nemeckom právnom jazyku v tomto smere do určitej miery iný význam, keďže ide o konanie správneho orgánu z neprípustných dôvodov, ktoré nemajú oporu v zákone.“ (s. 7746b)

Tento vedome vytvorený pojem práva Spoločenstva sa zachoval dodnes: v článku 263 ods. 2 ZFEÚ je vo francúzštine uvedené slovné spojenie *détournement de pouvoir* a v nemčine slovo *Ermessensmissbrauch*.

Poslanec SPD zdôraznil ako osobitný nedostatok, že Zmluva je záväzná len vo francúzskom jazyku. Také konštatovanie má čisto politický základ, z ktorého vyplýva jednostranný, málo nadnárodný pohľad:

„To, k čomu došlo pri tejto Zmluve, na ratifikáciu ktorej je Spolkový snem vyzvaný a ktorá zaväzuje Nemecko na 50 rokov, že nemeckí poslanci teda teraz hlasujú o f r a n c ú z s k o m znení, to je, myslím si, v histórii jedinečné.“

Hallstein v reakcii na túto výhradu poukázal na krátkosť času, v ktorom by sa okrem nemeckého znenia museli súbežne vypracovať aj autentické súbežné znenia v taliančine a holandčine. To by viedlo k ďalšej diskusii o možnej spornej problematike. Okrem toho kategoricky odmieta vyššie opísané stanovisko vyjadrené počas rozpravy vo francúzskom parlamente, podľa ktorého by malo byť francúzske znenie ako jediné záväzné znenie rozhodujúce aj pre výklad, najmä zo strany Súdneho dvora.

Už o päť mesiacov skôr sa Carl Bilfinger v roku 1951 vo svojom posudku vyjadril v prospech „viacjazyčného znenia Zmluvy o Montánnej únii“:

„Keďže orgány Montánnej únie sa pri svojej činnosti budú musieť sústavne odvolávať na znenie Zmluvy o Montánnej únii a momentálne majú k dispozícii len francúzske

znenie, ani vtedy, keď tieto orgány budú používať iné úradné jazyky, nebude možné dosiahnuť úplnú rovnocennosť týchto iných úradných jazykov. Bolo by preto žiaduce vypracovať viacjazyčné znenie Zmluvy o Montánnej únii a dohodou členských štátov stanoviť, že všetky znenia sa považujú za autentické a rovnocenné bez toho, aby jedno znenie malo prednosť pred druhým.”²

2. Cesta k podpísaniu, 18. apríl 1951

Stanovenie znenia Zmluvy o ESUO vo francúzskom jazyku ako jediného záväzného znenia až do slávnostného podpísania 18. apríla 1951 bolo odôvodnené jej vývojom a tiež intenzitou formulácie a konfrontácie vo francúzskom jazyku. Francúzsky minister zahraničných vecí Robert Schuman vo svojom vládnom vyhlásení z 9. mája 1950 predstavil plán spoločného nadnárodného Úradu pre uhlie a oceľ. Dňa 20. júna 1950 sa v Paríži začali vládne rokovania o Montánnej únii, na ktorých sa okrem francúzskej a nemeckej delegácie – pričom nemeckú delegáciu na týchto rokovaniach viedol Walter Hallstein – zúčastnili aj zástupcovia štátov Beneluxu a Talianska. Jean Monnet ako vedúci rokovaní za ESUO na strane Francúzska už 24. júna 1950 predložil návrh Zmluvy so 40 článkami, ktoré vyjadrovali predstavy Francúzska, a odovzdal ho ostatným členom delegácií, aby sa k nemu vyjadrili. Po zdĺhavých rokovaniach, na ktorých sa zúčastnili aj prekladatelia, Hallstein zamýšľal predložiť začiatkom decembra 1950 v Paríži „definitívnu verziu nemeckého znenia Zmluvy”³. Na prípravu jej parafovania 19. marca 1951 boli po dohode s francúzskou delegáciou pripravené návrhy s „neoficiálnym” nemeckým prekladom, ktoré vo viacerých zneniach obsahovali článok týkajúci sa jazykov.⁴ Podľa článku 85 vo verzii zo 6. februára 1951 malo byť pôvodné znenie Zmluvy sformulované vo francúzštine: *„Le Traité est fait en langue allemande, française, italienne et néerlandaise, le texte français étant le texte original. Les mêmes langues peuvent être utilisées pour les*

2 | In: Gutachten von Prof. Dr. Bilfinger, Direktor des Max Planck-Instituts für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht in Heidelberg vom 9. August 1951 auf Anfrage des Sekretariats für Fragen des Schuman-Plans am 11. Juli 1951, PAA AA_B015_135_003-0035, tamže, s. 0035.

3 | Pozri list Waltera Hallsteina z 22. novembra 1950 o vyslaní ďalšieho jazykového pracovníka z Bonnu do Paríža na účely redakčnej prekladateľskej práce. PAA AA_B015_001_117.

4 | Dňa 28. januára 1951 *Délégation Allemande concernant le projet de Traité* navrhla prijať ustanovenie v nasledujúcom znení: „Article 85. *Question de langue: a) Le Traité est fait en langues allemande, française, italienne et néerlandaise; b) Langues officielles de la Communauté: allemande et français. Langues pour les travaux de la Communauté: allemande, française.*” PA AA_B015_292_016.

travaux de la Communauté. Les publications officielles de la Communauté seront faites en français et en allemand.“ Mali však pokračovať diskusie o používaní jazykov, v ktorých sa presadzovalo aspoň väčšie zrovnoprávnenie taliančiny a holandčiny. Keďže konsenzus bol v nedohľadne, rozhodnutie o tomto článku týkajúcom sa jazykov, ktorý bol v tom čase v parafovanom návrhu označený ako článok 89, bolo ponechané na Konferenciu ministrov. Bez doplnenia ďalšieho obsahu tam bolo vtedy stručne uvedené: [*Sprache: Der Ministerkonferenz vorbehalten (O jazyku rozhodne Konferencia ministrov)*] [*Langue: question réservée à la Conférence des Ministres*]. Na zasadnutí Konferencie ministrov od 12. do 15. apríla 1951 sa však nedospelo k dohode o používaní jazykov. Znenie Zmluvy o ESUO bolo 18. apríla 1951 predložené na podpis bez akéhokoľvek článku týkajúceho sa jazykov. Len článok 100 Zmluvy o ESUO odkazuje na francúzštinu ako jediný jazyk Zmluvy: „*Le présent Traité, rédigé en un seul exemplaire, sera déposé dans les archives du gouvernement de la République Française qui en remettra une copie conforme à chacun des gouvernements des États signataires*“.

3. Úprava používania jazykov na inej úrovni: úloha Dočasnej komisie a Výboru právnikov

Stále bolo potrebné prijať pravidlá používania jazykov v nadnárodnej organizácii, ktorá je viac než len medzinárodnou organizáciou. Aj keď na úrovni odporúčaní a návrhov adresovaných vládam členských štátov, ešte na tom istom zasadnutí Konferencii ministrov 18. apríla 1951 sa rozhodlo o zriadení Dočasnej komisie⁵, ktorá zasadala celkovo štyrikrát.⁶ Už na prvom zasadnutí bola úprava používania jazykov zverená novozriadenému Výboru právnikov, ktorý zasadal od 30. do 31. mája 1951 v Paríži. Na začiatku správy o tomto zasadnutí⁷ boli uvedené zásadné úvahy, ktoré vychádzali z preskúmania pravidiel používania jazykov v „medzinárodných precedensoch“ (OSN,

5 | Z protokolu zasadnutia Konferencie ministrov z 18. apríla 1951: „Delegácie, ktoré sa podieľali na vypracovaní Zmluvy, sa budú v období od jej podpísania do začatia výkonu funkcie orgánov Spoločenstva schádzať v pravidelných intervaloch vo forme dočasnej komisie. ... Budú skúmať najmä otázku sídla týchto orgánov, ako aj otázky ustanovení platných pre Spoločenstvo z jazykového hľadiska a predkladať vládam odôvodnené návrhy.“ Francúzske znenie in: HEMBLENNÉ 1992, s. 112.

6 | Od 17. do 19. mája 1951 v Unkeli (Bonn), od 25. do 28. júna 1951 v Ríme, od 12. do 14. júna 1952 v Haagu a od 4. do 5. júla 1952 v Bruseli; HEMBLENNÉ 1992, s. 112; VAN DER JEUGHT 2015, s. 56.

7 | Pozri Dočasný výbor: Správa Výboru právnikov o pravidlách používania jazykov v Spoločenstve z 1. júna 1951, PA AA_B015_236_011-018; HEMBLENNÉ 1992, s. 112 až 114; PFEIL 1996a, s. 12 a 13.

Medzinárodný súdny dvor, OEEC, Rada Európy a NATO). V tejto správe bolo uvedené, že týmito úvahami sa možno do určitej miery inšpirovať, pričom „je však na druhej strane potrebné prijať čiastočne nové riešenia, ktoré by zodpovedali organizácii inštitúcií Schumanovho plánu“. V tejto súvislosti treba zdôrazniť špecifickú väzbu na adresátov:

„Našími partnermi sú jednotlivci, a nie len zástupcovia štátov. Nachádzame sa v spoločenstve a nie v organizácii obvyklého medzinárodného typu. Je nevyhnutné, aby sa jednotlivcom, ktorých sa dotýka práca inštitúcií, nijako nebránilo v používaní jazykov – v tomto spoločenstve sa musia cítiť ‚ako doma‘.“⁸

Ako všeobecný návod pre pravidlá používania jazykov sa odporúča určitá flexibilita:

„... odporúča sa do určitej miery ponechať nájdenie primeraných riešení na rokovacie poriadky jednotlivých inštitúcií a na zvyklosti.“

V rámci Výboru právnikov panovala zhoda, pokiaľ ide o všeobecné zrovnoprávnenie francúzštiny, nemčiny, taliančiny a holandčiny ako „úradných jazykov“. Francúzska delegácia však jednoznačne nesúhlasila s nemeckou delegáciou v otázke „vykonávacích predpisov a rozhodnutí všeobecnej povahy“ a „rozhodnutí Súdneho dvora“. Zástupcovia Francúzska vyvodzovali zo skutočnosti, že Zmluva je vyhotovená vo francúzskom jazyku, že je „nevyhnutné vyhotoviť v tomto jazyku aj predpisy slúžiace na vykonávanie Zmluvy a rozhodnutia, ktoré slúžia na jej výklad, prinajmenšom pokiaľ ide o smerodajné pôvodné znenie“. K tomuto názoru sa pripojili zástupcovia Belgicka, Talianska, Luxemburska a Holandska. Nesúhlasil s ním zástupca Nemecka, „ktorý sa domnieval, že všeobecné predpisy a rozhodnutia Súdneho dvora sa majú vyhotoviť vo všetkých úradných jazykoch, pričom žiadne znenie nemá v porovnaní s ostatnými zneniami smerodajný význam“⁹.

Tieto odlišné stanoviská pretrvali aj na druhom zasadnutí Dočasného výboru, ktoré sa konalo od 25. do 28. júna 1951. Zástupcovia Francúzska trvali na kontinuite judikatúry, ktorú podľa nich bolo možné zaručiť len prostredníctvom francúzštiny ako jediného autentického jazyka rozsudkov.¹⁰ Zástupca Nemecka na to reagoval argumentom, že

8 | PA AA_B015_236_015 a nasl.

9 | PA AA_B015_236_016.

10 | PFEIL 1996a, s. 12.

Spoločenstvo má vlastnú terminológiu, ktorá nemôže byť viazaná výlučne na právny jazyk jedného členského štátu:

„Judikatúra Súdneho dvora sa nesmie formovať len na základe právnych pojmov jedného členského štátu. Skutočnosť, že Zmluva je autentická len vo francúzštine, je pre otázku jazyka rozsudkov irelevantná. Súdny dvor bude nútený používať mnohé právne pojmy, ktoré v Zmluve nie sú upravené (napr. pojem príčinná súvislosť).“¹¹

Medzitým sa začala trnistá cesta ratifikácie a až v júni, resp. júli 1952 boli pravidlá používania jazykov v Montánnej únii opäť predmetom rokovaní Dočasnej komisie. Na treťom zasadnutí, ktoré sa konalo od 12. do 14. júna 1952, sa dospelo k dohode o používaní jazykov s prihliadnutím na návrhy Nemecka a námietky belgickej a talianskej delegácie, ktoré chceli, aby sa za úradný jazyk uznala aj holandčina a taliančina. Bolo stanovené, že štyri úradné jazyky šiestich členských štátov sú rovnocennými úradnými a pracovnými jazykmi Spoločenstva. Tiež malo byť možné použiť každý národný jazyk ako jazyk konania na Súdnom dvore. V prípade pochybností o výklade malo byť možné použiť všetky štyri jazykové znenia právnych predpisov.¹² Po objasnení posledných otázok sa Výbor právnikov zišiel po štvrtý raz, aby vypracoval návrh protokolu. Na zasadnutí Konferencie ministrov zahraničných vecí členských štátov, ktoré sa konalo od 23. do 25. júla 1952 v Paríži, bol tento protokol potvrdený (pozri nižšie).

11 | PFEIL 1996a, s. 12.

12 | HEMBLENNÉ 1992, s. 114; VAN DER JEUGHT 2015, s. 57.

4. Dva posudky z Heidelbergu a Tübingenu na podporu pozície Nemecka pri rokovaníach

Na posilnenie argumentácie nemeckej delegácie týkajúcej sa problému používania jazykov na Súdnom dvore a vo všeobecnosti zásady rovnosti jazykov v nadnárodnej organizácii dal Sekretariat für Fragen des Schuman-Planes (Sekretariát pre otázky Schumanovho plánu, Nemecko)¹³ v júli, resp. auguste 1951 vypracovať dva posudky. Oba boli doručené do Bonnu 18. augusta 1951.¹⁴

Karl Heinz Neumayer z Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Privatrecht [Inštitút Maxa Plancka pre porovnávacie a medzinárodné súkromné právo] v Tübingene vo svojom posudku prezentuje „prieskum pravidiel používania jazykov vo viacjazyčných krajinách“. V tomto posudku sa skúmajú pravidlá používania jazykov v Belgicku, vo Švajčiarsku, v Kanade – v provincii Quebec, vo Fínsku, v Československej republike, ktorá existovala od roku 1918 do roku 1938, v Južnom Tirolsku, v Írsku, v starom livónskom, estónskom a kurónskom súkromnom práve a vo Versailleskej zmluve. Autor dospel v súvislosti s rovnocennosťou úradných jazykov k nasledujúcemu záveru:

„Z tohto súboru príkladov vyplýva, že všade tam, kde si na území štátu konkurujú jazyky, ktoré treba z hľadiska ich politického a kultúrneho významu považovať za rovnocenné, boli prijaté pravidlá týkajúce sa úplnej rovnoprávnosti týchto jazykov a uprednostnenie jedného jazyka pred druhým bolo vylúčené. ... Naproti tomu v krajinách s jednotným štátnym jazykom v oblastiach, v ktorých žijú menšiny, má nad oficiálne uznanými menšinovými jazykmi prevahu všeobecný štátny jazyk.“¹⁵

Poukazuje na analógiu zásady rovnosti jazykov s nadnárodným právom, ktorú však výslovne nedeklaruje.

Inak je to v „Posudku o pravidlách používania jazykov v Európskom spoločenstve uhlia a ocele (Montánna únia)“, ktorej autorom je riaditeľ Max-Planck-Institut für ausländisches

13 | Tento sekretariát bol zriadený 7. júla 1950 na Dienststelle für auswärtige Angelegenheiten für die Bearbeitung aller Fragen des Schuman-Plans (Oddelenie ministerstva zahraničných vecí pre posudzovanie všetkých otázok Schumanovho plánu). PAA AA_B015_339_030.

14 | Oba posudky sa nachádzajú v politickom archíve nemeckého ministerstva zahraničných vecí. PAA AA_B015_135_001-052. Pozri PFEIL 1996a, s. 12 a nasl.

15 | PAA AA_B015_135_051.

öffentliches Recht und Völkerrecht (Inštitút Maxa Plancka pre porovnávanie verejné právo a medzinárodné právo) v Heidelbergu Carl Bilfinger. Síce porovnáva vnútroštátnu prax viacjazyčných štátov (Švajčiarsko, Belgicko, Kanada a Južná Afrika) v oblasti legislatívy, administratvy a justície, ako aj viacjazyčnú medzinárodnú prax (OSN), no v popredí stojí základný zámer nadnárodných pravidiel:

„Tieto pravidlá musia zohľadňovať, že činnosťou organizácie sa má vytvoriť nové spoločné ‚nadnárodné‘ právo v odvetví montánneho priemyslu pre všetky zmluvné štáty a že platnosť právnej normy v podstatnej miere závisí od toho, že je vyjadrená vo forme, ktorá je pre dotknuté osoby zrozumiteľná, t. j. v jazyku, v ktorom tieto osoby zvyčajne myslia a konajú.“¹⁶

Prostredníctvom „návrhov pravidiel Montánnej únie“¹⁷ poskytol posudzovateľ dôležitý súbor argumentov v prospech nemeckej delegácie. Každý zo štyroch jazykov – nemčina, francúzština, holandčina a taliančina – mal byť povolený ako rokovací jazyk pred všetkými orgánmi. Na Súdnom dvore mala rovnako platiť rovnoprávnosť úradných jazykov.

„Smerodajnou zásadou v tomto prípade musí byť, že každý zúčastnený štát, resp. najmä každý zúčastnený podnik sa môže vyjadriť v jazyku, ktorý je pre neho obvyklý, keďže len takto sa dá dosiahnuť skutočná rovnoprávnosť všetkých účastníkov Montánnej únie.“¹⁸

Oba posudky sa medzičasom stali historickými svedectvami, ktoré vyjadrujú základné myšlienky špecifickej úradnej mnohojazyčnosti, ktorá je aj dnes jedným z podstatných znakov Európskej únie.

16 | PAA AA_B015_135_01-06.

17 | PAA AA_B015_135_01-031-34.

18 | Tamže.

5. Návrh protokolu o používaní jazykov v Montánnej únii z 24. júla 1952, ktorý vypracovala Dočasná komisia: základ ďalších politických krokov, ako aj zakotvenie v Rokovacom poriadku Súdneho dvora a v štatúte Spoločného zhromaždenia

Aj keď signatárske štáty neboli schopné upraviť používanie jazykov prostredníctvom zmluvného práva v Zmluve o ESUO z 18. apríla 1951, bolo potrebné v budúcnosti prijať pravidlá používania jazykov. Na to slúžil návrh protokolu vypracovaný novovytvorenou Dočasnou komisiou¹⁹, ktorý vznikol v rôznych etapách a ktorý schválila Parížska konferencia ministrov zahraničných vecí na zasadnutí konanom od 23. do 25. júla 1952. Tento „jazykový protokol“, ktorého znenie nikdy nebolo oficiálne zverejnené, sa nemohol stať súčasťou Zmluvy o ESUO – ako napríklad ustanovenia Zmluvy a jej príloh, dodatkových protokolov a Dohovoru o prechodných ustanoveniach a ani ako otázka, ktorá sa má ešte upraviť v budúcom protokole (ako je spojenie medzi orgánmi Spoločenstva a Radou Európy podľa článku 94 Zmluvy o ESUO) –, a preto je jeho právna klasifikácia nejasná. Tento protokol z 24. júla 1952 sa však stal súčasťou príslušných vládnych aktov členských štátov²⁰ a slúžil ako základ ďalších politicko-právnych a administratívnych postupov.

Štyri úradné jazyky šiestich členských štátov mali byť tak úradnými, ako aj pracovnými jazykmi Spoločenstva (článok 1: „*Les langues officielles et les langues de travail de la Communauté sont: français, allemand, italien et néerlandais*“). V prípade rozhodnutí v konkrétnych veciach a inej komunikácie sa výber úradného jazyka riadi úradným jazykom účastníkov konania vrátane podnikov. Okrem toho jazyk korešpondencie adresovanej orgánom si má vybrať účastník korešpondencie spomedzi jedného z úradných jazykov (články 2 a 3) a orgány musia odpovedať v tom istom jazyku. Všeobecne záväzné právne akty (článok 6: „*Les règlements, décisions générales et autres délibérations générales des institutions de la Communauté*“) sa majú uverejniť v Úradnom vestníku Spoločenstva vo všetkých štyroch jazykoch. Úradník vestník sa *de facto* vydával od svojho prvého vydania v roku 1952 vo všetkých štyroch jazykoch Spoločenstva. V prípade členských štátov, ktoré majú viacero úradných jazykov, sa výber jazyka riadi pravidlami, ktoré stanovujú právne predpisy dotknutého štátu (článok 7: „... *l'usage de la langue sera, à la demande de l'Etat intéressé, déterminé suivant les règles générales découlant de la législation de cet État*“). Pokiaľ ide o pravidlá používania jazykov v Spoločnom zhromaždení, ktoré bolo predchodcom

19 | PA AA_B015_235_038-039.

20 | PA AA_B015_235_038 a nasl.

Európskeho parlamentu, odkazuje sa na vlastné predpisy, pričom je stanovené, že každý poslanec sa môže vyjadrovať v jednom z úradných jazykov (článok 4). To viedlo k priamemu prebratiu do Rokovacieho poriadku Spoločného zhromaždenia, o ktorom sa diskutovalo a ktorý bol prijatý na úvodnom zasadnutí Spoločného zhromaždenia konanom od 10. do 12. septembra 1952. Článok 15 tohto rokovacieho poriadku stanovuje, že štyri úradné jazyky – nemčina, francúzština, taliančina a holandčina – sú úradnými jazykmi Zhromaždenia, v ktorých sa vyhotovujú všetky úradné dokumenty. Článok 16 stanovoval, že sa simultánne tlmočí z a do týchto štyroch úradných jazykov, pričom toto tlmočenie možno prípadne dohodou obmedziť (článok 17).²¹ Protokol [článok 5 písm. a) až e)] podrobne upravuje okrem iného pravidlá používania jazykov na Súdnom dvore, najmä potenciálne jazyky konania spomedzi týchto štyroch úradných jazykov, ich používanie v písomnej a ústnej forme a prax zverejňovania. Tieto pravidlá sa stali súčasťou Rokovacieho poriadku Súdneho dvora, ktorý bol zriadený v decembri 1952, zo 7. marca 1953 a tvoria základ Súdneho dvora Európskej únie, pre ktorého je v súčasnosti charakteristická mnohojazyčnosť.²²

6. Pohľad na ďalšiu etapu oficiálnej mnohojazyčnosti v európskej integrácii

Po založení ESUO mala európska integrácia pokračovať so zameraním sa na hospodársky sektor. Na Messinskej konferencii v júni 1955 sa diskutovalo o plánoch na vytvorenie spoločného trhu a Spoločenstva pre atómovú energiu a bol zriadený výbor poverený prípravou návrhov znenia Zmlúv o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva (EHS) a Európskeho spoločenstva pre atómovú energiu (ESA). Používanie jazykov sa preberalo až od roku 1956 a bolo predmetom kontroverzných diskusií v redakčných skupinách.²³ Pri formulovaní znení Zmlúv sa nepracovalo výlučne na francúzskom znení, ale jednotlivé redakčné skupiny zohľadnili aj prvky kolektívnej redakčnej práce,²⁴ čo je postup, ktorý určite ovplyvnil formu všetkých štyroch jazykových verzií. Na rozdiel

21 | Európske spoločenstvo uhlia a ocele: Rokovací poriadok Spoločného zhromaždenia, bez uvedenia miesta, marec 1953; HEMBLENNÉ 1992, s. 127 a 128; GAEDKE 1954, s. 289 a nasl.

22 | Rokovací poriadok Súdneho dvora zo 4. marca 1953 (Ú. v. ES 3, 1953, 3, s. 37 a nasl.).

23 | HEMBLENNÉ 1992, s. 130; SCHÜBEL-PFISTER 2004, s. 55 a nasl.; VAN DER JEUGHT 2015, s. 60 a nasl.

24 | BURR 2013, body 19 a 20.

od Zmluvy o ESUO sa v prípade Zmlúv o založení EHS a ESAE so zreteľom na jazyky Zmlúv uplatnila zásada rovnosti. Všetky úradné jazyky členských štátov – v prípade, ak je úradných jazykov viac, aspoň jeden – získavajú toto postavenie aj na úrovni práva Spoločenstva, pričom je výslovne stanovená ich autenticnosť. „Táto zmluva, vyhotovená v jedinom origináli vo francúzskom, holandskom, nemeckom a talianskom jazyku, pričom všetky štyri znenia sú úplne autentické...” (článok 248 Zmluvy o EHS/článok 225 Zmluvy o ESAE). Na rozdiel od toho, čo je obvyklé v medzinárodnom práve, počet jazykov Zmlúv nie je obmedzený. Tento charakteristický znak európskeho nadnárodného práva viedol k dnešnému počtu 24 jazykov Zmlúv, ktorý je uvedený výslovne v článku 55 ods. 1 ZEÚ a na základe odkazu v článku 358 ZFEÚ. Tak ako v Rímskych zmluvách, naďalej platí, že všetky jazyky Zmlúv sú záväzné v neobmedzenom rozsahu.²⁵

Pokiaľ ide o úradné a pracovné jazyky, pri prípravných prácach týkajúcich sa Rímskych zmlúv sa v dôsledku námietok jednotlivých štátov nedospelo k dohode o jazykovom režime. Až krátko pred podpísaním 23. marca 1957 sa v článku 217 Zmluvy o EHS stanovilo, že túto otázku upraví sekundárne právo. V tomto článku sa uvádza, že Rada má jednomyseľne určiť pravidlá používania jazykov orgánmi Spoločenstva, čím nie sú dotknuté ustanovenia uvedené v štatúte Súdneho dvora. Taký obmedzený charakter právnej úpravy v primárnom práve zostal zachovaný aj v Lisabonskej zmluve, na základe ktorej článok 342 ZFEÚ stanovuje: „Rada prostredníctvom nariadení jednomyseľne určí pravidlá používania jazykov orgánmi Únie, čím nie sú dotknuté ustanovenia uvedené v štatúte Súdneho dvora Európskej únie.“

Na vykonanie tejto základnej normy prijatej v roku 1957 Rada 15. apríla 1958 prijala svoje prvé nariadenie²⁶ o používaní jazykov, ktoré sa v podstatných častiach opiera o protokol ESUO z júla 1952 a platí ešte aj v súčasnosti. Základným východiskom je naďalej zásada rovnosti jazykov. Rovnocennosť úradných a pracovných jazykov (článok 1 nariadenia č. 1/58) má možno symbolický charakter – poskytuje možnosť, ale neukladá povinnosť

25 | Táto téma je však stále bezpochyby sporná. Generálny tajomník Ústavného konventu Sir John Kerr pri začatí porád o Ústavnom konvente v rokoch 2002 a 2003 nie nadarmo vylúčil diskusiu o jazykoch Zmluvy – BURR 2013, bod 21.

26 | Nariadenie Rady č. 1 z 15. apríla 1958 o používaní jazykov v Európskom hospodárskom spoločenstve (Ú. v. ES 1958, 17, s. 385; Mim. vyd. 01/001, s. 3). Pozri analogicky nariadenie Rady č. 1 z 15. apríla 1958, ktorým sa určujú jazyky používané Európskym spoločenstvom pre atómovú energiu (Ú. v. ES 1958, 17, s. 401; Mim. vyd. 01/001, s. 5).

používať úradné jazyky ako pracovné jazyky.²⁷ Nariadenia a dokumenty všeobecnej povahy sa vyhotovujú v úradných jazykoch a uverejňujú v úradnom vestníku, ktorý sa uverejňuje v úradných jazykoch (články 4 a 5 nariadenia č. 1/58). Na rozdiel od jazykového protokolu ESUO, ktorý obsahoval podrobné údaje o používaní jazykov na Súdnom dvore, článok 7 nariadenia č. 1/58 len odkazuje na ustanovenia Rokovacieho poriadku Súdneho dvora. Také prenesenie právomocí týkajúcich sa pravidiel používania jazykov v rámci orgánov na úroveň rokovacích poriadkov (článok 6 nariadenia č. 1/58) sa v literatúre uvádza ako novinka v porovnaní s protokolom ESUO,²⁸ avšak už v úvahách Výboru právnikov pre Schumanov plán, ktorý bol zriadený v roku 1951 (pozri odsek 3 vyššie), nachádzame odporúčanie ponechať pravidlá používania jazykov „na rokovacie poriadky jednotlivých inštitúcií a na zvyklosti“.

Verejnosť sotva reagovala na nepublikovaný protokol ESUO z roku 1952, ktorý sa však odvtedy neustále používa pri výklade nariadenia č. 1/58. Strohé konštatovanie, že Zmluva o ESUO je vyhotovená len vo francúzštine, prehliada dôležité úvahy, ktoré zohrávali v diskusiách a debatách o Zmluve o ESUO určitú úlohu. Oplatí sa nahliadnuť do materiálov, ktoré rôznymi spôsobmi dokumentujú politicko-právne udalosti sprevádzajúce vznik rozsiahlej nadnárodnej zmluvy. Aj v súčasnosti, v roku 2022, sú však pre nás dôkazom osobitostí a záväzku nadnárodnej organizácie, ktorej význam ďaleko presahuje hospodársku zložku.

Pramene

PA AA (Politisches Archiv des Auswärtigen Amts), PA AA_B 015 Sekretariat für Fragen des Schuman-Plans

Protokoll der 183. Sitzung des 1. Deutschen Bundestages – Plenarprotokoll <https://dip.bundestag.de/plenarprotokoll/protokoll-der-183-sitzung-des-1-deutschen-bundestages/4602?term=Schumanplan&f.wahlperiode=1&f.wahlperiode=20&rows=25&pos=5>

27 | RINGE 2022, s. 86; SCHÜBEL PFISTER 2004, s. 58 a nasl.

28 | VAN DER JEUGHT 2015, s. 62 a nasl.

Odkazy

BURR, I.: Art. 55. In: BLANKE, H. J., MANGIAMELI, S. (ed.): *The Treaty on European Union (TEU). A Commentary*. Berlin, Heidelberg : Springer, 2013.

GAEDKE, J.: *Das Recht der Europäischen Gemeinschaft für Kohle und Stahl. Textsammlung mit Anmerkungen und Sachverzeichnis*. München : C. H. Beck, 1954.

HEMBLENNE, B.: *Les problèmes du siège et du régime linguistique des Communautés européennes (1950 – 1967)*. In: HEYEN, E. V. (ed.): *Die Anfänge der Verwaltung der Europäischen Gemeinschaft*. Baden-Baden : Nomos, 1992, s. 107 – 143.

PFEIL, W.: Der Aspekt der Mehrsprachigkeit in der Union und sein Einfluss auf die Rechtsfortbildung des Europäischen Gemeinschaftsrechts. In: *Zeitschrift für Rechtsvergleichung* 37, 1996a, s. 11 – 20.

RINGE, N.: *The Language(s) of Politics: Multilingual Policy-Making in the European Union*. Ann Arbor, MI : University of Michigan Press, 2022.

SCHÜBEL PFISTER, I.: *Sprache und Gemeinschaftsrecht. Die Auslegung der mehrsprachig verbindlichen Rechtstexte durch den Europäischen Gerichtshof*. Berlin : Duncker & Humblot, 2004.

VAN DER JEUGHT, S.: *EU Language Law*. Groningen : Europa Law Publishing, 2015.

Molengue znamená v jazyku sango zlatíčko

O pokuse využiť bohatstvo jazykov pri vzdelávaní

— **Univ.-Prof. Dr. Eva Vetter**

Eva Vetter je od roku 2011 profesorkou odbornej didaktiky a výskumu výučby a štúdia jazykov na Universität Wien [Zentrum für LehrerInnenbildung und Institut für Sprachwissenschaft (Centrum pre vzdelávanie pedagógov a Inštitút pre lingvistiku)]. Od roku 2013 do roku 2018 bola zástupkyňou vedúceho Centra pre vzdelávanie pedagógov a od roku 2012 je spoluvydavateľkou časopisu *International Journal of Multilingualism*. Témami jej výskumu sú viacjazyčnosť, výskum výučby, diskurzívna analýza, výskum výučby a štúdia jazykov, výskum jazykových kontaktov a konfliktov, ako aj frankofónia.

Jazyková eufória na úvod

„Molengue“ alebo aj „molengué“, resp. „molenge“ je podstatné meno v reči sango, ktorá je národným jazykom Stredoafrickej republiky. V slovníkoch sa prekladá ako dieťa. Toto slovo označuje dieťa aj v komunikácii medzi používateľmi a používateľkami jazyka sango. Nad tým, čo sa skrýva za týmto dnešným významom, sa zamýšľal Helmut Buchegger, ktorý dlho žil v Strednej Afrike ako misionár (Buchegger 2021). Slovo „molenge“ vykladá podobne ako iné zložené slová tak, že analyzuje jeho zložky: „mo“ je oslovenie v druhej osobe, „le“ je oko a tiež perla a napokon tretie slovo „nge“ znamená malý, chudý. Označenia dieťaťa nepochádzajú vo všetkých jazykoch z týchto alebo podobných súčastí. Francúzske označenie „enfant“ sa začína záporom, ktorý je odvodený od latinského „infans“ (Brachet 1874, 205). Ide o záporný tvar latinského slovesa „fari“, ktoré pochádza z gréckeho „faó“. Aj keď sa význam „dieťa“, ktorý sa vo všeobecnosti pripisuje slovu „enfant“, už netýka tejto vlastnosti, zložky tohto francúzskeho slova ešte poukazujú na niekoho, kto (ešte) nevie hovoriť.

Jazyk ponúka pohľad na svet, v ktorom žijeme. Je založený na určitom poriadku, ktorý sa môže značne odlišovať od poriadku iných jazykov. Spôsob, akým jazyk opisuje svet, úzko súvisí s prostredím, v ktorom žijú ľudia, ktorí ním hovoria. Ak má určitý predmet pre spoločenstvo veľký význam, jazyk poskytuje diferencovanejšie označenia než v prípade predmetu, ktorý nie je veľmi dôležitý. Pre chovateľov sobov na severe Európy malo veľký význam pozorovať a poznať snehové pomery. Od ich pozorovania a poznania mohlo závisieť prežitie stáda. V severskej saamčine existuje napríklad viac než 20 výrazov na pomenovanie rôznych druhov snehu (Haarmann 2021, 73).

Jazyk síce ponúka určitý pohľad na svet, ale táto perspektíva nás ako ľudí nevyhnutne neobmedzuje. Žiadny jazyk nie je do seba uzavretým a nemenným systémom, ktorý by sa dal navonok vždy jasne vymedziť. Jazyky sa ďalej vyvíjajú tak ako potreby ľudí, ktorí ich používajú. Okrem toho má každý človek schopnosť naučiť sa a používať viaceré jazyky. Tak môžeme pomerne rýchlo preniknúť do jazykovej mnohorakosti. Začína sa to už pri počítaní. Tí, ktorým je známa desiatková sústava, často nemusia ísť vôbec ďaleko, aby narazili na vigesimálnu, teda dvadsiatkovú sústavu, ktorá je odlišná od desiatkovej: írčina je založená na dvadsiatkovej sústave a bretónčina na desiatkovej sústave. Oba tieto keltské jazyky nie sú geograficky veľmi vzdialené. Otázka, či počítanie súvisí s tým, že k prstom na rukách sa z nejakého dôvodu vždy pripočítali aj prsty na nohách alebo prsty na rukách sa jednoducho obrátili a z toho vyplynulo číslo 20, zrejme ešte dlhšie zostane nezodpovedaná (Haarmann 2021, 99).

Ak sa ľudia zdokonaľujú v štúdiu jazykov a používajú mimoriadne veľa jazykov na veľmi vysokej úrovni, nazývame ich polyglotmi. Asi najslávnejším z nich je kardinál Mezzofanti (1774 – 1849), ktorý údajne ovládal 72 jazykov a v 39 z nich plynule komunikoval (Hudson 2008, 90). Polyglotov nepochybne spája radosť z jazykov. Aj medzi menej výnimočnými používateľmi a používateľkami jazyka môže záujem o rozličné možnosti, ako opísať svet pomocou jazyka, vyvolať radosť.

Skalená radosť

Nie vždy sa jazyková rozmanitosť (tým myslím tak viacjazyčnosť jednotlivcov, ako aj viacjazyčnosť spoločností) hodnotí len kladne. To platí aj pre oblasť vzdelávania, ktorej je venovaný tento príspevok. Niekedy sa viacjazyčnosti mladých ľudí dokonca pripisuje znevýhodňujúci účinok, ak máme na mysli výklad výsledkov štúdie PISA. Žiaci a žiačky, ktorí doma používajú iné jazyky, než je vyučovací jazyk, majú v mnohých európskych školských systémoch horšie výsledky než takzvaní jednojazyční žiaci a žiačky. Táto viacjazyčnosť sa preto vykladá ako nevýhoda. Aj v Spojených štátoch sa mnohojazyčnosť považovala za prekážku. Príkladom je oficiálne pomenovanie školského úradu mesta New York, ktorý sa premenoval z úradu pre bilingválne vzdelávanie (Office of Bilingual Education of the New York City Board of Education) na úrad pre študentov anglického jazyka (2002: Office of English Language Learners of the New York City Department of Education) a napokon na úrad pre znevýhodnených študentov a študentov anglického jazyka (2009: Chief Achievement Office: Students with Disabilities and English Language Learners) (García 2011, 140)

V Európe práve v posledných 15 rokoch badať rastúci záujem o vyučovací a väčšinový jazyk. Venuje sa mu všetka pozornosť a človek má takmer dojem, akoby sa z verejného diskurzu vytratila radosť z viacjazyčnosti. Neúplná znalosť tohto vyučovacieho jazyka je spojená s nevýhodami a oneskoreniami vo vzdelávacom procese. Niekde sa búrlivo diskutuje o jazykových zákazoch a príkazoch, ktoré sú niekedy dokonca podporené politickými dôvodmi (Netzwerk Sprachenrechte 2021). Možno to chápať ako pokračovanie jednojazyčného úzu, ktorý v roku 1994 opísala I. Gogolin, zatiaľ čo žiaci a žiačky sú viacjazyční.

Pri takých diskusiách sa často prehliada, že viacjazyčnosť je témou, o ktorú vzdelávacie systémy už dlho súperia. V minulosti aj v súčasnosti sa sformovali modely na úspešnú inštitucionálnu realizáciu. V nasledujúcich riadkoch budem hovoriť práve o nich. Vybrala som modely, ktoré nie sú viazané primárne na finančné zdroje (napríklad rodičov) alebo

nie sú už spomenuté v správe o inovatívnych multilingválnych modeloch v Európe (Le Pichon-Vorstmann a i. 2020, 42 – 95). V nasledujúcich riadkoch sa budem konkrétne zaoberať dvojajazyčnými školami v rakúsko-uhorskej monarchii, menšinovými školami v Európe a viacajazyčnými školami v mestských oblastiach.

Pohľad do histórie: ultrakvistické školy¹ v rakúsko-uhorskej monarchii

Aj v minulosti boli geografické priestory zriedka skutočne jednoajazyčné. Výnimku predstavujú nekontaktované spoločenstvá a spoločenstvá, ktoré z rôznych dôvodov odmietajú externý kontakt. Oveľa častejšie sa stáva, že ľudia, ktorí používajú rôzne jazyky, sa nielen stretávajú, ale spolu žijú a delia sa o geografické, ako aj politické priestory. Na účely vzdelávania vo viacajazyčných priestoroch vznikli v Európe takzvané dvojajazyčné školy. Bolo to tak aj v rakúsko-uhorskej monarchii, ktorá bola mnohonárodným štátom: vo viacajazyčnej oblasti boli dvoj- a viacajazyčné školy v 19. storočí veľmi rozšírené, pričom jedným z vyučovacích jazykov bola nemčina. Mnohí rodičia vrátane tých, ktorých materinským jazykom nebola nemčina, ich uprednostňovali pred jednoajazyčnými školami z dôvodu následného lepšieho profesijného uplatnenia ich detí (Urbanitsch 1980, 81). Na dvojajazyčných školách sa odborné predmety vyučovali v rôznych jazykoch. Ten istý predmet sa tiež mohol vyučovať na jednej škole v rôznych jazykoch. Vyučovací jazyk sa preto menil podľa predmetu (a faktorov, ako boli napríklad dostupné jazykové znalosti učiteľov a učiteľiek).

Pekným príkladom fungovania takého dvojajazyčného modelu je mesto Plzeň v Čechách 19. storočia. Toto druhé najväčšie mesto Čiech bolo hlavným mestom veľkého okresu s významnou priemyselnou výrobou, ktorého západ obývali väčšinou ľudia hovoriaci po nemecky a na východe žili prevažne obyvatelia, ktorí hovorili po česky. Toto mesto bolo preto centrom jazykového kontaktu a dôležitým miestom vzdelávania pre ľudí hovoriacich po česky a po nemecky. V samotnom meste sa aj v 19. storočí používala väčšinou čeština. Tieto závery sa dajú vyvodiť z oficiálnych štatistík (Newerkla 2003).

V skutočnosti však bolo mestské obyvateľstvo v 19. storočí dvojajazyčné: pre ľudí, ktorí hovorili po česky, boli dobré znalosti nemčiny spojené so sociálnymi a ekonomickými

1 | Pojem "ultrakvistická škola" sa v rakúsko-uhorskej monarchii etabloval ako označenie dvojajazyčných škôl, v ktorých sa ako vyučovací jazyk používali rozličné jazyky žiakov a postupne sa nahrádzali iným jazykom krajiny, teda napr. nemčinou alebo taliančinou (Stourzh 1980, 1136).

výhodami. Ľudia hovoriaci po nemecky boli v každodennom kontakte s českojazyčnou väčšinou odkázaní na zodpovedajúce jazykové znalosti. Analýza najstarších gymnázií mesta poskytuje obraz o fungovaní tohto dvojazyčného systému: napríklad na gymnáziu, ktoré sa od roku 1883 označovalo ako české gymnázium, sa matematika, fyzika, chémia a mechanika vyučovali po nemecky a literatúra, dejepis, geografia a prírodné vedy (v nižších ročníkoch aj aritmetika) sa vyučovali po česky. Ostatné predmety sa vyučovali v oboch jazykoch. Aj na škole, ktorá sa od roku 1890 označovala ako „nemecká“, existovala do polovice 19. storočia bilingválna sekcia, v ktorej sa niektoré predmety vyučovali v jednom a ostatné v druhom jazyku. Je pozoruhodné, že tento jazykový režim bol výsledkom úsilia mesta. Občania a občianky sa v záujme pokojného spolunažívania usilovali zabezpečiť budúcej generácii potrebné jazykové znalosti. Rodiaci sa nacionalizmus (Vetter 2003) a takzvaný zákaz núteného jazykového vzdelávania stanovený v článku 19 treťom odseku Staatsgrundgesetz (základný zákon štátu) z roku 1867 viedli k jazykovo-národnému rozdeleniu škôl (Stourzh 1980). Dvojazyčný systém upadol do zabudnutia.

Menšinové školy ako modely pre súčasnú viacjazyčnosť

Ako je známe, európsky národný štát má problém s jazykovou rozmanitosťou. Národný štát vo svojom sebauvedomení nadväzuje na Francúzsku revolúciu a chápe sa ako jednojazyčný. Vzdelávacím jazykom je teda národný jazyk. Chýbajúca právna či finančná podpora vedie k potláčaniu všetkých ostatných jazykov. To sa týka aj školstva. V 70. rokoch 20. storočia došlo vo viacerých európskych štátoch k lokálnym iniciatívam, ktoré sa spojili a zasadili za podporu jazykov vytlačených zo školských systémov. Odvtedy majú tieto školy nielen viac žiakov a žiačok, ale medzitým získali aj veľkú prestíž. Dobrým príkladom tohto vývoja je história siete bretónskych menšinových škôl DIWAN (Vetter 2013).

K histórii založenia siete DIWAN patrí známa fotografia prvého učiteľa, bretónskeho hudobníka, s piatimi deťmi. Bol prijatý do zamestnania a hneď v nasledujúci deň začal s výučbou v miestnosti, ktorá na to nebola určená. V súčasnosti navštevuje školy siete DIWAN 4 030 detí (podľa údajov Office de la langue bretonne za školský rok 2021/22). Toto verejnoprospešné združenie prevádzkuje 48 škôl (écoles), šesť druhostupňových škôl (collèges) a dve gymnáziá (lycées). Od roku 1977 sa vyučuje podľa modelu ponorenia, ktorý bol prevzatý z Kanady. Od materskej školy používajú učitelia a učiteľky bretónčinu. Deti sa učia čítať a písať po bretónsky. Tieto zručnosti sa prenášajú do francúzštiny. Vyučovacím jazykom je bretónčina a tento „jazykový kúpel“ má za cieľ nastoliť rovnováhu s francúzštinou. V spoločnosti prevláda francúzština a mnohí rodičia v čase zápisu

svojich detí do škôl patriacich do siete DIWAN sami nevedia alebo ešte nevedia po bretónsky. Cieľom modelu ponorenia je čo najvyrovnanejšia úroveň ovládania oboch jazykov (Osterkorn, Vetter 2015).

Sieť DIWAN počas viac než štyroch desaťročí svojej existencie zostala lokálnou iniciatívou, ktorá sa sústavne profesionalizovala. Vznikli ponuky na vzdelávanie učiteľov a učiteliek, boli vytvorené výučbové materiály a prepojenie s inými menšinovými školami nadobudlo oficiálnu formu. Otvorenie nových škôl je však ešte stále založené na iniciatíve rodičov.

Úspech siete DIWAN sa dá vyjadriť aj v číslach: študenti a študentky škôl siete DIWAN sú pri maturite úspešnejší než priemer študentov a študentiek vo francúzskom departemente Finistère. V roku 2020 – tak ako už niekoľko rokov predtým – všetci študenti a študentky na gymnáziu v Carhaix zložili maturitnú skúšku (L'internaute). Sieť DIWAN poskytuje nielen najúspešnejší model štúdia bretónčiny ako menšinového jazyka. Spolu s angličtinou a následne nemčinou alebo španielčinou, ako aj jazykovými pobytmi v iných jazykových menšinách je model ponorenia tiež príkladom toho, že vedomosti v dvoch jazykoch sú dobrým základom pre štúdium ďalších jazykov.

Superdiverzita: viacjazyčnosť v mestskom priestore

Život v meste je špecifický tým, že na ohraničenom priestore sa vyskytuje mimoriadne veľká komplexnosť a diverzita. Vo Viedni je táto mnohorakosť založená na tradícii hlavného mesta mnohojazyčnej ríše, ktorej obyvatelia a obyvateľky po stáročia prinášali so sebou svoje jazyky do tohto mesta. V súčasnosti je spoločenská viacjazyčnosť charakterizovaná migráciou pracovníkov v 60. rokoch 20. storočia. Popri nemčine sú silne zastúpenými jazykmi bosniačtina, chorvátčina a srbčina, turečtina, albánčina, poľština a rumunčina. V roku 2015 vyvolala vojna v Sýrii migráciu utečencov, ktorí do Viedne priniesli v čoraz väčšej miere jazyky, ako sú arabčina a perzština. Viac než polovica žiakov a žiačok používa mimo školy aj iný jazyk, často spolu s nemčinou. Na školách je jazyková rozmanitosť v závislosti od typu školy síce prítomná v odlišnej miere, ale viacjazyčnosť sociálneho prostredia sa vo všeobecnosti pevne etablovala ako dôležitá črta súčasných žiakov a žiačok.

Na ocenenie tejto viacjazyčnosti boli na niektorých miestach vyvinuté špeciálne stratégie. Mnohé z nich sú viditeľné v jazykovom prostredí školy, takzvanom „linguistic landscape“, v podobe nápisov, tabuliek alebo plagátov. Napríklad pri školskej bráne jednej školy sa nachádza slovo „vitajte“ vo všetkých jazykoch, ktoré si so sebou priniesli deti, a pri inej školskej bráne je nápis „40 jazykov – jedna škola“. Na inej škole nápis „mier“ v mnohých

jazykoch prechádza naprieč celou budovou školy. Viacjazyčné výučbové plagáty svedčia o tom, že výučbovým jazykom nie je len nemčina (Vetter 2021).

Niektoré školy prekračujú rámec takých znakov ocenenia, pričom vyvíjajú stratégie, ktorých cieľom je začleniť viacjazyčnosť do používania jazykov v škole. Patria sem básne v oblúbenom jazyku, ktorým môže byť pre každého žiaka a každú žiačku iný jazyk, alebo rešerše, ktoré sa uskutočňujú v rôznych jazykoch, a tak otvárajú dvere k novým perspektívam. S nedostatkom kontroly, ktorého sa učitelia a učiteľky často obávajú, koreluje nárast sebaurčenia a pozitívnych emócií na strane žiakov a žiačok. Okrem toho sa trénuje preklad informácií vyhľadaných v rôznych jazykoch do spoločného jazyka.

Viacjazyčná výučba konkuruje jednojazyčnému zameraniu vzdelávania. Viacjazyčnosť sa nielen zviditeľňuje, ale sa mení na východisko alebo súčasť skúseností s učením. Aj keď sa viacjazyčnosť na mnohých miestach ešte chápe skôr ako výzva, stúpajúci počet materiálov svedčí o zmene. Inštitút Mercator na podporu jazykov a nemčiny ako druhého jazyka tiež zverejnil usmernenie pre učiteľov a učiteľky s názvom „Viacjazyčné výučbové prvky“ a Európska únia sa venuje budúcnosti jazykového vzdelávania v rámci viacjazyčnosti (Le Pichon-Vorstman 2020).

Záver

Jim Cummins v roku 2021 analyzoval výskum úspešnosti vzdelávania viacjazyčných žiakov a žiačok za posledné desaťročia. Ostro kritizuje výklad výsledkov štúdie PISA: horšie výsledky detí, ktoré doma používajú iný než väčšinový jazyk, sa odôvodňujú tým, že tieto deti majú príliš málo príležitostí naučiť sa väčšinový jazyk. Cummins opäť zdôrazňuje, že výsledky štúdie PISA nepreukazujú príčinnú súvislosť medzi používaním jazyka doma, príležitosťou naučiť sa väčšinový jazyk a podpriemernými výsledkami testov (Cummins 2021, 96). Naopak, s odkazom na rozsiahle štúdie ukazuje, že využitie jazykových zdrojov žiakov a žiačok podporuje produkciu a recepciu textu v jazyku, ktorý sa učia, umožňuje využiť jestvujúce poznatky a podporuje uvedomenie si rozdielov medzi jazykmi. Cummins ďalej zdôrazňuje účinok podporných stratégií, aby si študenti a študentky mohli sformovať pozitívne akademické sebaaponímanie.

V troch predstavených modeloch sa taký podporný účinok vzdelávania realizuje odlišne. Ich spoločným znakom je, že chápu jazyk nielen ako prostriedok na učenie sa, ale ako samostatnú zložku vzdelávania. Majú tiež spoločné to, že ich rozvíjajú angažovaní ľudia. Tieto modely sa odlišujú tým, že idú do odlišnej hĺbky sveta jazykov. Možno sa slovo miláčik raz ocitne na školskom plagáte, možno si bývalí žiaci a bývalé žiačky škôl siete

DIWAN rozširia svoj minimálne štvorjazyčný repertoár o ďalšie aspekty. V každom prípade je vo všetkých modeloch cítiť radosť z jazyka a z bohatstva vďaka rozmanitosti.

Odkazy

BRACHET, A.: *Dictionnaire Etymologique de la langue Française*. Sixième édition. Ca. 1874.

BUCHEGGER, H.: *Wenn der Fisch im Wasser weint... Begegnungen, Reisen, Abenteuer nach Tagebuchaufzeichnungen*. Bibliothek der Provinz, 2021.

CUMMINS, J.: *Rethinking the Education of Multilingual Learners : A Critical Analysis of Theoretical Concepts*. Multilingual Matters, 2021.

GARCÍA, O.: Pedagogies and Practices in Multilingual Classrooms : Singularities in Pluralities. In: *The Modern Language Journal* 95, 2011, s. 385 – 400.

GOGOLIN, I.: *Der monolinguale Habitus der multilingualen Schule*. Waxmann, 1994.

HAARMANN, H.: *Die seltsamsten Sprachen der Welt. Von Klicklauten und hundert Arten, ich zu sagen*. C.H. Beck, 2021.

HUDSON, R.: Word Grammar, Cognitive Linguistics, and Second Language Learning and Teaching. In : ROBINSON, P. & ELLIS, N. (eds.): *Handbook of Cognitive Linguistics and Second Language Acquisition* New York : Routledge, 2008, s. 89 – 113.

LE PICHON VORSTMAN, E., SIAROVA, H., SZŐNYI, E.: The future of language education in Europe : case studies of innovative practice. In: *NESET report*. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2020, doi : 10.2766/81169.

Linternaute. *Lycée Diwan (enseignement breton) (Carhaix-Plouguer) : classement 2021 et taux de réussite au bac*. <https://www.linternaute.com/ville/lycee/lycee-diwan-enseignement-breton/lycee-0292137R>.

Netzwerk Sprachenrechte. *Wird Sprachen-Unrecht in Oberösterreich Regierungsprogramm ?* OTS 0035 APA-Presseaussendung vom 8.11.2021.

NEWERKLA, S.: *Intendierte und tatsächliche Sprachwirklichkeit in Böhmen. Diglossie im Schulwesen der Böhmisches Kronländer 1740-1918*. Wien : WUV University Press, 1999.

NEWERKLA, S.: The seamy side of the Habsburgs' liberal language policy : Intended and factual reality of language use in Plzeň's educational system. In: RINDLER SCHJERVE, R. (ed.): *Diglossia and Power. Language Policies and Practice in the 19th Century Habsburg Empire*. Mouton De Gruyter, 2003, s. 167 – 195.

Office de la langue bretonne, chiffres-clés. <https://www.fr.brezhoneg.bzh/5-chiffres-cles.htm>

OSTERKORN, P. K., VETTER, E.: „Le multilinguisme en question ?“ – The case of minority language education in Brittany (France). In: KRAMSCH, C., JESSNER, U. (eds.): *The multilingual challenge : Cross-disciplinary perspectives*. Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2015, s. 115 – 139.

STOURZH, G.: Die Gleichberechtigung der Volksstämme als Verfassungsprinzip 1848-1918. In: WANDRUSZKA, A., URBANITSCH, P. (eds.): *Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band III Die Völker des Reiches*. Wien : Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980, s. 975 – 1206.

URBANITSCH, P.: Die Deutschen. In: *Die Habsburgermonarchie 1848-1918. . Band III Die Völker des Reiches*, 1. Teil. Wien : Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1980, s. 33 – 410.

VETTER, E.: Hegemonic discourse in the Habsburg Empire : The case of education. A critical discourse analysis of two mid 19th century government documents. In: RINDLER SCHJERVE, R. (ed.): *Diglossia and Power. Language Policies and Practice in the 19th Century Habsburg Empire*. Mouton De Gruyter, 2003, s. 271 – 307.

VETTER, E.: Teaching languages for a multilingual Europe – minority schools as examples of best practice? The Breton experience of Diwan. In: *International Journal of the Sociology of Language* 223(2013), s. 153 – 170.

VETTER, E.: Language Education Policy Through a DLC Lens : The Case of Urban Multilingualism. In: LARISSA, A., VETTER, E. (eds.): *Dominant Language Constellations Approach in Education and Language Acquisition. Educational Linguistics* Vol. 51, 2021, s. 43 – 59.

Estónsky jazyk v Európskej únii z pohľadu poslankyne Európskeho parlamentu

— **Marina Kaljurand**

Marina Kaljurand je od roku 2019 poslankyňou Európskeho parlamentu. V rokoch 1991 až 2015 pôsobila na rôznych pozíciách v estónskej diplomatickej službe; bola estónskou veľvyslankyňou v rôznych štátoch, okrem iného v Ruskej federácii, v Spojených štátoch amerických a v Izraeli. V rokoch 2015 a 2016 bola Marina Kaljurand estónskou ministerkou zahraničných vecí a v roku 2019 bola zvolená za poslankyňu estónskeho parlamentu. Ako expertka sa podieľala na činnosti viacerých medzinárodných organizácií, prednášala diplomáciu na Univerzite v Tartu a na estónskej diplomatickej škole a publikovala viaceré články týkajúce sa kybernetickej bezpečnosti, medzinárodného práva a politiky.

V roku 2004 pristúpilo Estónsko k Európskej únii. Predchádzala tomu dlhá a podrobná informačná kampaň a referendum o vstupe, ktoré sa konalo v roku 2003. Estónsko len 12 rokov predtým opäť získalo nezávislosť a v častiach spoločnosti panoval strach zo vstupu do „ďalšieho zväzu“. Objavovala sa obava, že Brusel namiesto Moskvy začne vydávať príkazy a že Európska únia bude utláčať estónsky jazyk, ktorý bol počas celej sovietskej éry zachovaný a chránený. Spomínam si, že pri stretnutiach s ľuďmi sme uvádzali príklad Írska, ktoré v roku 1973 pristúpilo k Európskej únii (vtedy ešte k Európskemu hospodárskemu spoločenstvu) a za niekoľko desaťročí s podporou Európskej únie nielen rozvinulo svoju ekonomiku, ale tiež podstatne zvýšilo povedomie o írskych kultúre a znalosti írskoho jazyka. S istou mierou zveličenia sa dá tvrdiť, že Európska únia bola patrónom znovuzrodenia írskoho jazyka. Vtedy sme ešte nevedeli, že írčina sa v roku 2007 stane jedným z úradných jazykov Európskej únie.

Obava Estóncov o zachovanie jazyka bola celkom pochopiteľná, lebo aj niektorí odborníci zastávali názor, že jazyk, ktorým hovorí menej než milión ľudí, je odsúdený na zánik. Ak navyše vezmeme do úvahy skúsenosť so sovietskou v Sovietskom zväze, je pochopiteľné, prečo bola Európska únia považovaná za hrozbu pre estónsky jazyk a estónsku kultúru. Na rozdiel od írčiny na tom bol estónsky jazyk od začiatku lepšie: vstupom do Európskej únie sa estónčina stala jedným z úradných jazykov Európskej únie.

Je pozoruhodné, že Estónci v súčasnosti vnímajú úlohu Európskej únie, vrátane úlohy Európskeho parlamentu, pri ochrane estónskej kultúry (a estónskeho jazyka). Podľa prieskumu Eurobarometra, ktorý bol zverejnený začiatkom roka 2022,¹ Estónci považujú za obzvlášť dôležité, že Európsky parlament chráni voľný pohyb (29 %), ako aj národné tradície a kultúry (26 %). To sa podstatne líši od priemeru v EÚ, kde sa za úlohy Európskeho parlamentu považujú v prvom rade ochrana demokracie (32 %), ochrana slobody prejavu a myslenia (27 %) a ochrana ľudských práv (25 %). To znamená, že spôsob myslenia Estóncov sa 18 rokov po vstupe do Európskej únie úplne zmenil: Inštitúcie Európskej únie sú považované za ochrancov estónskej kultúry a estónskeho jazyka a nie za hrozbu.

Jazyková rozmanitosť sa považuje za bohatstvo Európy a multilingvizmus inštitúcií EÚ je výnimočný. Prirodzene to má svoju cenu, a to v najlepšom zmysle slova.

Kritici multilingvizmu často poukazujú na finančnú stránku prekladu: je príliš nákladný, prekladov je príliš veľa, ide o nezmyselné mrhanie peniazmi, Európska únia by mohla

1 | <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2612>

pracovať oveľa lacnejšie a jednoduchšie, ak by existoval len jeden alebo maximálne dva či tri úradné jazyky. Je pravda, že mnohojazyčná Európska únia nie je lacná. Nie všetko sa však môže alebo musí posudzovať materiálne. Existujú symboly a hodnoty, ktoré sú cennejšie než peniaze.

Počas mojej kariéry som sa zúčastnila na veľmi rôznorodých zasadnutiach v inštitúciách Európskej únie, okrem iného ako ministerka zahraničných vecí v Rade pre zahraničné veci a v súčasnosti ako poslankyňa Európskeho parlamentu. Využívala som tlmočnicke služby, pričom som hovorila po anglicky, a s kvalitou tlmočenia som bola veľmi spokojná, no v niektorých prípadoch som mala výhrady. V inštitúciách Európskej únie mám však možnosť hovoriť po estónsky, čo sa vždy veľmi cení. Z nasledujúcich dôvodov to považujem za dôležitejšie než finančné náklady spojené s prekladateľskými službami a dokonca občas kolísajúcu kvalitu prekladov.

Prvým dôvodom je možnosť používať jazyk vlastnej krajiny, ktorá je dôležitá pre sebavedomie, sebaistotu a sebaúctu človeka. Skutočnosť, že Európska únia uznáva estónsky jazyk za rovnocenný s jazykmi veľkých štátov, určite prispieva k hrdosti na estónsky jazyk.

V tomto zmysle je Európska únia vzorom pre používanie a ocenenie estónskeho jazyka. Obrazne povedané: ak sa dá hovoriť po estónsky v Bruseli, malo by sa to dať aj v každej estónskej firme, na každom estónskom úrade, na každej estónskej univerzite, atď. Prirodzene sa to nedá v plnej miere a ľahko uskutočniť, napríklad v prípade medzinárodných podnikov, ale je to niečo, o čo sa treba usilovať.

Dňa 29. júna 2016 som ako ministerka zahraničných vecí mala prejav na konferencii „Estónsky jazyk a estónska kultúra vo svete“². Vtedy som povedala: „Na svete je údajne viac než 6 000 jazykov, ale len okolo 200 z nich je natoľko rozvinutých, aby v nich bolo možné študovať na univerzite, vedecky pracovať, čítať beletriu, používať počítačový softvér, atď.“

Rovnakým počtom jazykov hovorí viac než milión ľudí. Od roku 2004 je estónčina jedným z úradných jazykov Európskej únie. V tomto smere sa estónčina nachádza v pomerne dobrej pozícii. Náš jazyk je pre nás taký dôležitý, že je zakotvený v Ústave – jej § 6 znie: „Štátnym jazykom Estónska je estónčina.“

2 | <https://vm.ee/et/uudised/valisminister-marina-kaljuranna-kone-konverentsil-eesti-keel-ja-kultuur-maailmas>

Je povinnosťou štátu zaručiť zachovanie estónskeho národa a jazyka, ako aj estónskej kultúry pre budúce generácie. Prežitie jazyka závisí do veľkej miery od toho, aký postoj k nemu majú ľudia, ktorí ním hovoria a používajú ho. Všetci sme zodpovední za udržanie estónskeho jazyka v jeho krásnej a čistej podobe. Jazyk však nie je len dedičstvo, ale aj niečo, čo sa má často používať v každodennom živote a čo sa má aj ďalej rozvíjať. Jazyk sprostredkuje identitu a vzorce myslenia a odzrkadľuje naše hodnoty.“

Vzhľadom na vyššie uvedené treba mať na zreteli, že zachovanie jazyka je oveľa komplexnejší problém než používanie estónskeho jazyka v inštitúciách EÚ. Pre malú krajinu je životne dôležité rozvíjať materinský jazyk v podobe vedeckého jazyka a držať krok s novými témami a oblasťami, aby jazyk nezostal na úrovni „kuchynského jazyka“. Ide o nastolenie rovnováhy medzi používaním estónskeho jazyka a používaním cudzích jazykov na univerzitách, vo výskumných inštitúciách a v digitálnom svete. To znamená zachovať materinský jazyk v čoraz globalizovanejšom svete, v ktorom na jednej strane existuje veľký tlak na internacionalizáciu a na druhej strane riziko izolácie.

Po druhej možnosti komunikovať s európskymi inštitúciami v materinskom jazyku, okrem iného hovoriť ním v Európskom parlamente, uľahčuje ľuďom komunikáciu a približuje Brusel (resp. Štrasburg a Luxemburg) k Estóncom.

Pre bežného občana je Európska únia vo všeobecnosti vzdialená a byrokratická. V tomto kontexte je možnosť komunikovať vo vlastnom materinskom jazyku a čítať právne akty v estónčine veľkou výhodou. To neznamená, že právnické texty sa v materinskom jazyku dajú vždy ľahko pochopiť. Vôbec to nie je tak. Ako právnička musím uznať, že niektoré texty zákonov sa čítajú v estónskom jazyku ťažšie než v anglickom jazyku. Napríklad vtedy, keď sa v určitej oblasti nevytvorila bežná estónska terminológia alebo keď sú pojmy, ktoré sa vytvorili, príliš umelé. Ako príklad jednej z oblastí, v ktorých sa vývoj estónskej terminológie začal približne len pred desiatimi rokmi, uvádzam kybernetickú bezpečnosť. Európska únia nepochybne zohráva určitú úlohu pri formovaní aktuálneho a správneho estónskeho jazyka. Napokon sa všetky právne texty Európskej únie musia prekladať do estónčiny, čo znamená, že sa musia vytvárať a zavádzať nové estónske slová a pojmy.

Dovolím si tvrdiť, že Európsky parlament sa líši od ostatných inštitúcií Európskej únie, lebo je povinný zaručiť čo najvyššiu mieru multilingvizmu. Každý európsky občan má právo kandidovať vo voľbách do Európskeho parlamentu. Bolo by neprimerané žiadať od poslancov Európskeho parlamentu, aby dokonale ovládali francúzštinu alebo angličtinu. V Rokovacom poriadku Európskeho parlamentu sa výslovne uznáva právo

každého poslanca čítať a písať dokumenty Parlamentu, sledovať rozpravy a vyjadrovať sa vo svojom jazyku.

Európsky parlament sa riadi zásadou, že všetci občania Európskej únie musia mať možnosť prečítať si predmetné právne akty v jazyku svojej krajiny. Európsky parlament je ako spolunormotvorca povinný zaručiť, aby všetky právne akty prijaté Parlamentom boli vo všetkých úradných jazykoch z jazykového hľadiska správne. Európania majú podľa právneho poriadku Európskej únie právo sledovať prácu Parlamentu, klásť otázky a dostávať odpovede vo svojom jazyku.³

Podľa údajov prekladateľského oddelenia Európskeho parlamentu zamestnáva Európsky parlament okolo 700 prekladateľov, ku ktorým treba pripočítať asi 500 asistentov a technických zamestnancov.⁴ Pri 24 úradných jazykoch vznikne 552 jazykových kombinácií, lebo z každého jazyka sa prekladá do 23 jazykov. Keďže Európska únia má okolo 450 miliónov obyvateľov, 700 prekladateľov Európskeho parlamentu nie je veľa a nepredstavujú veľkú nákladovú položku. Najmä ak sa vezmú do úvahy pozitívne aspekty, ktoré multilingvizmus so sebou prináša. Domnievam sa, že to isté možno povedať o všetkých inštitúciách Európskej únie.

Pandémia ochorenia COVID-19 ukázala, ako nedostatok prekladateľských služieb ochromil prácu Európskeho parlamentu. Na začiatku pandémie pracoval Európsky parlament niekoľko mesiacov len formou práce na diaľku a bez akéhokoľvek tlmočenia, t. j. len v angličtine. Prekážkou boli technické kapacity alebo – lepšie povedané – chýbajúce kapacity, a preto nebolo možné zaručiť kontinuálne tlmočenie do všetkých jazykov, a to ani pri rokovaní v pléne. V určitom okamihu sa situácia začala zlepšovať a tlmočnicke služby pre rokovania v pléne, výbory a politické skupiny boli postupne obnovené.

To však nič nemení na skutočnosti, že Európsky parlament niekoľko mesiacov nebol schopný vykonávať svoju prácu tak, ako sa to od neho očakáva a ako by ju mal vykonávať. Vo veľmi zlej situácii sa nachádzali poslanci, ktorí neovládali nijaké cudzie jazyky a pred pandemiou pracovali len vo svojom vlastnom jazyku (na čo mali plné právo). Po prvé bolo smutné vidieť, že boli vylúčení z rozpráv alebo sa na nich museli zúčastniť s vlastným osobným tlmočníkom, ktorý nevyhnutne nebol odborník alebo podrobne nepoznal

3 | https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/lastrules/RULE-167_DE.html?redirect

4 | <https://www.europarl.europa.eu/translation/de/translation-at-the-european-parliament/organisation>

všetky preberané témy. Po druhé išlo o veľmi zásadnú otázku, keďže títo poslanci sa dostali do situácie, v ktorej nemohli riadne vykonávať svoju prácu. Je pochopiteľné, že išlo o krízu, na ktorú nebola žiadna krajina a žiadna inštitúcia pripravená. Už sme sa poučili a vyvodili dôsledky. Európsky parlament bude a naďalej musí byť mnohojazyčný: poslanci musia byť schopní pracovať vo svojom jazyku a občania musia mať možnosť komunikovať s Európskym parlamentom vo svojom jazyku.

Mňa osobne tiež oslovuje, že plenárne rokovania Európskeho parlamentu sa vedú v jazyku krajiny predsedu alebo podpredsedu. Je to znak rešpektu voči všetkým úradným jazykom Európskej únie a vynikajúci príklad tak pre ostatné inštitúcie Európskej únie, ako aj pre členské štáty a občanov.

Slávny Európan, cisár Karol V., ktorý je považovaný za najväčšieho európskeho štátnika prvej polovice 16. storočia, vraj raz povedal, že hovorí s Bohom po španielsky (alebo po latinsky?), so ženami po taliansky, s mužmi po francúzsky a so svojimi koňmi po nemecky. Žartom sa dá povedať, že Karol V. možno takto chápal multilingvizmus. Asi by sa čudoval, keby vedel, ako sa multilingvizmus za päť storočí zmenil a akú dôležitú úlohu pri jeho zachovaní bude mať práve Európa. A na multilingvizmus Európy (rozumej Európskej únie) by bol zrejme hrdý.

Mnohojazyčnosť: pohľad občana

— Nikiforos Diamandouros

Nikiforos Diamandouros (Ph.D. Columbia University, 1972) je emeritným profesorom politických vied na Aténskej univerzite a od roku 2014 členom Aténskej akadémie. Pôsobil ako európsky ombudsman (European Ombudsman, 2003 – 2013), prvý verejný ochranca práv v Grécku (1998 – 2003) a riaditeľ a predseda správnej rady Národného centra pre sociálny výskum (1998 – 2003). V rokoch 2012 až 2022 bol hosťujúcim profesorom na College of Europe (Bruggy). Je držiteľom čestného doktorátu na Panteion University (2015) a na American College of Greece (2011). Je laureátom vyznamenaní od prezidentov Francúzska (Čestná légia – 2014), Poľska (Zlatý kríž za zásluhy – 2010) a Grécka (Fénixov rád – 2004). Jeho publikácie sa zameriavajú na otázky demokracie, právneho štátu, inštitútu ombudsmana, verejnej správy a vzťahu medzi politikou a kultúrou.

Keď som v apríli 2003 nastúpil do funkcie európskeho ombudsmana, okamžite som bol konfrontovaný s viacerými teoretickými a praktickými aspektmi mnohojazyčnosti.¹ V tom čase existovalo dvanásť úradných jazykov Zmluvy.² Moja nová úloha si vyžadovala, aby som bol nielen európskym ombudsmanom, ale, aby som uviedol niekoľko príkladov, aj Médiateur européen, Europäischer Bürgerbeauftragter, Defensor del Pueblo Europeo, Provedor de Justiça Europeu a Europeiska ombudsmannen. Rozšírenie v roku 2004 prinieslo ďalších deväť jazykov a rozšírenie v roku 2007 ešte tri, v dôsledku čoho som sa stal napríklad aj Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich. Zo sťažností, s ktorými sa na mňa občania ako na ombudsmana obracali, bolo zrejmé, že 24 verzií názvu tejto inštitúcie odráža nielen jazykovú rôznorodosť, ale aj široké spektrum predstáv, niekedy jasne vymedzených, inokedy viac-menej elementárnych, o povahe a funkciách úradu ombudsmana. Aby bol Európsky ombudsman efektívny, musí nielen pracovať vo viacerých jazykoch, ale musí postupovať spôsobom, ktorý je citlivý na kultúrne a sociálne dosahy príslušnej problematiky a na očakávania každého sťažovateľa o tom, ako by mu ombudsman mohol pomôcť.

Bolo tiež dôležité, aby ombudsman mohol nadviazať kontakt s potenciálnymi sťažovateľmi s cieľom zvýšiť ich povedomie o svojej špecifickej úlohe a právomociach, ktoré sa v každom prípade viac či menej líšia od právomocí vnútroštátnych inštitúcií, s ktorými môžu byť občania lepšie oboznámení.

Našťastie, v spolupráci s príslušným rozpočtovým orgánom a s Komisiou sa môjmu predchodcovi a vôbec prvému európskemu ombudsmanovi podarilo zaviesť z hľadiska nášho úradu funkčný jazykový režim. Pracovnými jazykmi jednotlivých administratívnych skupín úradu (rozpočet, ľudské zdroje, informatika...) boli francúzština aj angličtina. Sťažnosti spravidla vybavovali právnici pracujúci vo svojom rodnom jazyku alebo v jazyku, ktorý ovládali na rovnocennej úrovni. Jazyk sťažnosti sa používal vo všetkých dokumentoch určených sťažovateľovi vrátane rozhodnutia o odložení veci. Aby mohol ombudsman riadiť, opravovať a schvaľovať ich návrhy, právnici vypracovávali zhrnutie každej sťažnosti a tiež ponúkali príslušné riešenia, odporúčania a rozhodnutia v jazyku,

1 | Autor by chcel na tomto mieste poďakovať pánom Ianovi Hardenovi, čestnému profesorovi na Univerzite v Sheffielde, a Lambrosovi Papadiasovi, vedúcemu sekretariátu Európskeho úradu pre boj proti podvodom (OLAF) za ich cennú pomoc pri písaní tohto textu.

2 | Hoci írčina v tom čase nebola úradným jazykom, bola jazykom Zmluvy. Občania mali preto právo podávať sťažnosti európskemu ombudsmanovi v írskom jazyku.

ktorý ovládal aj samotný ombudsman. Môj predchodca si zvolil za takýto jazyk angličtinu, pričom ja som v tejto politike z praktických dôvodov pokračoval. Okrem toho ostatné inštitúcie a orgány EÚ nasledovali dobrý príklad Komisie, ktorá zasielala svoje odpovede ombudsmanovi v angličtine spolu s prekladom do jazyka sťažnosti, pokiaľ išlo o iný jazyk. Inštitúcie, orgány a agentúry týmto spôsobom prispievali k tomu, aby sa predišlo prípadným nedorozumeniam, ktoré by mohli vzniknúť, ak by za preklad ich odpovedí do jazyka sťažnosti zodpovedali útvary samotného úradu ombudsmana.

Okrem vybavovania sťažností bolo často potrebné prekladať dokumenty do jedného alebo viacerých rôznych jazykov, ako napríklad počas študijnej návštevy v členskom štáte alebo na účely podávania správ rozpočtovým orgánom EÚ. Tieto preklady spravidla interne vyhotovovali moji kolegovia. Príprava výročnej správy ombudsmana v 24 jazykových zneniach však bola príliš náročná úloha na to, aby sa zabezpečovala takýmto spôsobom. Spočiatku sme sa spoliehali na pomoc prekladateľských oddelení Európskeho parlamentu a neskôr na Prekladateľské stredisko pre orgány Európskej únie. Preklad, či už interný alebo externý, často podnietil dialóg, ktorý viedol k prehodnoteniu štýlu a dokonca aj podstaty pôvodného textu. Na základe myšlienky filozofa Johna Rawlsa som s potešením považoval konečný výsledok tohto prehodnotenia za „reflexnú rovnováhu“, v rámci ktorej proces prekladu nielen zabezpečil, aby všetky jazykové znenia boli na najvyššej možnej úrovni, ale viedol aj k zlepšeniu kvality pôvodného textu.

Niektoré zo sťažností, ktoré sa ku mne ako k ombudsmanovi dostali, vyplynuli z nezhôd v súvislosti s režimom priznaným alebo naopak nepriznaným regionálnym či menšinovým jazykom. V rozsahu, v akom tieto sťažnosti smerovali proti vnútroštátnym orgánom, som nemal právomoc sa nimi zaoberať. V prípadoch sťažností, ktoré vo svojej podstate predstavovali žiadosti o zásah európskych inštitúcií a orgánov alebo o intervenciu orgánov na vnútroštátnej úrovni alebo aj o korešpondenciu so sťažovateľom v iných jazykoch ako jazykoch Zmluvy, som konštatoval neexistenciu dôvodov oprávňujúcich viesť vyšetrovanie, samozrejme za predpokladu, že dotknutá inštitúcia či orgán riadne vysvetlili obmedzené právomoci a zodpovednosť Únie v danej oblasti. Okrem toho som so španielskymi orgánmi podpísal na ich žiadosť dohodu, ktorou som prispôbil prax úradu európskeho ombudsmana záverom Rady EÚ z júna 2005 o používaní katalánčiny/valencijčiny, galícijčiny a baskičtiny na uľahčenie komunikácie španielskych občanov s inštitúciami EÚ. Na základe tejto dohody španielske orgány zriadili a financovali orgán zodpovedný za preklad sťažností podaných vo vyššie uvedených jazykoch, ako aj rozhodnutí ombudsmana o sťažnostiach vyhotovených v kastílskej španielčine.

Na základe vyššie uvedeného rámca z hľadiska organizácie a vymedzenia politík môjho úradu som viedol tri vyšetrovania vo veci sťažností týkajúcich sa rôznych jazykových režimov.

Prvá sťažnosť, podaná v roku 2006, sa týkala Európskej centrálnej banky a konkrétne obmedzeného počtu jazykov dostupných na jej internetovej stránke.³ Ďalšie sťažnosti, podané v rokoch 2011 a 2012, sa týkali rozsahu jazykov, v ktorých Komisia uskutočnila verejnú konzultáciu, a obmedzeného počtu jazykov dostupných na internetovej stránke Európskeho orgánu pre bankovníctvo.⁴

Pri posudzovaní tvrdení sťažovateľov a inštitúcií v uvedených prípadoch som považoval za užitočné chronologicky identifikovať hlavné obdobia vývoja Európskej únie, pokiaľ ide o jazykovú politiku.

V prvom období – období spoločného trhu a Európskych spoločenstiev, od Rímskej zmluvy z roku 1957 po Maastrichtskú zmluvu z rokov 1992/1993 – prevládali tri kľúčové prvky. Prvým bol medzinárodný charakter európskeho projektu a zásada rovnosti členských štátov (na začiatku šiestich, po následných rozšíreniach dvanástich), ktorého dôsledkom bolo, že každý štát mal možnosť žiadať o to, aby sa na jeho jazyk vzťahoval na úrovni Zmlúv rovnaký režim ako na ostatné jazyky. Druhým prvkom bola zásada právneho štátu. Zmluvy stanovujú právne opatrenia, ktoré sú záväzné nielen pre členské štáty, ale aj pre jednotlivcov. Právny štát vyžaduje, aby osoby, na ktoré sa tieto opatrenia vzťahujú, mali možnosť byť o nich vopred informované. To znamená, že uvedené opatrenia treba uverejňovať v jazyku, ktorému tieto osoby rozumejú. Tretím prvkom je praktická potreba zabezpečiť efektívne a účinné vnútorné fungovanie európskych inštitúcií.

Je dôležité objasniť, že úvahy o efektívnosti a účinnosti nesvedčia vždy v prospech zníženia alebo obmedzenia počtu jazykov, ktoré možno použiť. Napríklad v prípade, že zainteresovaní účastníci nezdieľajú spoločný jazyk, hrozí, že procesy vyjednávania, rozhodovania a implementácie rozhodnutí budú pomalé a neefektívne, pokiaľ sa dostatočne nepočítalo s prekladom a tlmočením. Na druhej strane je pravda, že preklad a tlmočenie znamenajú náklady z hľadiska času a peňazí. Z uvedeného vyplýva, že je potrebné hľadať rovnováhu, pričom vhodná rovnováha často do značnej miery závisí od

3 | Vyšetrovanie 1008/2006/MHZ <https://www.ombudsman.europa.eu/en/decision/en/3135>

4 | Vyšetrovania 640/2011/AN <https://www.ombudsman.europa.eu/en/decision/en/12009>, 1363/2012/BEH <https://www.ombudsman.europa.eu/en/decision/en/49358>

konkrétneho kontextu, v ktorom sa hľadá. Preto bolo vhodné, že architekti európskych inštitúcií neboli v roku 1958 pri vypracúvaní nariadenia o používaní jazykov príliš striktní.⁵

V prípade Súdneho dvora Európskej únie si efektívnosť vyžadovala existenciu iba jedného pracovného jazyka. Zvolila sa francúzština. A pravdepodobne z rovnakých dôvodov efektívnosti sa Súdny dvor každý rok od svojho vzniku rozhodol interne pracovať iba vo francúzštine. Naproti tomu vnútroštátne sudy podávajúce návrh na začatie prejudiciálneho konania, ako aj predkladatelia návrhov na vyhlásenie neplatnosti alebo na náhradu škody majú právo používať ktorýkoľvek z úradných jazykov EÚ, ktorý sa následne stane úradným jazykom príslušného súdneho konania. Okrem toho na to, aby Súdny dvor mohol vykonávať svoju úlohu ústavného súdu Únie, sú jeho rozsudky spravidla dostupné vo všetkých jazykoch, aby ich význam „precedensov“ vyplývajúcich z judikatúry mohli zohľadniť vnútroštátne sudy a právnici vo všetkých členských štátoch.

V druhom období, zhruba od Maastrichtskej zmluvy po Lisabonskú zmluvu (2009), Európska únia postupne posilňovala administratívne aj politické práva fyzických osôb voči inštitúciám. Maastrichtská zmluva zaviedla občianstvo Únie, ako aj úrad európskeho ombudsmana, na ktorého sa občania môžu obrátiť so sťažnosťami proti nesprávnemu úradnému postupu inštitúcií, úradov a agentúr Únie. Uznaním jednotlivcov za občanov získala otázka významu mnohojazyčnosti ďalšiu úroveň, ktorej základom sú pojmy občianstvo, transparentnosť a účasť. Môj predchodca vo funkcii ombudsmana zohral pri realizácii týchto ambícií dôležitú úlohu, najmä pokiaľ ide o prístup verejnosti k dokumentom a vypracovanie Charty základných práv Európskej únie, predovšetkým článku 41 týkajúceho sa riadnej správy vecí verejných.⁶

Keď som nastúpil na pozíciu ombudsmana, čiže ochrancu a propagátora práv a záujmov európskych občanov, považoval som za potrebné a užitočné predstaviť inštitúciám koncept, ktorý rád nazývam „život mimo zákonnosti“. Zásada riadnej správy vecí verejných na základe tejto myšlienky vyžaduje, aby sa európske inštitúcie nielen vyhýbali nezákonnosti, ale aby zároveň využívali svoju mieru voľnej úvahy (či už tú, ktorú im priznáva zákon, alebo vyplývajúcu z nedostatkov zákonnej úpravy) tak, aby uznávali význam mnohojazyčnej komunikácie pre občanov, ako aj pre samotnú Európsku úniu. To

5 | Nariadenie č. 1 o používaní jazykov v Európskom hospodárskom spoločenstve, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:01958R0001-20130701&from=EN>

6 | Podľa článku 41 ods. 4: „Každý sa môže obrátiť na inštitúcie Únie v jednom z jazykov zmlúv a musí dostať odpoveď v rovnakom jazyku.“

neznamená, že voľba takéhoto prístupu by často znamenala ignorovanie oprávnených úvah o efektívnosti a účinnosti. Únia vynakladá viac ako jednu miliardu eur ročne na preklady a tlmočenie do 24 jazykov s cieľom zachovať mnohojazyčnosť.⁷ Naopak pri vyvažovaní, ktoré je potrebné v rámci skúmania sťažností nastoľujúcich predmetné otázky, by sa malo prihliadať nielen na ekonomické náklady mnohojazyčnosti, ale aj na jej prínosy z hľadiska efektívnej komunikácie o cieľoch a záväzkoch Únie, najmä, nie však výlučne, pokiaľ ide o účasť verejnosti a prístup k informáciám.

Jedna zo záležitostí, ktoré som ako ombudsman zdôrazňoval tak v rámci môjho úradu, ako aj voči ostatným inštitúciám a útvarom, bol význam používania čo najjednoduchšieho, najpresnejšieho a najstručnejšieho jazyka – takého, aký sa niekedy nazýva „jednoduchý jazyk“. Ako Pascal poznamenal vo svojom známom výroku, písanie takýmto spôsobom si vyžaduje čas.⁸ Písať „jednoduchým jazykom“ znamená vynaložiť menej času a nákladov na prípravu prekladov. Z uvedeného vyplýva, že správne organizovaná mnohojazyčnosť nabáda k používaniu jednoduchého jazyka, a to s dvojakým prínosom pre občanov. Pri posudzovaní sťažností týkajúcich sa jazykov používaných na internetových stránkach a vo verejných konzultáciách inštitúcií EÚ, najmä Komisie, som si bol plne vedomý judikatury Súdneho dvora Európskej únie, podľa ktorej Zmluva nestanovuje rovnosť jazykov ako prejav všeobecnej zásady práva Únie zabezpečujúcej každému občanovi právo, aby všetko, čo by sa mohlo dotknúť jeho záujmov, bolo spísané v jeho jazyku za každých okolností.⁹ Zároveň som ako ombudsman zastával názor, že inštitúcie by mali v tejto oblasti uplatňovať svoju voľnú úvahu, pričom by mali náležite zohľadňovať význam komunikácie s občanmi a zabezpečiť, aby boli schopní činnosťami Únie plne porozumieť a zúčastňovať sa na nich. V hrubých črtách som môj prístup zhrnul takto: „Plne si uvedomujem, že mnohojazyčnosť predstavuje pre administratívu EÚ a jej obmedzené zdroje veľkú záťaž. Ak však majú byť európske inštitúcie vnímané ako

7 | GINSBURGH, V., MORENO-TERNERO, J. D.: Brexit and multilingualism in the European Union. In: *Metroeconomica*, vol. 73, n. 2, máj 2022, s. 708 – 731.

8 | „... mes Lettres n'avaient pas accoutumé de se suivre de si près, ni d'être si étendues. ... Je n'ai fait celle-ci plus longue que parce que je n'ai pas eu le loisir de la faire plus courte“.

9 | Poukázal som najmä na rozsudok Súdneho dvora vo veci C-361/01 P Kik/UAMI, [EU:C:2003:434](#), bod 82.

subjekty zapojené do skutočného dialógu s občanmi a občianskou spoločnosťou, musia nájsť spôsob, ako osloviť občana v jeho vlastnom jazyku.”¹⁰

V prípadoch týkajúcich sa jazykov, v ktorých inštitúcie EÚ poskytujú informácie na ich internetových stránkach, som dospel k záveru, že ak by inštitúcie a orgány EÚ dobrovoľne, čiže z vlastnej iniciatívy, zverejňovali dôležité informácie o svojej činnosti, výsledky legislatívnej činnosti a kľúčové politické dokumenty vo všetkých jazykoch, išlo by o riadnu správu vecí verejných. Súčasne som tiež vysvetlil, že mnohojazyčnosť nemožno používať ako základ pre obmedzovanie práva verejnosti na prístup k dokumentom existujúcim iba v jednom jazyku alebo v obmedzenom počte jazykov.

V súvislosti so sťažnosťou týkajúcou sa verejnej konzultácie, ktorú Komisia viedla iba v niekoľkých jazykoch,¹¹ som neváhal podporiť argumentáciu sťažovateľa, že od občanov nemožno očakávať účasť na „verejnej“ konzultácii, pokiaľ nedokážu porozumieť otázke, ktorá sa im kladie. Ako zdôraznili aj iní analytici, sociálna súdržnosť a spoločné (európske) občianstvo si vyžadujú spoločné formy komunikácie a porozumenia, nie jednojazyčnosť.¹² Z tohto dôvodu som usúdil, že mnohojazyčnosť je nevyhnutná na to, aby sa občanom umožnilo uplatňovať ich právo zúčastňovať sa na demokratickom živote EÚ, pričom reštriktívna jazyková politika Komisie sa vymyká riadnej správe vecí verejných. Na základe tejto logiky som požiadal Komisiu, aby zverejňovala dokumenty o verejných konzultáciách vo všetkých úradných jazykoch vždy, keď je cieľom verejných konzultácií zhromaždiť a overiť názory verejnosti na nové politiky alebo potenciálne legislatívne návrhy, a aby na požiadanie poskytovala aspoň preklady v prípade, že verejná konzultácia sa obmedzuje na technické otázky alebo problematiku týkajúcu sa skôr priemyslu ako občanov.

So záujmom konštatujem, že moja nástupkyňa vo funkcii európskeho ombudsmana ďalej považuje mnohojazyčnosť za otázku podstatného významu. Usmernenia vypracované

10 | Môj príhovor na konferencii 24. apríla 2012 v Bruseli, „Europe in crisis: the challenge of winning citizens' trust“, <https://www.ombudsman.europa.eu/en/speech/en/11504>

11 | Vyšetrovanie 640/2011/AN, pozri poznámku pod čiarou 3.

12 | LO BIANCO, J.: The importance of language policies and multilingualism for cultural diversity. In: *International Social Science Journal*, vol. 61, 2010, s. 37.

v roku 2020 zdôrazňujú dôležitosť toho, aby občania mohli sledovať prácu inštitúcií EÚ vo svojom vlastnom jazyku, hoci sa uznáva potreba zohľadniť praktické ťažkosti.¹³

S odstupom času som presvedčený, že posledná časť môjho mandátu európskeho ombudsmana znamenala začiatok tretieho obdobia, ktoré treba pridať k dvom hlavným fázam opísaným vyššie. Po odchode z funkcie európskeho ombudsmana už nemám za úlohu vyvažovať rôzne práva a záujmy spojené s jazykovými režimami a súvisiacimi verejnými politikami. Ako občan Európskej únie a ako akademik sa však domnievam, že potreba mnohojazyčnosti v Európskej únii v tomto treťom období ešte vzrástla.

Sociálne, politické a ekonomické zmeny zriedkavo zanechávajú svoju pečať v konkrétnych dátumoch, hoci spoločenské vedy sa často usilujú upozorniť na konkrétne udalosti, ku ktorým došlo v symbolických okamihoch označujúcich prechod z jedného obdobia do druhého. S týmto upozornením sa domnievam, že začiatok tretieho obdobia sa približne zhoduje s Lisabonskou zmluvou. Význam tretieho obdobia pre mnohojazyčnosť však nevyplýva z obsahu tejto zmluvy, ale z potreby prehlbovania demokracie na úrovni Európskej únie v reakcii na udalosti dotýkajúce sa všetkých členských štátov: finančná kríza, migračná kríza, pandémia SARS-COV-2 a v čase, keď píšem tieto riadky, návrat vojny do Európy po ruskom napadnutí Ukrajiny.

Došlo k rýchlemu inštitucionálnemu a politickému vývoju (napríklad v bankovom dohľade, v programoch nákupu dlhopisov ECB, v transformácii Frontexu a vo vývoji spoločných dlhopisov). Na účely tejto analýzy je najdôležitejšia skutočnosť, že Európska rada je v súčasnosti aktívnejšia pri plnení svojej úlohy poskytovať Únii politické usmernenia. Z môjho pohľadu, ktorý, ako ešte raz zdôrazňujem, je už názorom občana a akademika, je posilnená úloha Európskej rady novou výzvou pre mnohojazyčnosť. Je potrebné ďalšie prehĺbenie európskej demokracie, ktoré zabezpečí, aby sa členovia Európskej rady zapájali do dialógu nielen s rôznymi vnútroštátnymi orgánmi, ale aj s celoeurópskou verejnosťou. Na to, aby bola takáto forma úsilia a komunikácie účinná, musí byť nevyhnutne mnohojazyčná.

Je nepravdepodobné, že tento návrh sa stretne s priazňou dvoch konkrétnych myšlienkových prúdov. Prvý z týchto prúdov ďalej považuje vzťah medzi vládami členských štátov a inštitúciami Európskej únie, pokiaľ ide o legitimitu, za hru s nulovým

13 | <https://www.ombudsman.europa.eu/sk/doc/correspondence/sk/129519>. Usmernenia boli zverejnené ako súčasť „strategic initiative“ (SI/98/2018/DDJ).

súčtom. Na tomto mieste nie je priestor pre hĺbkové spochybnenie takéhoto názoru. Poviem len toľko, že tento názor podľa mňa ignoruje realitu a imperatívy historického vývoja Únie za posledné štvrtstoročie.

Druhý myšlienkový prúd, ktorý by mohol pristupovať k môjmu návrhu skepticky, vznikol, keď voliči v roku 2005 odmietli návrh Ústavy pre Európu. Stručne povedané, transparentnosť, participatívna demokracia a ďalšie prvky Európy občanov podľa tohto názoru zlyhali, pretože neprispeli k dôvere v Úniu a jej inštitúcie. Aj v tomto prípade platí, že toto nie je miesto, kde by sa mal takýto názor do hĺbky spochybňovať. Uvediem len, že vedie k riziku vytvorenia začarovaného kruhu, v ktorom rozčarovanie elity z myšlienky Európy občanov iba ďalej podporuje odcudzenie týchto občanov od európskeho projektu.

Namiesto nových alebo prehodnotených záväzkov, stanovených zákonom alebo vyvinutých ako prejav riadnej správy vecí verejných, by som chcel vyzvať členov Európskej rady, aby systematicky prijímali politické rozhodnutia s cieľom otvoriť sa občanom a spolupracovať s nimi v čo najväčšom počte členských štátov. Konkrétne by sa to mohlo uskutočňovať prostredníctvom mediálneho vysielania, využívania sociálnych médií a novinových článkov v jazyku dotknutého členského štátu. Potrebná je vôľa skúsiť to. Ak bude výsledkom zlyhanie, tento experiment zmizne sám od seba. Mohol by sa však ujať a organicky rásť, najmä ak sa národní lídri vyhnú klišé a predložia dôveryhodné politické argumenty.

Na záver zhrniem, že táto krátka úvaha sa zamerala na mnohojazyčnosť ako prejav riadnej správy vecí verejných a najmä ako politický imperatív pre budúci rozvoj demokracie na európskej úrovni. Kultúrnemu významu mnohojazyčnosti a konkrétnym zákonným právam a povinnostiam, ktoré s ňou súvisia, sa budú v tomto zväzku nepochybne venovať iní autori. Moja hlavná myšlienka je takáto: v jedinečnom kontexte Európskej únie a v aktuálnom štádiu jej vývoja nie je mnohojazyčnosť limitom účinnosti a efektívnosti, ale naopak predpokladom ich dosiahnutia. Aby som to povedal trochu inak: mnohojazyčnosť je jedným z charakteristických znakov Európy a v neustále sa meniacom modeli jej politickej štruktúry by ním mala aj zostať. Cieľom by preto nemalo byť len brániť mnohojazyčnosť tam, kde už existuje, ale rozširovať ju o nové oblasti, aby prispela k upevneniu a prehĺbeniu európskej demokracie.

Dúfam, že sa tak stane.

Príhovor za mnohojazyčnosť

— Christos Artemidis

Christos Artemidis sa narodil v Nikózii (Cyprus). Právo študoval v Londýne. Približne 5 rokov pôsobil ako právnik na Cypre a následne bol v roku 1972 vymenovaný za sudcu okresného súdu. Bol povýšený na sudcu a predsedu regionálneho súdu a v roku 1988 sa stal sudcom Najvyššieho súdu. V roku 2004 bol vymenovaný za predsedu Najvyššieho súdu a túto pozíciu zastával až do svojho odchodu do dôchodku v roku 2008 po dosiahnutí dôchodkového veku 68 rokov v súlade s požiadavkou cyperskej Ústavy. Po odchode do dôchodku už nevykonával žiadne povolanie ani zamestnanie súvisiace s právom. Angažuje sa však v iných oblastiach, ktoré ho vždy zaujímali, ako sú poézia, maľba a hudba, ktoré mal rád už od útleho veku. Zorganizoval šesť výstav obrazov a vydal dvanásť zbierok poézie a dve poviedky.

Reč... veľkolepá a jedinečná ľudská schopnosť. Zo všetkých živých bytostí na zemi má možnosť ju používať len človek. Podobne reč a čas formujú svet a veci v ňom. Na počiatku bol zvuk, ktorý ľudia prvýkrát vytvorili svojimi hlasivkami. Zo zvuku sa stali fonémy, ktoré sa obmieňali, až sa postupne v dôsledku splynutia foném zrodili slová. A slovami pomenúvame nielen veci okolo nás, ale vyjadrujeme aj tie najvznešenejšie ľudské myšlienky, emócie a pocity.

Všetky národy sveta však nepoužívajú rovnaký jazyk. Každý národ má svoj vlastný. Niektoré kmeňové spoločenstvá majú aj vlastný dialekt alebo idiómy, ktoré nezapadajú do obvyklého, úzkeho vymedzenia pojmu „jazyk“. Európsku úniu, pilier západnej civilizácie – takto definujeme štáty s demokratickým zriadením – tvorí 27 štátov, z ktorých každý má svoj vlastný jazyk okrem Cypru a Grécka, zdieľajúcich spoločný jazyk gréčtinu, a Nemecka a Rakúska, v ktorých sa hovorí po nemecky.

Dovolím si povedať, že my Gréci sme nesmierne hrdí na svoje dejiny a svoj jazyk predovšetkým vzhľadom na uznávanú skutočnosť, že západná civilizácia má svoju kolísku vo výdobytkoch starovekých Grékov najmä z 5. až 4. storočia pred Kristom, z obdobia známeho ako „zlatý vek Perikla“. Homérove diela *Ilias a Odysea*, Platónove *Dialógy*, diela Aristotela, tragédie Aischyla, Sofokla a Euripida, úspechy všetkých významných Grékov na poli umenia, vedy, filozofie a starogréckej literatúry všeobecne predstavujú aj intelektuálne bohatstvo národov, ktoré prijali myšlienky a princípy zrodené v starovekom Grécku.

Práve som spomenul, že my Gréci sme „nesmierne“ hrdí na výdobytky našich predkov. Dovoľte mi, aby som túto svoju myšlienku objasnil. Každý národ a každé etnikum má svoju vlastnú kultúru a spôsoby, akým sa uberali jeho vlastné dejiny. Ak zachováme len to pozitívne, tak vzájomný rešpekt, koexistencia a spolužitie všetkých národov prispievajú k nastoleniu mieru a pokroku na našej planéte.

Odpustite mi moju rozvláčnosť. Nevylučujem, že som dokonca odbočil od témy, tieto skromné myšlienky ma však vedú – aspoň v to dúfam – priamo k podstate veci. Kultúrne a vedecké výdobytky Grékov a všetkých národov a etník by neboli známe, ak by nebolo titanskej práce prekladateľov. Bez nich by boli hovorené a písané jazyky určené iba tým, ktorí im priamo rozumejú, a akákoľvek komunikácia s ľuďmi neovládajúcimi daný jazyk by bola nemožná, rovnako ako akékoľvek zdieľanie, najmä intelektuálne a kultúrne. Všetky formy komunikácie by sa prerušili.

Preto si myslím, že kolosálnu prácu prekladateľov treba oceniť tak, ako si to zaslúži. Zvyčajne hovoríme o „prekladateľoch“, akoby išlo o odbornú špecializáciu, povolanie

ako každé iné. Prácu prekladateľov je však podľa môjho názoru potrebné vnímať v jej skutočnom rozmere. Prekladatelia sú komunikačným mostom medzi rôznymi jazykmi, sprostredkujú reč vo všetkých jej podobách, písaných aj hovorených.

My Gréci preto musíme, rovnako ako všetky iné národy, zohľadniť skutočnosť, že bez prekladateľov by sme o sebe navzájom nič nevedeli. Ani ľudia by nemohli komunikovať, ak by sa nenaučili mnoho jazykov. Toto je v súčasnosti samozrejme najrozšírenejší prípad. Znalosť jazykov je základnou požiadavkou.

Dominantným jazykom v mojej krajine je gréčtina. Ide o jazyk väčšinového obyvateľstva, ktorý priniesli Gréci po svojom usadení sa na Cypre okolo roku 1200 pred Kristom. V roku 1571 ostrov dobyla Osmanská ríša. A osmanskí bojovníci zostali na Cypre aj po dobytí ostrova. V roku 1878 bol postúpený Spojenému kráľovstvu Veľkej Británie a Írska. Zároveň však počas tureckej okupácie prichádzali aj Turci z Malej Ázie a iných osmanských dŕžav.

V roku 1955 začali cyperskí Gréci ozbrojený boj proti Veľkej Británii, ktorá napokon pristúpila na stiahnutie sa z krajiny. Medzi Spojeným kráľovstvom, Gréckom, Tureckom a lídrami dvoch cyperských komunít boli podpísané zmluvy známe ako Zürišská dohoda a Londýnska dohoda. Tieto zmluvy viedli v roku 1960 k prijatiu Ústavy Cyperskej republiky. Ústava zakotvila gréčtinu a turečtinu ako úradné jazyky Cyperskej republiky.

Počas krátkeho obdobia, do roku 1963, fungovali štátne inštitúcie normálne. Konkrétne na súdoch sa používali gréčtina a turečtina v závislosti od štátnej príslušnosti účastníkov konania. Bežne sa však na základe tichého súhlasu používala ako hlavný jazyk na uľahčenie konaní angličtina, ktorá je všeobecne známa všetkým Cyperčanom.

V roku 1963 tureckí Cyperčania opustili svoje pozície vo verejnom sektore a na súdoch. Cyperská republika ďalej fungovala a bola medzinárodne uznávaná aj po tureckej invázii z roku 1974. S cieľom zavŕšiť rozdelenie ostrova Turecko premiestnilo všetkých tureckých Cyperčanov, ktorí žili v rôznych častiach Cypru, do okupovanej severnej časti ostrova. Okrem toho sa tisíce Turkov z Turecka presídlili a usadili v severnej časti Cypru, čím sa zmenilo demografické zloženie krajiny.

Prepáčte, že som sa obsérne venoval týmto skutočnostiam a zdanlivo tak odbočil, poukážem však na súvislosť uvedených tragických udalostí s predmetom tohto textu. Mnohojazyčnosť existujúca v Európskej únii a na celom svete by mala ľudí povzbudiť k úsiliu komunikovať prostredníctvom učenia alebo prekladania cudzích jazykov, aby tak dosiahli vzájomný rešpekt a mierové spolužitie. Presne toto sa dialo v mojej krajine.

Takmer všetci tureckí Cyperčania ovládali gréčtinu a veľa gréckych Cyperčanov vedelo po turecky. Žili v zmiešaných dedinách a v mestách boli susedmi. Na súdoch sa len zriedka využívali služby tlmočníkov.

Dnes je situácia odlišná. Postupom času, najmä po vstupe Cypru do Európskej únie, je Cyprus považovaný za atraktívnu destináciu. Okrem osôb, ktoré sa na ostrove legálne usadia, však prichádzajú desaťtisíce migrantov a žiadateľov o azyl, z ktorých mnohí zostávajú na ostrove nelegálne.

Orgány poskytujúce štátne služby a súdy fungujú striktne v rámci zásady rovnosti a ochrany základných práv jednotlivca zaručených Ústavou a právom Únie, ktorému samotná Ústava priznala prednosť. Mnohojazyčnosť na Cypre zahŕňa nielen jazyky členských štátov Európskej únie, ale aj iné jazyky a dialekty napríklad Afriky, Blízkeho a Ďalekého východu a Ázie. Rôzne jazyky jednotlivých národov majú v porovnaní s inými činnosťami a počinmi v oblasti kultúry zdanlivé obmedzenie. Jazyk je najvýznamnejším kultúrnym prvkom a dôkazom identity národa. Pri hudbe, vizuálnom umení a ostatných umeleckých formách nie sú potrebné služby prekladateľa tak, ako ich treba pri jazyku. Z toho vyplýva aj známa veta, že „hudba je univerzálny jazyk“. Západnú hudbu, najmä klasickú, možno skutočne počúvať na celom svete. Napokon, svetoznámi skladatelia a interpreti pochádzajú zo všetkých kútov sveta a v európskych koncertných sálach často znie hudba z východných a ázijských krajín. Krása polyfonických a melodických piesní kmeňa Maorirov z Nového Zélandu dojíma celý svet.

Jazyk, intelektuálny výtvor, je však pre tých, ktorí ho neovládajú, bez zásahu prekladateľa nezrozumiteľný. Pripomínam, čo som uviedol vyššie, že toto obmedzenie jazyka je iba zdanlivé. Dôvodom je to, že jazyk každého národa je najvýznamnejším prvkom jeho identity, referenčným bodom jeho pôvodu a kultúry. Preto si zaslúži bezvýhradný rešpekt.

Európska únia a najmä Súdny dvor Európskej únie, ktorý k mnohojazyčnosti pristupuje citlivo a v plnom súlade s uvedenou skutočnosťou, prijíma právne otázky vnútroštátnych súdov členských štátov a jednotlivé podania v jazyku dotknutého členského štátu. Tento postup nepredstavuje formalistické uplatňovanie nejakého pravidla interného rokovacieho poriadku Súdneho dvora. Ide o vyjadrenie zamýšľaného uznania úplnej rovnosti medzi členskými štátmi a ich občanmi, ako aj presvedčenia, že rešpektovanie rôznych jazykov členských štátov Európskej únie vedie k mierovému spolunažívaniu a prosperite národov.

Je to skúsenosť, ktorá našich sudcov vystavuje skúške vtedy, keď sa konania, najmä v trestných veciach, týkajú cudzojazyčných účastníkov konania alebo obžalovaných pochádzajúcich z rôznych krajín mimo Európskej únie ako napríklad zo Stredného východu, Ďalekého východu a Ázie. V takýchto prípadoch zvyčajne nepôsobia profesionálni prekladatelia a prekladateľskú prácu vo všeobecnosti vykonávajú krajanovia účastníkov konania. Pre sudcov je nevyhnutné ubezpečiť sa, že sa oboznámili s reálnym skutkovým stavom tak, ako vyplýva z prekladu, a to najmä v konaniach, v ktorých tento skutkový stav vyplýva zo svedeckých výpovedí. Hoci je tento proces náročný a vyžaduje si svoj čas, ilustruje ušľachtilé poslanie sudcov transformovať jazyk na základné právo jednotlivca, ktoré zaručuje každý štát založený na dodržiavaní ľudských práv.

Napriek každodennému úsiliu zabezpečiť, aby sa všetky prípady zahŕňajúce cudzojazyčné subjekty uspokojivo prejednali, je zrejmé, že pre takéto množstvo jazykov a idiém neexistuje dostatok profesionálnych prekladateľov.

Dovoľte mi jednu poznámku. Z hľadiska kooperatívnej funkcie jazyka by pomohlo, keby slovo, hovorené či písané, bolo stručné a presné. Domnievam sa, že ku kultivácii takéhoto jazyka prispieva čítanie diel významných autorov a spisovateľov, ktorí sú tvorcami jazyka. Elegantného, exaktného a jednoduchého jazyka. Toto by pomohlo aj práci prekladateľov a umožnilo by to vzájomné porozumenie a spolunažívanie.

Ak ešte máte trpezlivosť dočítať tento text, rád by som opísal jednu fiktívnu príhodu. Ak by Mozart počúval piesne kmeňa Maoriov, jeho vznešený talent a genialita by ho okamžite priviedli ku klavíru, aby ich transponoval do partitúry a skomponoval znamenitú melodicko-rytmickú hudbu s dokonalým kontrapunktom. A táto hudba, vo svojej podstate abstraktná, by dojala všetky národy sveta aj napriek úplnej neznalosti textov piesní. Jazyk je výtvorom intelektu, jeho význam však možno spoznať vďaka prekladu. Ak sa teda maorijský domorodec dostane pred súd uplatňujúci základné práva, bude hovoriť rečou svojho kmeňa. Idea spravodlivosti sa tak osvetlí, rovnako ako Mozartova hudba, hoci v menšom geografickom a etnickom meradle.

Súdny dvor Európskej únie je so svojimi 24 jazykmi 27 členských štátov Európskej únie priekopníkom tejto najvyššej myšlienky uplatňovania multijazyčnosti ako individuálneho ľudského práva na komunikáciu a vzájomný rešpekt medzi kultúrami. Túto najvyššiu myšlienku vyjadruje článok 22 Charty základných práv Európskej únie. Napokon, Súdny dvor Európskej únie disponuje najväčším prekladateľským oddelením na svete, ktoré je cenným nástrojom pre úspech jedinečnej práce Súdneho dvora.

Multilingvizmus: vyjadrovanie jednoty prostredníctvom rozmanitosti

— **Roberta Metsola**

Roberta Metsola, narodená v roku 1979, vyštudovala právo na Maltskej univerzite a získala titul „Master“ na Európskom kolégiu v Bruggách, pričom sa špecializuje na európske právo a politiku. Predtým, než bola zvolená za poslankyňu Európskeho parlamentu, pôsobila v Stálom zastúpení Malty pri EÚ a ako právna poradkyňa pre Vysokého predstaviteľa EÚ pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku. Po prvý raz bola zvolená do Európskeho parlamentu v roku 2013 a neskôr bola opäť zvolená. Ako poslankyňa Európskeho parlamentu bola spravodajkyňou pri prijímaní nariadenia o európskej pohraničnej a pobrežnej strážii. Bola tiež spoluautorkou správy o potrebe ochrany novinárov v Európskej únii pred strategickými žalobami proti verejnej účasti (SLAPP), ktorú Parlament predložil z vlastnej iniciatívy. V roku 2020 bola zvolená za prvú podpredsedníčku Európskeho parlamentu. Od januára 2022 je predsedníčkou Európskeho parlamentu.

Jazyk je kľúčovým komunikačným prostriedkom. Pomáha prenášať myšlienky, pocity, činy, túžby, stratégie a početné a mnohoraké aspekty ľudského bytia. Je mostom medzi osobami a nástrojom, ktorý umožňuje príslušníkom určitého spoločenstva pociťovať väčšiu vzájomnú blízkosť vďaka tomu, že používajú spoločný a rozpoznateľný prostriedok dorozumievania sa. Národný jazyk, regionálny dialekt či miestne nárečie sú identifikátormi, zdrojom spoločných črt a silným nástrojom na dosiahnutie súdržnosti. Vývoj jazykov možno dokonca považovať za jeden z najväčších úspechov, ktoré ľudstvo dosiahlo. Práve z tohto dôvodu majú jazyky stále zásadný význam, kým sa ľudstvo ďalej vyvíja, rozvíja a napreduje na ceste k zmysluplnejšiemu životu a lepšiemu svetu.

Európska únia je spoločenstvom jazykov. 24 úradných jazykov reprezentuje mnohorakosť členských štátov Európskej únie alebo – presnejšie povedané – milióny ľudí, ktoré ju tvoria. Jazyky bezpochyby uľahčujú inklúziu, väčšiu informovanosť, bližšie zoznámenie sa a umožňujú zblíženie medzi ľuďmi, národmi a štátmi. Preto je multilingvizmus každodennou súčasťou funkcií, udalostí, aktivít, komunikácie a fungovania inštitúcií, agentúr a orgánov Európskej únie. Motto „zjednotení v rozmanitosti“, ktoré si Európska únia zvolila, naozaj vystihuje jej politiku multilingvizmu.

Európska únia uznáva a deklaruje, že jazyky zjednocujú spoločenstvá, ktoré ju tvoria, a považuje jazyk za kľúčový prostriedok na spoznávanie kultúr a podporu vzájomného kultúrneho porozumenia. Štúdium a ovládanie rôznych jazykov nepochybne poskytuje jednotlivcom väčšiu šancu zamestnať sa, väčšie možnosti mobility medzi členskými štátmi EÚ, bezpečnejší pobyt v rôznych krajinách a kontakt s rozličnými spoločnosťami. Práve z tohto dôvodu členské štáty prijali záväzok podporovať spoluprácu v oblasti multilingvizmu, a to aj prostredníctvom podpory programov výučby jazykov v školách. Európska únia úzko spolupracuje s národnými vládami, ktoré sa zaviazali poskytnúť všetkým európskym občanom možnosť začať sa učiť aspoň dva cudzie jazyky už vo veľmi skorom veku. Európska únia sa v skutočnosti usiluje prijať efektívnejšie právne predpisy v odvetviach, ktoré posilňujú existenciu súdržnej mnohojazyčnej spoločnosti.

Na to, aby multikultúrne spoločenstvo fungovalo efektívne, musí mať celá populácia – každý jeden občan – zaručenú zjavnú akceptáciu kultúrnej rozmanitosti. To je jediný spôsob, ako dosiahnuť harmonické spolužitie mnohých kultúr, ktoré obohacujú EÚ: jednota v rozmanitosti v praxi. Multilingvizmus je preto základným prostriedkom na dosiahnutie takej súdržnosti a univerzálneho rešpektu.

V Európskom parlamente sa všetkým úradným jazykom pripisuje rovnaká váha a význam. Každý parlamentný dokument je dostupný vo všetkých jazykoch EÚ, pričom všetci poslanci Európskeho parlamentu môžu ústne a písomne komunikovať v ktoromkoľvek

(alebo ktorýchkoľvek) z dvadsiatich štyroch úradných jazykov EÚ. Taká široká škála jazykov poskytuje širšiu dostupnosť a plnšiu účasť na práci Európskeho parlamentu. Úradné jazyky nie sú viazané na veľkosť štátu alebo počet jeho obyvateľov. Každý štát má to isté rovnocenné postavenie, tie isté rovnocenné práva a tie isté príležitosti. Pri založení organizácie, ktorá bola predchodkyňou Európskej únie, sa používali len štyri jazyky. V súčasnosti počut počas dynamických debát, diskusií a rozpráv v Európskom parlamente 24 úradných jazykov EÚ. Je to dôkaz toho, ako ďaleko sme sa dostali.

Súbežné používanie všetkých týchto jazykov by, prirodzene, mohlo vyvolávať jazykové výzvy. Na prekonanie potenciálnych prekážok bolo vytvorené silné prekladateľské oddelenie, ktoré sa sústavne posilňuje, s cieľom zabezpečiť, aby mnohojazyčná písomná a elektronická komunikácia náležite uľahčovala prácu Európskej únie. Keďže právne predpisy Európskej únie sa dotýkajú viac než 447 miliónov občanov, Európsky parlament udržiava vysoké prekladateľské štandardy tým, že zabezpečuje verné a jednoznačné preklady do všetkých úradných jazykov. Na tento účel právnicki lingvisti Európskeho parlamentu dôsledne kontrolujú jazykovú a právnu kvalitu takých textov.

Európska únia má tiež početný kolektív tlmočníkov, ktorí pomáhajú zmierniť akékoľvek problémy vyplývajúce z mnohojazyčnej reality každodennej práce EÚ. To uľahčuje plynulejšie diskusie a rokovania v rámci Európskeho parlamentu a iných orgánov EÚ a umožňuje poslancom Európskeho parlamentu a iným úradníkom plniť si povinnosti bez akýkoľvek obáv súvisiacich s jazykovou bariérou.

Náš mnohojazyčný mechanizmus teda zaručuje transparentnosť a vytvára skutočné spojenie medzi všetkými občanmi Európskej únie a jednotlivými orgánmi Európskej únie. To má za cieľ podporiť užší vzťah medzi ústredím a perifériou na všetkých úrovniach našej Únie.

Tí, ktorí nepristupujú k multilingvizmu s úctou a trpezlivo, ho môžu považovať za prekážku komunikácie, ktorá vytvára priestor pre nejasnosti a narúša plynulý priebeh procesov, ale ak sa považuje za devízu, mnohojazyčné prostredie je stimulujúcim priestorom, ktorý vytvára kladné výzvy. Vďaka spájaniu kultúr, ich rešpektovaniu a lepšiemu chápaniu je svet lepší. Ľudstvo by sa malo usilovať nájsť spôsoby, ako sa zbližiť, a vzájomné pochopenie prostredníctvom jazyka je prvý krok týmto smerom. Mnohojazyčné spoločenstvo je ako výrobok, ktorý sa skladá z mnohých zložiek – tie sú odlišné, ale každá z nich je podstatná pre úspech celku. Takto by sme mali uvažovať o rozmanitosti jazykov – pripomína mi to slovné spojenie „rozmanitosť je korením života“. Jazyky vytvárajú chuť, prinášajú život a zobrazujú pestrú škálu farieb. Mnohojazyčná spoločnosť je plátnom plným rôznych odtieňov a pocitov – v konečnom dôsledku je to však jeden obraz.

„Viac než jeden jazyk“

— **Barbara Cassin**

Barbara Cassin, laureátka zlatej medaily Centre national de la recherche scientifique (CNRS) (Národné vedecko-výskumné centrum) a členka Francúzskej akadémie, je filologička a filozofka. Je odborníčkou na antické Grécko a skúma to, čo dokážu slová. Okrem iného bola vedúcou redaktorkou *Vocabulaire européen des philosophies, Dictionnaire des intraduisibles* [Európska terminologická príručka filozofie. Slovník nepreložitelných pojmov] (Seuil-Robert, 2004), ktorá bola následne preložená, t. j. pretvorená, do desiatky jazykov. Bola kurátorkou výstavy s názvom *Après Babel, traduire* [Prekladať po Babylonskej veži] (Mucem, 2016 – 2017), ktorú možno znovu inštalovať na nových miestach (Nadácia Bodmer, 2017 – 2018; Múzeum emigrácie v Buenos Aires, 2022), a v roku 2022 ponúka v kultúrnom centre Vieille Charité v Marseille výstavu s názvom *Les Objets migrants* [Putujúce predmety].

Posledné publikácie

Le bonheur, sa dent douce à la mort [Šťastie, sladké uhryznutie smrti], Fayard, 2020

Les Maisons de la sagesse-Traduire, une nouvelle aventure [Dom poznatkov – Prekladanie, nové príhody], spolu s Danièle Wozny, Bayard, 2021

Dovoľte mi podať svedectvo o paradoxe, dajme tomu, že osobnom. Ide o moju vlastnú skúsenosť s mnohojazyčnosťou v inštitúcii, v ktorej pôsobím prednostne vo svojej krajine: Académie française (Francúzska akadémia).

Poslaním tejto ctihodnej spoločnosti „nesmrteľných“, ktorú v roku 1635 založil kardinál Richelieu, je „pracovať čo najstarostlivejšie a najpozornejšie na tom, aby sme nášmu jazyku dali určité pravidlá a na jeho čistote, presvedčivosti a schopnosti pojednávať o umení a vede“ (článok 24 jej stanov). Ide o „náš jazyk“, teda francúzštinu. Akadémia je preto jednojazyčnou inštitúciou *par excellence*. Zdedila vedomý politický vzťah medzi mocou a jazykom v našej krajine, vo Francúzsku. Všetko začalo nariadením z Villers-Cotterêts, vyhláseným Františkom I. v auguste 1539, a jeho článkom 111, ktorý stanovuje: „Chceme, aby odteraz všetky rozsudky spolu so všetkými ostatnými konaniami... boli vyhlásené, zaprotokolované a doručené účastníkom konania vo francúzskom materinskom jazyku, a nie inak“. Ozvenu tohto nachádzame v článku 2 Ústavy Francúzskej republiky z 25. júna 1992: „Štátnym jazykom je francúzština“. Dve kľúčové frázy od seba delí takmer päť storočí. Obe nahlas a jasne deklarujú, že francúzsky jazyk je v srdci mechanizmu francúzskeho štátu. Ako obvykle, keď ide o jazyk, a teda o politiku, nachádzame sa na tenkom ľade. Keď František I. umožňuje každému, aby rozumel tomu, čo sa mu stane, vytvára národ, ktorý uniká vplyvu latinčiny úradníkov a učencov. Čo sa však následne stane všetkým tým, ktorí nerozprávajú latinsky, ale týmito „nárečiami“, ktoré chce francúzska Revolúcia vykoreniť? „Toubonský zákon“, ktorý vychádza z Ústavy, nariaďuje používanie francúzštiny, ale príliš často veríme, že vyžaduje jej výhradnosť bez pochopenia toho, že podporuje terminologické obohatenie a preklad. Aj keď v skutočnosti majú všetky národné štáty jeden národný jazyk alebo viacero národných jazykov, rozumieme, a to až príliš dobre, nedôvere, ktorú môžu mať európske inštitúcie, pojmovo a svojou podstatou viacjazyčné, voči štátu, ktorý, ako to zvykol hovoriť Arnaldo Momigliano o antickom Grécku, sa vyhlasuje za „hrdo jednojazyčný“.

A teraz prichádza paradox.

Každý člen Francúzskej akadémie musí mať meč – voľba žien za členov bolo niečo nepredstaviteľné, až pokým nebola v roku 1980 zvolená Marguerite Yourcenar, a to evidentne skomplikovalo veci; napríklad taká Jacqueline de Romilly radšej siahla po kabelke –, a na tomto meči musí byť vyryté motto. Môj meč zámerne nie je smrtiacou zbraňou, je vyrobený zo živice a kože; jeho rukoväť tvorí minipočítač, inteligentné hodinky, ktoré virtuálne poskytujú prístup ku všetkým textom sveta. Hlavícou rukoväte je reprodukcia malej postavy, nie však hocijakej: je to „barbarská“ soška pochádzajúca z 3. tisícročia pred naším letopočtom; žena s výraznými krivkami, matka alebo bohyňa so zlatými prsiami,

náušnicami a čižmami. Našla sa pri vykopávkach hrobky v Alaca Höyük, presne tam, kde Schliemann umiestnil Tróju: táto žena je barbarkou *par excellence*. Nezabúdajme, že „barbar“ je onomatopoeja – zvukomalebné slovo ako „Babylon“ alebo „blablabla“, ktorým Gréci označovali všetkých tých, ktorí nehovorili po grécky. Na tomto meči som sa rozhodla pomocou optických vlákien zobraziť svietiacu a dobre viditeľnú frázu, ktorú vyslovil filozof Jacques Derrida a ktorá mi slúži ako motto: „Viac než jeden jazyk“.

Motto „Náš jazyk“ je v poriadku, ale nech sa zmení na: „Viac než jeden jazyk“. Jednojazyčnosť *spolu* s mnohojazyčnosťou, ale *nie bez* nej. To je presne tá skúsenosť, ó ako veľmi rozšírená, ktorá ma zaujíma. Nazývame ju „preklad“. Verím, že netreba nikdy zabúdať na tak jednoduchý imperatív Umberta Eca: „Jazykom Európy je preklad“¹.

Vo Francúzskej akadémii hovoríme po francúzsky, vydávame dokonca slovník francúzštiny, ale v našej inštitúcii pracujú osoby, ktoré pochádzajú z Gruzínska, Ruska, Libanonu, Číny, Anglicka, Haiti, Talianska, pričom netreba zabúdať na tých, ktorí „ovládajú“ španielčinu, baskičtinu, korzičtinu, kreolčinu, spisovnú arabčinu, latinčinu a gréčtinu: každý z nás udržiava pri živote viacero jazykov, „veľkých“ alebo „malých“, historických alebo súčasných, a takmer všetci sme tiež prekladateľmi. Čo to znamená? Úplne jednoducho to, že žiadny jazyk neexistuje a nepretrváva osamotene bez súhry s inými. A vie to každý, vrátane tých niekoľkých frankofónnych osôb, ktorých úlohou je „vysvetľovať“ francúzštinu.

Myslím si, že za moje prijatie Francúzskou akadémiou vďačím, aspoň čiastočne, *Vocabulaire européen de philosophies. Dictionnaire des intraduisibles* (Európska terminologická príručka filozofie. Slovník nepreložiteľných pojmov)², trochu bláznivému dielu, zostavovanému 150 autormi počas približne desiatich rokov, s heslami obsahujúcimi asi pätnásť jazykov Európy alebo tvoriacich Európu. Výrazom „nepreložiteľný“ nazývam symptóm jazykových rozdielov, či už ide o rozdiely sémantické alebo syntaktické: nie to, čo neprekladáme, ale to, čo nikdy neprestávame (ne)prekladať. Nejde iba o homonymá, dvojzmyselné alebo nejednoznačné slová, ktoré objasňuje kontext, ale o to, čo vyjadrujú slová v jazykoch. Kedy, prečo a ako slová a systémy, ku ktorým patria, nemajú ekvivalenty? Ako vplyva spôsob, akým hovoríme a myslíme o „pravde“, „spravodlivosti“ alebo „slobode“, na

1 | U. Eco vyslovil tento výrok počas svojej prednášky na Assises de la traduction littéraire (Kongres literárneho prekladu) v Arles, v nedeľu 14. novembra 1993, a je to výrok z jeho inauguračnej prednášky na Collège de France z 2. októbra 1992.

2 | Seuil-Le Robert, 2004, 2. vydanie doplnené o nové heslá pochádzajúce z prekladov a úprav francúzskeho slovníka, 2019.

jednej strane na spôsob, akým cítime a reagujeme na problémy komunikácie, a na druhej strane, všeobecnejšie, na problémy kultúrnej a politickej interoperability? Zoberme si slovo *dette* vo francúzštine a v latinských jazykoch: *debitum*, vracia sa to, čo sa dlhuje, a je to vyrovnané; ale *Schuld* v nemčine znamená zároveň „dlh“ a „vina“, čo je bremeno na pleciach, na ktoré upozorňoval Weber a potom Luther. Nie je nemožné, že vnímanie tohto rozdielu je dôležité pre Európu. Rovnako nie je vôbec bezvýznamné pochopenie, že rozdiel medzi *law* a *right* zodpovedá iba veľmi čiastočne rozdielu medzi *loi* a *droit*. Vysvetliť tieto rozdielnosti znamená čeliť nedorozumeniam, ktoré sa bez povšimnutia stávajú nebezpečnými. Nie je také ľahké porozumieť tomu, že si nerozumieme.

Možno namietat, že globálny jazyk existuje na to, aby zabránil tomuto nebezpečenstvu. Tým sa však vystavujeme inému nebezpečenstvu, ktoré je v mojich očiach nemenej vážne. *Globish*³ alebo *global English* je neoddeliteľná od svojho vzťahu s angličtinou, jazykom impéria, jazykom americkej diplomacie a ekonomiky. Je to však pragmatické esperanto, ktoré dnes slúži, či sa nám to páči alebo nie, na „predkladanie ponúk“ nielen v Bruseli, ale aj v Paríži a pre Francúzov. Všetci musíme predkladať *case-studies*, *issues* a *deliverables* expertom našej *knowledge-based society*, ktorí najčastejšie nerozumejú oxfordskej angličtine – každý z nás má nepochybne skúsenosť s týmto druhom debát. Zoči voči *Globish* všetky kultúrne jazyky, ktoré tvoria Európu, nie sú ničím viac ako miestnymi dialektmi, parochial, ktorými sa hovorí doma a ktoré treba chrániť ako ohrozený druh prostredníctvom politiky ochrany a zachovania dedičstva: prežitkov pre *Digital Humanities*. *Globish* a dialekty, to je v mojich očiach jeden z katastrofických scenárov, ktorý ohrozuje Európu.

Dictionnaire des intraduisibles [Slovník nepreložitelných pojmov] bol v skutočnosti od začiatku zamýšľaný ako zbraň, nielen filozofická, ale skutočne politická, proti dvom potenciálnym katastrofickým scenárom: *Globish* na jednej strane a jazykový nacionalizmus na strane druhej. Tento druhý katastrofický scenár, symetricky opačný, je spojený s obrovským problémom „génia jazykov“, ktorý zbožšťuje niektoré jazyky, niektoré viac ako iné, a hierarchicky ich umiestňuje medzi „malé“ či „veľké“ jazyky. Filozofi poznajú dobre toto nebezpečenstvo, ozvenu gréckeho *logos*, slova tak všeobecného alebo „zovšeobecňujúceho“ (*ratio et oratio* prekladali Rimania), že označovalo zároveň rozum, reč

3 | Tento výraz po prvýkrát použil Jean-Paul Nerrière, vtedajší viceprezident IBM Spojené štáty, na označenie druhu veľmi slabej, ale veľmi efektívnej angličtiny, ktorú používajú *non-native speakers* v medzinárodnom biznise, kde sa ukázalo, že vedú rokovania, najmä s Čínou a Indiou, oveľa lepšie ako *native speakers* (pozri napríklad *Don't speak English, parlez Globish*. Paris : Eyrolles, 2004 – 2006).

a jazyk *par excellence*, teda gréčtinu. Pre Rivarola tak francúzština splýva s „prirodzenou logikou“ a „zdravým rozumom“: „už to viac nie je francúzsky jazyk, ale ľudský jazyk“⁴. Rovnako pre Heideggera nemčina, ešte viac grécka ako gréčtina, je „autentickým jazykom“ najvyššieho stupňa, stupňa, ktorý „sa meria veľkosťou a mocou ľudu a rasy, ktorá hovorí jazykom a existuje v ňom“⁵. Chápeme, ako prisvojovanie si všeobecnosti cez zamieňanie jazyka, rasy, národa ukrýva v zárodku najhoršie nebezpečenstvá.

Ani *Globish*, ani jazykový, slovami Heideggera „ontologický“, nacionalizmus, ale čo potom? Toto: preklad ako rešpektovanie rozmanitosti a schopnosť pracovať s rozdielmi. Veľký nemecký lingvista a diplomat konca 19. storočia Wilhelm von Humboldt nám môže poskytnúť vysvetlenie. Podľa neho sa nikdy nestretávame s rečou, ale s jazykmi: „Reč sa prejavuje v skutočnosti iba ako rozmanitosť“⁶ a jazyky vytvárajú Panteón, nie kostol. Rád sa odvoláva na myšlienku, že môže existovať toľko jazykov, koľko ľudí žije na zemi: „Rozmanitosť jazykov je pre nás bezprostrednou podmienkou nárastu bohatstva sveta..., tým sa zároveň rozširuje priestor ľudskej existencie a ponúkajú sa nám nové spôsoby myslenia a cítenia s určitými a skutočnými črtami“⁷. Radikálny Hyperbabilon, ó aký blažený, vďaka Turícam: preklad. Verím, že práve pri tvorbe výstavy *Après Babel, traduire [Prekladať po Babylonskej veži]*⁸ som pochopila význam tých malých ohnivých jazykov na náboženských obrázkoch, ktoré tak vzbudzovali moju zvedavosť, keď som bola dieťa. Tieto plamene nenaznačujú, že apoštoli majú dar jazyka, že hovoria všetkými jazykmi, ale skôr že všetci prítomní im rozumejú, pretože každý ich počuje hovoriť v ich vlastnom jazyku bez ohľadu na jazyk, v akom sa na nich obracajú. Inak povedané: prvým prekladateľom je Boh alebo Duch svätý.

4 | Discours sur l'universalité de la langue française. In: *Pensées diverses*. Desjonquères, 1998, s. 134.

5 | HEIDEGGER, M.: *Vom Wesen der menschlichen Freiheit. Einleitung in die Philosophie*. 1930. Preklad E. MARTINEAU. Gallimard, 1987, s. 57 a nasl.

6 | von HUMBOLDT, W.: Über die Verschiedenheiten des menschlichen Sprachbaues. In: LEITZMANN, A.: *Gesammelte Schriften*. ed. A Leitzmann, Berlin : Behr, 1907, zv. VI, prvá časť, s. 240.

7 | von HUMBOLDT, W.: c. d. in: CAUSSAT, P., ADAMSKI, D., CRÉPON, M.: *La langue source de la nation*. Mardaga, 1999, s. 433.

8 | Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée (Múzeum európskych a stredomorských civilizácií, MUCEM), a katalóg Actes Sud-Mucem, 2016.

Vráťme sa späť do našej Európy a na Súdny dvor Európskej únie (SDEÚ). Spomienky na moje návštevy na tomto súde vo mne ešte dlhý čas rezonovali. Predovšetkým, pokiaľ ide o jednu z úloh, ktorá mi bola zverená: zastupovať Francúzsku akadémiu v Commissariat scientifique de la Cité internationale de la langue française (Vedecká rada Medzinárodného centra francúzskeho jazyka) vo Villers-Cotterêts, projekte, ktorý symbolizuje význam, ktorý Francúzska republika a jej prezident prikladajú jazyku. Na SDEÚ je mnohojazyčnosť doma, de *iure* aj *de facto*. Návrhy na Súdny dvor možno podať v ktoromkoľvek z dvadsiatich štyroch úradných jazykov Únie. Porady však musia prebiehať v tajnosti rešpektovanej všetkými súdnymi orgánmi v demokratických krajinách, čo bráni účasti tlmočníkov. Po skončení druhej svetovej vojny sudcovia rozhodli o používaní francúzskeho jazyka, ktorý sa presadil ako spoločný jazyk troch zo šiestich zakladajúcich štátov a s ohľadom na miesto rímskeho práva. Samotný rozsudok je však vyhlásený v jazyku konania, a to, čo je vyhlásené, je záväzné. Rozsudok je teda prekladaný do 23 ďalších jazykov Únie, a to vo všeobecnosti tak, aby bol preložený v deň jeho vyhlásenia. Judikatúra teda existuje, a to rovnakým spôsobom, vo všetkých jazykoch Únie, čím je zaručená rovnosť pred zákonom. Myslím si, že ediktu z Villers-Cotterêts je tak zaručený najdôslednejší z dôsledkov: každý bude súdený vo svojom jazyku a vždy je záväzný iba tento jazyk. Nebude existovať ako v OSN rezolúcia 242, v ktorej rozdiel medzi „*le retrait des territoires occupés*“ a „*withdrawal from occupied territories*“ vytvára dve vážne odlišné zemepisné mapy. Natíska sa otázka: čo je ekvivalentom nariadenia z Villers-Cotterêts v dnešnej dobe v Európe a na iných kontinentoch? Myslím si, že jednou z odpovedí je SDEÚ, veľkolepý organizmus, ktorý funguje v srdci našich životov Európanov za niečo, čo predstavuje cenu cukru na deň v káve každého občana, ak sa nemýlim. Ide tu o samotný zmysel Európy definovanej ako zjednotená v rozmanitosti.

Keďže v tomto príspevku podávam svedectvo, rada by som na záver spomenula dve rôzne činnosti, ktorým sa v súčasnosti venujem.

Prvou je každodenná práca. Týka sa osôb prichádzajúcich do Francúzskej republiky a obdobia spojeným s ich prijímaním. Pracujem v združení Maisons de la sagesse-Traduire (Dom poznatkov – Prekladanie), ktoré je s podporou ministerstva vnútra a ministerstva kultúry tvorcom série *Glossaires bilingues de l'administration française* (Dvojazyčné slovníky francúzskej administratívy) nového typu. Všetko pre mňa začalo počas výstavy *Après Babel, traduire* [Prekladať po Babylonskej veži] týmto mojím zistením: najjednoduchšie otázky v desiatkach dotazníkov, elektronických alebo hmotných, ktoré prichádzajúci musia vyplniť, keď vstúpia do našej krajiny, sú vo Francúzsku zaťažované stáročiami francúzskych administratívnych zvyklostí. Priezvisko, meno, dátum narodenia, titul, nič z toho všetkého nie je samozrejmé pre prichádzajúceho; spôsob určenia mena,

označenia príbuzenských vzťahov, deň a rok narodenia, to všetko sa líši v jednotlivých kultúrach, a niekedy treba vymyslieť nové slová v tom či onom jazyku, aby sme označili tieto skutočnosti, ktoré sú evidentné pre nás, ale nie pre ostatných. Opakujem, nie je také jednoduché porozumieť tomu, že si nerozumieme. Rozhorčenie na jednej strane, rozpaky a ticho na druhej strane, a nemohúcnosť všade.

Cieľom našich slovníkov je práve uľahčiť toto učenie sa elementárnej vzájomnosti. Predovšetkým s pomocou „kultúrnych injekcií“, ako ich medzi sebou voláme, ktoré označujú prestávku potrebnú na vysvetlenie toho, čo môže zablokovat' vzájomné porozumenie alebo byť mätúce z dôvodu nesúladiu praxe, zvykov, práv, pravidiel účinných tu a inde. Vo všetkých týchto dotazníkoch sú drobné texty plné najbežnejších slov náhle naplnené aj výrazmi, niekedy veľmi abstraktnými a niekedy naopak veľmi konkrétnymi, technickými alebo špecializovanými, súvisiacimi s právom, zdravím, prácou, bývaním, pomocou, daňami, ktoré neexistujú ako také v inom jazyku, ktoré neodkazujú na nič alebo nemajú presný ekvivalent. Povedali ste „rozvedený“, „v registrovanom partnerstve“, čo to znamená? Chcete hovoriť o „veľkej rodine“ alebo „malej rodine“? Čo znamená „daňová domácnosť“ pre príslušníka etnika Soninké alebo pre Sýrčana? Ako upozorniť na to, že v Rusku výrazy „národnosť“ a „občianstvo“ nemajú rovnaký význam ako vo Francúzsku? Hoci dotazníky sú samozrejme preložené, vo všeobecnosti veľmi dobre, a prirodzene sú k dispozícii tlmočníci, medzi dvomi kultúrami a medzi dvomi jazykmi je niekedy ťažké dorozumieť sa na tom podstatnom. V prípade potreby treba vytvoriť slová v týchto iných jazykoch, spoliehajúc sa na inštinkt a na jazykové nadanie tých, ktorí nimi hovoria, ako sme ich napokon my samotní v priebehu času neprestali zavádzať a vytvárať vo francúzštine. Preklad je viac ako poznanie, viac ako umenie, je to čas života.

V mojom druhom, veľmi ambicióznom projekte, sa na veci hľadí zhora. Ako na to, aby bola Európa naozaj bohatá na svoje jazyky? Ako byť schopný podporovať ich rozmanitosť, ktorá definuje Európu? Toto sú niektoré z otázok, ktorých preskúmanie má za cieľ kolektívny projekt zaslúžene nesúci názov *Projekt ECO*.

Na to, aby sa našich 24 jazykov, ktoré môžu spočiatku pôsobiť ako hendikep, zmenili vo výhodu, treba najprv využiť ich globálny charakter: angličtina, španielčina, francúzština, portugalčina patria medzi najpoužívanejšie jazyky na svete, pričom nemožno opomenúť jazyky, ktorými sa hovorí popri národných jazykoch, ako je napríklad arabčina, druhý jazyk vo Francúzsku. Jazyky Európy sú najmierumilovnejšou z jej dobyvateľských zbraní.

Takýto projekt je v centre najaktuálnejších záujmov a úsilí. Prechádza štrukturalizáciou digitálnych humanitných vied hodných tohto mena: nielen zvyšovať počet digitalizovaných

databáz, akokoľvek zaujímavých, ale sklbiť ich do jedného dostupného celku, zoskupeného podľa jednej vedúcej línie, na vytvorenie európskeho referenčného systému nepreložitelných pojmov prepojeného s európskym prekladačom.

Neurónový preklad: nachádza sa v jadre komunikácie budúcnosti. Referenčný systém, prepojený so značnými jazykovými a terminologickými schopnosťami tlmočníkov, prekladateľov a právnych lingvistov v službe európskych inštitúcií, má slúžiť ako zdroj pre hĺbkové strojové učenie. Má využívať 552 jazykových kombinácií a má byť otvorený príspevkom a skúsenostiam občanov. Zároveň sa s ním spája niekoľko dôležitých otázok: učí sa stroj rovnako ako dieťa? Ako sa spája kvantita s kvalitou? Ako sa vytvoria nové spojenia? Aké je postavenie týchto invazívnych metafor?

Očakávaný pokrok sa nezakladá iba na kvalite a rozmanitosti databáz. Je založený tiež na vytvorení algoritmu. Vývoj prekladača ECO chce využívať nespočetné možnosti neurónovej technológie s tým, že dá pozor na to, aby nedošlo k chybe spojenej so samotným procesom a aby trénované modely dokázali vyjadriť pochybnosti – tak, aby mal kontrolu konečný používateľ a vybudovala sa dôvera v tento inovatívny prekladateľský nástroj. Neurónový preklad tak bude zohrávať úlohu toho, kto upozorní na ťažkosti a úskoky.

Začala som frázou, ktorej autorom je Jacques Derrida: „Viac než jeden jazyk“.

Zdá sa, že táto fráza pre neho definuje to, čo nazýva „dekonštrukciou“, t. j. návrat filozofie a jej histórie tak, ako ju prerozpráva tradícia, z latinského *tradere*, „transmettre (odovzdať, podať ďalej)“ – hoci jazykoveda spoznáva nové rozmery, predovšetkým feminizujúce. „Ak by som sa nedajbože mal odvážiť poskytnúť jedinú definíciu dekonštrukcie, krátku, stručnú, úspornú ako slogan, povedal by som bez okolkov: ‚viac než jeden jazyk‘“, píše v diele *Mémoires pour Paul de Man* [*Memoáre pre Paula de Man*]⁹.

Táto fráza, ako ju chápem ja, opisuje samotné hnutie budovania Európy a európskeho občianstva. Opisuje energiu uvedenia do pohybu, vrátenia do hry, ktorá je nevyhnutná pre každú trvalú inštitúciu.

9 Galilée, 1988, s. 38.

Mnohojazyčnosť na luxemburských súdoch

— Jean-Claude Wiwinius

Jean-Claude Wiwinius bol od roku 2016 do roku 2021 predsedom Cour supérieure de justice (Najvyšší súd, Luxembursko) a Cour constitutionnelle (Ústavný súd, Luxembursko). Od roku 2019 do roku 2021 bol predsedom Siete predsedov Najvyšších súdov Európskej únie. Zastával rôzne zodpovedné posty v luxemburskom súdnictve, a to na Cour de cassation (Kasačný súd), Cour d'appel (Odvolací súd), Parquet général (Generálna prokuratúra) a na Tribunal d'arrondissement de Luxembourg (Okresný súd Luxemburg). Na Centre universitaire de Luxembourg (Univerzitné centrum Luxemburg) 25 rokov vyučoval medzinárodné právo súkromné a občianske právo procesné. Je autorom popredného diela *Le droit international privé au Grand-Duché de Luxembourg* [Medzinárodné právo súkromné v Luxemburskom veľkovoľvodstve].

Luxembursko je **krajina otvorená všetkým kultúram a širokej škále národností**. Tento multikulturalizmus je schopné integrovať tak, ako to dokáže len niekoľko iných krajín.

Mnohojazyčnosť a kultúrna rozmanitosť sú nerozlučne späté s históriou a identitou mnohých krajín. Luxembursko je toho živým príkladom. Táto krajina je mnohojazyčná, značný počet jej obyvateľov pochádza z iných krajín, zamestnáva cezhraničných pracovníkov a hraničí s Nemeckom, Belgickom a Francúzskom. Vo Veľkovoľvodstve žije početná medzinárodná komunita, ktorá ho obohacuje o širokú paletu kultúr, náboženstiev a sociálnych prostredí.

TROJJAZYČNOSŤ V LUXEMBURSKU

Zákomom z 24. februára 1984 bol legislatívne upravený jazykový režim v Luxembursku. Uvádza sa v ňom:

„Článok 1. Štátny jazyk

Štátnym jazykom Luxemburčanov je luxemburčina.

Článok 2. Jazyk právnych predpisov

Legislatívne akty a nariadenia prijaté na ich vykonanie sú vo francúzskom jazyku. Ak je k legislatívnym a vykonávacím aktom pripojený preklad, autentické je len francúzske znenie.

...

Článok 3. Administratívne a súdne jazyky

Bez toho, aby boli dotknuté osobitné predpisy týkajúce sa určitých oblastí, v sporových alebo nesporových správnych konaniach a v súdnych konaniach možno používať francúzsky, nemecký alebo luxemburský jazyk.

Článok 4. Návrhy v správnom konaní

Ak je návrh sformulovaný v luxemburčine, vo francúzštine alebo v nemčine, správny orgán musí, pokiaľ je to možné, odpovedať v jazyku, ktorý si zvolil navrhovateľ.“

Zákomom z roku 1984 bola teda v Luxembursku zakotvená „trojjazyčnosť“, pričom administratívnymi jazykmi v Luxembursku sú z historického hľadiska francúzština

a nemčina a v súčasnosti je francúzština jediným jazykom právnych predpisov. V roku 1984 sa k nim pripojil miestny jazyk – luxemburčina –, ktorý sa stal jediným štátnym jazykom krajiny. Mnohojazyčnosť je vo Veľkovojuvodstve realitou, jeho obyvatelia v každodennom živote používajú tri jazyky a integračným jazykom naďalej zostáva luxemburčina. Používanie luxemburčiny sa zachovalo medzi obyvateľmi sčasti ako spojivo národnej identity (*eis Sprooch*, „náš jazyk“).

Tieto špecifiká vyplývajú z malej rozlohy krajiny a z histórie Veľkovojuvodstva, ktoré sa nachádza na križovatke frankofónneho a germanofónneho priestoru. Početné kontakty medzi Luxemburskom a jeho susedmi a najmä emigrácia do Luxemburska za prácou od 70. rokov minulého storočia spôsobili, že v tejto krajine sa v súčasnosti bežne hovorí oboma susednými jazykmi.

Na rozdiel od iných mnohojazyčných krajín, ako je Švajčiarsko, Kanada alebo Belgicko, kde sú jazyky rozložené geograficky, v Luxembursku sú rozložené funkčne, čo znamená, že použitie konkrétneho jazyka závisí od situácie. Vo všeobecnosti sa akceptuje paralelná trojjazyčnosť. Každý môže hovoriť vo svojom jazyku, ale musí rozumieť ďalším dvom jazykom bez toho, aby vyžadoval preklad.

V školách je štúdium troch jazykov povinné. Každý žiak sa musí učiť po nemecky od šiestich rokov, po francúzsky od siedmich rokov a po anglicky od štrnástich rokov.

Počas primárneho vzdelávania sa vyučuje v nemčine a učivo sa často vysvetľuje v luxemburčine. Sekundárne všeobecné vzdelávanie prebieha v nižších ročníkoch v nemčine, zatiaľ čo vo vyšších ročníkoch sa používa francúzština. V oblasti všeobecného vzdelávania sa na nižšom stupni všetky predmety okrem matematiky vyučujú v nemčine, zatiaľ čo na vyššom stupni sa vyučuje predovšetkým vo francúzštine, ale učivo sa často stále vysvetľuje v luxemburčine.

MNOHOJAZYČNOSŤ V LUXEMBURSKU

V Luxembursku sa v súčasnosti hovorí viac než 200 jazykmi. Luxemburčine, ktorej podiel je o trochu väčší než 55 %, patrí prvé miesto a po nej nasledujú portugalčina (16 %) a francúzština (12 %).

Podľa Luxemburčanov boli v roku 2012 – s výnimkou ich materinského jazyka – ostatnými jazykmi, ktorých **znalosť bola najužitočnejšia** pre ich osobný rozvoj, so 72 % francúzština, so 47 % nemčina a so 40 % angličtina. Nie je však vylúčené, že tento pomer sa v bližšej

či vzdialenejšej budúcnosti zmení. Pre zaujímavosť uvádzam, že keď som si chcel so svojim jedenástročným vnukom zopakovať francúzske zvrtné slovesá, chlapec mi (v luxemburčine) odpovedal: „Ale, dedko, to všetko je úplne zbytočné, lebo neskôr, keď budem pracovať, už nebudem potrebovať francúzštinu, pretože bude úplne stačiť používať angličtinu.“ Toľko ku frankofónii, ktorou sa vo Veľkovojuvodstve tak často chválime.

Mnohojazyčnosť tiež posilňuje prítomnosť mnohých **cezhraničných pracovníkov**, či už frankofónnych (75 %) alebo germanofónnych (25 %). Títo cezhraniční pracovníci predstavujú takmer polovicu pracovníkov v krajine. K trom úradným jazykom treba pripojiť používanie portugalčiny a angličtiny: takmer 18 % obyvateľov sú Portugalci, vytvárajúci silnú komunitu, v ktorej sa portugalčina stále používa, aj keď druhá generácia hovorí po luxembursky. Veľmi silný rozvoj bankového sektora spôsobil, že používanie angličtiny ako pracovného jazyka sa stalo bežným javom.

Domáca tlač vychádza väčšinou v nemčine a čiastočne vo francúzštine, pričom články sa do druhého jazyka neprekladajú. Objavuje sa v nej aj niekoľko riadkov sformulovaných v luxemburčine: listy čitateľov, osobné oznamy súvisiace so súkromným životom (nekrológy, rozličné oznámenia, atď.). Už niekoľko rokov tiež existujú týždenníky, ktoré vychádzajú v angličtine a portugalčine.

V **Chambre des Députés** (Poslanecká snemovňa – luxemburský parlament) je bežným jazykom luxemburčina, pričom na citovanie právnych predpisov sa niekedy používa francúzština. Naopak na plenárnych zasadnutiach **Conseil d'État** (Štátna rada) sa hovorí po francúzsky.

Ako sa to všetko prejavuje v **každodennej praxi** vo Veľkovojuvodstve? Tu je niekoľko – náhodne uvedených – príkladov, ktoré som zozbieral počas dvoch týždňov, ktoré predchádzali dokončeniu tohto príspevku. Mesto Esch-sur-Alzette, európske hlavné mesto kultúry v roku 2022, kde sa okrem luxemburčiny, francúzštiny a nemčiny v mnohých rodinách hutníkov, ktorí sa prisťahovali do Luxemburska, hovorí aj po taliansky a portugalsky, venuje jeden zo svojich projektov – „polyglotnú“ divadelnú hru, v ktorej sa herci vyjadrujú vo svojich materinských jazykoch – problémom, ale aj úsmevným situáciám, ktoré môžu vzniknúť z tohto miešania jazykov: „jazykový melting-pot“. V letáku úradu obce, v ktorej bývam, sa ďalší zber nadrozmerného odpadu oznamuje v šiestich jazykoch. V liste adresovanom redakcii luxemburského denníka sa autor sťažuje na to, že oznamy v električkách sú len vo francúzštine a v angličtine, a nie aj v nemčine a luxemburčine. Manželka, ktorá sa vrátila zo skúšky svojho zboru, poznamenala, že pri rozhovore s ostatnými členmi zboru musela použiť päť rôznych

jazykov. Ešte jeden príklad – keď som pri prechádzke stratil mobilný telefón, cestou späť som sa musel spýtať ďalších troch chodcov v troch rôznych jazykoch, či nenašli môj telefón. Zoznam týchto príkladov by mohol pokračovať donekonečna. V Luxembursku sa tomu nik nečuduje a najmä to nikoho neuráža.

LUXEMBURČINA

Luxemburský jazyk profitoval z tohto mnohojazyčného prostredia.

Stručne pripomínam, že luxemburčina (Lëtzebuergesch), jediný štátny jazyk Luxemburčanov, je indoeurópsky jazyk z rodiny germánskych jazykov (moselská frančina), ktorým sa hovorí predovšetkým v Luxembursku, ako aj v niekoľkých pohraničných obciach v Belgicku, vo Francúzsku a v Nemecku. Odhaduje sa, že týmto jazykom hovorí vo svete asi 600 000 ľudí.

Uznaný štatút **štátneho jazyka** Luxemburska potvrdzuje skutočnosť: luxemburský jazyk nie je dialektom. Luxemburčania medzi sebou hovoria len po luxembursky, a to na všetkých úrovniach a vo všetkých situáciách. Hovoria teda „svojím jazykom“.

Už niekoľko rokov prebiehajú práce na **revízii Ústavy** Luxemburska. Práve sa začala záverečná etapa. V kapitole 1, nazvanej „O štáte, jeho území a jeho obyvateľoch“, presnejšie v oddiele 1, nazvanom „O štáte, jeho politickej forme a zvrchovanosti“, sa nachádza článok 4, ktorý v odseku 1 stanovuje: „Jazykom Luxemburska je luxemburčina. Používanie luxemburského, francúzskeho a nemeckého jazyka upraví zákon.“

V komentári k tomuto ustanoveniu sa uvádza, že – tak ako iné európske ústavy – článok 4 stanovuje **štátne symboly**, ktorými sú jazyk, štátna vlajka, štátny znak a štátna hymna. Pokiaľ ide o jazykový režim, formulácia, ktorej súčasťou je luxemburský jazyk, má za cieľ zachovať určitú flexibilitu pri úprave používania luxemburského, francúzskeho a nemeckého jazyka zákonodarcom. Pri diskusiách v Poslaneckej snemovni, ktorá zasadala ako Ústavodarné zhromaždenie, rečníci vyjadrili názor, že zakotvenie nielen luxemburského jazyka, ale aj mnohojazyčnosti v Ústave svedčí o záväzku krajiny podporovať mnohojazyčnosť, ktorá je jej devízou a umožňuje hájiť význam Luxemburska vo svete.

MNOHOJAZYČNOSŤ A SVET JUSTÍCIE

SUDCOVIA

Loi modifiée du 7 juin 2012 sur les attachés de justice (zmenený zákon zo 7. júna 2012 o justičných čakateľoch) v článku 2 stanovuje – pokiaľ ide o justičných čakateľov, ktorí sa vyberajú prostredníctvom výberového konania –, že na tomto výberovom konaní sa môžu zúčastniť len uchádzači, ktorí splnia viaceré podmienky, konkrétne najmä to, že sú luxemburskými štátnymi príslušníkmi, ale predovšetkým – v tomto kontexte – **majú primerané znalosti troch administratívnych a súdnych jazykov**, ktoré sú vymedzené článkom 3 loi du 24 février 1984 sur le régime des langues (zákon z 24. februára 1984 o jazykovom režime).

Kontrola jazykových znalostí je stanovená v článkoch 3 a 4 règlement grand-ducal du 25 juin 2021 sur le recrutement et la formation des attachés de justice (veľkovojsudské nariadenie z 25. júna 2021 o výbere a vzdelávaní justičných čakateľov). V zásade platí, že všetci uchádzači, ktorí ukončili stredoškolské vzdelanie na strednej škole, ktorá uplatňuje učebné osnovy luxemburských verejných škôl, nemusia absolvovať jazykovú skúšku. V opačnom prípade je stanovené, že sa uskutoční skúška z luxemburčiny a prípadne z nemčiny alebo z francúzštiny. Aj keď sa v znení článku 2 hovorí o „primeraných“ znalostiach, uznáva sa, že luxemburskí sudcovia ovládajú všetky tri jazyky „dokonale“. Commission de recrutement et de formation des attachés de justice (Komisia pre výber a vzdelávanie justičných čakateľov) za posledné tri roky odmietla šiestich uchádzačov (troch v roku 2019, jedného v roku 2020 a dvoch v roku 2021) z dôvodu, že ich jazykové znalosti neboli dostačujúce. Stáva sa, že odmietnutý uchádzač sa prihlási v nasledujúcom roku po úspešnom absolvovaní intenzívnych kurzov luxemburčiny alebo nemčiny.

ADVOKÁTI

V publikácii na tému „La libre circulation des avocats au Luxembourg“ [Voľný pohyb advokátov v Luxembursku], ktorá vyšla asi pred desiatimi rokmi, súčasný luxemburský sudca Súdneho dvora Európskej únie François Biltgen podrobne skúmal historický vývoj problémov, s ktorými sa stretávajú obe luxemburské advokátske komory, do ktorých vstupuje **veľký počet neluxemburských advokátov**, pokiaľ ide o jazykové znalosti týchto zahraničných advokátov a kontrolu týchto znalostí vzhľadom na relevantné ustanovenia práva Únie. Tento autor opisuje okolnosti, ktoré predchádzali prijatiu loi du 13 juin 2013, portant modification de la loi du 10 août 1991 sur la profession

d'avocat (zákon z 13. júna 2013, ktorým sa mení zákon z 10. augusta 1991 o advokácii), a pripomína konanie o nesplnení povinnosti, ktoré začala Európska komisia v roku 2011 podľa článku 258 ZFEÚ v súvislosti s podmienkami prijatia európskych advokátov zapísaných do zoznamu IV tabuľky registra advokátskej komory, ktorí žiadajú o zápis do zoznamu I tohto registra („klauzula rovnocennosti“).

V súčasnosti podľa ustanovení **článku 31-1** vyššie uvedeného **zákona o advokácii** „bez toho, aby bol dotknutý článok 6 ods. 1 písm. d), advokáti zapísaní samostatne musia ovládať jazyk právnych predpisov v zmysle zákona z 24. februára 1984 o jazykovom režime, ako aj akýkoľvek iný jazyk potrebný na výkon svojej odbornej činnosti. Advokáti zapísaní do zoznamu II musia navyše ovládať administratívne a súdne jazyky Luxemburského veľkovoľvodstva potrebné na plnenie ich povinností vyplývajúcich z koncipientskej praxe. Advokát, ktorý prijme splnomocnenie v určitej veci, musí mať potrebné odborné a jazykové schopnosti, v opačnom prípade mu hrozia stanovené disciplinárne sankcie“.

Zápis do zoznamu II (advokátski koncipienti) registra advokátskej komory je možný len v prípade, ak je uchádzač schopný preukázať, že ovláda luxemburský, francúzsky a nemecký jazyk. Pokiaľ ide o **prechod zo zoznamu IV do zoznamu I** (advokát oprávnený konať pred súdom), obežník predsedu advokátskej komory (č. 1 2013/2014) stanovuje, že advokát musí predložiť čestné vyhlásenie, že bude vykonávať svoju činnosť výlučne v jazykoch, ktoré ovláda, s uvedením týchto jazykov. Predsedníctvo advokátskej komory prijalo 8. júna 2016 nariadenie s cieľom spresniť rôzne otázky. V prvom rade sa v ňom uvádza, že úrovne, ktoré treba dosiahnuť, pokiaľ ide o ovládanie jazyka, stanoví zákon. Toto nariadenie ďalej stanovuje, že v prípade úspešného absolvovania doplňujúcich kurzov luxemburského práva sa predpokladá, že advokát ovláda francúzsky jazyk v zmysle zákona. V prípade uchádzačov, ktorí absolvovali primárne alebo sekundárne vzdelávanie v luxemburskom alebo nemeckom systéme výučby a v tomto systéme získali vysvedčenie, ktoré umožňuje prístup k vysokoškolskému štúdiu, pokiaľ výučba, na základe ktorej bolo toto vysvedčenie vydané, prebiehala v luxemburskom alebo nemeckom jazyku, sa predpokladá, že ovládajú luxemburský alebo nemecký jazyk v zmysle zákona. Ostatní uchádzači musia predložiť osvedčenie, ktoré preukazuje úroveň ovládania luxemburského alebo nemeckého jazyka vyžadovanú zákonom, vydané oprávnenou osobou.

Tieto pomerne nové predpisy sa však v praxi nedodržiavajú dôsledne.

Hoci, ako bolo uvedené vyššie, luxemburská advokátska komora v posledných rokoch pristupovala ku kontrole jazykových znalostí svojich členov dosť prísne, pričom tieto

znalosti vymedzila – čo je správne – ako **etickú otázku** výkonu povolania, nie vždy to bolo tak.

Spomínam si na obdobie od roku 1984 do roku 1989, keď som sa ako **zmierovací sudca v Esch-sur-Alzette** stretával s takmer komickými situáciami. Pred zmierovacím sudcom, kde sa prejednávajú – okrem všetkých vecí týkajúcich sa prenájmu bytových priestorov a pracovného práva na prvom stupni – veci s nižšou hodnotou sporu (v súčasnosti do 15 000 eur), jednotlivec môže vystupovať bez toho, aby bol zastúpený advokátom. Neraz som okrem funkcie sudcu musel vykonávať aj funkciu tlmočníka, keď som Luxemburčanovi vysvetľoval, čo práve povedal advokát protistrany, ktorý hovoril po francúzsky a neovládal luxemburčinu. Ešte čudnejšia bola situácia, keď som musel vysvetľovať advokátovi, čo práve povedal advokát protistrany v luxemburčine. To zjavne nie je úlohou sudcu. Ale ako „miestny sudca“, ktorý má podľa zákona dokonca funkciu zmierovateľa, som – tak ako moji kolegovia – radšej postupoval takto, čím som zabránil jednak odročeniu pojednávania, aby si účastník konania mohol nájsť advokáta, ktorý vie po luxembursky, a jednak prípadným zbytočným výdavkom na tlmočníka, ktoré by mohli prekročiť sumu, ktorá je predmetom žalobného návrhu. Iným riešením by, samozrejme, bolo povedať advokátovi: „Tým horšie pre Vás – a pre Vášho klienta –, ak nerozumiete tomu, čo sa hovorí na súde.“

Zdá sa, že napriek vyššie opísaným novým pravidlám sa situácia týkajúca sa používania jazykov – minimálne pred zmierovacími sudcami – všade nezmenila, lebo inak by nebolo potrebné vydať **spoločný obežník luxemburských zmierovacích sudcov a luxemburskej advokátskej komory**, ktorý bol podpísaný len nedávno – 22. marca 2022. V jeho časti označenej nadpisom „Používanie jazykov“, ktorá nasleduje po znení článku 31-1 zmeneného zákona o advokácii, sa uvádza: „Predpokladá sa, že osoby prítomné na pojednávaní majú dostatočné znalosti luxemburského, francúzskeho alebo nemeckého jazyka... na to, aby im rozumeli, hovorili týmito jazykmi a prednášali v nich prejavy. K úlohám zmierovacích sudcov, prísediacich alebo tajomníka nepatrí uskutočňovať preklady. Advokát musí ovládať jazyk, ktorým hovorí iná osoba, či už je to advokát, alebo jednotlivec. V opačnom prípade mu musí pomáhať kolega, ktorý má požadované jazykové znalosti.“

POJEDNÁVANIA

Ako bolo uvedené v úvode tohto príspevku, podľa článku 3 vyššie uvedeného zákona z 24. februára 1984 je používanie francúzskeho, nemeckého a luxemburského jazyka v súdnych konaniach do veľkej miery povolené. V zásade sa **trojjazyčnosť v plnej miere rešpektuje**.

Konkrétne vo všetkých veciach, ktoré sa prejednávajú v **písomnom konaní** a v ktorých je zastupovanie advokátom povinné [konkrétne na Cour constitutionnelle (Ústavný súd), Cour de cassation (Kasačný súd), Cour administrative (Odvolací správny súd), občianskoprávných, obchodných a pracovnoprávných senátoch Cour d'appel (Odvolací súd) a na okresných súdoch v civilných veciach], sa písomnosti vyhotovujú **vo francúzštine**. Ak sú na pojednávaní potrebné vysvetlenia, tiež sa (spravidla) poskytujú vo francúzštine.

Vo všetkých **ostatných veciach** (konkrétne v trestných veciach na všetkých súdoch, na okresných súdoch – okrem občianskoprávných vecí –, na správnom súde a pred zmierovacími sudcami), kde jednotlivec môže vystupovať bez toho, aby bol zastúpený advokátom, **prejavy účastníkov konania možno prednášať v jednom z troch úradných jazykov** krajiny. V týchto veciach dokonca ani advokáti neprednášajú prejavy vždy vo francúzštine. A funguje to.

Je zrejmé, že všetci jednotlivci nevedia (alebo nechcú) hovoriť jedným z týchto troch jazykov. Majú teda právo hovoriť jazykom, ktorý si vyberú, a využiť služby tlmočníka. Niekoľko rokov som bol predsedom jedného z trestných senátov Cour d'appel (Odvolací súd) a odhadujem, že **takmer polovica trestných vecí sa prejednávala za účasti tlmočníka**.

V tejto súvislosti treba poukázať na loi du 8 mars 2017 renforçant les garanties procédurales en matière pénale (zákon z 8. marca 2017 o posilnení procesných záruk v trestných veciach), ktorým sa okrem iných smerníc preberá smernica Európskeho parlamentu a Rady 2010/64/EÚ z 20. októbra 2010 o **práve na tlmočenie a preklad** v trestnom konaní a ktorým boli do Code de procédure pénale (Trestný poriadok) vložené články 3-2 až 3-5.

Tieto články stanovujú, že osoba, ktorá nehovorí jazykom konania alebo mu nerozumie, má právo na bezplatnú pomoc tlmočníka už od jej výsluchu (článok 3-2 Trestného poriadku) a má právo na bezplatný preklad všetkých dokumentov, ktoré sa jej doručia, do jazyka, ktorému rozumie (článok 3-3 Trestného poriadku). To isté platí pre poškodených

a účastníkov konania, ktorí si uplatňujú nárok na náhradu škody (články 3-4 a 3-5 Trestného poriadku).

V tejto súvislosti treba uviesť viacero poznámok. V prvom rade z dôvodu veľkého počtu cudzincov, ktorí bývajú vo Veľkovojuvodstve, a rozmanitosti jazykov, ktorými sa tu hovorí, veľmi často vznikajú **závažné problémy pri hľadaní dostupných tlmočníkov alebo predkladateľov** v žiadanom jazyku, keďže väčšina týchto osôb má iné hlavné zamestnanie, čo obmedzuje ich dostupnosť. Na vyriešenie týchto praktických problémov by bolo potrebné skutočné „prekladateľské oddelenie“ v rámci správy súdnictva. Dokonca sa stáva, že advokát žiada o pomoc tlmočníka, aby sa mohol dorozumieť so svojím vlastným klientom. Kvalita tlmočenia je žiaľ často nedostatočná. Žiadosti o tlmočenie – či už sú účelové, alebo nie – sa niekedy podávajú v poslednej chvíli, pred pojednávaním, čo má za následok odročenie pojednávania.

Je zbytočné uvádzať, že **náklady na preklady a tlmočenie** sú veľmi vysoké. V roku 2021 správa súdnictva zaplatila 577 600 eur za tlmočníkov na polícii, 300 647,62 eura za tlmočníkov na súdoch a 980 940 eur za preklady dokumentov, čo je spolu 1 859 187,62 eura.

Pre zaujímavosť ešte poukazujem na **obežník Generálnej prokuratúry** týkajúci sa používania nemeckého a francúzskeho jazyka v správe súdnictva zo 16. septembra 1879, ktorý – oficiálne – ešte stále platí. Podľa tohto obežníka „pri výkone súdnictva v civilných a obchodných veciach, keď sú účastníci konania zastúpení advokátmi, sa používa francúzsky jazyk, sudcovia a príslušníci našej justičnej polície používajú nemecký jazyk pri všetkých úkonoch represívnej justície“. Ďalej sa v ňom uvádza, že „zmierovací sudcovia teda musia vždy vyhotoviť rozsudky, ktoré vydajú ako policajní sudcovia, v nemčine a tajomníci zmierovacích sudcov budú používať tento jazyk v súhrnných poznámkach, ktoré musia na základe právnych predpisov vyhotoviť v represívnej oblasti“.

Tento posledný uvedený príkaz však zmierovací sudcovia v praxi už nedodržiavajú. Za päť rokov svojej funkcie policajného sudcu v rámci zmierovacieho súdu si spomínam len na jedno rozhodnutie, ktoré som musel vyhotoviť v nemčine, a to na výslovnú žiadosť obžalovaného.

Všeobecné a správne súdy sformulovali zaujímavú judikatúru týkajúcu sa jednak **odpovede na návrh sformulovaný v inom jazyku**, než sú tri úradné jazyky, a jednak **povinnosti odpovedať v jazyku, ktorý si zvolí spravovaný subjekt**.

Napríklad sa rozhodlo, že hoci je pravda, že ani zákon z 24. februára 1984, ani žiadny iný právny predpis výslovne nesankcionujú návrh sformulovaný v inom jazyku, než sú tri úradné jazyky Luxemburského veľkovejvodstva, ktoré sa môžu používať v oblasti súdnictva, neprípustnosťou, faktom zostáva, že sformulovanie návrhu na začatie konania v inom jazyku, než je jeden z troch úradných jazykov uvedených v článku 3 zákona z roku 1984, pokiaľ k nemu nie je pripojený preklad do jedného z troch úradných jazykov, môže nielen porušiť právo odporcu alebo tretej osoby, ktorej sa konanie týka, na obhajobu, ale tiež bráni súdu v tom, aby správne a úplne porozumel spisu, keďže sformulovanie návrhu na začatie konania v jednom z troch úradných jazykov krajiny je zárukou takého úplného porozumenia spisu, takže taká žaloba je neprípustná [pozri rozhodnutie Tribunal administratif (správny súd) č. 42194 z 12. februára 2020].

Tiež sa rozhodlo, že „povinnosť, ktorá vyplýva zo zákona z 24. februára 1984 o jazykovom režime správnym orgánom, sa nevzťahuje na súdy; tie môžu používať francúzsky jazyk, ktorý sa tradične používa pri vyhotovovaní súdnych rozhodnutí“ [pozri rozhodnutie Cour de cassation (Kasačný súd) z 30. júna 2011, Pas 2012, s. 592, a rozhodnutie Tribunal administratif (správny súd) č. 35036 z 23. septembra 2015].

Čo sa týka otázky **predkladania listín v neúradnom jazyku**, podľa judikatúry je to otázka dodržania práva na obhajobu.

Cour d'appel (Odvolací súd) po tom, čo pripomenul, že zákon z roku 1984, ktorý stanovuje, že na súdoch sa používa francúzsky, nemecký alebo luxemburský jazyk, sa vzťahuje iba na samotné súdne akty, teda na súdne rozhodnutia a návrhy, ktoré si navzájom adresujú účastníci konania, nie však na listiny a dokumenty, ktoré prirodzene vznikli pred začatím konania a na ktoré sa v konaní prihliada v rozsahu, v akom účastníci konania rozumejú ich obsahu, zamietol odvolací dôvod, ktorým sa navrhovalo, aby sa zo spisu vylúčili listiny vyhotovené v anglickom jazyku [pozri rozhodnutie Cour d'appel (Odvolací súd) z 11. decembra 2019, CAL-2017-71].

V tom istom zmysle Tribunal d'arrondissement de Luxembourg (Okresný súd Luxemburg) po tom, čo pripomenul, že oblasť súdnictva bola – na návrh Conseil d'État (Štátna rada) – výslovne začlenená do vyššie uvedeného zákona z roku 1984, konštatoval, že v tejto oblasti nie je možné používať akýkoľvek jazyk, lebo zákon dovoľuje používať len francúzsky, nemecký alebo luxemburský jazyk. Keďže v danom prípade citované písomnosti neboli bežnými dokumentmi sformulovanými v bežnej angličtine, ktorých obsahu možno ľahko porozumieť, ale dokumentmi právnej povahy, ktoré boli sformulované v právnickej angličtine, ktorých výklad mohol viesť k sporom, a navyše tieto listiny mali rozhodujúci

význam pre odôvodnenie súdneho rozhodnutia, súd rozhodol, že ich nemožno zohľadniť ako také, pokiaľ neboli sformulované v jednom z jazykov stanovených pre oblasť súdnictva. Súd preto vyzval účastníkov konania, aby predložili osvedčený preklad týchto dokumentov [pozri rozhodnutie Tribunal d'arrondissement de Luxembourg (Okresný súd Luxemburg) č. 228/2017 zo 14. novembra 2017].

Pokiaľ ide o daňové veci, Tribunal administratif (správny súd) rozhodol, že „osobitosti luxemburského daňového práva, najmä vzhľadom na jeho čiastočne nemecký pôvod, môžu odôvodniť – popri jazykoch súvisiacich s identitou účastníkov konania alebo s danou vecou – používanie nemeckého jazyka na príslušných súdoch, aj keď sa v konaní na týchto súdoch tradične používa francúzština, aspoň pokiaľ ide o vypracovanie procesných písomností“ [pozri rozhodnutie Tribunal administratif (správny súd) č. 9850 zo 4. februára 1998].

Pri **vypočúvaní** v občianskoprávných a v trestných veciach sudca najčastejšie kladie svedkovi otázky v luxemburčine, zapisuje jeho výpoveď v nemčine a rozsudok vyhotovuje vo francúzštine.

Správni sudcovia, ktorí majú právomoc v daňových veciach, sa po tom, čo si – obvykle – vypočuli prejavy vo francúzštine, poradia vo svojom materinskom jazyku – luxemburčine – o predpise sformulovanom v nemčine, ktorým je Abgabenordnung, a napokon vyhotovia rozsudok vo francúzštine. Nie je to zlé.

SLOVO NA ZÁVER

Od roku 2023 sa voľný priestor, ktorý sa nachádza v blízkosti tretej veže budovy Súdneho dvora Európskej únie, sídla právnikov a lingvistov Súdneho dvora, zmení na záhradu, ktorá má priniesť trochu zelene do tejto časti husto zastavaného územia. Tento budúci zelený priestor, nazvaný „Záhrada mnohojazyčnosti“ najmä z dôvodu jeho blízkosti k právnikom lingvistom Súdneho dvora, ktorí prekladajú rozhodnutia do 24 úradných jazykov Únie (luxemburčina k nim nepatrí), má byť podľa opisu francúzskeho krajinného architekta „miniaturným znázornením zalesnených svahov a polí luxemburskej krajiny“.

Podľa luxemburského sudcu François Biltgena, predsedu Commission des bâtiments de la Cour (Výbor pre budovy Súdneho dvora), je táto záhrada tiež poctou Luxembursku, ktoré je hostiteľom tejto inštitúcie od jej založenia a ktoré je odpradáva mnohojazyčné.

Tento príspevok zakončím slovami, ktoré ten istý sudca uviedol pri začatí prác:
„Mnohojazyčnost je ako záhrada, treba sa o ňu starať.“

Bibliografia

BILTGEN, F.: *La libre Circulation des avocats au Luxembourg. Annales du droit luxembourgeois*. 2012, s. 11.

FEHLEN, F., HEINZ, A.: *Die Luxemburger Mehrsprachigkeit. Ergebnisse einer Volkszählung*. Bielefeld : transcript, 2016, 197 s.

DICKES, P., BERZOSA, G.: Pays multiculturel, pays multilingue? Un modèle pragmatique pour l'analyse des relations langagières au Luxembourg. In: *Les cahiers du CEPS/INSTEAD*, júl 2010.

DICKES, P., BERZOSA, G.: Les compétences linguistiques auto-attribuées. In: *Les cahiers du CEPS/INSTEAD*, september 2010.

Université du Luxembourg, výskumy mnohojazyčnosti.

Parlamentné dokumenty týkajúce sa revízie Ústavy – návrh č. 7700

Parlamentné dokumenty týkajúce sa zákona z 24. februára 1984 o jazykovom režime – návrh č. 2535.

Vademecum „*Ma vie au barreau de Luxembourg*“

Wikipédia, článok „Multilinguisme au Luxembourg“.

Wikipédia, článok „Luxembourgeois“.

Írčina v Európe

— Michael D. Higgins

Príspevok Michaela D. Higginsa, ktorý je prezidentom Írska od roku 2011 (v roku 2018 bol znovuzvolený). Predtým bol senátorom (25 rokov) a Teachta Dála [poslanec írského parlamentu] (9 rokov). Bol prvým ministrom kultúry od roku 1993 do roku 1997 a v tom období zriadil Teilifís na Gaeilge [televízny kanál v írskom jazyku]. Ako minister bol priamo zodpovedný za podporu írského jazyka s cieľom hospodárskeho a sociálneho rozvoja írsky hovoriacich oblastí. Dvakrát vykonával funkciu Lord Mayor of Galway a predtým, ako sa stal politikom, bol vysokoškolským prednášajúcim. Michael D. Higgins je básnikom, spisovateľom, akademikom, ľudskoprávnym aktivistom a podporovateľom inkluzívneho občianstva.

Írsku spoločnosť má multijazyčnosť v duši a má osobne viacjazyčné komunity na celom írskom ostrove naplňajú nesmiernou hrdosťou. Je príznačné, že Súdny dvor Európskej únie sa pri oslave 70 rokov svojej existencie rozhodol takto osobitne vyzdvihnúť hodnotu multijazyčnosti, a to nielen pri jeho vlastnej činnosti, ale aj v životoch toľkých občanov EÚ. Mám veľkú radosť, že sa môžem zúčastniť na vzniku tejto publikácie a chcem za to jej tvorcom vysloviť uznanie a vďaka.

Podpora multijazyčnosti nie je vždy jednoduchá. Ide však o dôležitú úlohu, ktorou vyjadrujeme našu hodnotu európskeho zjednotenia v rozmanitosti. Súdny dvor si zaslúži veľké uznanie za to, že 70 rokov pôsobí ako multijazyčná inštitúcia. Prostredie, v ktorom funguje, sa od roku 1952, keď vznikol ako súčasť Európskeho spoločenstva uhlia a ocele, výrazne zmenilo. Kto by si v tom čase vedel predstaviť, že v roku 2022 bude Súdny dvor plniť svoje základné poslanie spočívajúce v zabezpečení jednotnosti výkladu a uplatňovania práva Únie v 27 členských štátoch a v až 24 úradných jazykoch? Transformácia súdneho systému Únie v ostatných desaťročiach, vyplývajúca z nadobudnutia platnosti jednotlivých Zmlúv, a tiež z viacerých rozšírení Únie, nepochybne priniesla svoje výzvy. Významné zväčšenie spoločenstva, akým je EÚ, môže oslabiť pocit prepojenia medzi občanmi a ústrednými inštitúciami. Základný nástroj, ktorým sa pevnosť tohto prepojenia zabezpečuje, spočíva v prístupnosti inštitúcií všetkým občanom rovnako, bez ohľadu na to, kde žijú alebo akým jazykom hovoria. Z toho síce vyplýva, že fungovanie Únie v 24 jazykoch je finančne nákladné, ale význam takejto investície je nesmierny.

Keď uvažujem o hodnote multijazyčnosti v dnešnej Európskej únii, napadajú mi štyri hlavné argumenty v jej prospech. Po prvé, ako som už uviedol, nevyhnutným predpokladom úspechu nadnárodného subjektu *sui generis*, akým je EÚ, je pocit občanov, že im na únii záleží a sú jej súčasťou. Aby to tak bolo, občania musia fungovaniu Únie rozumieť, mať prístup k jej výhodám a musia vedieť vstupovať do kontaktu s inštitúciami a agentúrami Únie v jazyku, ktorý je im najbližší. Pokiaľ ide o írsky jazyk, v poslednom období sa v tomto smere podarilo dosiahnuť veľký pokrok. Keď Súdny dvor EÚ v roku 2020 prejednával prvú vec v írčine (*An tAire Talmhaíochta, Bia agus Mara a i.*), vyvolalo to v Írsku pocit hrdosti. Súdny dvor symbolicky vyhlásil svoj rozsudok v tejto veci v deň nášho štátneho sviatku, teda v Deň svätého Patrika v roku 2021. Len niekoľko týždňov po ukončení výnimky pre írsky jazyk, v januári tohto roku, bol na pôde Európskeho parlamentu predložený prvý legislatívny pozmeňovací návrh v írčine. Tieto pozitívne príklady rozširujú príležitosti írsky hovoriacich občanov zapájať sa do diania v EÚ a verím, že budú viesť k ešte väčšiemu počtu podobných krokov v budúcnosti.

Druhá výhoda multijazyčnosti v EÚ spočíva v rôznorodých pohľadoch, ktoré do rozhodovacieho procesu Únie môžu vniesť aktéri hovoriaci rôznymi jazykmi. Ľudia, ktorí ovládajú viacero jazykov, často vravia, že keď používajú určitý jazyk, ovplyvňuje to aj spôsob ich rozmýšľania. Jazyk je skutočne optikou, cez ktorú vnímame svet okolo nás a rozumieme mu. Rovnako ako rôznorodosť

vo všetkých svojich podobách dokáže obohatiť rozhodovacie štruktúry, môže rozmanitý jazykový pôvod tých, ktorí v Únii rozhodujú, zabrániť syndrómu skupinovému myslenia a otvoriť priestor pre vnímanie viacerých rozdielných pohľadov na vec.

Po tretie nám jazyk rozpráva príbeh o tom, odkiaľ národ pochádza a kam smeruje. V európskom kontexte nám jazyky dokážu pripomenúť vzájomnú prepojenosť nášho kontinentu počas storočí, či dokonca tisícročí. Napríklad írčina síce je keltský jazyk a má spoločné korene so škótskou gaelčinou, waleštinou, bretónčinou, mančinou a kornčinou, no priateľov z celej Európy by mohol zaujímať vplyv ich vlastných jazykov na ňu. Írske slová, ktoré sa týkajú oblastí ako moreplavba a obchod, často pochádzajú zo škandinávskych jazykov v dôsledku kontaktu s Vikingami v období rokov 900 až 1200 po Kr. Ako príklad môžu slúžiť slová „pingin“ (penca) a „margadh“ (trh). Zjavný je aj vplyv francúzštiny a vidno ho napríklad v slovách „seomra“ (izba, komora) a „séipéal“ (kaplnka), ktoré údajne pochádzajú z obdobia príchodu Normanov do Írska v roku 1169.

Teší ma, že jazyková previazanosť s našimi európskymi susedmi v posledných rokoch len vzrástla, keďže írčina sa dnes študuje na univerzitách vo Francúzsku, v Poľsku, Českej republike, vo Švédsku, na Slovensku, v Nemecku i Rakúsku.

Nemenej významná je napokon aj skutočnosť, že jazyky sú neoddeliteľnou súčasťou národnej identity. Uznanie všetkých úradných jazykov EÚ pripomína, že všetky krajiny sú si bez ohľadu na ich veľkosť v Únii rovné.

Írčina v Európe

Aj Írsko, rovnako ako Súdny dvor, oslavuje tento rok niekoľko významných míľnikov. V roku 2022 totiž uplynie 50 rokov od podpísania Zmluvy o pristúpení z roku 1972, ktorou Írsko pristúpilo k Európskym spoločenstvám. Výročie podpísania tejto zmluvy, ktoré bolo prvým krokom na ceste Írska k plnohodnotnému členstvu v EÚ, sa prekrýva s ukončením výnimky pre írsky jazyk v Únii v januári tohto roka. Keď sa za týmito míľnikami obzrieme, poľahky by sme mohli uveriť, že skutočná práca sa začala až po ich prekonaní a že dopracovať sa k nim bolo vlastne jednoduché. V prípade Írska to tak nebolo, a to ani v jednom z uvedených prípadov.

Keď Írsko podalo prvýkrát žiadosť o členstvo v Európskom hospodárskom spoločenstve v roku 1961, v podstate ju zablokoval generál de Gaulle, keď vetoval žiadosť o členstvo Spojeného kráľovstva. Rovnaký osud postihol o šesť rokov neskôr druhú žiadosť adresovanú Európskym spoločenstvám a v decembri 1967 Európska komisia vyhlásila, že

nezačne prístupový proces na základe žiadosti o členstvo podanej Írskom. Protekcionistické hospodárske politiky Írska po dosiahnutí nezávislosti boli zrejme v rozpore s cieľom ES dosiahnuť voľný obchod medzi členskými štátmi. Írska vláda si však bola istá, že budúcnosť Írska má byť v srdci Európy a vyvíjala veľké úsilie, aby vtedajšie členské štáty presvedčila, že Írsku musia umožniť vstup. Táto snaha vyústila do podpísania Zmluvy o pristúpení v roku 1972, ktorú potvrdilo 83 % hlasov v referende v máji uvedeného roka.

Príbeh vytrvalosti a presvedčenia o európskom projekte sa odráža aj vo vývoji postavenia írskeho jazyka počas členstva Írska v EÚ. Od roku 1973 bola írčina jazykom Zmlúv, to znamená, že sa do nej prekladali len Zmluvy EÚ. V roku 2005 vláda predniesla žiadosť, aby sa írčina stala úradným a pracovným jazykom Únie, pričom tento status dosiahla 1. januára 2007. Nedostatok kvalifikovaných prekladateľov a tiež technologických zdrojov však spôsobili zavedenie výnimky pre írsky jazyk na päť rokov. Táto výnimka bola dvakrát predĺžená vzhľadom na pretrvávajúce obavy v súvislosti s nedostatkom pracovníkov s potrebnou znalosťou írčiny. Od roku 2017 nariadenie Rady umožnilo, aby sa postupne rozšírili kategórie právnej úpravy, ktoré majú inštitúcie Únie prekladať do írčiny. Počas týchto piatich rokov sa možnosti prekladu do írčiny v Únii dramaticky zvýšili. Zásahu na tom má do veľkej miery ministerstvo turizmu, kultúry, umenia, Gaeltacht¹, športu a médií, ktoré zvýšilo počet pracovníkov prostredníctvom Iniciatívy za írsky jazyk pre pokročilých a tiež prostredníctvom digitálnych a technologických iniciatív. Výsledky týchto snáh sa čoskoro dostavili: rozsah materiálov dostupných v írčine sa od roku 2016 do roku 2021 zvýšil takmer šesťnásobne a počet pracovníkov hovoriacich po írsky v jazykových oddeleniach inštitúcií Únie vzrástol z 58 v januári 2016 na takmer 200 v januári 2022.

V súčasnosti je írčina spolu s ostatnými 23 jazykmi EÚ plnohodnotným úradným jazykom, z čoho vyplýva, že sa doň prekladajú všetky prijímané právne predpisy Únie. Ukončenie výnimky pre írsky jazyk viac sprístupnilo služby EÚ osobám, ktoré hovoria po írsky a nachádzajú sa doma alebo v zahraničí. Ide o zásadný krok vpred, a to nielen v Európe, ale aj v Írsku, pretože náš štátny jazyk sa tak stal súčasťou diania na medzinárodnom fóre. Ďalší vývoj írskeho jazyka má vďaka jeho oficiálnemu statusu v rámci EÚ ešte sľubnejšiu perspektívu.

1 | Oblasť, v ktorých sa írčina používa ako prvý jazyk.

Írčina v Írsku

Írčina ako súčasť EÚ samozrejme predstavuje len zlomok jej bohatej histórie na írskom ostrove. Príbeh írského jazyka je príbehom mnohých kolonizovaných národov na celom svete. V priebehu celých storočí bola írčina *lingua franca* nášho ostrova, a to napriek neustálym snahám o uprednostnenie angličtiny. Úpadok jazyka bol nakoniec spôsobený veľkým hladomorom v rokoch 1845 až 1850. Mnohí sa zo západnej časti Írska vysťahovali, a tak ľudia, pre ktorých bola írčina materinským jazykom, boli nútení naučiť sa po anglicky, aby sa lepšie integrovali do britskej alebo severoamerickej spoločnosti. Aj tí, ktorí v Írsku zostali, sa museli presťahovať do miest a veľkomiest, kde bola angličtina stále viac jazykom obchodu, pretože práca s pôdou viac nedokázala uživiť ich rodiny. Odhaduje sa, že takmer polovica ľudí narodených v Írsku v prvej polovici 19. storočia vyrastala hovoriac po írsky, no zo sčítania obyvateľstva v roku 1891 vyplýva, že len 3,5 % obyvateľov bolo vychovávaných v írčine. M. Arnold vo svojej knihe *On the Study of Celtic Literature* [O štúdiu keltskej literatúry] uviedol, že írčina bola „symbolom porazenej rasy“.

Počas nasledujúcich 130 rokov bolo vyvinuté koordinované úsilie zachovať írsky jazyk. Jednou z prvých iniciatív bola Gaelská liga, teda spoločenská a kultúrna organizácia založená v roku 1893 na podporu írského jazyka v Írsku a na celom svete. Lige sa hneď na začiatku podarilo dosiahnuť niekoľko úspechov, ako napríklad uznanie Dňa svätého Patrika ako štátneho sviatku a zavedenie írčiny do štátnych školských osnov. Poslanie ligy sa postupne prepájalo so zápasom za nezávislé Írsko: pionieri hnutia za oživenie írčiny boli presvedčení, že jazyk sa môže naplno rozvíjať len v nezávislom štáte a rovnako, že nezávislý štát potrebuje svoj vlastný jazyk, aby mohol napredovať. Ako napísal Patrick Pearse, „*Chan amháin saor ach Gaelach chomh maith. Chan amháin Gaelach ach saor chomh maith*“ [„Nielen slobodný, ale aj gaelský. Nielen gaelský, ale aj slobodný“].

Pre mladý írsky štát by však nebolo jednoduché presadiť sa na svetovej scéne bez angličtiny. Anglický jazyk bol ako úradný jazyk Spoločnosti národov v mnohých ohľadoch zásadný pri presadzovaní írskej štátnosti. Írsko veľmi efektívne používalo angličtinu pri komunikácii a budovaní vzťahov s medzinárodnými partnermi, a to napriek tomu, že bolo štátom, ktorý vznikol uprostred násillia a mal stále veľmi úzke väzby na britské impérium. Írska ekonomika počas druhej polovice 20. storočia rástla a angličtina pritom bola užitočným nástrojom na vytváranie obchodných vzťahov na celom svete, pričom pomáhala zameriavať sa navonok, a nie dovnútra. S otvorením írskej ekonomiky a spoločnosti v tomto období sa írsky národ stal svedkom novej éry, ktorá prvýkrát od čias hladomoru priniesla aj nárast počtu obyvateľov.

To však neznamená, že Írsko svoj úspech dosiahlo na úkor írskeho jazyka, alebo že zaň vďačí angličtine. Popri prvých snahách o rozvoj svojej medzinárodnej prítomnosti, ktoré prebiehali v angličtine, existovali v domácom prostredí dlho aj opatrenia na podporu írskeho jazyka. Sám som mal česť byť v rokoch 1993 až 1997 ministrom umenia, kultúry a Gaeltacht. V tomto období som vytvoril Teilifís na Gaeilge, v súčasnosti TG4, teda televíznu stanicu vysielajúcu v írskom jazyku. TG4 má v súčasnosti pozoruhodných 650 000 divákov denne a každý deň vysielá niekoľko hodín pôvodných programov v írskom jazyku. Popri podpore médií v írskom jazyku som nedávno podpísal novelu zákona o úradných jazykoch z roku 2021, ktorá rozšíri ponuku verejných služieb v írčine. Nepochybujem o tom, že táto právna úprava bude mať zásadný vplyv na používanie írčiny v našej krajine počas nasledujúcich rokov, keď sa stále viac rodičov rozhodne vzdelávať svoje deti prostredníctvom írčiny a venujú im tak dar bilingválnosti.

Na záver chcem ponúknuť túto myšlienku: učiť sa viaceré jazyky a hovoriť nimi nie je hra s nulovým súčtom. Naučiť sa ďalší jazyk neprináša nijaké nevýhody. Prvý írsky prezident Dubhghlas de hÍde hovoril siedmimi jazykmi a založil skupinu na ochranu jazykových práv Conradh na Gaeilge. Jeho láska k írčine mu nebránila, aby sa so svojou manželkou zhováral po nemecky, aby hovoril po hebrejsky, poznal latinské a grécke texty alebo používal francúzštinu. Podobne príchod nových úradných jazykov do EÚ nie je na úkor tých, ktoré už sú jej súčasťou. Pri príležitosti tejto oslavy rôznorodosti mnohých jazykov Európy a jej jazykových tradícií by som chcel všetkých povzbudiť, aby využili množstvo príležitostí k obohateniu, ktoré mnohojazyčnosť ponúka.

O význame viacjazyčnosti v oblasti práva

— **Marin Mrčela**

Marin Mrčela, sudca Vrhovni sud Republike Hrvatske (Najvyšší súd Chorvátskej republiky), akademický profesor na Právnickej fakulte v Osijeku, vedúci Skupiny štátov proti korupcii (GRECO) Rady Európy.

I. Úvod

1. Jazyk má v práve osobitný význam. „Jazyk je prostriedkom, pomocou ktorého sa vyjadruje právo“¹. Bez jazyka neexistuje právo, pretože práve prostredníctvom jazyka sa formuluje právna norma a uplatňuje sa v konkrétnom prípade a v každodennom živote. Právom sú vymedzené vzťahy medzi ľuďmi, práva a povinnosti jednotlivca v spoločnosti a často aj ľudská sloboda. Preto je dôležité, ako je právna norma napísaná, ale aj to, ako sa uplatňuje v súdnom rozhodnutí. Adresáti by totiž mali rozumieť norme a najmä jej uplatňovaniu v rozhodnutí. Účastníci konania, odborníci, ako aj široká verejnosť by mali chápať dôvody, prečo bolo vydané takéto rozhodnutie a nie iné. Preto je obzvlášť dôležité, ako je napísané.
2. Používanie jazyka možno analyzovať z mnohých hľadísk a na mnohých úrovniach. Každá odborná alebo vedecká disciplína má svoje vlastné pravidlá, ktoré sú často opísané odbornými termínmi, často známymi len špecialistom v danej oblasti. Tak je to aj v prípade práva, s tým rozdielom, že má jednu všeobecnú vlastnosť – vzťahuje sa na každého, dokonca aj rozhodnutia, ktorými sa rieši spor medzi danými účastníkmi konania, môžu byť relevantné aj pre iné osoby v rovnakej alebo podobnej právnej situácii. Vzhľadom na obmedzený počet strán tohto textu sa zameriam len na dva aspekty problematiky používania jazyka v práve.² Prvý aspekt sa týka používania jazyka v súdnych rozhodnutiach a druhý aspekt viacjazyčnosti, vrátane cudzej právnej a právnickej terminológie, ktorá preniká do vnútroštátneho práva v dôsledku preberania zahraničných právnych riešení a rozhodnutí nadnárodných súdov.

1 | BARBIČ, J.: Jezik u propisima. In: *Okrugli stol „Jezik u pravu“*. Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Modernizacija prava, kniha 20, 2013, s. 49.

2 | Téma používania jazyka v zákonoch a iných predpisoch sa na tomto mieste nemôžem venovať, hoci ide o osobitne dôležitú problematiku. Preto odkazujem na publikáciu uvedenú v predchádzajúcej poznámke pod čiarou, ktorá obsahuje jej obširnejší rozbor.

II. O jazyku v súdnych rozhodnutiach

3. Vypracovanie rozsudkov je schopnosť, ktorej sa často neprikladá náležitý význam. Za dôležité sa považuje, čo je napísané, nie, ako to je to napísané. Je to viditeľné najmä v odôvodneniach rozsudkov, ktoré sú z dôvodu zbytočných opakovaní niekedy príliš dlhé. Sudski poslovník (Súdny poriadok) obsahuje ustanovenie, podľa ktorého „text súdnych rozhodnutí a iných písomností musí byť stručný a jasný“³. Stručný – to znamená, že súdne rozhodnutie by malo obsahovať len to, čo je stanovené v predpisoch, a z právneho hľadiska len to, čo je nevyhnutné pre konkrétnu právnu problematiku. Stručnosť závisí predovšetkým od znalosti práva, teda od toho, čo je relevantné pre právnu stránku rozsudku. Jasný – to znamená, že rozsudok musí byť zrozumiteľný nielen pre právnikov, ale aj pre účastníkov konania a všetkých, ktorí ho čítajú. Na jasnosť textu má veľký vplyv štýl, výber slovnej zásoby a správne používanie spisovného chorvátskeho jazyka, ktorý obsahuje pravidlá a normy rôznych úrovní (pravopisné, gramatické, lexikálne a štylistické).
4. V súdnych rozhodnutiach sa musí používať právna terminológia, alebo, ako hovorí SP „sa musia uplatňovať zákonné pojmy“⁴. Je to pochopiteľné, pretože máme do činenia s uplatňovaním práva a právna terminológia má jasný obsah a význam. Preto sa v súdnych rozhodnutiach neodporúča pre znalecký posudok používať „vještvo“, keďže jeho zákonným názvom je „vještačenje“. Podobne pitva sa nenazýva „razudba“, ale „obdukcija“, odôvodnenie sa nenazýva „obrazložba“, ale „obrazloženje“, a neverejné pojednávanie sa nenazýva „dokončana“, ale „zaključena“.
- 4.1 Okrem právnej terminológie je však pre zrozumiteľnosť súdnych rozhodnutí dôležité aj používanie spisovného chorvátskeho jazyka. Spisovná forma jazyka zabezpečuje, že si všetci používatelia chorvátskeho jazyka navzájom rozumejú. Používanie regionalizmov nie je síce zakázané, ale ich význam by mal byť v rozsudkoch vysvetlený takým spôsobom, aby im všetci používatelia jazyka rozumeli. Výraz z rozhodnutia súdu „baltica je pronađena u ganjku“ (na

3 | Článok 59 ods. 1 Sudski poslovník [Súdny poriadok] (*Narodne novine*, č. 37/2014, 49/2014, 8/2015, 35/2015, 123/2015, 45/2016, 29/2017, 33/2017 – zmenený 34/2017, 57/2017, 101/2018, 119/2018, 81/2019, 128/2019, 39/2020, 47/2020, 138/2020, 147/2020, 70/2021, 99/2021, 145/2021, ďalej len „SP“).

4 | Článok 59 ods. 4 SP.

verande sa našla malá sekera) bude zrozumiteľný pre používateľov chorvátskeho jazyka v regiónoch Hrvatsko zagorje a Prigorje, ale nemusí byť nevyhnutne zrozumiteľný v prímorských regiónoch alebo v regiónoch Dalmácie. Naopak výrazy „pucao je iza štekata“ (strieľal spoza záhradky kaviarne) alebo „droga je bila u buži ispod pitara“ (drogy boli v diere pod črepníkom) bude jasný v Dalmácii, ale nemusí byť nevyhnutne zrozumiteľný v regiónoch Zagorje alebo Slavonija. Preto je veľmi dôležité používať spisovný chorvátsky jazyk, ktorý vďaka svojim štandardným výrazom a pravidlám pomáha správne formulovať a chápať právne texty.

5. Pravidlá spisovného chorvátskeho jazyka sa treba naučiť. „Ničija baba ne govori hrvatski standardni jezik“ (Nikoho stará mať nehovorí spisovným chorváckym jazykom), ako raz žartovne povedal jeden významný chorvátsky lingvista. Žiaľ, v chorvátskom systéme univerzitného vzdelávania právnikov neexistujú kurzy, na ktorých by sa budúci právnici učili pravidlá spisovného chorvátskeho jazyka a význam právnického spôsobu vyjadrovania. Pravosudna akademija (Justičná akadémia) organizuje semináre o správnom používaní právnej terminológie a spisovného chorvátskeho jazyka. Semináre sú určené pre pracovníkov súdov (sudcov, prokurátorov, súdnych tajomníkov).⁵
6. V spisovnom chorvátskom jazyku sa rozlišuje päť funkčných štýlov: literárno-umelecký, hovorový, publicistický, administratívny a vedecký. Právne texty sa píšu vo funkčnom administratívnom štýle, ktorý sa vyznačuje týmito vlastnosťami: „vecnosť, objektívnosť, presnosť, jasnosť, jednoduchosť, logickosť, stručnosť, hladkosť, analytickosť, neutrálnosť a súlad s pravidlami spisovného chorvátskeho jazyka“⁶.
7. Znaký funkčného administratívneho štýlu by mali byť viditeľné aj v súdnych rozhodnutiach. Nie vždy to tak je. Osobitným problémom v rozhodnutiach je vetná skladba. Často sa stretávame s dlhými vetami, ktorých obsah je pre neprávnikov a dokonca aj pre právnikov ťažko sledovateľný, nehovoriac už o porozumení. Veta, ktorá je dlhá na celú stranu, je prakticky nečitateľná

5 | <https://www.pak.hr/iz-godisnjeg-kalendara-programa-pa-2/>

6 | MRČELA, M., LEWIS K.: *I u pravu treba biti u pravu – o jeziku hrvatskih pravnih tekstova*. Zagreb : Hrvatski jezik, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2017, č. 3, s. 32.

a nezrozumiteľná. Z tohto dôvodu by mali byť vety v právnických textoch, a predovšetkým v súdnych rozhodnutiach, krátke a jasné. „Keď má človek poriadok v hlave, ľahko sa vyjadrí“⁷. Hovorí sa, že stručná a jasná právna argumentácia je umenie. Jasná a stručná právna argumentácia je zručnosť, ktorá sa získava a rozvíja.

- 7.1 Osobitný problém predstavujú opisy skutkového stavu u trestných činov, najmä tých, ktoré sa týkajú hospodárskych trestných činov. Často zaberajú niekoľko strán a obsahujú pasáže, ktoré sú z právneho hľadiska zbytočné. Malo by sa upustiť od tradičného opisu skutkových okolností v jednej vete a prejsť na model, v ktorom je skutkový stav opísaný vo viacerých vetách, vďaka čomu je tento opis jasnejší. Okrem toho by to uľahčilo priebeh konania, najmä dokazovanie a zisťovanie skutkových okolností v konaní.
- 7.2 Dlhé vety nie sú osobitnou charakteristikou chorvátskej judikatúry. Možno ich nájsť tiež v rozsudkoch Súdného dvora Európskej únie.⁸ Samozrejme, existujú aj príklady rozsudkov, v ktorých sú vety väčšinou krátke a ktoré sú vďaka tomu jasnejšie.⁹
8. Okrem dlhých viet sa v rozhodnutiach často objavujú rušivé výrazy (syntagmy). Pleonazmy ako napríklad „no medzitím“ (ale jednak), „čak štoviše“ (dokonca o to viac), „kako i na koji način“ (ako a akým spôsobom), „zato jer“ (preto lebo), „javno objaviti“ (zverejniť verejne), „vremensko razdoblje“ alebo ešte horšie „vremenski period“ (časové obdobie), nemusia mať vplyv na chápanie v právnom zmysle, ale isto vytvárajú určitý obraz o osobe, ktorá koncipovala rozsudok.

7 | OPAČIĆ, N. : <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/nives-opacic-poplava-stranah-izraza-lakse-siri-kod-ljudi-koji-pate-od-sindroma-manje-vrijednosti-a-da-je-hrvate-briga-za-pravopis-odavno-bi-ga-naucili-1082177>

8 | Napríklad výrok rozsudku vo veci C-128/18 z 15. októbra 2019. Výrok pozostáva zo štyroch odsekov, pričom prvá veta v prvom odseku má 13 riadkov.

9 | Napríklad rozsudok Westminster Magistrates' Court z 23. apríla 2018. Rozsudok má 17 strán, je rozdelený na 86 bodov. Najdlhší bod má 13 riadkov, ale je to sedem viet. Hoci je napísaný po anglicky, je napísaný tak, že mu môže ľahko porozumieť aj osoba, ktorá angličtinu ovláda priemerne a nie je to jej rodný jazyk. V rozsudku je len jeden výraz, ktorý treba vyhľadať v slovníku, a to vo vete: „That sort of case is a far cry from the fraud alleged in this case“ (far cry is something notably different, teda niečo výrazne iného).

III. Cudzia právna terminológia a viacjazyčnosť

9. Túto problematiku možno analyzovať na troch úrovniach: prenikanie cudzej (právnej) terminológie do chorvátskeho právneho systému, preklad cudzích právnych alebo právnických textov do chorvátskeho jazyka a opačne, ako aj viacjazyčnosť pri uplatňovaní najmä práva Únie.
10. Problematika používania cudzej právnej terminológie sa týka predovšetkým cudzích slov, ktoré sa objavujú v chorvátskych právnych textoch. Príkladom je slovo „transparentan“ (transparentný), ktoré má v chorvátskom jazyku mnoho významov – „priehľadný, priesvitný, ľahko viditeľný, jasný, výrazný“ a v prenesenom význame slova aj „ľahko pochopiteľný“. Mnohé preklady právnych predpisov Únie obsahujú práve toto slovo.¹⁰ Nie je preto prekvapujúce, že sa s ním môžeme stretnúť napríklad v Zakon o tržištu kapitala (zákon o kapitálovom trhu), ktorý uvádza, že „trh má jasné a transparentné zásady“¹¹. Účelom tohto ustanovenia je zverejniť tieto zásady a takto by malo byť ustanovenie aj formulované.
- 10.1 V ústnom a písomnom prejave sa často používa výraz „implementacija“ (implementácia) a „transponiranje“ (transpozícia), hoci nie je jasné, čo je zlé na chorvátskych slovách „primjena“ (vykonanie) a „prenošenje“ (prebratie), keď ide vlastne o vykonanie alebo prebratie právnych predpisov EÚ do chorvátskeho právneho systému.

10 | Direktiva 2004/109/EZ Európskeho parlamentu i Vijeća od 15. prosinca 2004. o usklađivanju zahtjeva za **transparentnošću** u vezi s informacijama o izdavaateljima čiji su vrijednosni papiri uvršteni za trgovanje na uređenom tržištu (smernica Európskeho parlamentu a Rady 2004/109/ES z 15. decembra 2004 o harmonizácii požiadaviek na transparentnosť v súvislosti s informáciami o emitentoch, ktorých cenné papiere sú prijaté na obchodovanie na regulovanom trhu), Uredba (EU) 2017/2402 Európskeho parlamentu i Vijeća od 12. prosinca 2017. o utvrđivanju općeg okvira za sekuritizaciju i o uspostavi specifičnog okvira za jednostavnu, **transparentnu** i standardiziranu sekuritizaciju (nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2017/2402 z 12. decembra 2017, ktorým sa stanovuje všeobecný rámec pre sekuritizáciu a vytvára sa osobitný rámec pre jednoduchú, transparentnú a štandardizovanú sekuritizáciu), atď. Nebudem sa tu podrobne zaoberať pojmom „sekuritizacija“ (sekuritizácia) ako premenou neprevoditeľných finančných nástrojov na prevoditeľné nástroje, t. j. cenné papiere.

11 | Článok 110 ods. 3 bod 2 uvedeného zákona.

10.2 Osobitným problémom je používanie cudzích slov v názvoch chorvátskych zákonov. Máme teda Zakon o faktoringu (zákon o faktoringu), v ktorom bolo anglické slovo „factoring“ jednoducho prenesené do chorvátskeho jazyka.¹² Ešte horšie je to v prípade zákona, kde nedošlo ani k pokusu preniesť anglické slovo do chorvátskeho jazyka, máme totiž Zakon o leasingu (zákon o lízingu).¹³ Je pravda, že pravdepodobne nie je možné vyjadriť právny význam týchto anglických slov jediným slovom v chorvátčine. Nie je však známe, či sa všeobecne hľadali vhodné slová v chorvátskom jazyku, ktoré by sa použili v názvoch zákonov. Bolo by to potrebné aj vzhľadom na to, že Ustava Republike Hrvatske (Ústava Chorvátskej republiky) obsahuje ustanovenie, ktoré stanovuje, že úradným jazykom v Chorvátskej republike je chorvátsky jazyk.¹⁴ Zdá sa teda, že názov zákona je v rozpore s chorvátskou Ústavou.

11. V procese europeizácie chorvátskeho práva alebo jeho prispôsobovania európskym *acquis* bolo potrebné preložiť veľa vnútroštátnych právnych predpisov do angličtiny. Táto práca prebiehala v rýchlom tempe, rovnako ako schvaľovanie zákonov, z ktorých mnohé boli prijaté v zrýchlenom konaní. Výsledkom tohto náhlenia bolo niekoľko vtipných prekladov. Napríklad Supreme Court (Najvyšší súd) v návrhu istého dokumentu bol preložený ako „Vrhunsko igralište“ (najlepšie ihrisko). V prvom preklade ustanovenia SP o spájaní strán súdneho rozhodnutia zošitím alebo zlepením boli strany preložené ako *leaves*, čo vyvolávalo dojem, že rozhodnutie sa skladá z lístia.

11.1 V prípade opačných prekladov sa okrem vyššie uvedenej neobratnosti v preklade anglických slov transparent, *implementing a transposing* vyskytujú aj závažnejšie problémy. Napríklad nie je jasné, prečo sa generálny advokát (v angličtine *Advocate General*, nemčine *Generalanwalt*, francúzštine *avocat général*) preložil ako „nezavisni odvjetnik“ (nezávislý advokát). Jeho úlohou je

12 | Zakon o faktoringu (zákon o faktoringu), *Narodne novine*, č. 94/2014, 85/2015, 41/2016.

13 | *Narodne novine*, č. 141/2013.

14 | Článok 12 Ustava Republike Hrvatske <https://www.usud.hr/hr/ustav-RH>

pomáhať Súdnemu dvoru.¹⁵ To sa musí uskutočniť „nestranne a nezávisle“¹⁶. Ide teda o pomocníkov alebo poradcov Súdneho dvora, takže generálny advokát nie je nezávislým advokátom (*Independent Lawyer, Unabhängiger Anwalt, avocat indépendant*).

- 11.2 Veľký problém v súdnej praxi spôsobuje nesprávny preklad článku 267 ods. 1 Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ďalej len „ZFEÚ“). Ustanovenie v angličtine znie: *The Court of Justice of the European Union shall have jurisdiction to give preliminary rulings concerning...* Ustanovenie vo francúzštine znie: *La Cour de justice de l'Union européenne est compétente pour statuer, à titre préjudiciel...* V nemeckej verzii sa uvádza: *Der Gerichtshof der Europäischen Union entscheidet im Wege der Vorabentscheidung....* Všetky tri verzie teda odkazujú na právomoc Súdneho dvora Európskej únie rozhodovať o prejudiciálnych otázkach.¹⁷

- 11.2.1. Naproti tomu chorvátsky preklad tohto ustanovenia znie: *Sud Europske unije nadležan je odlučivati o prethodnim pitanjima koja se tiču* (Súdny dvor Európskej únie má právomoc rozhodovať o prejudiciálnych otázkach¹⁸ týkajúcich sa...). Takýto nesprávny preklad viedol k tomu, že ustanovenie práva Únie bolo prebraté do Zakon o kaznenom postupku (zákon o trestnom konaní) a chybné zaradené do ustanovenia o predbežných otázkach (článok 18 uvedeného zákona). To viedlo k nesprávnemu uplatňovaniu práva Únie v súdnej praxi, ktoré bolo napravené následným výkladom a zmenou zákona.¹⁹

15 | Článok 19 ods. 2 Zmluvy o Európskej únii, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016M019>

16 | Článok 252 ods. 2 ZFEÚ.

17 | Poznámka prekladateľa: v slovenskej verzii toto ustanovenie znie: „Súdny dvor Európskej únie má právomoc vydať predbežný nález o otázkach, ktoré sa týkajú...“.

18 | Poznámka prekladateľa: v chorváckom jazyku „prethodno pitanje“ znamená prejudiciálnu otázku podľa článku 267 ZFEÚ, ale aj predbežnú právnu otázku podľa chorváckeho procesného práva.

19 | Viac k tejto téme: MRČELA, M.: Utjecaj odluka europskih sudova na odluke hrvatskih sudova u kaznenim predmetima, In: *Okrugli stol „Europska budućnost hrvatskoga kaznenog pravosuđa“*. Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Modernizacija prava, Kniha 44, 2018, s. 69 – 77. Vďaka novelizácii zákona bol návrh na začatie prejudiciálneho konania vyňatý z článku 18, ktorý sa týka predbežnej otázky, a bol zaradený do samostatného článku 18a (*Narodne novine*, č. 126/2019).

-
12. Nakoniec význam mnohojazyčnosti je zjavne dôležitý po vydaní rozsudku Súdneho dvora CILFIT II²⁰. Podľa toho rozsudku vnútroštátny súd pri prijímaní rozhodnutia, či podá návrh na začatie prejudiciálneho konania, musí „prihliadnuť na rozdiely medzi jazykovými verziami“ ustanovenia práva Únie, ktorého sa návrh týka. Ešte sa len ukáže, ako to bude vyzeráť v praxi, t. j. ako bude napríklad grécky sudca zohľadňovať estónsku jazykovú verziu určitého ustanovenia.

IV. Zhrnutie

13. Problematika jazyka v práve je citlivá a vážna. Tu boli iba naznačené niektoré problémy, ktorých riešenie by mohlo prispieť k lepšiemu výkladu a uplatňovaniu práva a k lepšiemu pochopeniu súdnych rozhodnutí. Východiskom je uvedomenie si potreby zmien, napríklad pokiaľ ide o správny výklad a používanie právnych výrazov, ale aj jazykových štýlov a pravidiel. Zasadzujeme sa za rozsudky napísané jasne a stručne. Prvým krokom správnym smerom by mohlo byť používanie krátkych viet podľa zásady: „jedna myšlienka – jedna veta“. Správne používanie jazyka si však v práve vyžaduje spoluprácu právnikov a jazykovedcov. Nejde len o príležitostnú spoluprácu v rámci odborných a akademických prác, ale o kontinuálne celoživotné vzdelávanie odborníkov z oblasti justície. Okrem toho sa javí ako potrebné zaviesť systematické vzdelávanie budúcich právnikov tak, aby právnické fakulty poskytovali špeciálne kurzy venované správneému používaniu jazyka a právnej terminológii.

20 | C-561/19, [EU:C:2021:799](#).

Viacjazyčnosť na celý život

— **Prof. Dr. Barbara Pozzo**

Barbara Pozzo je od roku 2001 profesorkou porovnávacieho súkromného práva na Università degli Studi dell'Insubria (Como, Taliansko), kde pôsobila ako vedúca katedry práva, ekonómie a kultúry (2015 – 2021) a v súčasnosti je zmocnenkyňou rektora pre rodovú rovnosť a rovnosť príležitostí. Od roku 2016 je koordinátorkou medzinárodného a interdisciplinárneho doktorandského študijného programu v odbore Právo a humanitné vedy. V roku 2018 získala UNESCO katedru „Gender Equality and Women’s Rights in the Multicultural Society“. Je riadnou členkou International Academy of Comparative Law (IACL), ako aj členkou predsedníctva Società Italiana di Diritto Comparato (SIRD, Talianska spoločnosť pre porovnávacie právo) a talianskeho predsedníctva Association Capitant – Amis de la Culture Juridique Française.

Predhovor

Často som si kládla otázku, či rozhodnutie zaoberať sa ako profesorka súkromnoprávnej komparistiky otázkami multilingvizmu v tejto akademickej oblasti nebolo podmienené – aspoň čiastočne – skutočnosťou, že som vyrastala vo viacjazyčnom prostredí, čo malo postupom času svoje výhody aj nevýhody, nepochybne ma to však neprestajne fascinovalo.

Narodila som sa v Kalkate, a to z dôvodov súvisiacich so zamestnaním mojich rodičov, vyrastala som medzi Milánom a Rímom, vždy som ale navštevovala – od škôlky po maturitu – švajčiarsku školu, na ktorej vyučovanie prebiehalo v prvom rade v nemčine, po ktorej nasledovali francúzština a angličtina. Za voľbu tejto školy nemohli vzdialení švajčiarski predkovia v mojom rodokmeni, ale išlo skôr o dôsledok presvedčenia mojich rodičov, že kvalitné vzdelanie si nevyhnutne vyžaduje znalosť cudzích jazykov.

Potenciál ovládania cudzieho jazyka som spoznala veľmi skoro. Ak si rodičia chceli doma povedať niečo, čomu ich dcéry nemali rozumieť, hovorili v *hindčine*; čoskoro sme však aj my dcéry použili rovnakú zbraň a – ak malo medzi nami deťmi niečo zostať utajené – kolovalo to medzi nami v *nemčine*, čiže jazyku, ktorému moji rodičia nerozumeli... Čo s nevôľou prijímala najmä moja matka, ktorá videla, ako sa jej investícia obracia proti nej.

Štúdium Talianky v Taliansku, ale na zahraničnej škole, malo – ako som už naznačila – svoje výhody aj nevýhody. Znamenalo to pre mňa učiť sa zložitý jazyk, ako je nemčina, a to už od útleho veku a hravou formou takmer bez toho, aby som si to uvedomovala. Pri neexistencii možnosti dorozumievať sa s rodičmi v tomto jazyku, to však nepochybne viedlo aj ku zmätkom, keď sa lingvistické otázky začali komplikovať a viac už nestačilo pamätať si detskú pesničku zo škôlky, ale bolo potrebné popasovať sa s textami Goetheho, Schillera a neskôr Manna, Dürrenmatta a mnohých ďalších. Nehovoriac o tom, že od predposledného ročníka základnej školy sa začalo aj so štúdiom latinčiny, a to pod vedením učiteľa, ktorého materinským jazykom bola nemčina. Išlo teda o veľmi náročnú školu, ktorá nám zaberala všetky predpoludnia, ale aj niektoré popoludnia v týždni a ktorá pre mnohých z nás určite predstavovala skutočnú výzvu, najmä v prípadoch, keď sa v rodine hovorilo len po taliansky.

Napriek neodmysliteľným protestom, ktoré som v pubertálnom veku prechovávala k obzvlášť prísnemu a náročnému prostrediu, v dospelom veku som musela uznať, že cesta, ktorou som prešla, bola veľmi obohacujúca: uvedomenie si, že k rôznym jazykom patria rôzne zvuky, rôzne pojmy, rôzne idiómy a rôzne metafory, ale niekedy aj výrazné

kultúrne rozdiely, ma sprevádzalo pri raste a jednoznačne vo mne formovalo určitú zvedavosť a ochotu porozumieť inakosti, odlišnosti. Keď sa ako malé dievča zamýšľate nad tým, prečo máte v taliančine a vo francúzštine „hlad ako vlk“ (*fame da lupi, faim de loup*), zatiaľ čo v nemčine trpia skutočným hladom medvede (*Bärenhunger*), pomáha vám to pochopiť, že na nedostatok jedla môžu existovať rôzne pohľady. V mysli dieťaťa, ktoré sa prvýkrát stretáva s určitým idiómom, často vznikajú vizuálne predstavy zamerané na pochopenie jeho pôvodu, ale aj na porovnávanie: ak preto „stratí sa v pohári vody“ (*perdersi in un bicchier d’acqua*, čo poukazuje na človeka, čo sa vzdá pri prvej ťažkosti) pôsobí ako zábavný výraz, oveľa tragickejší sa zdá byť osud toho, kto „sa utopí v mláke“ (*in einer Pfütze ertrinken*).

Často sa mi vybaví príhoda, keď ma ako jedenástročnú žiačku druhého stupňa základnej školy mama kontrolovala, či som si spravila všetky domáce úlohy, a hlavne, či dávam pozor na hodinách. Naozaj nebolo vždy ľahké v taliančine vysvetliť, čo sme sa v škole učili po nemecky, pretože postupom času sa v jednotlivých predmetoch stále častejšie vyskytovali abstraktné a komplikované výrazy, s ktorými som sa v hovorovej taliančine nikdy nestretla. Z tohto dôvodu mi niekedy chýbali slová v jazyku, ktorý sa mohol po všetkých stránkach považovať za môj materinský, zatiaľ čo som poznala príslušný odborný výraz v nemčine. Moja matka, obdarená vrozeným duchom podobným tomu, akým sa vyznačoval pruský *Feldmarschall*, sa ma zvykla pýtať, čo sme preberali na hodinách, pričom bolo vhodné, aby som na jej otázky podrobne odpovedala. Veľmi dobre som si vtedy pamätala, že učiteľ nám vysvetľoval *Völkerwanderungen* a aj som to dokonale pochopila, ibaže som nevedela, ako tento pojem okamžite preniesť do taliančiny. Uchýlila som sa preto k približnému prekladu dvoch výrazov, ktoré toto slovo tvoria, a mame som povedala, že sme sa učili o období, kedy sa národy (*Völker*) prechádzali (*wandern*) po Európe.

„Prechádzajú sa? Ktoré národy?“ spýtala so moja zvedavá matka.

„Áno“ – odpovedala som pohotovo – „Vizigóti a Ostrogóti a Burgundi a Frankovia ,sa prechádzajú‘ po Európe.“

Čoraz viac udivená mama sa ma spýtala: „Nevysvetľoval ti učiteľ náhodou vpády barbarov?“

„Ale nie! Nie sú to ani vpády, ani barbari! Ide o to, že tieto národy sa sťahujú, pretože to potrebujú!“

„Možno z ich uhla pohľadu, ale z pohľadu tých, ktorí tieto ,prechádzky‘ znášali, to boli skutočné vpády.“

Osobne som však napriek rozhorčeniu mojej matky, ktorá sa odvolávala na látku naučenú vo svojej dobe v talianskej škole, nedokázala nájsť v tom peknom „neutrálnom“, takmer poetickom slove: *Wanderungen*, v ktorom sa odrážali prechádzky lesom, rovnakú nevraživosť a agresivitu, aké vo mne vzbudzoval „vpád“.

Trvalo mi nejaký čas, kým som pochopila, aký dôležitý je „uhol pohľadu“, že slová skrývajú hlboké významové vrstvy usadené v priebehu storočí a že doslovným prekladom z jedného jazyka do druhého nie sme vždy schopní preniesť celý súbor hodnôt, na základe ktorých sa prekladané výrazy a pojmy sformovali. Dokonca aj dnes, ak do Wikipédie zadáme heslo: *Völkerwanderungen* a následne hľadáme zodpovedajúce heslo v taliančine, stále nájdeme článok s názvom *Invasioni barbariche*; príslušný francúzsky výraz je *invasions barbares* a v španielčine ide o *invasiones bárbaras*, čo znamená, že národy južnej Európy prežívali tieto „prechádzky“ oveľa dramatickejšie než germánske národy.

Práca s viacerými jazykmi od detského veku prináša množstvo skúseností a emócií, ktoré otvárajú nové obzory a obohacujú celý život, a to bez ohľadu na povolanie, ktorému sa chcete venovať, vrátane právnického povolania, pre ktoré som sa rozhodla po skončení gymnázia.

Jazyky, právo, porovnávanie

V klasickom poňatí právnickej fakulty, akú som navštevovala v 80. rokoch minulého storočia, sa nevenovalo veľa priestoru štúdiu cudzích jazykov. Študenti mali vo všeobecnosti klasické stredoškolské vzdelanie a boli možno viac zbehlí v gréčtine a latinčine než v ktoromkoľvek z európskych jazykov. Realizácia projektu Erasmus bola ešte vzdialená a myšlienka o možnosti absolvovať časť študijného programu v zahraničí sa zdala byť chimérou. Väčšina pozornosti sa zameriavala na znalosti vnútroštátneho práva s cieľom pripraviť budúcich sudcov, prokurátorov, advokátov a notárov.

Kurzy porovnávacieho práva, ktoré začali v tých rokoch získavať čoraz väčšiu popularitu, až sa následne stali povinným predmetom pre všetkých študentov práva v Taliansku, však veľmi skoro ukázali, že cesta k analýze a štúdiu akéhokoľvek cudzieho právneho systému vedie cez znalosť jazyka.

Tí z nás, ktorí mali najviac šťastia, mohli študovať na Faculté Internationale de Droit Comparé v Štrasburgu, kde našli povzbudenie nejakého osvieteného profesora, ako aj príležitosť stretnúť sa s pedagógmi a študentami z Nemecka, Anglicka, Francúzska, Belgicka, ale aj z Poľska, Československa či Maďarska, ktorí vtedy ešte neboli občanmi

členských štátov Európskych spoločenstiev, a mohli sme tak prísť do styku nielen s právnym, ale predovšetkým s kultúrnym, jazykovým a politickým kontextom, ktorý predstavoval úplnú alternatívu k realite, akú sme poznali.

Kto v tom konkrétnom historickom okamihu, t. j. v polovici 80. rokov, keď narastal záujem o komparatistiku, už ovládal niektoré cudzie jazyky, mal nepochybne výhodu pri rozvíjaní akademickej kariéry v tejto oblasti, pričom nie je náhoda, že komparatisti, ktorí sa v takomto kontexte vyprofilovali, mali veľký záujem o problematiku právneho prekladu, keďže pri štúdiu inakosti a odlišnosti v rámci práva sa museli – prirodzene a nevyhnutne – ako prví vyrovnáť s jazykovými otázkami.

Pri štúdiu právneho prekladu došlo ku spojeniu komparatívneho pohľadu s historickou perspektívou. Po prvé z dôvodu, že pochopenie vývoja právnej terminológie a postupného vzniku rôznych národných právnych jazykov z historického hľadiska ponúkalo kľúč k pochopeniu existujúcich ťažkostí s prekladom. Po druhé z dôvodu, že práve vďaka historickému pohľadu sme pochopili, ako konkrétne slová nadobudli alebo stratili špecifický význam, čím sa zdôraznilo, že právnemu jazyku možno úplne porozumieť iba s odkazom na určitý kultúrny kontext.

Etablovaním sa programu Erasmus od konca 80. rokov a, následne, rozšírením dvojakých diplomov, čiže bilaterálnych študijných programov organizovaných univerzitami z dvoch rôznych krajín, sa výučba cudzích jazykov postupne dostávala stále viac do popredia, a to aj na právnických fakultách.

Európsky rozmer práva zároveň vstúpil do všetkých oblastí výučby práva a odôvodnil tak pozornosť venovanú jazykovým aspektom, ktoré vystúpia na povrch vždy, keď sa vnútroštátny zákonodarcu musí vyrovnáť s potrebou preniesť právo Únie do svojho národného jazyka. Táto problematika sa navyše postupne skomplikovala, a to najmä po roku 2004 vstupom desiatich nových krajín do Európskej únie, s postupným zvýšením počtu úradných jazykov na 24, ako aj s nedávnym zrušením výnimky pre írsky jazyk.

Vysokoškolské štúdium práva v Taliansku už v súčasnosti zahŕňa právnické jazykové kurzy a – hoci zriedkavejšie – právny preklad ako samostatný predmet, čo študentom umožňuje zoznámiť sa s čoraz viac nadnárodným rozmerom nášho práva a uvedomiť si ťažkosti, ale aj nepochybny intelektuálny význam dialógu medzi odlišnými právnymi kultúrami. Na postgraduálnej úrovni sú stále častejšie kurzy právneho prekladu venované špecifickým odvetviam práva, zatiaľ čo interdisciplinárny prístup v rámci doktorandského štúdia vedie k dialógu medzi právnikmi a lingvistami. V porovnaní so situáciou pred

niekoľkými desaťročiami sa v odbornej príprave talianskych právnikov čoraz viac odráža európska perspektíva, ktorej dôsledkom je viacjazyčnosť.

Výučba multilingvizmu pre právnikov zajtrajška

V rámci tohto nového rozmeru štúdia práva, ktorý už v súčasnosti presahuje hranice štátov, je pre pedagógov zaoberajúcich sa vzdelávaním mladých právnikov dôležité, aby im sprostredkovali ťažkosti a potenciál európskej viacjazyčnosti.

Na jednej strane je totiž potrebné, aby študenti pochopili slasti a strasti právneho prekladu, zložitost' prekladania odborných výrazov, ktoré sú výsledkom stáročného vývoja, z jedného jazyka do druhého, pričom ich treba varovať pred lingvistickými „falošnými priateľmi“, zdôrazniť nemožnosť obmedziť význam určitých pojmov, ktoré sú a zostávajú nepreložiteľné, ako aj čaro takýchto pojmov. Ako možno napríklad preložiť do akéhokoľvek iného európskeho jazyka pojem „oprávnené záujmy“, ktorý pre nás Talianov označuje jasné deliace kritérium týkajúce sa vymedzenia právomoci správnych súdov vo vzťahu ku všeobecným súdom?

Na druhej strane je však rovnako dôležité zdôrazniť politickú úlohu jazyka v procese harmonizácie práva v Európe. Preklad vo viacjazyčnom kontexte sa totiž neobmedzuje na súčet mnohých prekladov medzi rôznymi európskymi jazykmi, ale je naopak potrebné, aby sledoval rovnaké ciele ako samotná viacjazyčná legislatíva, najmä cieľ spočívajúci v harmonizácii práva.

Paradigma, ktorá v súčasnosti vzniká, preto prekonáva binárnu logiku osoby venujúcej sa prekladu z jedného jazyka do druhého jazyka: t. j. úkonu, ktorý je síce zložitý, má však už tisícročnú prax. Výzva multilingvizmu pre nové generácie je odlišná, pričom vychádza z myšlienky, aby právne predpisy Únie, vyhotovené v 24 úradných jazykoch a prebraté v 28 (po brexite žiaľ v 27) členských štátoch, dosahovali všade rovnaký výsledok a všetkým občanom Únie priznávali rovnaké práva.

Viacjazyčný kontext nášho európskeho domu je bohatý a komplexný. Na jednej strane leží na pevných základoch. Najvýznamnejším z nich je potvrdenie princípu „úradnej viacjazyčnosti“, čiže rovnosti jazykov, ktorý je zrejmým dôsledkom zásady, podľa ktorej má každý úradný jazyk Únie rovnakú vážnosť vo vzťahu k ostatným jazykom, a to bez ohľadu na počet osôb hovoriacich týmto jazykom, a z ktorej vyplýva nielen povinnosť prijímať legislatívne texty vo všetkých úradných jazykoch, ale aj skutočnosť, že rôzne jazykové znenia toho istého právneho aktu sú rovnako autentické. Samotný Súdny

dvor prostredníctvom ustálenej judikatúry konštatoval, že znenie legislatívneho textu Spoločenstva v jednom jazyku nemožno samo osebe považovať za nadradené zneniam v iných jazykoch, pretože jednotné uplatňovanie práva Spoločenstva vyžaduje, aby sa pri výklade zohľadnili aj ostatné jazykové znenia (pozri *rozsudky z 12. novembra 1969, Stauder, 29/69, EU:C:1969:57*, bod 3, a zo 17. júla 1997, *Ferriere Nord/Komisia, C-219/95 P, EU:C:1997:375*, bod 15).

Naproti tomu treba mať tiež na zreteli, že úradná viacjazyčnosť vychádza vo väčšine prípadov z právnej fikcie, konkrétne z domnienky o súčasnom vyhotovení a totožnosti všetkých jazykových znení, k čomu v skutočnosti takmer nedochádza. Naopak, keďže snahou viacjazyčného vyhotovenia právneho aktu by malo byť vytvorenie textu, ktorý by vyjadroval význam a mal účinky v súlade s požiadavkami normotvorcu Únie, a vzhľadom na to, že vierohodnosť autentického znenia závisí od jeho výkladu a uplatnenia v konkrétnom prípade, cieľ viacjazyčného vyhotovenia by mal spočívať vo vypracovaní textov, ktoré budú sudy vo všetkých rôznych vnútroštátnych súvislostiach vykladať a uplatňovať jednotným spôsobom. Pravdepodobnosť, že subjekty vykladajúce právo pripíšu rovnaký význam odlišným jazykovým zneniam toho istého legislatívneho aktu, sa však znižuje, ak tieto rôzne texty nezdieľajú rovnaký referenčný systém, bez ohľadu na použitý jazyk. Spoločný referenčný systém v Únii však nie je skutočnosťou: stále ho vytvárame.

Viacjazyčnosť Európskej únie je výnimočným príbehom. Tento multilingvizmus je unikátny, pretože nikdy predtým neexistoval právny systém fungujúci s 24 úradnými jazykmi, v rámci ktorých je možných 552 jazykových kombinácií, keďže každý jazyk možno preložiť a je potrebné ho preložiť do ostatných 23 jazykov. Tento príbeh je jedinečný, je však aj možný. A možný je preto, lebo my, Európania zjednotení v rozmanitosti, mu veríme.

Lotyšský jazyk a multilingvizmus v Lotyšsku

— **Prof. Dr. iur. Sanita Osipova**

Sanita Osipova je sudkyňa, doktorka práv a univerzitná profesorka. V období od augusta 2011 do februára 2022 bola sudkyňou Ústavného súdu Lotyšskej republiky, podpredsedníčkou tohto súdu, a od októbra 2020 do februára 2022 predsedníčkou Ústavného súdu. V roku 2006 bola Sanita Osipova vymenovaná za profesorku na Katedre teórie a dejín práva Právnickej fakulty Lotyšskej univerzity. Jej vedecká činnosť zahŕňa prejavy na domácich a medzinárodných vedeckých kongresoch, ako aj viac než 100 publikácií týkajúcich sa otázok teórie a dejín práva, ústavného práva, právnej sociológie a právnickej etiky. V roku 2020 bola Sanita Osipova ocenená titulom „Európska osobnosť roka 2020 v Lotyšsku“. Dňa 19. januára 2021 získala cenu Arvedsa Švābeho v odbore história Lotyšska, ktorú udeľuje Lotyšská akadémia vied, za sériu článkov „Národ, jazyk, právny štát: cesta k zajtrajšku“. Od roku 2021 je členkou korešpondentkou Lotyšskej akadémie vied.

*„... jeden z najväčších zázrakov: RADOSŤ Z PÍSANIA.
Tvoja ruka načrtáva rôzne znaky, kreslí zvislé a vodorovné linky a stavia z nich zložité
myšlienkové stavby, ktoré sú dostupné miliardám ľudí.“*

Zenta Mauriņa¹

Lotyši hovoria: „Otčina a materinčina“. To vyjadruje naše presvedčenie, že základy osobnosti jednotlivca tvorí zem, ktorú zdedí po svojich predkoch, a jazyk, ktorý mu umožní, aby sa začlenil do svojho ľudu. Tieto dve časti – zem a jazyk – zabezpečujú kontinuitu a trvalú udržateľnosť národa, pričom vytvárajú most medzi minulosťou a budúcnosťou a spájajú to, čo človek dostane od svojich rodičov, s tým, čo sám vytvorí počas svojho života, aby to odovzdal svojim deťom.

Je ťažké preceniť význam jazyka pri individuálnom a sociálnom formovaní jednotlivca. Práve jazyk premieňa biologickú bytosť na sociálnu bytosť: formuje jej osobnosť, kladie základy jej myslenia, umožňuje jej dorozumievať sa s inými ľuďmi, otvára jej dvere do sveta, v ktorom sa dá mnohé pomenovať a opísať. Jazyk, ktorý je zhmotnením myšlienok a v ktorom ľudia formujú krehkú sústavu vzťahov a spolupráce, je jedným z predpokladov vytvorenia a existencie ktorejkoľvek usporiadanej spoločnosti vrátane národa. Jazyk spája rôznych jednotlivcov do kolektívneho a zjednoteného celku a umožňuje im deliť sa, spolupracovať, dobre spolu vychádzať, radovať sa, či sa trápiť, a tak vytvoriť kolektívne povedomie, v ktorom je miesto tak pre veľké myšlienky, ako aj pre silné pocity a nepríjemné skúsenosti, ktoré osobitne charakterizujú túto kultúru. Jazyky sa navzájom odlišujú nielen zvukom, štruktúrou a inými črtami, ktorými sa vyznačujú, ale aj pojmami, ktoré pozná len určitá spoločnosť, keďže jazyk je zrkadlom kultúry spoločnosti. Jazyk oddeľuje určitú spoločnosť od zvyšku sveta, spája ju do jedného ľudu, zjednocuje do jedného národa. Niektoré slová nie je ľahké preložiť do iných jazykov. Jedným z týchto slov v lotyštine je napríklad slovo *talka*, ktoré označuje tradíciu bezplatnej pomoci susedom pri vykonávaní dôležitých činností, ako je zber sena alebo zemiakov. Jazyk umožňuje národu vytvoriť svoje vlastné čaro spojenia, ktorému rozumie len on a ktoré možno odovzdať budúcim generáciám.

1 | MAURINA Z.: *Sirds mozaika. Atbalsis*. [Mozaika srdca. Ozveny.] Rīga : Jumava, 2019, s. 50. Spisovateľka a prekladateľka Zenta Mauriņa (1897 – 1978) bola zakladateľkou a zostavovateľkou žánru lotyšskej literárnej a filozofickej eseje.

„Cez lávky, čo postavili otcovia otcov,
prechádzajú synovia synov.
Detičky, prechádzajte cez ne tak,
aby vydržali naveky.“
*Lotyšská ľudová pieseň*²

Jazyk je kľúčom k duši národa. Každý nový jazyk, ktorý sa naučíme, nám zasa otvára dvere do jedinečného sveta a koloritu formovaného inou kultúrou.

Niklas Luhmann napísal, že „spoločnosť nemôže prekročiť hranice určené v jazyku“³. Spoločnosť zároveň sústavne dopĺňa jazyk a naďalej rozširuje tieto hranice. Materinský jazyk sa musíme učiť celý život, lebo každou našou novou skúsenosťou sa do jazyka pridávajú nové slová a otvoria nové hranice. Každý nový jazyk, ktorý sa naučíme, tiež otvára širšie obzory pre nášho ducha.

Jazyk je jednoznačne základnou charakteristikou, zjednocujúcim prvkom a hodnotou spoločnosti, ktorá umožňuje jej trvalú udržateľnosť. Prísť o jazyk by tiež znamenalo prísť o dôležitú časť svojej identity a svojho kultúrneho dedičstva. V každej kultúre je jej dôležitá časť spojená so slovom: folklór, literatúra, filmy, texty piesní. To zahŕňa celú oblasť práva, teda právne predpisy, judikatúru a právnu náuku, ktoré sú sformulované slovne. Prísť o vlastný jazyk tiež znamená prísť o časť kolektívnej pamäti.

Jazyk je pre lotyšský národ mimoriadne dôležitý, lebo po stáročia nás ako Lotyšov spájali len jazyk. Vysvetlenie pramení z histórie. Aj keď historické korene Lotyšov siahajú do obdobia pred viac než tisíc rokmi, lotyšský štát, ktorý v súčasnosti spája a chráni tento národ, nedávno oslávil storočnicu. A počas polovice týchto sto rokov bolo Lotyšsko okupované. Počas celej histórie boli lotyšské a livónske krajiny súčasťou území Livónska, Poľsko-litovskej únie, Švédska a Ruskej ríše a Lotyšsko okupoval Zväz sovietskych socialistických republík, zatiaľ čo livónske mestá patrili v stredoveku do Hanzu. Od 13. storočia, keď na území súčasného Lotyšska vznikol prvý štátny útvar, úrady komunikovali s ľuďmi v cudzom

2 | Slovné spojenie *ľudová pieseň* (z nemeckého *Volkslied*) sa dostalo do medzinárodného kultúrneho prúdu prostredníctvom diel osvietenského filozofa a spisovateľa Johanna Gottfrieda Herdera (po prvý raz sa spomína v roku 1773). V širšom zmysle lotyšské ľudové piesne zahŕňajú všetky ľudové spevy tradované ústnym podaním medzi ľuďmi, ale tento pojem sa obvykle používa na označenie najstaršej časti ľudových spevov, takzvaných klasických ľudových piesní, ktorých synonymom je *dainas* [z litovského *dainà* (pieseň)].

3 | Луман, Н.: Общество как система. Москва : Логос, 2004, с. 45.

jazyku. S príchodom dobyvateľov bola v lotyšských a livónskych krajinách postupne zavedená latinčina, nemčina, švédčina, poľština a ruština. Okrem toho v určitom období nepodliehali všetci naši predkovia jedinému orgánu verejnej moci, lebo boli rozdelení medzi rôzne krajiny. Napríklad v 17. storočí štátnici krajín našich predkov hovorili sčasti po poľsky a sčasti po švédsky a dobyvatelia rešpektovali výsady miestnej šľachty, ktoré zahŕňali používanie nemčiny v miestnej správe. V 18. storočí boli naši predkovia, ktorí boli zjednotení v Ruskej ríši, rozdelení v rôznych oblastiach. V pobaltských oblastiach bola až do druhej polovice 19. storočia na základe uznania miestnych tradícií úradným jazykom nemčina, zatiaľ čo úradným jazykom východných Lotyšov – Latgalov, ktorí bývali vo vicebskej oblasti – bola ruština. Katolícka cirkev zasa v stredoveku komunikovala s veriacimi v latinčine. Lotyšský jazyk sa v cirkvi začal používať až v 16. storočí, keď boli na základe reformácie v rámci evanjelickej cirkvi založené lotyšské zbory a vznikli prvé preklady Svätého písma do lotyštiny.

Historická skúsenosť Lotyšov je rôznorodá, multikultúrna a mnohojazyčná, keďže celé storočia sme sa usilovali hovoriť cudzími jazykmi. Len lotyšský jazyk a kultúrne dedičstvo vytvorené v rámci neho, predovšetkým *dainas* (alebo ľudové piesne), nám pomáhali niesť myšlienku jednoty naprieč storočiami, živiť a uchovávať vlastnú identitu bez toho, aby sme sa rozplynuli vo veľkých národnostných skupinách, zmeniť sa z pobaltských kmeňov na národ, nakoniec (možno príliš neskoro) uznať právo ugrofínskeho národa – Livónčanov – na svoju vlastnú identitu, akceptovať mnohé menšiny, ktoré pretrvali počas celej histórie, a napokon stvoriť a uskutočniť sen o vlastnom štáte. Lotyšský jazyk je zakotvený v Ústave Lotyšskej republiky ako ústavná hodnota a základ ústavnej identity.⁴ V preambule tejto Ústavy sa uvádza, že „identitu Lotyšska v európskom kultúrnom priestore od staroveku formujú lotyšské a livónske tradície, lotyšský spôsob života, lotyšský jazyk a univerzálne ľudské a kresťanské hodnoty“.

Lotyšský národ sa zároveň historicky vyvíjal a vždy žil v mnohojazyčnom priestore, kde veľký počet ľudí hovorí viacerými jazykmi. Do druhej polovice 20. storočia týmito jazykmi tradične boli lotyština, nemčina a ruština, ale v súčasnosti z dôvodu globalizácie nemčina ustupuje angličtine. Prečo tieto jazyky? Lotyština, lebo od založenia Lotyšskej republiky v roku 1918 bola označená za štátny jazyk, ktorým sa dorozumievajú tak Lotyši, ako aj príslušníci jednotlivých menšín. Nemčina, lebo takmer 700 rokov bola jazykom verejnej

4 | Dňa 15. februára 1922 Ústavodarné zhromaždenie Lotyšska schválilo základný zákon Lotyšskej republiky (Ústavu), ktorý určuje ústavné základy lotyšského štátu, organizáciu štátu a vzťah jednotlivca so štátom.

správy na väčšine územia Lotyšska, jazykom, v ktorom sa viedli súdne konania a v ktorom bolo možné študovať. Okrem toho do roku 1939 v Lotyšsku žila početná menšina po nemecky hovoriacich obyvateľov Pobaltia. Ruský jazyk, lebo od konca 19. storočia do založenia lotyšského štátu sa používal ako štátny jazyk. Rusi z historického hľadiska tiež tvorili početnú menšinu, spolu s Estóncami, Litovčanmi, Poliakmi, Židmi a Rómami.

Z historického hľadiska v Lotyšsku vždy spolunažívali Lotyši a príslušníci iných národov. Lotyšská národná kultúra, ktorá sa rozvíjala už pred vytvorením lotyšského štátu, sa stala základom kultúry tohto nezávislého štátu. Lotyšské menšinové kultúry nastúpili na svoju osobitnú dráhu rozvoja po 18. novembri 1918, keď sa etnicko-kultúrne skupiny zmenili na národnostné menšiny a z ich príslušníkov sa stali lotyšskí občania. Práva národnostných menšín sa rešpektovali v Lotyšskej republike od vytvorenia štátu. Dňa 17. novembra 1918 bola prijatá politická platforma Ľudovej rady⁵, ktorou bol vytvorený základ štátu a ktorá stanovovala: „Kultúrne a národnostné práva národnostných skupín budú zaručené v základných zákonoch“.

Po vytvorení Lotyšskej republiky bola síce úradným jazykom lotyština, no štát sa dorozumieval so svojimi občanmi v troch jazykoch, ktorými boli lotyština, nemčina a ruština. Tieto tri jazyky bolo tiež počuť na zasadnutiach zákonodarného orgánu, keďže národnostné menšiny boli zastúpené tak v Ústavodarnom zhromaždení⁶, ako aj neskôr v *Saeime*⁷. Lotyšskí právnici študovali prevažne v nemčine na univerzite v Tartu, v ruštine na univerzitách v Moskve či Petrohrade alebo na iných univerzitách Ruskej ríše, vo francúzštine mimo Ruskej ríše, napríklad v Paríži, zatiaľ čo po nemecky hovoriaci obyvatelia Pobaltia študovali na nemeckých univerzitách. Lotyšská právnická terminológia bola ešte len v začiatkoch a chýbala právnická literatúra v lotyštine. Okrem toho v právnej praxi sa vyžadovalo, aby vyštudovaní advokáti ovládali všetky tri jazyky, keďže klienti mali rôznu národnosť. Už na prvom kongrese právnikov Lotyšska, na ktorom sa v roku 1932 zišli lotyšskí právnici všetkých národností, bolo prijaté rozhodnutie týkajúce sa právnického vzdelávania: „S prihliadnutím na špecifické potreby štúdia právnickej

5 | Prvý a najvyšší dočasný zákonodarný orgán Lotyšskej republiky v rokoch 1918 až 1920 (do zvolania Ústavodarného zhromaždenia Lotyšska).

6 | Prvý volený Parlament, ktorý fungoval od 1. mája 1920 do 7. novembra 1922, znamenal začiatok obdobia parlamentnej demokracie v Lotyšskej republike.

7 | Zastupiteľský orgán lotyšského ľudu (Parlament), ktorý vykonáva zákonodarné úlohy a skladá sa zo 100 zástupcov ľudu (poslancov *Saeimy*).

literatúry, ako aj osobitné pomery, ktoré existujú v Lotyšsku, sekcia pre právnické vzdelávanie a profesijný štatút právnikov vyjadruje želanie, aby sa od absolventov Právnickej fakulty L. U. (Lotyšská univerzita) vyžadovali dobré znalosti nemčiny a ruštiny“.⁸ Multilingvizmus vo verejnej správe a v školstve pretrvával v Lotyšsku do roku 1934, keď štátny prevrat⁹ Kārļa Ulmanisa viedol k sformovaniu národného štátu, v ktorom sa používal výlučne lotyšský jazyk.

Počas sovietskej okupácie sa na území Lotyšska uplatňoval nútený multilingvizmus. Hoci Sovietsky zväz pokračoval v politike porušovania, ktorú začala už Ruská ríša v druhej polovici 19. storočia, a na všetkých okupovaných územiach bolo obyvateľstvo nútené ovládať ruštinu, obyvateľstvu zväzových republík zostala zachovaná možnosť používať materinský jazyk, dokonca aj v právnych predpisoch a súdnych konaniach. Deti, ktoré sa narodili v Lotyšskej sovietskej socialistickej republike, sa v škole učili ruštinu a lotyštinu, ako aj jeden cudzí jazyk: častejšie nemčinu alebo angličtinu a menej často francúzštinu.

Lotyšsko po obnovení svojej nezávislosti súbežne s podporou používania lotyštiny ako úradného jazyka tiež podporuje rozvoj menšinových kultúr a multilingvizmu. Ústavný súd zdôraznil: „Článok 114 Ústavy vyjadruje obsah zásady dôstojnosti národnostných menšín zakotvený v preambule Ústavy. V dôsledku toho sú spolu s lotyšskými hodnotami chránené aj osobitosti národnostných menšín.“¹⁰ Lotyšsko uznáva, že štát musí zaručiť právo dieťaťa, ktoré je príslušníkom národnostnej menšiny, učiť sa svoj materinský jazyk v skorom štádiu vzdelávania. To znamená, že štát musí zaručiť, aby deti mali možnosť dorozumievať sa medzi sebou vo svojom materinskom jazyku. Možno to zaručiť tak, že deťom sa poskytne príležitosť učiť sa svoj materinský jazyk alebo vzdelávať sa vo svojom materinskom jazyku v rámci predškolského a primárneho vzdelávania.¹¹

8 | JUROVSKA O.: Pirmais juristu kongress. Atreferējums. In: *Jurists*, 1932, č. 1 (35), s. 10.

9 | V noci z 15. na 16. mája 1934 skupina sprisahancov vedená premiérom Kārļisom Ulmanisom uskutočnila štátny prevrat. V dôsledku toho bola zrušená Ústava, došlo k rozpusteniu Saeimy, reorganizácii vlády a zavedeniu stanného práva. Tak bol v Lotyšskej republike nastolený autoritatívny režim.

10 | Rozsudok Ústavného súdu Lotyšskej republiky z 23. apríla 2019 vo veci č. 2018-12-01, bod 23.

11 | Rozsudok Ústavného súdu Lotyšskej republiky z 19. júna 2020 vo veci č. 2019-20-03, bod 18.1.

Pristúpením Lotyšska k Európskej únii sa lotyščina stala jedným z úradných jazykov Európskej únie. Lotyšsko naďalej pestuje tradíciu multilingvizmu, ale teraz už v rámci základných slobôd Európskej únie a demokratického právneho štátu. Najmä interakcia lotyšských občanov s ostatnými občanmi Únie a voľný pohyb na území Európskej únie stimulujú vôľu lotyšských občanov naďalej zachovávať dlhoročnú tradíciu Lotyšska, ktorou je ovládať mnoho jazykov.

Počas celej histórie si Lotyši zachovali svoju národnú identitu, pričom hovorili po lotyšsky, a zároveň sa učili cudzie jazyky, a to tak z donútenia, pod nadvládou cudzích mocností, ako aj dobrovoľne, aby si rozšírili vedomosti, obchodovali, slobodne cestovali po svete, spolupracovali v oblasti vedy alebo kultúry alebo jednoducho lepšie rozumeli susedom, ktorí sú príslušníkmi národnostných menšín. Multilingvizmus je jediným spôsobom, ako v multikultúrnej spoločnosti vytvoriť rovnocenný dialóg, v ktorom sa identita každého účastníka nielen zachová, ale aj obohatí, lebo poznávaním cudzích jazykov si tiež rozširujeme svoje jazykové obzory.

Úradný jazyk a výklad ústavných záruk týkajúcich sa jeho postavenia v judikatúre Ústavného súdu Litovskej republiky

— **Prof. Dr. Danutė Jočienė**

Predsedníčka Ústavného súdu Litovskej republiky, profesorka na Univerzite Mykolasa Romerisa, sudkyňa Európskeho súdu pre ľudské práva (v rokoch 2004 až 2013) a autorka viacerých publikácií, ako aj mnohých článkov týkajúcich sa ľudských práv.

Úvod

Európska únia je vybudovaná na jazykovej rozmanitosti¹ a okrem iného stojí na ústavných tradíciách svojich členských štátov. Jednou z týchto tradícií je zabezpečenie právnej ochrany štátneho alebo úradného jazyka v členských štátoch.

Ochrana štátneho alebo úradného jazyka v právnych poriadkoch členských štátoch Európskej únie, a to aj na ústavnej úrovni, však na druhej strane nemôže ohrozovať všeobecnú zásadu zákazu diskriminácie a rovnosti medzi ľuďmi, ktorá sa uplatňuje tak v rámci práva Únie, ako aj vo vnútroštátnych právnych poriadkoch členských štátov a zaručuje nediskrimináciu osôb na základe jazyka, pričom tiež chráni hodnoty demokratickej spoločnosti, akými sú tolerancia, spravodlivosť a rešpektovanie ľudskej dôstojnosti.

V tomto kontexte treba poukázať na to, že podľa článku 2 Zmluvy o Európskej únii je Európska únia založená na hodnotách úcty k ľudskej dôstojnosti, slobody, demokracie, rovnosti, právneho štátu a rešpektovania ľudských práv. Tieto hodnoty sú spoločné členským štátom v spoločnosti, v ktorej prevláda nediskriminácia, tolerancia, spravodlivosť, solidarita a rovnosť medzi ženami a mužmi.

Navyše článok 3 ods. 3 Zmluvy o Európskej únii okrem iného zdôrazňuje, že Európska únia rešpektuje svoju bohatú kultúrnu a jazykovú rozmanitosť a zabezpečuje zachovávanie a zveľaďovanie európskeho kultúrneho dedičstva. Rešpektovanie hodnôt, ako je jazyková rozmanitosť v Európskej únii, je teda jednou zo základných zásad, ktorú musia členské štáty zohľadniť aj tým, že do svojich ústavných systémov zavedú isté opatrenia na ochranu štátneho alebo úradného jazyka (a to aj na úrovni Ústavy).

To znamená, že keď členské štáty Európskej únie chránia a podporujú svoj štátny alebo úradný jazyk, musia mať pritom na zreteli tie základné hodnoty, na ktorých stojí samotná Európska únia, a zároveň presadzovať rešpekt voči, okrem iného, jazykovej rozmanitosti v Európskej únii.

Výklad ústavných ustanovení v členských štátoch Európskej únie týkajúcich sa štátneho alebo úradného jazyka a/alebo konkrétnych ľudských práv a slobôd súvisiacich

1 | *Kalbų įvairovės svarba* [Význam jazykovej rozmanitosti], https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/lt_lithuanian_24.pdf.

s používaním jazyka a záruk týchto práv a slobôd prináleží ústavným súdnym orgánom. Litovská republika nie je výnimkou a Ústavný súd Litovskej republiky (ďalej len „Ústavný súd“ alebo „Súd“) už viackrát rozhodoval o výklade záruk týkajúcich sa ústavného postavenia štátneho jazyka v Litve.

Je dôležité pripomenúť, že Ústava Litovskej republiky (ďalej len „Ústava“) obsahuje záruky ochrany štátneho jazyka a Ústavný súd už na jej základe rozhodoval vo viacerých veciach týkajúcich sa ústavného práva, v ktorých poskytol výklad týchto záruk a postupne rozvíjal oficiálny ústavnoprávny rámec ochrany štátneho jazyka a jeho garancií.

Tento text sa preto v prvom rade zameriava na výklad postavenia litovského jazyka ako úradného jazyka v judikatúre Ústavného súdu. Táto judikatúra tiež objasňuje dve ďalšie ústavné záruky týkajúce sa ústavného postavenia štátneho jazyka: prvou je všeobecná záruka nediskriminácie na základe jazyka (alebo zákaz diskriminácie na základe jazyka) a druhou je osobitná procesná záruka, ktorou je právo na tlmočníka.

Uvedené ústavné záruky boli a sú osobitne relevantné pri zabezpečení práv národnostných menšín² v Litve, a tiež z hľadiska zvyšujúceho sa počtu cudzích štátnych príslušníkov žijúcich v Litve (a to tak cudzích štátnych príslušníkov, ktorí sú na litovskom území legálne, ako aj štátnych príslušníkov tretích krajín, ktorí protiprávne prekročili litovskú hranicu³), a teda stále väčšieho významu používania iných jazykov, ako je litovčina (to znamená cudzích jazykov) v spoločnosti a vo verejnom živote. Spomenuté záruky možno takisto

2 | Podľa všeobecného sčítania obyvateľstva z roku 2011 predstavovali Litovci 84,2 % obyvateľstva Litvy, Poliaci 6,6 %, Rusi 5,8 %, Bielorusi, Ukrajinci a ľudia iných štátnych príslušností 2,3 %. Úradný jazyk uvádzalo ako materinský jazyk napríklad 77,1 % Poliakov a 87,2 % Rusov. Vyplýva to z údajov litovského štatistického úradu: https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/217110/Gyv_kalba_tikyba.pdf/1d9dac9a-3d45-4798-93f5-941fed00503f. Podľa sčítania obyvateľstva, domov a bytov z roku 2021 má 84,6 % obyvateľov Litvy litovský etnický pôvod (v roku 2011 to bolo 84,2 %); najpočetnejšou národnostnou menšinou v krajine sú aj naďalej Poliaci, ktorí tvoria 6,5 % obyvateľstva, ďalej Rusi, ktorí tvoria 5 %, a napokon Bielorusi predstavujúci 1 % obyvateľstva. Pozri <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?eventId=288049>. Z historického hľadiska a v zmysle rozdelenia národnostných menšín, ktorého autorom je N. Girasoli, na národnostné menšiny s historickými koreňmi a na etnické národnostné menšiny, je napríklad poľská a ruská menšina v Litve podľa G. Potašenka súčasťou prvej z uvedených dvoch skupín. KATUOKA, S. a i.: *Tautinių mažumų apsauga: tarptautinės teisės aspektai*. Vilnius : Mykolas Romeris universitetas, 2013, s. 14.

3 | Toky nelegálnej migrácie (celkovo 4 309 migrantov) zaznamenané v Litve od 1. januára 2021 poukazujú na to, že v zmysle deklarovaného občianstva pochádza väčšina občanov z Iraku (2 858), Konga (203), Sýrie (170), Kamerunu (135), Bieloruska (102) a Afganistanu (101). Vyplýva to z údajov litovského štatistického úradu k 13. decembru 2021: <https://ls-osp-sdg.maps.arcgis.com/apps/dashboards/9b0a008b1fff41a88c5efcc61a876be2>.

vnímať ako podporu mnohojazyčnosti⁴ jednotlivcov a tiež ako presadzovanie rešpektu voči, *inter alia*, jazykovej rozmanitosti v Európskej únii.

I. Výklad postavenia litovského jazyka ako úradného jazyka v ústavnej judikatúre

Ústavný súd pri vykonávaní ústavnej spravodlivosti a dozeraní nad prednosťou Ústavy v rámci právneho systému a v medziach ústavnosti koná ako ochranca a podporovateľ ústavných hodnôt, pričom dbá na to, aby boli v konkrétnych ústavných sporoch v rovnováhe. Jednou z ústavných hodnôt, na ktorej je Ústava, prijatá občanmi Litovskej republiky v referende z 25. októbra 1992, založená, je úradný jazyk zakotvený v článku 14 Ústavy. Jeho upevňovanie, ochrana a rozvíjanie sú *raison d'être*⁵ štátu ako takého.

V preambule Ústavy sa uvádza, že litovský národ sa rozhodol a vyhlásil, že Ústava okrem iného chráni jeho materinský jazyk a písmo. Postavenie litovského jazyka ako úradného jazyka je ďalej výslovne upravené v kapitole I Ústavy nazvanej „Litovský štát“. Ustanoveniam tejto kapitoly prináleží vyššia miera ústavnej ochrany, pretože sa v nej zakotvujú osobitné a základné ústavné hodnoty [tieto ustanovenia sa môžu meniť len na základe referenda (článok 148 druhý odsek Ústavy)].

4 | Aj keď Rada Európy rozlišuje medzi mnohojazyčnosťou vnímanou ako prítomnosť rôznych jazykov, ktoré sa používajú na danom geografickom území, a viacjazyčnosťou (alebo individuálnou mnohojazyčnosťou) ako súborom jednotlivých jazykov (alebo ich variácií) ovládaných jednou osobou, Európska únia používa výraz „mnohojazyčnosť“ v oboch uvedených prípadoch (pričom niekedy zdôrazňuje „mnohojazyčnosť jednotlivca“). *Language Rich Europe: Trends in policies and practices for multilingualism in Europe* (eds: G. Extra a K. Yağmu), 2012, https://www.teachingenglish.org.uk/sites/teacheng/files/pub_LRE_English_version_final_01.pdf.

5 | Nález Ústavného súdu z 19. augusta 2006 [Žin. 2006, č. 90-3529], z 24. septembra 2009 (tamže, 2009, č. 115-4888), a z 24. januára 2014 [TAR, 2014-01-24, č. 478].

Článok 14 nachádzajúci sa v kapitole I Ústavy stanovuje, že „litovčina je úradným jazykom“⁶. V právnej literatúre sa toto ustanovenie vzhľadom na jeho ústavné zakotvenie a význam tiež považuje za základnú ústavnú zásadu.⁷

V kontexte výkladu článku 14 Ústavy Ústavný súd viackrát poukázal na to, že litovský jazyk je osobitnou ústavnou hodnotou, tvorí základ etnickej a kultúrnej osobitosti litovského národa a zaručuje identitu a prežitie tohto národa; úradný jazyk, teda štandardný litovský jazyk, je potvrdením zvrchovanosti národa a jeho dôstojnej komunikácie so svetom.⁸

Prvý nález Ústavného súdu, ktorý ilustruje výklad postavenia litovského jazyka ako úradného jazyka, bol vyhlásený **21. októbra 1999**.⁹ Týkal sa spôsobu, akým sa do pasu občana Litvy zapisujú mená občanov patriacich do etnických skupín.

V občianskom konaní pred príslušným súdom žalobca v tomto ústavnoprávnom spore žiadal, aby bola príslušnému policajnému zboru uložená povinnosť zapísať do nového litovského pasu tohto žalobcu jeho meno a priezvisko v materinskom (poľskom) jazyku. Súd, ktorý vo veci rozhodoval, mal pochybnosti o tom, či uznesenie Najvyššej rady¹⁰ z 31. januára 1991 o zapisovaní mien a priezvisk do pasov občanov Litovskej republiky,¹¹ v zmysle ktorého majú byť mená a priezviská občanov Litovskej republiky, ktorí nemajú litovskú národnosť, zapísané v litovskej abecede, je v súlade okrem iného s článkom 22 Ústavy, ktorý zakotvuje právo na súkromie jednotlivca, s článkom 29, ktorý stanovuje

6 | Ústava Litovskej republiky (Žin., 1992, č. 33-1014; 1996, č. 64-1501, 122-2863; 2002, č. 65-2629; 2003, č. 14-540, 32-1315, 32-1316; 2004, č. 111-1423, 111-4124; 2006, č. 48-1701; TAR, 2019-04-02, č. 5330).

7 | Zásada úradného jazyka je zakotvená v jedinom ustanovení Ústavy; „Na preukázanie existencie tejto zásady postačuje len odkaz na toto ustanovenie“. KÜRIS, E.: Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas (2). *Jurisprudencija*, 2002, zv. 24 (16), s. 59.

8 | Rozhodnutie Ústavného súdu z 5. mája 2007 (Žin., 2007, č. 52-2025) a rozhodnutie z 27. februára 2014 (TAR, 2014-02-28, č. 2336).

9 | Žin., 1999, č. 90-2662.

10 | Tiež Obnovený Seimas (od roku 1990 do roku 1992); teraz – Seimas Litovskej republiky.

11 | Toto uznesenie bolo zrušené zákonom Litovskej republiky č. XIV-903 o zápise mena a priezviska fyzickej osoby do dokumentov, ktorý prijal Seimas 18. januára 2022, a nadobudne účinnosť 1. mája 2022 (pričom platí výnimka týkajúca sa prípravy právnych predpisov vykonávajúcich tento zákon). Skupina poslancov Seimas podala 20. januára 2022 na Ústavnom súde návrh týkajúci sa súladu konkrétnych ustanovení tohto uznesenia a Ústavy (najmä jej článkov 14 a 29).

ústavnú zásadu rovnosti medzi ľuďmi, a s článkom 37, ktorý zaručuje právo občanov patriacich k národnostným menšinám na podporu, okrem iného, ich jazyka.

Ústavný súd pri skúmaní ústavnosti tohto ustanovenia zdôraznil význam úradného jazyka, ktorý vyplýva z jeho postavenia úradného jazyka zakotveného v Ústave, a spočíva v tom, že tento jazyk zachováva národnú identitu, prispieva k integrácii štátotvorného národa a je výrazom národnej zvrchovanosti, celistvosti a nedeliteľnosti štátu, ako aj riadneho fungovania štátu a orgánov samosprávy. Úradný jazyk zároveň poskytuje dôležité záruky rovnosti občanov a umožňuje im rovnocenne komunikovať so štátom a orgánmi samosprávy, a tiež uplatňovať svoje práva a legitímne záujmy.

Ústavný súd v tejto veci tiež zdôraznil, že vzhľadom na to, že litovčina má postavenie úradného jazyka, zákonodarca je povinný stanoviť zákonom, ako sa má tento jazyk používať vo verejnom živote, a musí prijať opatrenia, ktorými sa tento jazyk bude chrániť.

Z tohto nálezu Ústavného súdu vyplýva, že **ústavné postavenie úradného jazyka znamená, že používanie Litovčiny je v Litve povinné len v úradnom styku**. Podľa Ústavného súdu je litovský jazyk povinný v týchto oblastiach verejného života: vo všetkých štátnych a samosprávnych inštitúciách, vo všetkých orgánoch, podnikoch a organizáciách nachádzajúcich sa v Litve; zákony a iné právne predpisy musia byť zverejnené v úradnom jazyku; administratíva, účtovníctvo, evidencia a finančné dokumenty musia byť spracované v litovčine; štátne a samosprávne inštitúcie, orgány, podniky a organizácie musia navzájom písomne komunikovať v úradnom jazyku. Je však dôležité zdôrazniť, že v iných oblastiach môžu ľudia používať akýkoľvek jazyk, ktorý uznajú za vhodný.

Vo vyššie uvedenom náleze z 21. októbra 1999 Ústavný súd v súvislosti s občanmi, ktorí patria k etnickým skupinám, rozhodol, že zápis do pasov občanov Litvy v úradnom jazyku neodopiera občanom patriacim k rôznym etnickým skupinám právo písať svoje mená a priezviská v akomkoľvek inom jazyku, ak sa to netýka oblasti používania úradného jazyka stanovenej zákonom. Okrem toho z uvedeného nálezu vyplývalo, že pas občana Litovskej republiky je úradným dokumentom, ktorý potvrdzuje stály právny vzťah medzi jednotlivcom a štátom, teda občianstvo jednotlivca, pričom vzťahy vytvorené na základe občianstva spadajú do sféry verejného života štátu; preto podľa Ústavného súdu musí byť meno a priezvisko jednotlivca v pase občana zapísané v úradnom jazyku. V opačnom prípade by nebolo rešpektované ústavné postavenie úradného jazyka.

Je však potrebné poukázať na to, že uvedené otázky týkajúce sa zápisu mien občanov patriacich k rôznym národnostným menšinám (skupinám) do pasu občana Litvy patria už dlho medzi citlivé spoločenské témy a Ústavný súd ich skúmal v rámci niekoľkých

výkladov častí nálezu z 21. októbra 1999 spomenutom vyššie a/alebo sa snažil ich ďalej vysvetliť.

V kontexte výkladu častí nálezu z 21. októbra 1999, vrátane konštatovania, že meno a priezvisko jednotlivca musí byť zapísané v pase občana v úradnom jazyku, Ústavný súd dospel vo svojom **rozhodnutí zo 6. novembra 2009** k osobitne dôležitému záveru v súvislosti s otázkou, či je možné uviesť v pase občana Litvy dodatočné údaje a zapísať doň aj mená jednotlivcov patriacich k etnickým skupinám v abecede, ktorá nie je litovská a bez litovskej gramatickej úpravy. V zmysle tohto rozhodnutia v prípade, že v pase občana Litvy je zapísané meno a priezvisko jednotlivca v úradnom jazyku, je možné na žiadosť tejto osoby zapísať jej meno a priezvisko aj v inej, teda nelitovskej abecede a bez gramatickej úpravy, a to v časti pasu označenej „iné informácie“. V takýchto prípadoch podľa Súdu neexistuje dôvod tvrdiť, že neboli rešpektované požiadavky vyplývajúcej z Ústavy, podľa ktorých „meno a priezvisko jednotlivca sa do pasu občana musí zapísať v úradnom jazyku“ a úradný jazyk sa musí používať vo verejnom živote štátu.

Rozhodnutie Ústavného súdu zo 6. novembra 2009 je preto z hľadiska podpory mnohojazyčnosti v Európskej únii a pri rozvíjaní jazykovej rozmanitosti mimoriadne dôležité; podľa tohto rozhodnutia môžu byť v pase občana Litvy zapísané aj iné údaje, ako napríklad mená jednotlivcov patriacich k etnickým skupinám zapísané v nelitovskej abecede a bez gramatickej úpravy. Rozhodnutie uvedené vyššie preto nielen podporuje mnohojazyčnosť v súvislosti s uvedenými skupinami obyvateľstva, ale vytvára aj (hoci len obmedzené) podmienky pre používanie materinského jazyka týchto osôb v litovskom verejnom živote.

Takýto stimul tiež možno vnímať ako možnosť vytvoriť (na základe iniciatívy zákonodarcu alebo v mene osobitnej štátnej inštitúcie poverenej týmto zákonodarcom) **pravidlá o zápise mena a priezviska jednotlivca do pasu občana Litvy, ktoré sa líšia od pravidiel, v zmysle ktorých musia byť mená zapísané v litovskej abecede a podľa litovskej výslovnosti** (to znamená, že nelitovské mená a priezviská by bolo možné zapísať nielen prostredníctvom litovskej abecedy, ale aj pomocou iných znakov založených výlučne na latinke)¹²; zároveň je však nevyhnutné brať do úvahy ústavnú požiadavku chrániť úradný litovský jazyk.

12| Je potrebné poukázať na to, že takýto spôsob zápisu vyvoláva medzi politikmi, vedcami, jazykovedcami, právnikmi a v spoločnosti ako takej búrlivé diskusie. Vznikajú aj nezhody napríklad v súvislosti so zápisom názvov miest.

Touto možnosťou sa Ústavný súd zaoberal vo svojom **rozhodnutí z 27. februára 2014**, ktoré obsahovalo aj výklad častí nálezu z 21. októbra 1999 o zápise osobných mien do pasov litovských občanov. Okrem toho v ňom Súd ďalej posudzoval otázku litovských písmen a iných aspektov, ktoré s ich používaním súviseli.

V **náleze** Ústavného súdu z **10. mája 2006** možno identifikovať ďalšiu situáciu súvisiacu s používaním jazykov menšín. Išlo o otázku používania týchto jazykov niektorými skupinami občanov Litovskej republiky pri uplatňovaní ich ústavného práva hlasovať v referende. Ústavný súd rozhodoval o súlade ustanovenia zákona Litovskej republiky o Ústrednej volebnej komisii s článkami 14 a 29 Ústavy. Uvedené ustanovenie, ktoré navrhovateľ spochybnil, stanovovalo, že hlasovacie lístky sa vytlacia v úradnom jazyku a tiež v preklade do jazyka národnostnej menšiny, ktorá tradične žije vo veľkom počte na území danej samosprávy.¹³ V tomto kontexte je potrebné poukázať na to, že ako vyplýva z tvrdení skupiny poslancov Seimas Litovskej republiky predložených na podporu ich návrhu v tejto veci, Litva je tradične domovom veľkých skupín národnostných menšín, ktoré používajú poľský a ruský jazyk.¹⁴

Ústavný súd v prvom rade vo svojom rozhodnutí uvedenom vyššie zdôraznil, že úradný jazyk je základnou a nevyhnutnou podmienkou plnohodnotnej účasti občanov na správe štátu (a tiež podmienkou uplatnenia ústavného práva každého občana hlasovať v referende), a následne zopakoval svoje predchádzajúce stanovisko v súvislosti s používaním akéhokoľvek jazyka, ktorý je pre jednotlivcov prijateľný, mimo verejného života v Litve, pričom poukázal na to, že „skutočnosť, že úradné dokumenty sú formulované v úradnom jazyku, neznamená, že sa nezohľadňuje právo občanov, ktorí patria k národnostným menšinám, písať, čítať a komunikovať v akomkoľvek inom jazyku za predpokladu, že sa to netýka oblastí, v ktorých sa v zmysle Ústavy predpokladá používanie úradného jazyka“.

13 | Ustanovenie článku 3 ods. 6 zákona o Ústrednej volebnej komisii (verzia z 10. apríla 2003; Žin., 2003, č. 38-1737) o vytlačení referendových hlasovacích lístkov v úradnom jazyku a o ich preklade do jazyka národnostnej menšiny, ktorá tradične žije vo veľkom počte na území danej samosprávy: „Ústredná volebná komisia pri organizácii referenda... (5) zabezpečí dodatočné vytlačenie hlasovacích lístkov v rámci referenda o účasti Litovskej republiky v medzinárodných organizáciách. Na takýchto hlasovacích lístkoch bude text v štátnom jazyku, a tiež preklad tohto textu do jazyka národnostnej menšiny, ktorá tradične žije vo veľkom počte na území danej samosprávy. Tieto hlasovacie lístky sa použijú v hlasovacích okrskoch, v ktorých tradične žije vo veľkom počte národnostná menšina, a tiež na poštách miest a okresov.“

14 | Podľa litovského štatistického úradu sa etnické spoločenstvá nachádzajú najmä v niektorých častiach juhovýchodnej Litvy, ako sú okres Vilnius a okresy Švenčionys, Švenčionėliai, Visaginas, Trakai a Klaipėda.

Následne Ústavný súd v tomto rozhodnutí výslovne zdôraznil, že referendumové hlasovacie lístky musia byť vytlačené výhradne v úradnom litovskom jazyku. V opačnom prípade by totiž podľa tohto Súdu nebola dodržaná ústavná zásada úradného jazyka, z ktorej jasne vyplýva, že pri rozhodnutiach národného významu sa predpokladá použitie úradného jazyka, a došlo by tak k porušeniu článku 14 Ústavy.

Ústavný súd však nedospel k záveru, že by sporné ustanovenie zákona o Ústrednej volebnej komisii bolo v rozpore s článkom 29 Ústavy. V predmetnej veci tento Súd predovšetkým rozhodol, že zakotvenie úradného jazyka v Ústave a požiadavku zohľadniť ústavný význam úradného jazyka okrem iného v prípade, že sa prijímajú rozhodnutia národného významu, nemožno vykladať v tom zmysle, že sa tým porušujú práva národnostných menšín. Naopak, ako už bolo uvedené, práve znalosť úradného jazyka zaručuje rovnosť všetkých občanov štátu.

Judikatúra Ústavného súdu sa teda jasne orientuje dvoma smermi: na jednej strane Ústavný súd obhajuje ústavný status úradného litovského jazyka, keď zdôrazňuje všeobecnú povinnosť všetkých občanov Litovskej republiky (bez ohľadu na ich etnický pôvod, príslušnosť k niektorej národnostnej menšine, atď.) používať litovský jazyk vo verejnom živote litovského štátu; na druhej strane tento Súd neumožňuje výklad, podľa ktorého by ústavný význam úradného jazyka zasahoval do práv národnostných menšín. Toto smerovanie judikatúry Ústavného súdu možno napríklad dokresliť tým, že ak je meno a priezvisko jednotlivca zapísané do pasu občana Litvy v úradnom jazyku, je dovolené na základe žiadosti tohto jednotlivca zapísať jeho meno a priezvisko aj v inej, teda nelitovskej abecede a bez gramatickej úpravy v časti pasu, v ktorej sú uvádzané iné informácie.

Z toho vyplýva, že Ústavný súd zaistil používanie úradného jazyka v rôznych oblastiach litovského verejného života (ako napríklad v prípade zápisu mien občanov Litovskej republiky v ich pasoch a tiež v prípade uplatnenia ústavného práva týchto osôb hlasovať v referende), a tým jednak ochránil a zabezpečil ústavné postavenie úradného jazyka a jednak zaručil rovnosť všetkých občanov Litovskej republiky. Zároveň pritom zdôraznil, že požiadavka znalosti úradného jazyka vo verejnom živote štátu sa uplatňuje na všetkých občanov bez rozdielu a bez ohľadu na to, či patria alebo nepatria ku konkrétnej národnostnej menšine. Ústavný súd tak vyvinul snahu dosiahnuť rovnováhu medzi oblasťami verejného života a inými oblasťami, ako sú napríklad súkromný život osôb, ktoré patria k niektorej národnostnej menšine, aby sa dosiahla primeraná rovnosť medzi kolidujúcimi záujmami a aby neboli narúšané okrem iného práva národnostných menšín, vrátane ich možnosti používať svoj materinský jazyk v oblastiach mimo verejného života

štátu (a tiež v rámci verejného života štátu, ak to umožňuje ústavná judikatúra). Tieto záruky je potrebné podrobnejšie analyzovať.

II. Ústavné záruky používania iných jazykov, ako je úradný jazyk

Iné ústavné záruky, ktoré sa priamo dotýkajú používania menšinových a cudzích jazykov, sú tiež dôležité pre zabezpečenie práv národnostných menšín a čoraz vyššieho počtu cudzích štátnych príslušníkov v Litve.

Napríklad kapitola II Ústavy nazvaná „Ľudia a štát“ uvádza ľudské práva, ktoré musia byť v rámci právomoci Litovskej republiky zaručené všetkým jednotlivcom (až na niekoľko výnimiek, ako je napríklad článok 32 Ústavy, ktorý občanom okrem iného zaručuje právo slobodne opustiť Litvu a zakazuje brániť občanovi, aby sa do Litvy vrátil, alebo články 33 a 34 Ústavy, ktoré občanom priznávajú isté politické práva, vrátane práva zúčastňovať sa na správe svojho štátu a hlasovacieho práva). Článok 37, ktorý je súčasťou uvedenej kapitoly, obsahuje osobitne dôležité ustanovenie, podľa ktorého sú práva národnostných menšín chránené a rešpektované a „občania, ktorí patria do etnických spoločenstiev majú právo rozvíjať svoj jazyk, svoju kultúru a svoje zvyky“.

Pri výklade tohto ustanovenia Ústavný súd vo svojom náleze z 21. októbra 1999 konštatoval, že uvedená ústavná norma zaručuje zachovanie etnickej identity, kultúrnej kontinuity a národného sebaujadrenia všetkých etnických spoločenstiev žijúcich na území Litvy.

Rovnako je potrebné poukázať na to, že spomenutý článok 37 Ústavy je nepochybne vyjadrením takého konceptu ľudských práv a slobôd v Ústave, podľa ktorého práva a slobody jednej osoby koexistujú s právami a slobodami iných osôb,¹⁵ pretože ľudské práva a slobody zakotvené v Ústave predstavujú jeden kompaktný systém.¹⁶ Práva osôb patriacich k národnostným menšinám preto tvoria neoddeliteľnú súčasť systému ľudských práv, ktorý zaručuje Ústava.

Kým preambula Ústavy zdôrazňuje, že litovský národ prijal a vyhlásil túto Ústavu v záujme prehlbovania národného súzvuku v Litve, je tiež potrebné uviesť, že Ústavný

15 | Nález Ústavného súdu z 29. decembra 2004 (Žin., 2005, č. 1-7).

16 | Tamže.

súd v minulosti konštatoval, že prehlbovanie národného súzvuku, a teda aj súzvuku s národnostnými menšinami v Litve, je tradíciou vyplývajúcou z histórie litovského štátu.

V náleze z 13. novembra 2006 o občianstve Litovskej republiky Ústavný súd zdôraznil mierové spolunažívanie litovského národa a iných etnických spoločenstiev žijúcich na území Litvy, a tiež vzájomnú zhovievavosť a toleranciu príslušníkov rôznych národností: „... ľudia, ktorí nie sú Litovcami a pochádzajú z iných etnických spoločenstiev, tiež oddávna žijú na území Litvy. Spolu s Litovcami vytvorili a bránili litovský štát a viedli krajinu smerom k jej budúcnosti. Spôsob života litovského národa preto dlhodobo spočíva na jeho mierovom spolunažívaní s inými etnickými spoločenstvami žijúcimi na území Litvy a na vzájomnej zhovievavosti a tolerancii príslušníkov rôznych národností...”

Predpokladom uvedenej tolerancie, ktorá je dôležitá aj z hľadiska používania jazyka, je zásada rovnosti, ktorá je zakotvená v článku 29 Ústavy a zaručuje zákaz diskriminácie osôb. Zoznam dôvodov v texte Ústavy, na základe ktorých je zakázané diskriminovať (článok 29 druhý odsek) (v podobnom zmysle pozri právnu úpravu Európskej únie týkajúcu sa nediskriminácie¹⁷) síce nie je taxatívny,¹⁸ avšak Ústavný súd v tejto judikatúre jasne uviedol, že Ústava neumožňuje diskrimináciu z nijakého dôvodu. Článok 29 Ústavy zakazuje diskrimináciu na základe jazyka (zákaz diskriminácie na základe jazyka sa výslovne uvádza v článku 29 druhom odseku Ústavy).¹⁹

Je potrebné poukázať na to, že v zmysle nálezu Ústavného súdu z 13. decembra 2004 nemôžu byť občania nijakým spôsobom diskriminovaní ani im nemožno priznať nijaké výsady na základe dôvodov výslovne uvedených v druhom odseku článku 29 Ústavy alebo na základe akýchkoľvek iných dôvodov, ktoré nemajú oporu v Ústave.

17 | *Príručka o európskom antidiskriminačnom práve*, vydanie 2018, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/494aec98-2803-11e8-ac73-01aa75ed71a1>.

18 | Článok 29 druhý odsek Ústavy stanovuje: „Nikoho nemožno obmedziť na právach ani mu priznať výsady na základe rodu, rasy, národnosti, jazyka, pôvodu, sociálneho postavenia, viery, presvedčenia alebo názorov.“

19 | Stanovisko Ústavného súdu z 24. januára 1995 (Žin., 1995, č. 9-199). Okrem toho, ako je uvedené v náleze Ústavného súdu z 19. decembra 2017, „zákaz diskriminácie na základe rodu, rasy, národnosti, jazyka, pôvodu, sociálneho postavenia, viery, presvedčenia alebo názorov, vyplývajúci z článku 29 Ústavy, ktorý zakotvuje rovnosť medzi ľuďmi, by sa mal považovať za prvok ústavnej ochrany ľudskej dôstojnosti.“

V tomto kontexte je tiež potrebné poznamenať, že článok 21 Charty základných práv Európskej únie takisto zakazuje akúkoľvek diskrimináciu najmä z dôvodu pohlavia, rasy, farby pleti, etnického alebo sociálneho pôvodu, genetických vlastností, jazyka, náboženstva alebo viery, politického alebo iného zmýšľania, príslušnosti k národnostnej menšine, majetku, narodenia, zdravotného postihnutia, veku alebo sexuálnej orientácie. Diskrimináciu na základe, okrem iného, jazyka zakazuje aj Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach prijatý OSN v roku 1966. V jeho článku 26 sa uvádza, že všetci sú si pred zákonom rovní a majú právo na rovnakú ochranu zákona bez akejkoľvek diskriminácie napr. podľa rasy, farby pleti, pohlavia, jazyka, náboženstva, politického alebo iného presvedčenia, národnostného alebo sociálneho pôvodu, majetku, rodu alebo iného statusu. Treba poznamenať, že Litovská republika je zmluvným štátom tejto univerzálnej medzinárodnej zmluvy, a preto sú pre ňu jej ustanovenia záväzné.

Okrem toho v kontexte zabezpečenia rovnosti a nediskriminácie osôb a tiež zaistenia rovnováhy medzi zásadou úradného jazyka na jednej strane a ochranou práv menšín, ako aj používaním cudzích jazykov na strane druhej nadobúdajú osobitný význam niektoré konkrétne procesné záruky zakotvené v Ústave.

Napríklad kapitola IX Ústavy nazvaná „Súd“ sa týka ústavných základov súdneho systému. Článok 117 druhý odsek, nachádzajúci sa v uvedenej kapitole, stanovuje, že „v Litovskej republike prebieha súdne konanie v litovskom jazyku“, pričom tretí odsek tohto ustanovenia uvádza, že „osobám, ktoré neovládajú litovský jazyk, sa zaručuje právo zúčastniť sa prípravného i súdneho konania za pomoci tlmočníka“.

Aj keď judikatúra Ústavného súdu ešte nespresnila obsah práva na pomoc tlmočníka v prípadoch, keď dotknutá osoba nerozumie úradnému litovskému jazyku, ktorý sa používa v prípravnom konaní alebo v rámci konania na súde, alebo ním nehovorí, je nepochybné, že uvedené ustanovenie Ústavy zaručuje v Litve možnosť využiť menšinový alebo cudzí jazyk v osobitných oblastiach, okrem iného prostredníctvom tlmočenia do úradného jazyka v priebehu prípravného alebo súdneho konania.

Na záver možno konštatovať, že zachovávaním rovnováhy medzi hodnotami zakotvenými v Ústave a prístupom k Ústave ako k celistvému právnomu aktu (článok 6 Ústavy), teda nielen za pomoci jazykového výkladu, ale predovšetkým na základe jej systematického výkladu, Ústavný súd v konkrétnych prejednávanych veciach jednak chráni postavenie litovského jazyka ako úradného jazyka a záruky, ktoré z tohto statusu vyplývajú, a jednak podporuje práva jednotlivcov, vrátane tých, ktorí patria k národnostným menšinám alebo sú cudzími štátnymi príslušníkmi žijúcimi v Litve. Podpora mnohojazyčnosti a rešpekt voči

jazykovej rozmanitosti predstavujú hodnoty osobitného významu, ktoré sú nevyhnutné tak na účely zabezpečenia ústavnej rovnosti medzi ľuďmi, ako aj na podporu tolerancie v spoločnosti a prehlbovania mierového spolunažívania všetkých obyvateľov Litvy.

Záver

Osobitná ochrana litovského jazyka ako úradného jazyka vyplýva z Ústavy, ktorá túto ochranu aj garantuje (článok 14), a tiež z príslušnej judikatúry Ústavného súdu. Tento Súd chráni a zachováva postavenie úradného jazyka, ktorým je v zmysle Ústavy litovský jazyk, a zároveň prostredníctvom objasnenia ústavných záruk dôležitých na zabezpečenie používania iných jazykov v Litve zabezpečuje, aby nebolo narúšané právo národnostných menšín žijúcich v Litve rozvíjať svoj jazyk, svoju kultúru a svoje zvyky (článok 37 Ústavy). Ústavný súd vo svojej judikatúre jasne konštatoval, že uvedená ústavná norma zaručuje zachovanie etnickej identity, kultúrnej kontinuity a národného sebavyjadrenia všetkých etnických spoločenstiev žijúcich na území Litvy, pričom zároveň zdôraznil mierové spolunažívanie litovského národa a iných etnických spoločenstiev žijúcich na území Litvy, a tiež vzájomnú zhovievavosť a toleranciu príslušníkov rôznych národností.

Ako vyplýva z tohto textu, ústavnými zárukami, ktoré sa týkajú používania menšinových alebo cudzích jazykov a súvisia s postavením úradného jazyka, sú najmä záruka nediskriminácie na základe jazyka zakotvená v článku 29 Ústavy a záruka práva osoby bez znalosti litovského jazyka zúčastniť sa na prípravnom konaní a súdnom konaní za pomoci tlmočníka, ako to vyplýva z článku 117 tretieho odseku Ústavy.

Pokiaľ ide o zápis mien občanov patriacich k etnickým skupinám do pasov občanov Litvy, je potrebné uviesť, že aj keď existuje výrazný rozdiel medzi používaním úradného jazyka v litovskom verejnom živote a v súkromnom živote jednotlivcov, ako to vyplýva z judikatúry Ústavného súdu, je mimoriadne dôležité zdôrazniť, že zápis do pasu v úradnom jazyku možno doplniť zápisom mena a priezviska jednotlivca v jeho materinskom jazyku v časti pasu obsahujúcej iné informácie. Táto ústavná záruka má veľký význam pre jednotlivcov, ktorí patria k národnostným menšinám, pretože ak o to požiadajú, ich mená a priezviská možno do úradných dokumentov zapísať aj v inej, teda nelitovskej abecede a bez gramatickej úpravy. Rovnako je potrebné poukázať na to, že Ústavný súd už viackrát konštatoval, že „skutočnosť, že úradné dokumenty sú formulované v úradnom jazyku, neznamena, že sa nezohľadňuje právo občanov, ktorí patria k národnostným menšinám, písať, čítať a komunikovať v akomkoľvek inom jazyku za predpokladu, že sa to netýka oblastí, v ktorých sa v zmysle Ústavy predpokladá používanie úradného jazyka“.

Ústavné zakotvenie úradného jazyka a požiadavku zohľadniť jeho ústavný význam okrem iného vtedy, keď sa prijímajú rozhodnutia národného významu, nemožno vnímať v tom zmysle, že zasahujú do práv národnostných menšín v Litve. Naopak, podľa Ústavného súdu jednotné uplatnenie požiadavky znalosti úradného jazyka a jeho používania vo verejnom živote na všetkých občanov Litovskej republiky zaručuje ich vzájomnú rovnosť.

Vzhľadom na to, že zásada úradného jazyka nezakazuje používanie iného vhodného jazyka mimo litovskej verejnej sféry a takéto používanie má oporu aj v iných ústavných ustanoveniach [napríklad v článku 21 Ústavy, ktorý zaručuje okrem iného ochranu ľudskej dôstojnosti (druhý odsek), a v jej článku 22, v ktorom sa zakotvuje právo jednotlivca na súkromie], existuje veľký priestor pre ďalší výklad ústavného statusu úradného jazyka v judikatúre Ústavného súdu, pričom zároveň možno v krajine podporovať multijazyčnosť a mať na zreteli jazykovú rozmanitosť, lebo litovská spoločnosť ako pluralitná demokracia rešpektuje tak právo Únie, ako aj rozsudky Súdneho dvora EÚ, ktorý toto právo vykladá.²⁰

20 | Pozri okrem iného nálezy Ústavného súdu z 11. januára 2019 a z 8. novembra 2019.

Mnohojazyčné právo Únie v maďarskej judikatúre

— Réka Somssich

Profesorka Réka Somssich je vysokoškolská pedagogička na Katedre štátnych a právnych vied Univerzity ELTE v Budapešti, kde od roku 2001 vyučuje právo Európskej únie a medzinárodné právo súkromné. Trinásť rokov pracovala na ministerstve spravodlivosti ako referentka, kde v súvislosti s pristúpením Maďarska k Európskej únii zodpovedala najmä za koordináciu prekladov právnych predpisov Únie do maďarského jazyka. V rokoch 2004 až 2010 zastupovala maďarskú vládu na Súdnom dvore Európskej únie. Vo svojom výskume sa zameriava predovšetkým na legislatívny proces a harmonizáciu právnych predpisov v mnohojazyčnom prostredí.

Sú vnútroštátne súdy posledného stupňa pri posudzovaní, či je možné určiť význam ustanovenia Únie bez akýchkoľvek dôvodných pochybností, skutočne povinné porovnať (všetky) rovnako záväzné jazykové znenia práva Únie? Túto otázku si položil generálny advokát Michal Bobek v jedných zo svojich posledných návrhov, v ktorých navrhol, aby Súdny dvor prehodnotil kritériá CILFIT, pričom ich prirovnal ku spiacemu psovi.¹ Michal Bobek v článku publikovanom v roku 2008, v dostatočnom predstihu pred svojím menovaním za generálneho advokáta, už jasne vyjadril, že s rastúcim počtom jazykov je čoraz ťažšie splniť tieto očakávania v právnom poriadku Únie, a vzhľadom na povinnosti, ktoré majú sudcovia členských štátov, načrtol obraz sudcu ako akéhosi európskeho Herkula v dworkinovskom zmysle, ktorý nielenže dokonale ovláda príslušnú vnútroštátnu právnu úpravu, ale aj právnu úpravu Únie, uplatňujúc ju *ex offio*, ktorý číta právne predpisy v rôznych jazykoch a s ľahkosťou vykonáva normatívne porovnávanie s cieľom podať ich výklad a navyše sú mu jasné zámary európskeho normotvorcu.²

Osoby poverené uplatňovaním práva v členských štátoch zjavne nemôžu mať všetky tieto schopnosti a z objektívnych dôvodov tiež nie je možné, aby pri podávaní výkladu porovnali všetky úradné jazyky, keďže ani najväčší z polyglotov spomedzi sudcov by nedokázal ovládať okrem svojho jazyka ďalších 23 jazykov na úrovni, ktorá by mu umožňovala čítať zložité právne predpisy a právnickú literatúru. Je to len chiméra. Napriek tomu sa tiež nemožno domnievať, že multilingvizmus v právnych predpisoch Únie a možnosť skúmať ho sú v podstate na ťarchu, ale ide skôr o určitú podmienku výkladu práva Únie. Je to podmienka, lebo podľa judikatúry Súdneho dvora sa nielenže očakáva od vyšších súdov, aby podali výklad z hľadiska multilingvizmu, ale Súdny dvor principiálne konštatoval, že „formulácia použitá v jednej z jazykových verzií ustanovenia práva Únie [sa nemôže] chápať ako jediný základ na výklad tohto ustanovenia, prípadne sa nemôže považovať za ustanovenie, ktoré má prednosť pred inými jazykovými verziami“³. Preto je zohľadnenie jednotlivých jazykových verzií v istom zmysle všeobecnou požiadavkou, keďže je nevyhnutné na to, aby vnútroštátni zákonodarcovia odstránili akúkoľvek formulačnú alebo prekladateľskú chybu, ku ktorej došlo nedopatrením.

1 | Pozri návrhy, ktoré predniesol generálny advokát Bobek vo veci *Consorzio Italian Management a Catania Multiservizi* (C-561/19, [EU:C:2021:291](#), bod 1).

2 | BOBEK, M: On the Application of European Law in (Not Only) the Courts of the New Member States: 'Don't Do as I Say'? In: *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*, 2007 – 2008, s. 1.

3 | Pozri rozsudok *GSV* (C-74/13, [EU:C:2014:243](#), bod 27).

Tiež je jasné, že štúdium práva v cudzích jazykoch je čoraz náročnejšou úlohou pre sudcov, ktorí pôsobia v jednotlivých členských štátoch vo svojom špecifickom jazykovom zázemí a prostredí. Ľahšie ju splnia osoby poverené uplatňovaním práva, ktoré študovali v krajinách s niekoľkými úradnými jazykmi alebo ktoré vyrastali, resp. pracujú v krajine, ktorá sa vyznačuje výbornou znalosťou cudzích jazykov. To sa nedá povedať o tých členských štátoch, v ktorých je úroveň znalosti iných jazykov pomerne nízka.

Maďarsko je nielenže jednojazyčnou krajinou, ale je tiež z jazykového hľadiska izolované a táto neexistencia alebo veľká vzdialenosť jazykovej rodiny neprispieva k ľahkému štúdiu cudzích jazykov. Napriek tomu, že podľa prieskumu uskutočneného v roku 2019 70 % maďarských stredoškôľakov študuje aspoň dva cudzie jazyky, čo prekračuje priemer Únie,⁴ z iného prieskumu uskutočneného v roku 2016 medzi osobami vo veku od 25 do 64 rokov vyplývajú menej lichotivé výsledky. V tomto prieskume sa Maďarsko umiestnilo na 26. mieste, pokiaľ ide o možnosť dorozumieť sa aspoň v jednom inom jazyku, než je vlastný materinský jazyk.⁵

Všetky tieto úvahy treba zohľadniť pri skúmaní, do akej miery maďarskí sudcovia od pristúpenia Maďarska k Únii pri výklade konkrétnych ustanovení práva Únie uplatňovali metódu porovnávania jednotlivých jazykových verzií. Hoci počet takýchto rozsudkov určených pomocou databáz judikatúry nie je veľký – podarilo sa mi nájsť len šesť rozhodnutí –, ich význam nemožno podceňovať, keďže sa v nich rozhodovalo práve o otázkach veľkého významu. Tri z týchto šiestich rozsudkov vydal na poslednom stupni Kúria (Najvyšší súd, Maďarsko) a bola v nich uplatnená uvedená porovnávacia metóda okrem iného pri rozhodovaní o otázkach týkajúcich sa určenia konkrétneho obsahu ustanovení smernice v prípade, ak je potrebné uplatniť jej vertikálny priamy účinok, alebo o jednoznačnom konštatovaní rozporu medzi vnútroštátnym právom a právom Únie alebo aj o tom, či mal obchodník v colnom konaní zistiť odchýlku v jazykovej verzii a v dôsledku toho podať správny výklad.

V nasledujúcich riadkoch stručne predstavím tieto tri veci, pričom sa potvrdí, že výklad založený na porovnaní jednotlivých jazykových verzií je živou metódou, ktorá sa uplatňuje v súdnych konaniach v Maďarsku.

4 | Pozri prieskum Eurostatu: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Foreign_language_learning_statistics.

5 | https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Foreign_language_skills_statistics.

I. Porovnanie jednotlivých jazykových verzií s cieľom určiť priamy účinok smernice

Zásada zabezpečenia priameho účinku ustanovení smernice pripisuje veľkú zodpovednosť osobám povereným uplatňovaním práva v členských štátoch, keďže ich núti prekročiť hranice pôsobnosti ich vnútroštátneho právneho poriadku. Navyše vyžaduje, aby neuplatnili vnútroštátne predpisy, ktoré sú v rozpore so smernicou, čím v istom zmysle dohliadajú na vnútroštátneho zákonodarcu. Analýza iných jazykových verzií môže v tejto súvislosti zohrávať dôležitú úlohu pri určovaní konkrétneho obsahu smernice. K tomu došlo v roku 2015 vo veci, na ktorú sa odvtedy často odkazovalo. Kúria (Najvyšší súd) musel vo svojom rozsudku, ktorý bol uverejnený ako zásadné rozhodnutie,⁶ v konečnom dôsledku rozhodnúť, ako vyriešiť rozpor, ktorý existoval medzi § 77 maďarského zákona o DPH⁷ a článkom 90 ods. 1 smernice o DPH⁸. Podľa prvého z týchto dvoch ustanovení bolo totiž dodatočné zníženie základu dane povolené len v prípadoch neplatnosti (*érvénytelenség*) alebo chybného vykonania (*hibás teljesítés*) transakcie, zatiaľ čo v maďarskej verzii uvedeného ustanovenia smernice, ktoré sa malo prebrať týmto maďarským ustanovením, boli medzi okolnosťami, ktoré nevyhnutne vedú k zníženiu základu dane, uvedené prípady zrušenia so spätnou účinnosťou pre nesplnenie (*elállás*) a nemožnosti vykonania (*teljesítés meghiúsulása*). Kúria (Najvyšší súd) pred vydaním rozhodnutia podal návrh na začatie prejudiciálneho konania na Súdnom dvore, ktorý na základe tohto návrhu rozhodol, že uvedené ustanovenie smernice sa má vykladať v tom zmysle, že musí zahŕňať všetky prípady, v ktorých po ukončení transakcie zdaniteľná osoba nezískala celú protihodnotu alebo jej časť. Súdny dvor však uviedol, že overenie tejto otázky prislúcha vnútroštátnemu súdu.⁹ Kúria (Najvyšší súd) sa domnieval, že je jasné, že neplatnosť predstavuje oveľa obmedzenejšiu kategóriu, než sú prípady uvedené v článku 90 ods. 1 smernice. Pri objasnení konkrétneho významu tohto posledného uvedeného ustanovenia sa Kúria (Najvyšší súd) opieral o iné jazykové verzie smernice. Konštatoval, že je to obzvlášť potrebné, lebo vzhľadom na to, že vo verzii smernice v maďarskom jazyku bol použitý pojem *elállás*, ktorý je obvyklý v maďarskom práve,

6 | EBH 2015. K11.

7 | 2007. évi CXXVII. törvény az általános forgalmi adóról (zákon č. CXXVII z roku 2007 o dani z pridanej hodnoty).

8 | Smernica Rady 2006/112/ES z 28. novembra 2006 o spoločnom systéme dane z pridanej hodnoty (Ú. v. EÚ L 347, 2006, s. 1).

9 | Rozsudok Almos Agrárkölkereskedelmi (C-337/13, [EU:C:2014:328](#)).

táto verzia tiež nasvedčuje tomu, že ide o obmedzenejší prípad, než aký je uvedený v rozsudku Súdneho dvora. Kúria (Najvyšší súd) preto musel overiť, či sa článok 90 skutočne týka nielen zániku na základe vôle jednej zo zmluvných strán so spätnou účinnosťou (*elállás*), ale aj tých prípadov, v ktorých je taký zánik dôsledkom vzájomnej dohody medzi zmluvnými stranami (*felbontás*). Na tento účel vykonal dvojfázové preskúmanie: v prvom rade uskutočnil podrobný terminologický rozbor, pričom vzal do úvahy „veľké jazyky“ (francúzštinu, nemčinu a angličtinu, a to v tomto poradí),¹⁰ a následne porovnal závery, ku ktorým dospel, s terminológiou použitou v iných jazykoch (poľština, španielčina, fínčina, taliančina a chorvátčina).¹¹ Nie je náhoda, že Kúria (Najvyšší súd) vo svojom rozsudku nezačal s verziou v anglickom jazyku, keďže tak francúzska verzia, ako aj nemecká verzia tohto ustanovenia zjavne vo väčšej miere vyjadrujú úsilie zabezpečiť, aby sa terminológia týkajúca sa zániku zmluvy náležite vzťahovala na prípady stanovené vo francúzskom a nemeckom právnom poriadku, takže v oboch jazykoch nie sú použité dva, ale tri pojmy.¹² Naopak verzia v anglickom jazyku – na základe ktorej bola bezpochyby vypracovaná verzia v maďarskom jazyku, v ktorej sú tiež použité len dva pojmy – tým, že sa v nej používajú len dva podstatne všeobecnejšie pojmy, a to cancellation a refusal, poskytuje oveľa neistejší výkladový priestor pre právnikov, ktorých argumentácia vychádza z kontinentálneho práva. Kúria (Najvyšší súd), ktorý sa oprel aj o ďalších päť jazykových verzií, dospel k záveru, že uvedené ustanovenie smernice zahŕňa tak prípady jednostranného, ako aj dvojstranného zániku zmluvy, a v dôsledku toho uplatnil vo vzťahu k správnomu orgánu toto ustanovenie, pričom maďarské ustanovenie neuplatnil.

Uvedený rozsudok Kúria (Najvyšší súd) je chvályhodný z niekoľkých hľadísk. Nielen preto, lebo porovnanie jednotlivých jazykových verzií jednoznačne zohrávalo významnú úlohu pri určovaní konkrétneho obsahu smernice, ale aj preto, lebo na tento účel bol vykonaný vecný rozbor veľkého počtu (ôsmich) jazykových verzií, iných ako maďarská verzia, čo si samo osebe zaslúži pozornosť. Okrem toho si Kúria (Najvyšší súd) uvedomil, že v konkrétnom prípade sa pri objasnení skrytého obsahu nemal oprieť o verziu v anglickom

10 | Pozri bod 26 rozsudku.

11 | Pozri bod 27 rozsudku.

12 | Vo francúzštine sú použité pojmy annulation, résiliation a résolution, zatiaľ čo v nemčine sú použité pojmy Annullierung, Rückgängigmachung a Auflösung.

jazyku, ale z vecného hľadiska boli presné práve jazyky založené na terminológii, ktorá sa používa v kontinentálnych právnych poriadkoch.

II. Neexistencia možnosti, aby orgán, ktorý uplatňuje právo, vyriešil jazykové rozdiely

Osoby poverené uplatňovaním práva v členských štátoch však nemôžu vždy vyriešiť rozdiely medzi jednotlivými jazykovými verziami, keďže v určitých prípadoch tomu bránia samotné zásady práva Únie. Kúria (Najvyšší súd) napríklad v rozsudku z roku 2019¹³ – správne – dospel k záveru, že zákaz obráteného vertikálneho priameho účinku neumožňoval extenzívny výklad založený na smernici v porovnaní s obmedzenejším pojmom, ktorý sa nachádzal v predpise prijatom na prebratie smernice. Pokiaľ ide o okolnosti predchádzajúce sporu v konkrétnom prípade, maďarské orgány uložili pokutu pri hraničnej kontrole, keďže zistili, že technická dokumentácia prípojného vozidla bola neplatná. Dotknutá osoba spochybnila právny základ pokuty vzhľadom na to, že príslušný maďarský právny predpis¹⁴ dovoľoval uložiť pokutu za neplatnosť technickej dokumentácie len v prípade motorových vozidiel a prípojné vozidlo nie je motorové vozidlo, ale typ vozidla podobný motorovému vozidlu. Správny orgán druhého stupňa potvrdil pokutu uloženú prvostupňovým orgánom z dôvodu, že hoci vo verzii nariadenia Únie, ktoré sa malo vykonať prostredníctvom maďarského právneho predpisu, bol v maďarskom jazyku tiež použitý pojem motorové vozidlo (gépjármű), verzia tohto nariadenia v anglickom jazyku (vehicle) jasne potvrdzovala, že normotvorca Únie chcel zahrnúť do jeho pôsobnosti každý typ vozidiel vrátane prípojných vozidiel. Správny orgán druhého stupňa tiež poznamenal, že vo verzii smernice¹⁵, ktorá slúži ako podporný predpis pre toto nariadenie Únie, sa v maďarskom jazyku tiež jednoznačne používa pojem vozidlo (jármű), pričom je nepochybné, že tento pojem zahŕňa tak motorové vozidlá, ako aj

13 | Kfv. 37.271/2019/4.

14 | A közúti árufuvarozáshoz, személyszállításhoz és a közúti közlekedéshez kapcsolódó egyes rendelkezések megsértése esetén kiszabható bírságok összegéről, valamint a bírságolással összefüggő hatósági feladatokról szóló 156/2009. (VII. 29.) Korm. rendelet (nariadenie vlády č. 156/2009 z 29. júla 2009, ktorým sa určuje výška pokút, ktoré možno uložiť za porušenie určitých ustanovení týkajúcich sa cestnej prepravy nákladu a osôb a cestnej premávky, a ktorým sa upravujú právomoci správnych orgánov v oblasti ukladania pokút).

15 | Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2014/47/EÚ z 3. apríla 2014 o cestnej technickej kontrole úžitkových vozidiel prevádzkovaných v Únii a o zrušení smernice 2000/30/ES (Ú. v. EÚ L 127, 2014, s. 134).

prípojné vozidlá. Dotknutá osoba podala žalobu vo veci správneho súdnictva na Szegedi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság (Správny a pracovný súd Segedín, Maďarsko), ktorý zrušil správne rozhodnutie a rozhodol, že konkrétne zákonné požiadavky na uloženie správnej pokuty vzhľadom na právo Únie nemožno vykladať extenzívne a že orgány členského štátu sa nemôžu voči osobe podliehajúcej súdnej právomoci oprávnene odvolávať na skutočnosť, že vnútroštátny zákonodarca riadne neprebral ustanovenia smernice. V tejto súvislosti pripomenul, že z dôvodu zákazu obráteného vertikálneho priameho účinku orgány nemôžu založiť výzvu adresovanú jednotlivcovi priamo na práve Únie.¹⁶ Kúria (Najvyšší súd) na základe kasačného opravného prostriedku podaného proti rozsudku Szegedi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság (Správny a pracovný súd Segedín) vo svojom rozhodnutí okrem iných aspektov skúmal obsah ďalších jazykových verzií. Poznamenal, že tak v maďarskom predpise, ktorého cieľom bolo uplatniť príslušné nariadenie Únie, ako aj vo verzii tohto nariadenia v maďarskom jazyku bol použitý užší pojem motorové vozidlo, zatiaľ čo v iných jazykových verziách tohto nariadenia bol tento výraz buď vynechaný, alebo v nich bol použitý širší pojem vozidlo. Na tento účel Kúria (Najvyšší súd) skúmal nielen anglickú, ale aj francúzsku verziu. Konštatoval však, že pri určovaní obsahu pojmov uvedených v nariadení Únie je kľúčové vychádzať z pojmových definícií stanovených v smerniciach a smernice sa tak v anglickej, ako aj vo francúzskej, a dokonca aj v maďarskej verzii jednoznačne prikláňali k pojmu vozidlá, teda k širšej kategórii. Ako Kúria (Najvyšší súd) uviedol, zistené rozdiely, pokiaľ ide o používanie týchto pojmov, teda boli dôležité z hľadiska prebratia práva Únie do vnútroštátneho práva¹⁷ a napriek tomu, že správny výklad svedčil o tom, že pokutu možno uložiť aj v prípade prípojných vozidiel, Kúria (Najvyšší súd) potvrdil rozsudok vydaný súdom nižšieho stupňa a určil, že orgány členských štátov sa nemôžu voči jednotlivcom v ich neprospech odvolávať na ustanovenia smernice, ktoré neboli riadne prebraté.

Kúria (Najvyšší súd) teda vo svojom rozsudku poukázal na vecný rozpor – medzi vnútroštátnym právom a právom Únie – založený na jazykových odlišnostiach, pričom tento rozpor už nemohol odstrániť orgán, ktorý uplatňuje právo, ale len normotvorca do budúcnosti. Kúria (Najvyšší súd) vo svojom rozhodnutí musel zlúčiť alebo skôr vyvážiť dve zásady výkladu práva Únie: určenie správneho obsahu pomocou jazykových verzií a zákaz obráteného vertikálneho priameho účinku smerníc.

16 | 11.K.27.735/2018/9.

17 | Pozri body 26 a 27.

III. Povinnosť preskúmať jednotlivé jazykové verzie v colnom konaní

Maďarské súdy tiež prispeli k obohateniu európskej judikatúry týkajúcej sa rozdielov medzi oficiálnymi jazykovými verziami právnych predpisov Únie. Okrem toho predmetný rozsudok Súdneho dvora sa neskôr dostal až pred Kúriu (Najvyšší súd). Vo veci GSV (C-74/13)¹⁸ maďarské orgány zatriedili – v rozpore s tým, čo ohlásila dovážajúca spoločnosť – tkaninu zo sklenených vlákien pod colnú položku, na ktorú bolo uložené antidumpingové clo, pričom vlastnosti tejto tkaniny zodpovedali opisu uvedenej položky (*hálós szövet*, teda riedke sieťoviny), ale nie názvu tejto položky v maďarskom jazyku (*szítaszövet*, teda mlynárske plátno). Tento rozdiel však existoval len vo verzii colnej položky v maďarskom jazyku, zatiaľ čo v ostatných jazykoch – vrátane anglického – boli tak v opise, ako aj v názve položky spomenuté riedke sieťoviny. Na kód colného sadzobníka zodpovedajúci riedkym sieťovinám v jeho verzii v maďarskom jazyku – na ktorej dovozca zakladal svoj nárok – sa v dôsledku toho nevzťahovalo antidumpingové clo. Súdny dvor na základe návrhu na začatie prejudiciálneho konania, ktorý podal Debreceni Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság (Správny a pracovný súd Debrecín, Maďarsko), rozhodol, že jazykové odlišnosti v danej veci nemohli viesť k zrušeniu zaradenia tovaru pod uvedený kód, ktoré vykonali colné orgány, opierajúc sa o rad iných jazykových verzií rovnakého kódu a uplatniteľných nariadení Únie. Tento rozsudok však poskytol určitú možnosť dosiahnuť na základe článku 239 colného kódexu prípadné vrátenie alebo odpustenie antidumpingového cla, ktoré takto vybrali colné orgány, ak sú splnené podmienky uvedené v tomto ustanovení.¹⁹ Vzhľadom na rozsudok Súdneho dvora dovozca vzal svoju žalobu vo veci správneho súdnictva späť a podal novú žiadosť, ktorou sa tento raz domáhal vrátenia antidumpingového cla. Po skončení správneho konania na oboch stupňoch a vydaní prvého rozsudku o veci s konečnou platnosťou rozhodol Kúria (Najvyšší súd). V tomto druhom konaní správne orgány a neskôr súdy už nemuseli rozhodnúť o vyriešení jednoznačných jazykových odlišností vzhľadom na to, že to už urobil Súdny dvor, ale mali rozhodnúť o tom, či v konkrétnom prípade boli splnené osobitné požiadavky, ktoré zakladajú nárok na vrátenie, teda že dovozca sa nedopustil podvodného konania ani hrubej nedbanlivosti. Počas konania žalobkyňa okrem iného tvrdila, že nesprávny výraz v maďarskom jazyku (ktorý nezodpovedal výrobkom, ktoré doviezla) bol uvedený nielen v spornej colnej položke, ale aj v samotnom nariadení, ktorým sa ukladá antidumpingové clo, a preto žalobkyňa nemala dôvod predpokladať,

18 | Odkaz citovaný v poznámke pod čiarou 3.

19 | Pozri bod 52 rozsudku.

že ide o prekladateľskú chybu, keďže tento výraz sa nachádzal v rovnakej podobe v rôznych prameňoch práva. Príslušné správne orgány prvého a druhého stupňa zamietli žiadosť žalobkyne, keďže sa domnievali, že rozdiel medzi jazykovými verziami predstavuje mimoriadnu okolnosť, ktorú možno pripísať fungovaniu Únie, a rozhodli, že hoci sa žalobkyňa nedopustila podvodného konania, jej konanie bolo potrebné označiť za nedbanlivé. Na podporu svojej argumentácie uviedli, že ustanovenie, ktorého súčasťou bola chyba, sa nemohlo považovať za zložité a že na odhalenie tejto chyby by v skutočnosti postačovalo jednoducho si prečítať znenia uverejnené v Úradnom vestníku Európskej únie. Tiež považovali za dôležitú skutočnosť, že žalobkyňa bola skúseným dovozcom, ktorý pravidelne kupoval tovar z tretích krajín a uzatváral obchody a zmluvy v angličtine, ako aj okolnosť, že názov uvedený vo faktúrach predložených žalobkyňou, ktoré boli tiež vyhotovené v angličtine, sa zhodoval s colným zatriedením výrobkov, na ktoré sa vzťahovalo antidumpingové clo, v uvedenom jazyku. Vzhľadom na vyššie uvedené správny orgán druhého stupňa dospel k záveru, že žalobkyňa poznala alebo by musela poznať, ak by vynaložila náležitú starostlivosť, názov dovezeného tovaru v cudzom jazyku a že si mala uvedomiť, že nariadenie, ktorým sa ukladalo antidumpingové clo, vo verzii v maďarskom jazyku obsahovalo chybu, takže s prihliadnutím na znenia uverejnené v úradnom vestníku by mohla zatriediť tovar správne. Debreceni Törvényszék (Všeobecný súd Debrecín, Maďarsko), ktorý rozhodoval o žalobe vo veci správneho súdnictva podanej proti tomuto poslednému uvedenému rozhodnutiu, nesúhlasil s výkladom, ktorý podal správny orgán, a veľmi odlišne vyložil skutočnosť, že v oficiálnej verzii nariadenia Únie v maďarskom jazyku bol na účely antidumpingového cla uvedený úplne iný názov, než bol názov tovaru dovozeného žalobkyňou. Uvedený súd dospel na základe maďarskej Ústavy k záveru, že požiadavka, aby boli právne predpisy v Maďarsku dostupné v maďarskom jazyku ako úradnom jazyku, je základným právom, ktoré tvorí jeden z pilierov právneho štátu, a je podstatnou garančnou normou, ktorá sa vzťahuje aj na právne subjekty zriadené podľa zákonov, ktorých zamestnanci a vedúci pracovníci majú ako materinský jazyk maďarčinu. V prípade právnych predpisov Únie, ktoré sa uverejňujú jednotne v jednotlivých úradných jazykoch, z toho vyplývalo, že rozdiel medzi jazykovými verziami nemohol viesť k tomu, že určitá verzia, ktorá bola správne uverejnená, nemá nijaký právny účinok. V opačnom prípade by uvedená požiadavka vyplývajúca z maďarskej Ústavy, ktorá má hodnotu základnej zásady, bola zbavená obsahu. Pokiaľ ide o starostlivosť vynaloženú žalobkyňou, Debreceni Törvényszék (Všeobecný súd Debrecín) konštatoval, že verzia v maďarskom jazyku bola bez chýb a že žalobkyňa nemohla mať dôvod pochybovať o nej.

Kúria (Najvyšší súd) v konaní o kasačnom opravnom prostriedku vyjadril nesúhlas s napadnutým rozsudkom, práve pokiaľ ide o starostlivosť vynaloženú žalobkyňou a zložitost právneho rámca.²⁰ Zdôraznil, že miera starostlivosti, ktorú bolo možné očakávať od žalobkyne vzhľadom na jej postavenie subjektu, ktorý má prax v colných veciach, bola nevyhnutne vysoká. V tejto súvislosti poznamenal, že preklad a komunikácia v cudzích jazykoch sú v medzinárodnom obchode súčasťou každodennej praxe, aby sa presne vyjadrila vôľa obchodných partnerov. V prípade žalobkyne bolo nevyhnutné preložiť názvy výrobkov z angličtiny do maďarčiny, aby ich bolo možné uviesť v colných vyhláseniach v maďarskom jazyku. Žalobkyňa však pri uvedení názvu v maďarčine vynechala výraz sieť (v maďarčine *háló* a v angličtine *mesh*), ktorý vymedzuje podstatnú vlastnosť sporného tovaru, a to napriek tomu, že uvedený výraz sa nachádzal v rovnocennom názve v angličtine tak vo faktúrach týkajúcich sa výrobkov, ako aj vo verzii príslušného kódu colného sadzobníka v anglickom jazyku. Na účely objasnenia významu uvedeného výrazu Kúria (Najvyšší súd) tiež odkázal na najznámejší veľký anglicko-maďarský slovník,²¹ keďže je to ľahko dostupný zdroj a netechnický slovník, z ktorého tiež jednoznačne vyplýva základný význam uvedeného slova. Vzhľadom na vyššie uvedené Kúria (Najvyšší súd) dospel k záveru, že preklad sa nemohol považovať za úlohu, ktorá bola pre žalobkyňu ako maďarského dovozcu, ktorý sa aktívne podieľal na medzinárodnom obchode, zložitá. Kúria (Najvyšší súd) sa preto domnieval, že žalobkyňa sa jednoznačne dopustila nedbanlivosti, z čoho vyplývalo, že jej návrhu na vrátenie nebolo možné vyhovieť.

Okrem toho sa Kúria (Najvyšší súd) vyjadril k argumentu uvedenému v napadnutom rozsudku v súvislosti so zásadnou zárukou vyplývajúcou z maďarskej Ústavy. Uviedol, že rozpor medzi Ústavou a multilingvizmom, ktorý stanovuje nariadenie Rady č. 1 o používaní jazykov v Európskej únii, už vyriešila judikatúra Súdneho dvora, podľa ktorej jediná jazyková verzia nemôže slúžiť ako základ pre výklad, a to s cieľom zabrániť tomu, aby dotknuté osoby uprednostňovali svoj vlastný jazyk pred ostatnými úradnými jazykmi Únie. To znamená, že požiadavka jednotnosti práva Únie v tomto smere prekračuje hranice vymedzené právnym štátom a právnou istotou, keďže uprednostnenie určitej jazykovej verzie v prípade prekladateľskej chyby by priamo odporovalo požiadavke jednotného výkladu práva Únie. Súdny dvor na tento účel posunul hranice právnej

20 | Kfv. 35.294/2015/3.

21 | ORSZÁGH, L., MAGAY, T.: *Angol-magyar nagyszótár*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1999.

istoty: k porušeniu tejto istoty môže dôjsť len v prípade neuverejnenia, ale nie v prípade „chybného“ uverejnenia právneho predpisu v jednom z jazykov.

Záver

Ako Tony Weir poznamenal už v roku 1995 v súvislosti s Úniou, ktorá sa práve rozšírila na 15 členských štátov a ktorá mala 11 úradných jazykov, jednou z veľkých otázok európskeho práva je, či prostredníctvom harmonizácie právnych predpisov bude možné dosiahnuť, aby krajiny s odlišnými jazykmi postupovali rovnako.²² Skutočná jednotnosť v harmonizovanom práve sa bude musieť v konečnom dôsledku posudzovať práve na úrovni orgánu, ktorý uplatňuje právo, ktorý musí čeliť celému radu nových výziev, aby zaručil jednotnosť, pričom bude musieť napríklad prihliadať na multilingvizmus harmonizovaného práva a nezohľadňovať výlučne svoju vlastnú jazykovú verziu. Škála výkladových nástrojov, ktoré poskytuje vnútroštátne právo, zároveň zahŕňa novú metódu, ktorá podporuje správny výklad.

22 | WEIR, T.: Die Sprachen des europäischen Rechts – eine skeptische Betrachtung. In: *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*, 1995, č. 3, s. 368 – 374.

Multilingvizmus a malé štáty

— Tonio Borg

Tonio Borg LL.D. Ph.D. K.O.M. bol v rokoch 2012 až 2014 európskym komisárom, ktorému bolo zverené portfólio zdravotníctva. V rokoch 1992 až 2012 bol poslancom maltského parlamentu, ako aj podpredsedom vlády (2004 – 2012), ministrom vnútra (1995 – 1996 a 1998 – 2008) a ministrom zahraničných vecí (2008 – 2012). V súčasnosti pôsobí ako docent verejného práva na Maltskej univerzite. Je tiež členom správnej rady Európskej agentúry pre lieky (EMA) Európskej únie. Je autorom viacerých právnických publikácií, ako aj kníh o politických dejinách.

Existencia viac ako jedného úradného jazyka Európskej únie svedčí o tom, do akej miery Európska únia rešpektuje suverenitu a identitu každého členského štátu. Je preto prirodzené, že malé štáty ako Malta si túto skutočnosť cenia rovnako, ak nie viac, ako iné krajiny.

Jasne si spomínam na diskusie na zasadnutiach vlády v rokoch predchádzajúcich nášmu vstupu do Európskej únie v roku 2004 o dôležitosti uznania maltčiny za úradný jazyk EÚ. Komisia pod vedením predsedu Romana Prodiho nakoniec počas rokovaní súhlasila s týmto uznaním. Pre Maltu to bol významný okamih.

Na Malte máme dva úradné jazyky, maltčinu a angličtinu, ale podľa našej Ústavy máme len jeden národný jazyk, a tým je maltčina. Okrem toho je maltčina úradným jazykom našich súdov. Jazyk spolu s náboženstvom a ďalšími faktormi a tradíciami boli prostriedkom, vďaka ktorému si malá krajina, ktorá sa vždy usilovala o suverenitu a nezávislosť, mohla zachovať svoju identitu. Nebola to ľahká úloha. Pri pohľade na mapu Stredozemného mora je jasné, že v tomto mori sa nachádzajú len dva suverénne ostrovy: Malta a Cyprus. Okrem toho je Malta so svojimi 318 km² a počtom obyvateľov, ktorý nikdy nepresiahol pol milióna, najmenším členským štátom Európskej únie, jedným z najmenších suverénnych štátov na svete, a navyše má veľmi vysokú hustotu obyvateľstva – približne 1 200 osôb na km².

Historický význam prijatia maltského jazyka za úradný jazyk Európskej únie presahuje rámec uznania, že aj najmenší členský štát má právo na svoju identitu v rámci EÚ.

Maltčina je jediným úradným jazykom Európskej únie semitského pôvodu. Je to jediný skutočne stredomorský jazyk, ktorý bol obohatený o vplyvy zo severu a z juhu. Pri podrobnej analýze podstaty maltského jazyka môžeme jasne vidieť, že jeho samotným základom je arabčina. Veľká časť jeho slovnej zásoby je arabského pôvodu: čísla, výrazy týkajúce sa prírody, časti tela, základné nástroje, ako napríklad tie, ktoré sa používajú v poľnohospodárstve, príslovia, dni v týždni – všetky tieto slová sú odvodené od takmer identických arabských slov. Toto lexikálne dedičstvo pretrváva napriek tomu, že väčšina Malťanov sú katolíci, ktorí sa modlia a uctievajú Boha, ktorého nazývajú Alla.

No vzhľadom na skutočnosť, že každá mocnosť, ktorá od roku 1090 kolonizovala Maltu, pochádzala z európskej krajiny, a keďže Malta sa nachádza menej ako 100 kilometrov od Sicílie, tento semitský základ bol obohatený súborom slov pochádzajúcich z románskych jazykov, predovšetkým z taliančiny. Tak napríklad slová súvisiace s kultivovanejším

životným štýlom, ako sú furketta (vidlička), tvalja (obrus), požati (riad), gwardarobba (skriňa), testiera (čelo postele) a gradenza (komoda), pochádzajú z taliančiny.

Táto skutočnosť posilňuje politické, hospodárske a kultúrne väzby medzi Maltou a krajinami severnej Afriky a arabského sveta. Keď sa Malta stala členom Európskej únie, objavili sa obavy, že členstvo v Európskej únii oslabí tradičné väzby Malty s arabskými krajinami. V skutočnosti sa stal pravý opak. Skutočnosť, že Európska únia rešpektuje neutralitu, o ktorú sa usilujú niektoré členské štáty, znamená, že členské štáty, ktoré majú osobitné vzťahy so susednými krajinami alebo s regiónmi mimo Európskej únie, môžu prispieť k vzájomnému pochopeniu potrieb a záujmov Európy a iných regiónov a krajín.

Stále si pamätám, že keď som bol európskym komisárom pre zdravie, talianske predsedníctvo, a konkrétne Beatrice Lorenzin, vtedajšia ministerka zdravotníctva, zorganizovali v Ríme konferenciu pre všetkých ministrov zdravotníctva stredomorského regiónu. Bolo to v októbri 2014, krátko predtým, ako sa skončil môj mandát komisára. Rozhodol som sa využiť prvé minúty svojho vystúpenia na konferencii na to, aby som arabským krajinám odovzdal priamy odkaz v maltčine. Spomínam si, ako počas môjho vystúpenia bolo počuť libanonského ministra, ktorý zvolal „fhimt kollox, fhimt kollox“ („všetkému som rozumel, všetkému som rozumel“). Skutočnosť, že sa európsky komisár vyjadroval v úradnom jazyku Európskej únie, ktorý používal dostatočný počet arabských slov, aby libanonský minister mohol sledovať jeho prejav, vytvorila potenciálny most pre spoluprácu medzi EÚ a arabským svetom práve v tejto oblasti.

Keď počujem svoj jazyk, jazyk malej krajiny, medzi 24 jazykmi, ktorými sa hovorí v najvyšších inštitúciách Európskej únie, ako je Rada ministrov a Európsky parlament, hlavné demokratické fórum Európskej únie, je to pre mňa ako Malšana zdrojom nesmiernej hrdosti. Rovnaká situácia je aj pred Súdny dvorom, na ktorý sa možno obrátiť v maltčine. V interných rokovaniach medzi sudcami, ktoré vedú k prijatiu rozhodnutia Súdneho dvora, sa však používa len francúzština. Predpokladám, že nakoniec sa toto vnútorné pravidlo, ktoré nie je obsiahnuté v Zmluvách, zmení. Na začiatku to malo zmysel, keď tri zo šiestich zakladajúcich štátov používali francúzštinu ako svoj národný jazyk. Vzhľadom na to, že dnes sú medzi členskými štátmi dve bývalé britské kolónie, ako aj niekoľko východoeurópskych krajín, v ktorých je angličtina rozšírenejšia (s výnimkou Rumunska), bolo by vhodné používať aspoň tri „pracovné jazyky“, ako je to už v Európskej komisii (konkrétne francúzštinu, angličtinu a nemčinu). Napokon, ak tento systém funguje pri rokovaniach v rámci výkonnej moci EÚ, konkrétne medzi 27 členmi Komisie, prečo by nemal fungovať medzi 27 sudcami v rámci Súdneho dvora v Luxemburgu?

Pokiaľ ide o Európsky parlament, táto inštitúcia ponúka najvyššiu úroveň multilingvizmu. Každý európsky občan má právo kandidovať vo voľbách do Európskeho parlamentu. Bolo by nerozumné očakávať od poslanca Európskeho parlamentu dokonalú znalosť jedného alebo viacerých najpoužívanejších jazykov, ako sú angličtina a francúzština. Právo každého poslanca alebo poslankyne čítať a písať parlamentné dokumenty, sledovať diskusie a hovoriť vo svojom jazyku je výslovne uznané v rokovacom poriadku Parlamentu. Všetci občania Európskej únie by mali mať možnosť čítať zákony, ktoré sa ich týkajú, v jazyku svojej krajiny. Európsky parlament ako spolunormotvorca má tiež povinnosť zabezpečiť jazykovú kvalitu všetkých právnych predpisov, ktoré prijíma, a vyvarovať sa nedostatkov a chýb vo všetkých úradných jazykoch. Občania Európskej únie majú právo sledovať prácu Parlamentu, klásť otázky a dostávať odpovede vo svojom jazyku.

Používanie viacerých úradných jazykov so sebou nepochybne prináša obrovské náklady na preklady a tlmočenie a možno existuje mechanizmus alebo metóda, ktorá môže pomôcť dosiahnuť racionalizáciu v tejto oblasti. No tak, ako sa doteraz členské štáty nevzdali toho, že každý členský štát má svojho európskeho komisára, myslím si, že aspoň pri hlavných príležitostiach a v hlavných legislatívnych inštitúciách by si úradné jazyky jednotlivých členských štátov mali zachovať svoj súčasný status. V tom je krása Európskej únie: jednotná v rozmanitosti.

Niet pochyb o tom, že každé budúce rozšírenie Európskej únie bude na tento systém vyvíjať tlak. Môže Komisia fungovať s viac ako 27 členmi? Dokážu sa inštitúcie, najmä prekladateľské a tlmočnicke služby, vyrovnáť s ďalším rozšírením? Predovšetkým si myslím, že vzhľadom na súčasnú politickú situáciu v Európe je ešte čas na riešenie tejto otázky. Po druhé, pri takej zásadnej otázke, akou sú jazyky, musí Európska únia zabezpečiť, aby nevznikol dojem, že je prijateľné, aby sa súčasné členské štáty riadili jednými pravidlami, zatiaľ čo nové členské štáty budú musieť dodržiavať iné pravidlá – teda akési druhotriedne členstvo. Už zo skutočnosti, že niektorí zakladajúci členovia majú určité privilégiá, ktoré ostatní nemajú, vyplýva viacero ťažkostí.

V tejto súvislosti musím objasniť svoj postoj. Vždy som bol za rozšírenie, pokiaľ bolo rozumné. Ak krajina, ktorá je kandidátom na členstvo, prejde všetkými testami a splní všetky požiadavky, prečo by nemohla vstúpiť do Európskej únie? Väčšia únia je silnejšia únia. Ak, povedzme, balkánske krajiny zavedú dostatočné reformy na vstup do Európskej únie a prejdú všetkými skúškami, prečo by im nemalo byť umožnené vstúpiť? Aký zmysel má uznanie krajiny ako „kandidátskej“, ak sa jej štatút nezmení ani v prípade, že prejde všetkými testami? Rozšírenie tiež zabezpečí mier v regiónoch, ako je Balkán, ktoré v nedávnej minulosti zažili vojny a závažné zločiny proti ľudskosti. Rozšírenie obohacuje

Európsku úniu nielen politicky a hospodársky, ale aj kultúrne, pretože sa v nej prelínajú nové kultúry, jazyky a tradície s tými, ktoré už v Európskej únii existujú. Okrem toho je v súvislosti s vystúpením Spojeného kráľovstva z EÚ potrebné vyslať signál: Hoci toto vystúpenie poškodilo obe strany, existuje zoznam krajín, ktoré sa usilujú do EÚ vstúpiť, nie z nej vystúpiť. Umiernené, rozumné a uvážené rozšírenie bude vyslať toto posolstvo, odkaz, ktorý Európska únia potrebuje na zlepšenie dôvery v seba a svoju budúcnosť.

Používanie viacerých úradných jazykov nevytvára Babylonskú vežu. Vďaka súčasným úradným jazykom sa politici, poslanci, úradníci a zamestnanci verejnej služby Európskej únie vždy vedeli dorozumieť. V Európe sa zrodila koncepcia národného štátu. Počas dlhých období to spôsobovalo nepokoje a vojny. Dve svetové vojny z minulého storočia sa začali v Európe. V súčasnosti národná identita nevyvoláva napätie. Stalo sa tak vďaka tomu, že EÚ sa dokázala prispôbiť dobe a podporovať rozmanitosť namiesto toho, aby ju dusila, pokiaľ všetci akceptujú všeobecné a špecifické pravidlá organizácie. Rozmanitosť neznamená, že si každý môže robiť, čo sa mu zachce. Znamená to skôr, že v tejto „federácii suverénnych štátov“, ako EÚ rád nazýval predseda Barroso, je miesto pre všetkých s ich tradíciami, jazykmi a kultúrami, ale všetci sú povinní ich uplatňovať v rámci noriem a pravidiel. Som si istý, že nikto sa necíti byť menej Malťanom, menej Francúzom alebo menej Poliakom, pretože je súčasťou Európskej únie. Aby tento stav mohol existovať aj naďalej, je nevyhnutné, aby sa zachovala multijazyčnosť.

Multilingvizmus znamená aj to, že Európska únia čo najviac podporuje občanov Európskej únie, aby sa učili iné jazyky. Pre nás Malťanov je vzhľadom na malú rozlohu našej krajiny a na skutočnosť, že maltčinou hovoria len Malťania, nevyhnutné učiť sa ďalšie jazyky, pričom najrozšírenejším jazykom je angličtina, po ktorej nasleduje taliančina (až do roku 1934 bola taliančina na Malte úradným jazykom) a francúzština. Skutočnosť, že Európania sú povzbudzovaní k tomu, aby sa učili cudzie jazyky, posilňuje väzby a spoluprácu a pomáha nám lepšie si porozumieť, a to nielen ako prostriedok komunikácie, ale aj z hľadiska pojmov a myšlienok. A to do tej miery, že Európska rada vo svojich záveroch z roku 2017 vyhlásila, že Európska únia má ambíciu „zlepšovať štúdium jazykov, aby viac mladých ľudí hovorilo okrem svojho materinského jazyka aspoň dvoma ďalšími európskymi jazykmi“.

Dôležitou zásadou Európskej únie je, že z právneho hľadiska sú si všetci v rámci Európskej únie rovní. Je pochopiteľné, že väčšie krajiny sa právom tešia určitej moci vyplývajúcej z ich veľkosti. Nikto neočakáva, že krajina s pol miliónom občanov bude mať v Európskom parlamente rovnaké zastúpenie ako krajina s 80 miliónmi občanov. Pomerne má však Malta v prepočte na obyvateľa lepšie zastúpenie ako napríklad Nemecko. To isté možno

povedať aj o Rade ministrov. Hoci pravidlá Európskej únie oprávnené poskytujú viac rozhodovacích hlasov štátom s väčším počtom obyvateľov a väčšou rozlohou, v praxi sa pred formálnym hlasovaním uprednostňuje konsenzus. V Komisii veľké aj malé členské štáty vymenúvajú jedného komisára, ktorý síce nezastupuje vládu, ktorá ho vymenovala, ale zúčastňuje sa v Komisii ako expert na otázky, ktoré sa týkajú „krajiny, ktorú poznám najlepšie“ – tento výraz sme používali v Komisii, aby sme nemuseli menovite uvádzať našu krajinu a zároveň zdôrazniť, že ju nezastupujeme. Preto je dôležité pokračovať v používaní viacerých úradných jazykov, a nie ich používanie obmedzovať. Takto sa bude každý cítiť v Európskej únii vítaný a rovný ostatným.

Európske právo v poldri: holandčina ako spojivo

— **Prof. Dr. J. W. van de Gronden**

Profesor európskeho práva vo výskumnom stredisku pre štát a právo, Radboud Universiteit v Nijmegene, a mimoriadny člen sekcie Raad van State (Štátna rada, Holandsko) pre správne súdnictvo.

Úvod

Každý to už raz zažil: človek sa pokúša prepojiť jeden prístroj s druhým (napríklad počítač s monitorom) a zrazu zistí, že obidva prístroje majú odlišné konektory. Tento problém sa dá vyriešiť pomocou adaptéra. Vďaka použitiu tohto adaptéra môžu oba prístroje spolu fungovať.

Domnievam sa, že použitie holandského jazyka má podobnú funkciu ako adaptér. Je všeobecne známe, že európske právo má veľký vplyv na vnútroštátne právne poriadky členských štátov vrátane holandského právneho poriadku. Pri vývoji európskeho práva zohráva veľmi dôležitú úlohu tak angličtina, ako aj francúzština. Európske právo sa však musí uplatňovať aj v krajinách, akou je Holandsko. Tento proces, ktorý vyvoláva zložité otázky, uľahčuje skutočnosť, že dôležité právne texty, akými sú právne predpisy a judikatúra Únie, sú dostupné v úradných jazykoch členských štátov, ku ktorým patrí aj holandčina. Holandský jazyk tak spája európske právo a vnútroštátne právo v holandskom právnom poriadku.

Na nasledujúcich riadkoch by som chcel bližšie vysvetliť úlohu holandčiny. Najprv sa budem zaoberať neustále rastúcim vplyvom európskeho práva na holandské právo. Potom sa budem stručne venovať problematike pojmov a konceptov. Napokon by som chcel ako profesor európskeho práva opísať svoje skúsenosti so vzdelávaním novej generácie študentov práva.

Vplyv európskeho práva na holandský právny poriadok

Neustále rastúci vplyv európskeho práva je skutočne impozantný. Tento proces sa začal prirodzene vytvorením klasických náuk, ako sú náuky o prednosti európskeho práva¹, o priamom účinku a o voľnom pohybe. Jeden z kľúčových rozsudkov sa týkal návrhu na začatie prejudiciálneho konania, ktorý podal holandský súd – bol to rozsudok van Gend & Loos². Rýchlo sa ukázalo, že holandské právo nemožno uplatňovať bez znalostí európskeho práva.

1 | Pozri napríklad rozsudky z 15. júla 1964, Costa (6/64, [EU:C:1964:66](#)), a z 2. marca 2021, A.B. a i. (Vymenovanie sudcov na Najvyšší súd – Odvolanie) (C-824/18, [EU:C:2021:153](#)).

2 | Rozsudok z 5. februára 1963, van Gend & Loos (26/62, [EU:C:1963:1](#)).

Veľký význam mala navyše skutočnosť, že európske právo ovplyvnilo a ovplyvňuje aj vnútroštátne procesné právo. V známych rozsudkoch Rewe³ a Comet⁴ sa rozhodlo, že vnútroštátne procesné právo nesmie (prakticky) znemožniť uplatnenie práv, ktoré vyplývajú z európskych predpisov, a s týmito právami nesmie zaobchádzať menej priaznivo než s právami, ktoré vyplývajú z vnútroštátnych predpisov. Ukázalo sa, že táto judikatúra bola východiskom pre vytvorenie špecifickejších prístupov pri tradičných konceptoch vnútroštátneho práva, ako je súdne preskúmanie *ex officio*.⁵ Procesné právo má pre osoby domáhajúce sa súdnej ochrany, ktoré uplatňujú svoje nároky založené na zákonných predpisoch, zásadný význam. Práve preto je v článku 47 Charty základných práv Európskej únie zakotvené právo na účinný prostriedok nápravy. Vplyv práva Únie na procesné právo viedol k tomu, že boli vytvorené právne prostriedky na vykonávanie európskych právnych predpisov.

Procesné právo usmerňuje súdne konanie a upravuje prístup k súdu. Okrem toho je úzko späté so suverenitou krajiny. Jazyk v tejto súvislosti prirodzene zohráva podstatnú úlohu. Pre holandské procesné právo je samozrejme rozhodujúci holandský jazyk. Treba mať na zreteli, že holandčina je jazyk práva a že tento jazyk sa používa na urovnávanie sporov, ktoré sa okrem iného predkladajú holandským súdom. Vplyv práva Únie na vnútroštátne procesné právo preto viedol k zaujímavej interakcii holandských konceptov a konceptov práva Únie.⁶

Ďalším dôležitým javom je čoraz komplexnejšia európska harmonizácia. Vývoj politik na úrovni Únie vedie k prijímaniu právnych predpisov Únie. Počet právnych aktov prijatých v priebehu rokov je veľmi veľký. Mnohé nariadenia a smernice Únie platia pre všetky možné oblasti politiky. Je známe, že smernicu treba prebrať do vnútroštátneho práva.⁷ Pre

3 | Rozsudok zo 16. decembra 1976, Rewe-Zentralfinanz a Rewe-Zentral (33/76, [EU:C:1976:188](#)).

4 | Rozsudok zo 16. decembra 1976, Comet (45/76, [EU:C:1976:191](#)).

5 | Pozri v tejto súvislosti napríklad PRECHAL, S., WIDDERSHOVEN, R. J. G. M.: *Inleiding tot het Europees bestuursrecht*. Nijmegen, 2017, s. 410 a nasl.

6 | Tento vývoj je opísaný okrem iného v dielach PRECHAL, S., WIDDERSHOVEN, R. J. G. M.: c. d.; HESSEL, B.: *Het recht van de EU voor decentrale overheden*. Nijmegen, 2016, a HARTKAMP, A.: *Vermogensrecht algemeen – Europees recht en Nederlands vermogensrecht*. Deventer, 2019.

7 | Pozri článok 288 tretí odsek ZFEÚ.

nariadenia naopak platí zákaz prebratia.⁸ To však neznamená, že na to, aby bolo možné uplatňovať a presadzovať nariadenie, nie sú potrebné nijaké vnútroštátne legislatívne opatrenia. Naopak, tak v prípade smernice, ako aj v prípade nariadenia sa musia určiť príslušné vnútroštátne orgány (ktoré sú zodpovedné napríklad za presadzovanie), musia sa prispôbiť vnútroštátne (napríklad procesnoprávne) predpisy a musia sa prebrať všeobecné koncepty práva Únie.⁹ To svedčí o tom, že právo Únie je – pokiaľ ide o jeho prebratie vrátane uplatňovania a presadzovania – do veľkej miery závislé od vnútroštátnych právnych poriadkov členských štátov. Bez vnútroštátneho právneho rámca je právo Únie bezmocné. Európske normy a predpisy si teda musia nájsť miesto v tomto vnútroštátnom rámci. Podľa článku 4 ods. 3 Zmluvy o EÚ musia členské štáty zabezpečiť plnenie svojich záväzkov vyplývajúcich z práva Únie. Pre Holandsko to prirodzene znamená, že holandské znenie európskych noriem a predpisov sa musí začleniť do holandského práva. Holandčina vedie k tomu, že právo vytvorené v Bruseli, Štrasburgu a Luxemburgu môžu uplatňovať aj holandské orgány. Ako som už spomenul, európska harmonizácia – t. j. smernice, nariadenia a iné opatrenia – sa teraz podstatne zintenzívnila. Preto sa musí do vnútroštátneho právneho poriadku prebrať stále viac európskych predpisov. Na ich prebratie Holandsko často využíva svoje vnútroštátne súbory zákonov, ktoré už existujú, ako je občiansky zákonník, určité správne zákony (zákon o životnom prostredí, zákon o hospodárskej súťaži, atď.) a trestné zákony. To znamená, že mnohé európske predpisy a normy sa vkladajú medzi ustanovenia holandského práva. Dochádza v istom zmysle k „osmóze“ medzi predpismi a normami európskeho alebo holandského pôvodu. Táto fúzia je možná vďaka holandskému jazyku. Oficiálne holandské znenie predpisov Únie umožňuje holandským orgánom uplatňovať európske právo v úzkej súvislosti s vnútroštátnym právom.

Toto „synchronne“ uplatňovanie sa s narastajúcou európskou harmonizáciou vyskytuje čoraz častejšie a pre mnohých právnikov sa stalo súčasťou každodennej práce. Podľa môjho názoru sa tak európska politika tiež približuje k občanom. Záruka, na ktorú má nárok holandský spotrebiteľ pri nákupe, je upravená do veľkej miery v predpisoch európskeho pôvodu. Domnievam sa však, že treba poukázať na jednu vec. V dôsledku plynulej integrácie európskych predpisov do vnútroštátnych súborov zákonov mnohí občania

8 | Pozri okrem iného rozsudok z 31. januára 1978, Zerbone (94/77, [EU:C:1978:17](#)), ako aj článok 288 druhý odsek ZFEÚ.

9 | Pozri napríklad rozsudky z 21. septembra 1983, Deutsche Milchkontor (205/82 – 215/82, [EU:C:1983:233](#), bod 17), a z 28. októbra 2010, SGS Belgium a i. (C-367/09, EU:2010:648, bod 33).

a dokonca ani mnohí právnici už nedokážu rozpoznať, že tieto predpisy pochádzajú z Európy: na prvý pohľad sa zdá, že vyrástli na holandskej pôde. Preto nemôže byť na škodu spustiť informačný proces s cieľom zlepšiť vedomosti o tomto krásnom „duete európskeho a holandského práva“.

Pojmy a koncepty

Holandský jazyk zohráva rozhodujúcu úlohu pri preberaní európskeho práva do právneho poriadku v holandskom poldri. V práve majú pojmy a koncepty prirodzene veľký význam. Určité pojmy holandského práva môžu v dôsledku európskeho práva získať iný obsah. Vzhľadom na to, že určité pojmy práva Únie sa prekladajú oficiálnym holandským pojmom, je pomerne jednoduché preniesť zmeny do holandského práva. Príkladom z minulosti je pojem odpad.¹⁰ Tento pojem v holandskom práve pôvodne označoval len veci, ktoré sa natrvalo likvidujú. Z judikatúry Súdneho dvora však vyplynulo, že tento prístup bol príliš reštriktívny. Za odpad sa majú považovať aj látky, ktoré sa dajú recyklovať.¹¹ Nejde tu o sémantiku, ale o to, či sa uplatnia právne predpisy, ktoré boli prijaté s cieľom chrániť životné prostredie a človeka. Prostredníctvom oficiálneho holandského znenia pojmu odpad vymedzeného v práve Únie, ktorý bol prevzatý do holandských právnych predpisov, sa výklad podaný Súdnyim dvorom rýchlo stal súčasťou právnej praxe.

Ďalší príklad sa týka pojmu povolenie, resp. pojmu systém udeľovania povolení. Smernica o službách¹² upravuje systémy udeľovania povolení členskými štátmi. Také systémy môžu za určitých podmienok viesť k neodôvodneným obmedzeniam voľného pohybu služieb. V angličtine sa používa pojem „authorisation“ a vo francúzštine pojem „autorisation“. V holandskom znení smernice o službách sa používa holandské slovo „vergunning“ (povolenie). To umožnilo holandskému zákonodarcovi nadviazať pri preberaní tejto smernice na pojem povolenie, ktorý už existoval v holandskom správnom práve. Tým sa proces preberania zjednodušil. Príslušným orgánom je jasné, že vnútroštátne

10 | Pozri v tejto súvislosti van de GRONDEN, J. W.: *De Implementatie van het EG-milieurecht door Nederlandse decentrale overheden*. Deventer, 1998, s. 260 – 266.

11 | Pozri napríklad rozsudok z 18. decembra 1997, Inter-Environnement Wallonie (C-129/96, [EU:C:1997:628](#), bod 31).

12 | Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2006/123/ES z 12. decembra 2006 o službách na vnútornom trhu (Ú. v. EÚ L 376, 2006, s. 36).

rozhodnutia, ktoré sa v holandčine označujú ako povolenia, treba preskúmať na základe smernice o službách. V tejto súvislosti je však veľmi dôležité presne dodržiavať definíciu pojmu povolenie v európskej smernici o službách, čo môže viesť k úpravám tradičného pojmu povolenie v holandskom práve. V článku 4 tejto smernice sa nachádza definícia pojmu systém udeľovania povolení, a to aj v holandskom jazykovom znení,¹³ takže táto definícia sa môže začleniť aj do holandskej právnej praxe. Preto tiež nie je prekvapujúce, že súčasťou zákona o službách je definícia systému udeľovania povolení, ktorá je založená na definícii obsiahnutej v uvedenej smernici.¹⁴

V dôsledku stále intenzívnejšej snahy o európsku harmonizáciu sa veľa pojmov z európskeho práva prebralo do holandského práva. Z právneho hľadiska je to náročná úloha. V tomto smere je nepochybne výhodné, že dôležité pramene práva sú dostupné v holandskom jazyku. V Holandsku dokonca existujú príklady spontánnej harmonizácie. V tomto prípade sa vnútroštátny zákonodarca dobrovoľne usiluje priblížiť sa k európskemu právu, hoci to nie je povinný urobiť. Najznámejším príkladom toho je holandský zákon o hospodárskej súťaži¹⁵. Hmotnoprávne ustanovenia tohto zákona sú odvodené od článkov 101 a 102 ZFEÚ a od európskeho nariadenia o fúziách¹⁶, aj keď to právo Únie nevyžaduje.¹⁷ Skutočnosť, že existuje oficiálne holandské znenie Zmluvy a nariadenia o fúziách, podstatne uľahčila tento proces. V holandčine už existovali správne pojmy

13 | Táto definícia znie: „elke procedure die voor een dienstverrichter of afnemer de verplichting inhoudt bij een bevoegde instantie stappen te ondernemen ter verkrijging van een formele of stilzwijgende beslissing over de toegang tot of de uitoefening van een dienstenactiviteit” („každý postup, v rámci ktorého sa od poskytovateľa alebo príjemcu vyžaduje, aby podnikol kroky smerom k získaniu úradného rozhodnutia alebo konkludentného rozhodnutia o prístupe k činnosti v oblasti služieb alebo jej vykonávaní od príslušného orgánu“).

14 | V článku 1 zákona o službách je systém udeľovania povolení vymedzený takto: „procedure die voor een dienstverrichter of afnemer de verplichting inhoudt bij een bevoegde instantie stappen te ondernemen ter verkrijging van een vergunning” („postup, v rámci ktorého sa od poskytovateľa alebo príjemcu vyžaduje, aby podnikol kroky smerom k získaniu povolenia od príslušného orgánu“).

15 | Pozri *Kamerstukken II*, 24 707, č. 3, s. 10.

16 | Nariadenie Rady (ES) č. 139/2004 z 20. januára 2004 o kontrole koncentrácií medzi podnikmi (Ú. v. EÚ L 24, 2004, s. 1; Mim. vyd. 08/003, s. 40).

17 | Mnohé otázky týkajúce sa vykonávania v práve hospodárskej súťaže sú navyše v celom rozsahu predmetom záväznej harmonizácie. Pozri smernicu Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2019/1 z 11. decembra 2018 o posilnení právomocí orgánov na ochranu hospodárskej súťaže v členských štátoch na účely účinnejšieho presadzovania práva a o zabezpečení riadneho fungovania vnútorného trhu (Ú. v. EÚ L 11, 2019, s. 3).

a koncepty. Zákonodarca preto mohol nadviazať na tieto pojmy práva hospodárskej súťaže, akými sú podnik, dohoda, hospodárska sila a koncentrácia, ktoré majú zásadný význam. V prípade určitých pojmov sa dokonca priamo odkazuje na zodpovedajúce pojmy v práve Únie: je totiž stanovené, že pojmy „podnik“ a „dohoda“ v zmysle zákona o hospodárskej súťaži majú rovnaký obsah ako zodpovedajúce pojmy v článku 101 ZFEÚ. To má za následok, že výklad pojmov ako „dohoda“ a „podnik“ v judikatúre súdov Únie automaticky predstavuje aj výklad porovnateľných pojmov v holandskom zákone o hospodárskej súťaži.¹⁸

Výučba práva Únie v holandčine

Narastajúca europeizácia práva viedla k tomu, že výučba európskeho práva získala pevné miesto v osnovách výučby práva na holandských univerzitách. V dôsledku globalizácie sa každodennou súčasťou stala aj internacionalizácia výučby práva. To vyvolalo otázku, či by sa predmety súvisiace s právom Únie mali vyučovať výlučne v angličtine. Podľa môjho názoru treba na túto otázku odpovedať v závislosti od konkrétneho prípadu. Na jednej strane má veľký význam, aby boli právnici schopní diskutovať o dôležitých témach a otázkach s kolegami z iných krajín. Na druhej strane je tiež ich úlohou uplatňovať európske právo na vnútroštátnej úrovni. Preto je žiaduce, aby sa európske právo na holandských univerzitách vyučovalo tak v angličtine, ako aj v holandčine. V prvom ročníku sa môžu študenti oboznámiť s európskym právom vo svojom jazyku a spojiť toto právne odvetvie aj s vnútroštátnym právom, s ktorým v tejto fáze svojho štúdia prirodzene prichádzajú do styku po prvý raz. Neskôr sa môžu študenti oboznámiť s otázkami a témami súvisiacimi s právom Únie v angličtine. Podľa mojich skúseností s výučbou na Radboud Universiteit v Nijmegen, kde mám sám tú česť prednášať európske právo, je tento multilingvizmus obohacujúci. Študenti tak môžu dobre pochopiť multijazyčný rozmer európskeho práva. Navyše zistia, že európske právo možno úspešne uplatňovať len vtedy, ak sa zohľadní vnútroštátne právo. Dokonca aj študenti *European Law School* v Nijmegen majú preto v pláne výučby okrem európskeho a medzinárodného práva tiež základy holandského práva. Ako som už spomenul, holandčina je jazykom práva, keďže tento jazyk sa používa v konaniach na holandských súdoch. Má veľký význam, aby budúci špecialista na európske právo správne rozumel vnútroštátnemu právnemu

18 | Pokiaľ ide o jednotlivé metódy, pomocou ktorých chcel zákon o hospodárskej súťaži nadviazať na európske právo, pozri MOK, M. R.: *Kartelrecht I Nederland: de Mededingingswet*. Deventer, 2004, s. 69 – 72.

rámcu, v ktorom bude uplatňovať svoje odborné znalosti, a jazyku používanom v tomto rámci. Konkrétne je napríklad dôležité vedieť, čo znamená protiprávne konanie podľa holandského práva, ak ide o to, či holandský orgán verejnej moci podľa judikatúry Francovich¹⁹, ktorú sformuloval Súdny dvor, zodpovedá za škodu spôsobenú porušením práva Únie. Ďalší príklad sa týka poskytnutia subvencie. Ak ju chce niekto napadnúť s odôvodnením, že ide o štátnu pomoc, ktorá je v rozpore s právom Únie, musí sa uistiť, či bola poskytnutá formou rozhodnutia, ktoré možno napadnúť na holandských správnych súdoch.

Mnohojazyčnosť v Nijmegene znamená, že sa zohľadňuje nielen angličtina a holandčina, ale aj francúzština. V bakalárskom študijnom programe *European Law School* si môžu študenti zvoliť špecializáciu „právny preklad“. Cieľom tohto kurzu je oboznámiť študentov s prekladom právnych textov z francúzštiny do holandčiny. Je prirodzené, že francúzština zohráva v európskom práve tradične kľúčovú úlohu. Je známe, že je to jazyk Súdneho dvora a Všeobecného súdu. Predmet „právny preklad“ približuje študentom, ako súdy Únie uplatňujú európske právo. Študenti sa môžu zúčastniť na prednáškach o preklade a o dôležitých aspektoch európskeho práva a tiež dostanú konkrétne návody na preklad právnych textov z francúzštiny do holandčiny. Príslušní vysokoškolskí pedagógovia majú veľké praktické skúsenosti. Na tomto kurze sa podieľa aj Koen Wolfs, vedúci holandskej prekladateľskej sekcie na Súdnom dvore, a to nielen ako učiteľ, ale aj ako koordinátor. Podľa môjho názoru je zaradenie francúzskeho jazyka do plánu výučby úžasným obohatením programu *European Law School* v Nijmegene. Predmet „právny preklad“ zohľadňuje preklad, ktorý treba vykonať pri prechode z úrovne práva Únie do vnútroštátnej roviny.

Okrem toho predmet „právny preklad“ približuje študentom povolanie prekladateľa. Tí, ktorí napríklad prekladajú rozsudok z francúzštiny do holandčiny, nemalou mierou prispievajú k prebratiu európskeho práva do vnútroštátneho právneho poriadku. Únia je založená na multilingvizme, a preto prekladatelia plnia úlohu sprostredkovateľa.

Podľa môjho názoru môžu byť nadobudnuté vedomosti (popri práci prekladateľa) užitočné vo všetkých možných pozíciách. Študenti sa oboznámili s multilingvizmom európskeho práva. Keď neskôr začnú pracovať napríklad v súdnictve, znalosti francúzštiny im môžu pomôcť pri výklade určitých rozsudkov a ustanovení práva Únie. Tiež sa môže stať, že

19 | Pozri okrem iného rozsudky z 19. novembra 1991, Francovich a i. (C-6/90 a 9/90, [EU:C:1991:428](#)), a z 5. marca 1996, Brasserie du Pêcheur en Factortame (C-46/93 a C-48/93, [EU:C:1996:79](#)).

vo svojej sudcovskej funkcii sa budú musieť podieľať na formulovaní prejudiciálnych otázok vo veci, ktorá vyvoláva otázky týkajúce sa práva Únie. Pri ich formulovaní potom môžu vziať do úvahy, že tieto otázky sa musia preložiť okrem iného do francúzštiny. Ak pracujú na pozícii úradníka na ministerstve a musia riešiť problém týkajúci sa práva Únie, môžu prispieť k jeho vyriešeniu tým, že si prečítajú aj relevantné pramene práva vo francúzskom a prirodzene v anglickom jazyku.

Záver

Holandský jazyk má pre praktické uplatňovanie európskeho práva veľký význam. Právne predpisy Únie sa musia prebrať do vnútroštátneho právneho poriadku a ich prebratie preto do veľkej miery závisí od vnútroštátneho práva. Oficiálne holandské znenie právnych aktov Únie podstatne uľahčuje preberanie práva Únie do holandského právneho poriadku, a teda aj účinné prebratie týchto právnych aktov. Holandský jazyk je preto spojivom medzi právom Únie a holandským vnútroštátnym právnym poriadkom. Multilingvizmus je dôležitým rozmerom práva Únie. Dostupnosť dôležitých prameňov práva Únie vo viacerých jazykoch približuje Európsku úniu a jej právo založené na rôznych právnych tradíciách členských štátov k občanom a osobám domáhajúcim sa súdnej ochrany.

Význam mnohojazyčnosti pre európsku univerzitu budúcnosti

— **Prof. Dr. Jan Wouters**

Jan Wouters je riadny profesor medzinárodného práva a medzinárodných organizácií a osobne vymenovaným členom katedry Jeana Monneta na Katholieke Universiteit Leuven, na ktorej zároveň vykonáva funkciu riaditeľa Katedry pre medzinárodné právo a Leuven Centre for Global Governance Studies, ako aj predsedu Rady pre medzinárodnú politiku. Je členom Belgickej kráľovskej flámskej akadémie, hosťujúcim profesorom na Columbia University, Europacollege v Bruggách, Univerzite Paris 2 Panthéon-Assas, Sciences Po a LUISS, ako aj advokátom zapísaným v Bruselskej advokátskej komore.

Úvod

V tomto príspevku by som chcel uviesť niekoľko úvah o význame mnohojazyčnosti pre európsku univerzitu budúcnosti. Tento príspevok je osobným vyznaním univerzitného pedagóga, ktorého počas celej jeho profesijnej kariéry nadchýnal európsky integračný proces a bohatá kultúrna rozmanitosť Európy. Vždy som mal v obľube právo Európskej únie ako integračný nástroj, ale považujem ho aj za dôležitý nástroj dialógu s národnými a regionálnymi kultúrami a právnymi systémami členských štátov, ako aj s medzinárodným právom, z ktorého vzišiel európsky právny poriadok.¹

Keď som v júli 1987 ukončil štúdium na Antverpskej univerzite, práve vstúpil do platnosti Jednotný európsky akt. Mnohí to už nevedia, ale táto zmluva predstavovala dôležité opätovné oživenie európskeho integračného procesu, a to nielen so zreteľom na „projekt 1992“, pokiaľ ide o vnútorný trh, ale aj pokiaľ ide o európsku politickú spoluprácu (predchodkyňa spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky, skrátene „SZBP“), európsku environmentálnu politiku, posilnenie postavenia Európskeho parlamentu, atď. Vo svojej prvej publikácii z roku 1988 som sa zaoberal liberalizáciou pohybu kapitálu v Európe, ktorý bol v Zmluve EHS mnoho rokov druhoradou základnou slobodou. Predovšetkým Maastrichtská zmluva z roku 1992 predstavovala historický prelom pri zjednocovaní európskeho kontinentu a spôsobila tak značné prehĺbenie (hospodárska a menová únia ako „strecha“ na budove colnej únie a vnútorného trhu), ako aj rozšírenie (politická únia s občianstvom Únie, SZBP, spolupráca v oblasti justície a vnútorných vecí, atď.) integrácie.

Práve Maastrichtská zmluva tiež obohatila Zmluvu ES o „kultúrnu kapitolu“. Z nej pochádza pekná formulácia, podľa ktorej Spoločenstvo a neskôr Únia prispieva „k rozkvetu kultúr členských štátov, pričom rešpektuje ich národnú a regionálnu rozmanitosť a zároveň zdôrazňuje spoločné kultúrne dedičstvo“²: stručne povedané, jednota v rozmanitosti! Pri písaní knihy o Maastrichtskej zmluve³ v rokoch 1994 až 1996 som použil všetky

1 | V súčasnosti žiaľ napriek tomu existujú určité rozpory medzi medzinárodným právom a právom EÚ. Pozri skorší príspevok: WOUTERS, J.: The Tormented Relationship between International Law and EU Law. In: BEKKER, P. H. F., DOLZER, R., WAIBEL, M. (eds.): *Making Transnational Law Work in the Global Economy. Essays in Honour of Detlev Vagts*. Cambridge : Cambridge University Press, 2010, s. 198 – 221.

2 | Teraz článok 167 ods. 1 Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ZFEÚ).

3 | Pozri DEVROE, W., WOUTERS, J.: *De Europese Unie. Het Verdrag van Maastricht en zijn uitvoering: analyse en perspectieven*. Leuven : Peeters, 1996. Táto kniha získala Stibbeho cenu.

vtedajšie jazykové verzie tejto Zmluvy. Vďaka tomu som si uvedomil, akú enormnú silu má právny multilingvizmus. Ešte viac sa tým prehĺbil môj obdiv voči prekladateľom EÚ: Pokúste sa napríklad preložiť ťažkopádnu definíciu zásady subsidiarity⁴ v rovnakom znení do všetkých úradných jazykov EÚ! Moja veľká úcta k prekladateľom a tlmočníkom EÚ pochádza už z čias, keď som pôsobil na Súdnom dvore ako referent, teda v rokoch 1991 až 1994, keď – občas rozsiahle – koncepty návrhov (vrátane početných poznámok pod čiarou), ktoré sme s generálnym advokátom Walterom van Gervenom zasielali prekladateľským útvarom, v nich vzbudzovali strach a hrôzu.⁵

Od konca roku 2017 sa vo veľkej miere angažujem aj v dynamike „európskych združení univerzít“ a prispel som k zrodu jedného z nich, a to združenia *Una Europa*⁶. V rámci neho sme v ostatných rokoch vynaložili nielen značné úsilie, aby sme položili základy pre univerzitu budúcnosti, v ktorej multilingvistikosť zohráva kľúčovú úlohu, ale tiež aby sme vytvorili spoločný multidisciplinárny bakalársky študijný program v odbore európske štúdiá, v ktorom je multilingvizmus jednou z kľúčových vecí. Teraz by som sa chcel podrobnejšie zaoberať jednotlivými aspektmi.

O iniciatíve „Európske univerzity“ a o združení *Una Europa*

Francúzsky prezident Emmanuel Macron sa vo svojom slávnom prejave prednesenom na Sorbonnskej univerzite 26. septembra 2017 dôrazne vyslovil v prospech európskych univerzít:

„Je propose la création d’universités européennes qui seront un réseau d’universités de plusieurs pays d’Europe, mettant en place un parcours où chacun de leurs étudiants étudiera à l’étranger et suivra des cours dans deux langues au moins. Des universités européennes qui seront aussi des lieux d’innovation pédagogique,

4 | Teraz článok 5 ods. 3 Zmluvy o Európskej únii (ZEU), v pôvodnom znení článok 3b Zmluvy o ES.

5 | V tom čase sa objavovali sťažnosti prekladateľských útvarov a Administratívny výbor Súdneho dvora diskutoval o oznámení týkajúcom sa nadmerného používania poznámok pod čiarou v návrhoch určitých generálnych advokátov. Generálny advokát Walter van Gerven následne sám zaslal oznámenie s citátom z divadelnej hry *Amadeus*, ktorej autorom je Peter Shaffer. Ide v ňom o Mozartovu odpoveď na poznámku cisára Jozefa II., že jeho opera *Únos zo Serailu* má „too many notes“. Mozart odpovedal: „There are just as many notes, Majesty, as are required. Neither more nor less.“

6 | Pozri <https://www.una-europa.eu/>.

de recherche d'excellence. Nous devons nous fixer, d'ici à 2024, en construire au moins une vingtaine. Mais nous devons, dès la prochaine rentrée universitaire, structurer les premières, avec de véritables semestres européens et de véritables diplômes européens.”⁷

Tento návrh francúzskeho prezidenta získal podporu na európskych samitoch v Göteborgu a Bruseli na jeseň roku 2017 a stal sa známym ako iniciatíva „Európske univerzity“. V záveroch Európskej rady zo 14. decembra 2017 sa navyše – hneď po časti týkajúcej sa európskych univerzít – ako cieľ uvádza aj „zlepšovať štúdium jazykov, aby viac mladých ľudí hovorilo okrem svojho materinského jazyka aspoň dvoma ďalšími európskymi jazykmi“⁸.

Táto iniciatíva nás na KU Leuven ihneď nadchla. Na jar roku 2018 sme stretnutiami v Paríži a Bologni, po ktorých nasledovali podrobné diskusie v Madride a Berlíne v lete uvedeného roka, vytvorili základy združenia univerzít. Tak sa zrodilo združenie *Una Europa*, ktoré sa medzičasom stalo združením deviatich popredných európskych univerzít: Freie Universität Berlin, Alma Mater Studiorum Università di Bologna, University of Edinburgh, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Helsingin yliopisto/Helsingfors universitet, KU Leuven, Universidad Complutense de Madrid, Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne a Universiteit Leiden.⁹ Už z názvov týchto univerzít vyplýva mnohojazyčnosť!

Združenie *Una Europa* nie je jednoducho ďalším „konzorciom“ alebo „projektom“ medzi niekoľkými európskymi univerzitami. Samotný pojem „združenie“ nevystihuje jeho početné dynamiky. V podstate ide o priekopnícke, jedinečné a čoraz užšie spoločenstvo a integráciu našej práce v stále väčšom počte oblastí výskumu, vzdelávania a sociálnych služieb, a teda o skutočnú univerzitu budúcnosti. Tam, kde sme začali európskymi štúdiami, kultúrnym dedičstvom, udržateľnosťou, informačnými vedami a umelou inteligenciou, medzitým pribudli oblasti ako zdravie a materiály budúcnosti. Nie sme ani žiadni začiatočníci: Väčšina partnerských univerzít má stáročnú – niekedy takmer tisícročnú – históriu a spolu vzdelávame okolo 450 000 študentov, nehovoriac o digitálnych učebných skupinách (ktoré majú milióny členov).

7 | <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2017/09/26/initiative-pour-l-europe-discours-d-emmanuel-macron-pour-une-europe-souveraine-unie-democratique>.

8 | <https://www.consilium.europa.eu/media/32207/14-final-conclusions-rev1-cs.pdf>.

9 | Čoskoro k nim pribudnú desiaty a jedenásty partner, ale podrobnejšie informácie ešte nemôžem prezradiť.

Združenie *Una Europa* sa od začiatku jednoznačne uberalo cestou viacjazyčnosti. V partnerských inštitúciách totiž používame až deväť jazykov: nemčinu, angličtinu, fínčinu, francúzštinu, taliančinu, holandčinu, poľštinu, španielčinu a švédčinu. Oplatí sa prečítať si *Manifest over de universiteit van de toekomst* [*Manifest o univerzite budúcnosti*], na základe ktorého si možno urobiť obraz o združení *Una Europa*. V tomto manifeste sa okrem iného zdôrazňuje, že združenie *Una Europa* „nie je miestom, ale súborom poznatkov, ideí a hodnôt a rozvíja sa slobodne bez ohľadu na hranice, prostriedky a čas“ a „je zrkadlom spoločnosti v jej rozmanitosti, v ktorom sa znovu objavujú kultúry a jazyky, tradície a zvraty“¹⁰. Multijazyčnosť má ústredné miesto medzi inými základnými cieľmi, akým sú interdisciplinarita, inklúzia, inovácia, interaktivita, efektivita a medzinárodná otvorenosť.

Združenie *Una Europa* vzhľadom na svoje úsilie o multijazyčnosť plánuje do budúcnosti sprístupniť jazykové predmety všetkých univerzít študentom príslušných ostatných univerzít, vytvoriť jazykové tandemy,¹¹ ktoré prostredníctvom virtuálnej mobility umožnia študentom zúčastniť sa na výučbe predmetov v iných jazykoch, než je jazyk ich domovskej univerzity, ako aj mobilitu pedagógov a poskytovanie MOOC¹² s cieľom stimulovať osvojenie si jazykov na začiatkovej úrovni. Multijazyčnosťou v novom spoločnom bakalárskom študijnom programe v odbore európske štúdiá sa budem ešte zaoberať nižšie.

Vízia združenia *Una Europa* sa zhoduje s pohľadom Rady EÚ, ktorá 22. mája 2019 prijala odporúčanie „týkajúce sa komplexného prístupu k výučbe a učeniu sa jazykov“¹³, aj keď v tomto odporúčaní ide predovšetkým o primárne a sekundárne vzdelávanie, ako aj o odborné vzdelávanie. Konštatovania Rady týkajúce sa jazykového povedomia v školách však môžu primerane platiť aj pre univerzitné vzdelávanie.

10 | Pozri <https://www.una-europa.eu/about/ueber-uns>.

11 | Jazykový tandem alebo konverzácia je učenie sa jazyka prostredníctvom vzájomnej konverzácie dvoch osôb, ktoré spolu komunikujú vo svojom (odlišnom) primárnom jazyku, teda jazyku, ktorý sa chce druhá osoba naučiť.

12 | MOOC, čo znamená „massive open online course“, je kurz, ktorý bol koncipovaný so zreteľom na účasť veľkého počtu osôb a pri ktorom sa výučbové materiály (ktorých súčasťou môžu byť písomné, ale aj audiovizuálne materiály) šíria cez internet, takže účastníci nie sú viazaní na určité miesto.

13 | *Úradný vestník Európskej únie* z 5. júna 2019, C 189, s. 15.

„Jazykové povedomie v školách by mohlo zahŕňať informovanosť o gramotnosti a viacjazyčnosti všetkých žiakov a ich pochopenie, a to vrátane znalosti jazykov, ktoré sa v škole nevyučujú. Školy môžu rozlišovať rôzne úrovne viacjazyčnosti potrebné v závislosti od kontextu a účelu a zodpovedajúce situácii, potrebám, schopnostiam a záujmom každého učiaceho sa.“¹⁴

Predsa je v istom zmysle prekvapivé, že napriek všetkej pozornosti, ktorú európske inštitúcie venujú iniciatíve „Európske univerzity“, v súčasnosti zrejme neexistuje ani jeden strategický dokument, ktorého predmetom by bola problematika mnohojazyčnosti (resp. chýbajúcej mnohojazyčnosti) na univerzitnej úrovni. Európska komisia vo svojom oznámení o vytvorení európskeho vzdelávacieho priestoru do roku 2025 z 30. septembra 2020 síce označila „posilňovanie jazykového vzdelávania a viacjazyčnosti“ za súčasť kvalitatívneho cieľa týkajúceho sa európskeho vzdelávacieho priestoru, keďže „ovládanie viacerých jazykov je predpokladom štúdia a práce v zahraničí a cestou k objavovaniu kultúrnej rozmanitosti Európy. Učiacim sa a učiteľom umožňuje využívať výhody autentického priestoru na vzdelávanie v Európe“¹⁵. Komisia však na tento účel nepripravuje žiadne nové návrhy a v podstate odkazuje na vyššie uvedené odporúčanie Rady z roku 2019, ktoré sa nezameriava na univerzitné vzdelávanie.

Výzva na predkladanie návrhov pre európske univerzity v rámci programu Erasmus+ z roku 2022 v tomto smere tiež nie je mimoriadne konkrétna.¹⁶ Od európskych univerzít sa síce žiada, aby sa angažovali za politické ciele európskeho vzdelávacieho priestoru, ku ktorým patrí mnohojazyčnosť. Tento odkaz sa však neodlišuje od prvej výzvy na predkladanie návrhov pre európske univerzity z roku 2018. Predstava Európskej komisie o mnohojazyčnosti sa v posledných rokoch očividne veľmi nerozvinula. V jej oznámení o *európskej stratégii pre univerzity* z 18. januára 2022 sa napríklad nenachádza ani jedna zmienka o mnohojazyčnosti alebo o konkrétnych iniciatívach alebo aktivitách v tejto oblasti.¹⁷

14 | Odôvodnenie 16 odporúčania.

15 | Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov o vytvorení európskeho vzdelávacieho priestoru do roku 2025 z 30. septembra 2020 [COM(2020) 625 final], s. 9.

16 | Pozri <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/de/node/2705>.

17 | Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov o *európskej stratégii pre univerzity* z 18. januára 2022 [COM(2022) 16 final].

O spoločnom bakalárskom študijnom programe v odbore európske štúdiá

Univerzity, ktoré sú súčasťou združenia *Una Europa*, ponúkajú od akademického roka 2022/2023 spoločný interdisciplinárny študijný program „Joint Bachelor of Arts in European Studies“ (BAES)¹⁸. Na tento účel absolvovali náročné akreditačné konanie – tak prostredníctvom takzvaného európskeho prístupu na zabezpečenie kvality spoločných programov („European Approach for Quality Assurance of Joint Programmes“)¹⁹ pre Holandsko-flámsku akreditačnú organizáciu (NVAO) v roku 2021, ako aj podľa rôznych vnútroštátnych konaní.

Prostredníctvom BAES by sme chceli študentov z Európy a celého sveta vzdelávať v tom, čo je pre „Európu“ charakteristické: základné hodnoty, dejiny, politika, inštitúcie, ekonomika, spoločnosť, právo, atď., ale aj jej kultúrna identita a rozmanitosť. Mnohojazyčnosť bola výslovne zaradená medzi učebné ciele tohto nového programu: na konci programu – ktorý zahŕňa trojročné štúdium, ktorému podľa Európskeho systému prenosu a zhromažďovania kreditov zodpovedá celkovo 180 kreditov ECTS – sa musia študenti vedieť vyjadrovať aspoň v jednom európskom jazyku okrem svojho primárneho jazyka a angličtiny, aby sa mohli uplatniť v mnohojazyčnej európskej realite. Ako to chceme uskutočniť?

Po prvé mnohojazyčnosti sa venuje osobitná pozornosť v povinnej časti tohto bakalárskeho študijného programu, v takzvanom *truncus communis*. Tento *truncus communis* v súčasnosti ponúkajú štyri univerzity, ktoré sú súčasťou združenia *Una Europa* (Bologna, Krakov, Leuven a Madrid). Ide o posilnenú kombináciu úvodov do základných disciplín humanitných a spoločenských vied (ekonómia, filozofia, história, politické vedy, právo s ďalšími nadstavbovými predmetmi v oblasti európskeho hospodárstva, medzinárodných vzťahov, ako aj európskeho a medzinárodného práva), ktoré sa vyučujú vždy z európskej perspektívy, na jednej strane a na druhej strane obzvlášť multidisciplinárnych predmetov, ku ktorým patria najmä dva veľké výučbové bloky týkajúce sa európskych kultúr a spoločností, resp. európskej integrácie. Dôležitým aspektom je tiež získanie výskumných spôsobilostí a osvojenie si výskumných metód, keďže študenti ku koncu svojho štúdia musia vypracovať multidisciplinárnu bakalársku

18 | Pre podrobnejšie informácie pozri <https://www.una-europa.eu/stories/introducing-the-una-europa-joint-bachelor-in-european-studies>, <https://baes.una-europa.eu/overview> a www.jointbaes.eu.

19 | https://www.eqar.eu/assets/uploads/2018/04/02_European_Approach_QA_of_Joint_Programmes_v1_0.pdf.

prácu. V rámci *truncus communis* sa ponúka spoločný jazykový kurz, ktorý má zaručiť, aby sa študenti vedeli vyjadrovať aspoň v jednom európskom jazyku okrem svojho primárneho jazyka a angličtiny, a zároveň má posilniť ich schopnosť pracovať a vykonávať výskum v mnohojazyčnom prostredí.

Aj po *truncus communis* však má mnohojazyčnosť naďalej kľúčový význam, lebo vtedy sa začína fáza vnútroeurópskej mobility. Študenti sa budú musieť od druhého ročníka rozhodnúť, či budú vo svojom štúdiu pokračovať na jednej alebo prípadne dokonca dvoch ďalších univerzitách, ktoré sú súčasťou združenia *Una Europa*. Tým sa tiež zlepši ich znalosť európskych jazykov a kultúr, keďže na všetkých týchto partnerských univerzitách sa vyučujú aj predmety vo vlastnom jazyku danej univerzity.

Napokon sa v rámci špecializácie v druhom a treťom ročníku BAES – študenti si môžu vybrať z okolo 20 hlavných a približne 30 vedľajších predmetov – vyučujú aj predmety v odbore „jazyky a kultúra“.

Niekoľko kritických úvah

Napriek neustálej práci na stratégii budúcnosti *Una Europa* a najmä vypracovaniu a zavedeniu BAES – treba mať na zreteli, že tento program musel byť v súlade s národnými a/alebo regionálnymi právnymi predpismi všetkých krajín, ktorých univerzity sú súčasťou združenia *Una Europa*, čo predstavovalo obrovskú výzvu – by sa dosiahnuté výsledky a ďalšie plánovanie stále mali posudzovať kriticky, okrem iného aj z hľadiska mnohojazyčnosti.

Nechodme ako mačka okolo horúcej kaše: angličtina je – aj po vystúpení Spojeného kráľovstva z Európskej únie – *lingua franca* európskych univerzít. Je pracovným jazykom v rámci združenia *Una Europa* a jeho orgánov. Toto rozhodnutie bolo prirodzene prijaté z dôvodov efektívnosti, aj keď treba konštatovať, že nie každý ovláda angličtinu rovnako dobre a že myslieť, hovoriť a písať v angličtine je pre mnohých členov akademickej obce v rámci združenia *Una Europa* enormnou výzvou. Európske združenie univerzít však nemá prostriedky na to, aby trvale pracovalo s pomocou tlmočníkov a prekladateľov.

Dominancia angličtiny sa prirodzene odzrkadľuje na ponuke výučby. Aby sa vzdelanie poskytlo čo najväčšiemu počtu študentov, väčšina študijných programov, ktoré ponúka združenie *Una Europa* – či už BAES, magisterský študijný program alebo MOOC –, je dostupná prevažne v anglickom jazyku. S cieľom prilákať budúce generácie študentov, ktorí chcú absolvovať BAES alebo iný študijný program – bez ohľadu na to, z ktorého

kúta Európy alebo sveta pochádzajú –, sa bezpochyby bude naďalej v značnej miere investovať do ponuky štúdia na univerzitách, ktoré sú súčasťou združenia *Una Europa*, v anglickom jazyku.

V tomto smere musíme zostať ostražití a zabezpečiť, aby tým neutrpela výučba v našom vlastnom jazyku a úplne všeobecne naša bohatá kultúrna rozmanitosť. Nebolo by správne, ak by dochádzalo k „poangličteniu“ predmetov iba preto, aby sa dala vytvoriť zaujímavejšia ponuka spoločného vzdelávania, napríklad v rámci európskeho združenia univerzít.

Zdá sa – no v praxi často nie je – samozrejmé, že študenti, ktorí aspoň jeden, či dokonca dva alebo tri semestre študujú na tej istej univerzite (čo platí pre *truncus communis* v rámci BAES), si osvoja primárny jazyk tejto univerzity a pravidlá učenia sa v tomto jazyku aspoň na elementárnej úrovni. Moja osobná skúsenosť s výmennými študentmi v rámci programu Erasmus v Leuvene však svedčí o tom, že – aspoň vo Flámsku – to je zriedka tak. Podľa môjho názoru sa musíme odvážiť pozrieť sa na túto okolnosť kritickým okom a hľadať pozitívne stimuly a nástroje na to, aby sme naučili zahraničných študentov aj základné pojmy v holandčine. To isté platí pre každú ďalšiu univerzitu v rámci združenia *Una Europa*, ktorá ponúka *truncus communis* alebo mobilitu vo vyšších ročníkoch BAES. Nejde pritom len o študijné osnovy, ale aj o kultúrnu ponuku a spoločenský život na hostovskej univerzite a prostredie, ktoré je s ňou spojené. Študentská komunita, aj keď je jej zloženie výslovne medzinárodné, sa nesmie stať sebestačnou veličinou. Môže to viesť k nebezpečnej izolácii a k prostrediam, ktoré sú od seba veľmi umelo oddelené a v ktorých často sotva ešte dochádza k interakcii s miestnymi študentmi a miestnym prostredím. Miestne komunity môžu očakávať, že zahraniční študenti vynaložia úsilie na to, aby s nimi mohli v primárnom jazyku týchto komunít viesť elementárny rozhovor. Ak sa za to nezasadíme, hrozí, že „Európa“ navždy zostane elitným projektom. V takom prípade by sa nám nepodarilo vytvoriť základy pre udržateľnú Európu, ktorá sa vyznačuje solidaritou, a to tak smerom dovnútra, ako aj vo svete.

Koľko jazykov, toľko svetov

— Katarzyna Kłosińska

Katarzyna Kłosińska – profesorka Varšavskej univerzity, lingvistka špecializujúca sa na súčasnú poľštinu. Od roku 2019 je na čele Rady pre poľský jazyk pri predsedníctve Poľskej akadémie vied (v rokoch 1999 – 2019 pôsobila ako jej vedecká tajomníčka). Okrem vedeckej činnosti sa venuje popularizácii poznatkov o jazyku – širšia verejnosť ju pozná vďaka jej pravidelným rozhlasovým reláciám, ktoré nepretržite moderuje od roku 2004. Od roku 2018 riadi prácu Jazykovedného kabinetu na Varšavskej univerzite, kde sa vytvára slovník poľských neologizmov.

Jazyk je svet. Svet, ktorý sa nachádza okolo nás, ľudí – svet, ktorý nás obklopuje. Svet, ktorý je v nás, v ľuďoch – svet našich myšlienok, zážitkov a predstáv. Svet, ktorý je medzi nami, ľuďmi – svet našich vzťahov s ostatnými a takisto svet, ktorý sa rodí ako výsledok rozhovorov a kontaktu s textami.

Jazyk reprezentuje to, čo sa nachádza vo vnútornom svete: veci, javy, situácie, udalosti... – oddeľuje jednotlivé elementy reality, pomenováva ich, opisuje, klasifikuje, hodnotí a označuje vzťahy medzi nimi. Týmto spôsobom organizuje realitu, v ktorej sa vďaka tomu môžeme pohybovať a rozumieť jej: pozorujeme svet, v ktorom sa vždy niečo podobá niečomu inému, a túto podobnosť objavujeme vďaka slovám a gramatickým formám. Vieme si napríklad predstaviť, čo je to samoreplikačný škodlivý softvérový program, keďže dostal rovnaké pomenovanie ako infekcia, ktorá napáda náš organizmus: *wirus* (vírus).

Rodení hovoriaci daným jazykom si nezriedka ani neuvedomujú, ako je ich myslenie ponorené do jazyka. Poľiak alebo Poľka si pred použitím slovesa v množnom čísle musí uvedomiť, či sa dané sloveso bude viazať (hoci len myšlienkovy) k podstatnému menu, ktoré označuje mužov, alebo k podstatnému menu, ktoré sa vzťahuje na ženy, zvieratá, deti alebo veci. V prvom prípade použije rod mužský životný a v druhom prípade rod neživotný. Táto gramatická kategória „rozdelila“ svet do dvoch skupín: muži a ostatní (čo je dôvod, prečo poľštinu jej užívatelky považujú za diskriminačný jazyk, hoci s takýmto zjednodušeným výkladom sa v skutočnosti nemožno stotožniť). Ak Slovinec alebo Slovinka hovoria o viac ako jednej veci, musia spresniť, koľko je „viac ako jedna vec“: dve alebo viac ako dve. Slovinčina má totiž okrem jednotného a množného čísla, ktoré poznajú aj ostatné jazyky, tiež podvojnú číslu (ktoré mala tiež poľština do 16. storočia) – podstatné mená označujúce dva predmety priberajú iný tvar než podstatné mená označujúce jednu vec a než podstatné mená, ktoré pomenovávajú tri, štyri, päť alebo viac vecí. Naproti tomu Maďar alebo Maďarka, keď hovoria o nejakej činnosti, musia rozhodnúť, či je alebo nie je objekt, ku ktorému sa táto činnosť viaže, adresátovi známy. V závislosti od toho sa rovnaké sloveso časuje podľa jednej z dvoch konjugácií – predmetovej alebo podmetovej. Pre užívatelov poľštiny nie je dôležité, či o veci alebo osobe, o ktorej hovoríme, už hovoriaci počul (snáď iba s výnimkou prípadu, keď chceme spojiť podstatné meno s číslou znamenajúcou dva – pokiaľ vieme, o kom alebo o čom hovoríme, namiesto *dwa* povieme *obydwa*) – je to však základná myšlienka, ktorá sa vynorí v hlave Nemca, Francúza alebo Angličana (pravdepodobne tak rýchlo, že si ani neuvedomí, že existuje), ktorý používa podstatné mená a musí zvoliť správny člen (určitý alebo neurčitý) alebo predložku.

Každý jazyk nazerá na realitu svojou vlastnou koncepciou, čo spravidla zistíme, až keď sa učíme cudzí jazyk a musíme „prepnúť“ na myslenie v ňom. Napríklad Poliak, ktorý má v angličtine opísať nejaký dej z minulosti, musí zakaždým „aktivovať“ myšlienku, či dôsledky tohto deja sú stále pociťované alebo nie (v závislosti od toho použije, ako vieme, čas *Present Perfect* alebo *Past Simple*). Rovnako ako pre Poliaka bude zložitá (nie gramaticky, ale mentálne) rozlíšiť tvar *I have bought (something)* od tvaru *I bought (something)*, pre Angličana bude zložitá pochopiť (a preložiť do svojho jazyka) vetu: *Pisałam wczoraj artykuł, ale go nie napisałam* (Včera som písala článok, ale nedopísala som ho) – v ktorej sú dva rôzne tvary (dokonavý a nedokonavý) slovesa zodpovedajúceho anglickému *to write* (a predovšetkým tento problém nastane vždy, keď Angličan, Američan alebo užívateľ akéhokoľvek iného jazyka, v ktorom sa nerozlišujú dokonavé a nedokonavé slovesá, bude chcieť uplatniť na poľštinu predstavu o časových vzťahoch, vytvorenú pod vplyvom vlastného jazyka a v ňom prevládajúceho systému časov).

Koncepty majú samozrejme svoje vyjadrenia v podobe slov. Ako vieme, slová patriace do rôznych jazykov, ktoré sú vo všeobecnosti považované za ekvivalentné, sa môžu líšiť rozsahom použitia. Anglické *to go* alebo francúzske *aller* tak zodpovedá dvom poľským slovesám pohybu: *iść* (pohybovať sa na vlastných nohách) a *jechać* (používať dopravné prostriedky). Poľština teda rozlišuje medzi pohybom pešo a premiestňovaním sa dopravným prostriedkom, pričom v tomto druhom prípade nevyžaduje rozlišovanie. Kým v angličtine *iść* a *jechać* sú jedno sloveso: *to go*, toto sloveso nezodpovedá každému poľskému *jechać* (ísť), keďže pre podstatné mená ako bicykel (*rower, bike*) alebo kôň (*koń, horse*) sa používa iné sloveso – *to ride*. Deliaci čiara rozsahu použitia slov týkajúcich sa pohybu teda prebieha v angličtine úplne inde ako v poľštine. Rozdiely medzi jazykmi v konceptualizácii výsekov sveta sú obzvlášť výrazné vtedy, keď ide o mentálne koncepty. Poľština napríklad na rozdiel od niektorých iných jazykov rozlišuje dva druhy nepríjemných pocitov spojených s tým, že niekto nemá to, čo iná osoba – pokiaľ tento pocit nie je sprevádzaný zlými myšlienkami voči danej osobe, ide len o *zazdrość* (žiarlivosť). Pokiaľ tejto osobe prajeme to najhoršie, ide o *zawiść* (závisť, nezičlivosť). Maďarčina má pre červenú farbu dve prídavné mená: *piros* i *vörös*, ktorých rozsah použitia nie je určený žiadnou objektívne identifikovateľnou vlastnosťou (napríklad odtieňom farby), ale iba asociáciami, ktoré v nás červená farba môže vyvolávať – niekedy je to farba „emocionálne neutrálna“ (*piros*), a inokedy je to farba, ktorá vyvoláva silné emócie (*vörös*).

Len čo si osvojíme cudzí jazyk, „ponoríme sa“ do sveta spoločnosti, ktorá ho používa. Jazyk zhromažďuje skúsenosti predchádzajúcich generácií jeho užívateľov a je symbolickým sprievodcom kultúry. Názvy sviatkov, rituálov, zvykov alebo špecifických jedál (poľské *pierogi, bigos* alebo *gołąbki*, český *knedlík* a slovenská *knedľa*, talianske *spaghetti* či

maďarský *pörkölt*), s ktorými sa obvykle oboznamujeme v počiatočnej fáze výučby, sú určitou priepustkou do duchovnej kultúry a tradície. Frazeológia každého jazyka ukazuje, ako ľudia žili, čím sa zaoberali, akými hodnotami sa riadili. Napríklad poľština má oveľa viac výrazov a fráz odkazujúcich na poľnohospodársku kultúru než tých, ktoré uchovávajú meštiacku kultúru – čo nijako neprekvapuje, keďže poľnohospodárska kultúra po stáročia dominovala. V poľštine nenachádzame veľa zmienok o jachtingu, naproti tomu ale o jazde na koni je ich pomerne dosť – keďže pre obyvateľov krajiny s malým (v porovnaní s Francúzskom, Španielskom alebo Gréckom) prístupom k moru nebol jachting dôležitou súčasťou ich života, zatiaľ čo jazda na koni bola. Na základe frazeológie je možné „rekonštruovať“ typický profil krajiny v mieste, kde užívatelia jazyka žili alebo žijú – poľské výrazy a obraty ako *sprać kogoś na kwaśne jabłko* (surovo niekoho zbiť), *obiecywać gruszek na wierzbie* (sľubovať niekomu nesplniteľné), *wpuścić kogoś w maliny* (úskokom dostať niekoho do zlej situácie), *dziewczyna jak malina* (pekná dievča), *wpaść jak śliwka w kompot* (dostať sa do nepríjemnej, ťažko zvládnuteľnej situácie), nám napovedajú, že na poľských dedinách rastú jablone, hrušky a slivky a nie napríklad olivovníky alebo datľové palmy.

Jazyk je napokon sprievodcom sveta hodnôt, čo sa veľmi zreteľne prejavuje v prísloviach, ktoré uchovávali morálne normy existujúce po stáročia. Z poľských prísloví sa tak napríklad dozvieme, že by sme mali byť lojálni voči svojim blízkym (*Zły to ptak, co własne kala gniazdo*) alebo poslúchať svojich rodičov (*Kto nie słucha ojca, matki, będzie słuchał psiej skóry*). Do mnohých poľských (ale pravdepodobne aj inojazyčných) slov, frazeologizmov a prísloví sa „zapísal“ špecifický obraz človeka ako morálne bezúhonnej bytosti: *To jest człowiek przez duże „c“* (To je človek s veľkým „Č“, morálny, šlachetný), *zrobić z kogoś człowieka* (spraviť z niekoho človeka, morálneho, šlachetného), *zachowuj się jak człowiek* (správať sa v súlade s uznávanými normami), atď. Naproti tomu zvieratám je pripisovaný morálny nedostatok, keď sú stotožňované s neetickými aspektmi správania: *świnia* (osoba správajúca sa neslušne), *bydlak* (dobytok, podliak), *małpia złośliwość* (mimoriadne zlomyseľné a zároveň vypočítavé a zákerné správanie), *zejść na psy* (zhoršiť sa), *łgać jak pies* (veľmi klamať), *żyć na kocią łapę* (žiť vo voľnom zväzku bez manželstva, teda žiť v hriechu), atď. Tieto príklady (ktorých je v tomto texte z pochopiteľných dôvodov len niekoľko) nám poskytujú veľmi cenné poznatky o tom, že človek sám seba považuje za stred sveta (nie náhodou sa hovorový jazyk považuje za antropocentrický): do všetkých elementov reality pridáva „ľudské“ kategórie, a to aj také, ktoré s nimi v skutočnosti nesúvisia. O prasati alebo psovi predsa nemožno tvrdiť, že by im chýbala etika, keďže zvieratá sa nesprávajú podľa noriem ľudí. To my interpretujeme ich správanie a posudzujeme ich podľa našich ľudských kritérií – v tomto prípade podľa kritéria morálky (čo má navyše

často korene v najdôležitejšom texte európskej kultúry, v *Biblii*). Človek sa sám stanoví ako centrálny bod tiež vtedy, keď odkazuje na vzdialenosti, chápané tak konkrétne, ako aj abstraktne – hovorový jazyk používa „merné jednotky“ ako krok (*mieszkam dwa kroki stąd* – bývam dva kroky odtiaľto), ruka (*mam to pod ręką* – mám to po ruke), nos (*autobus uciekł mi sprzed nosa* – autobus mi utiekol spreď nosa), alebo vlas (*było o włos od tragedii* – tragédii sa uniklo o vlas).

Na začiatku som uviedla, že jazyk je svetom okolo nás aj svetom v nás – svet vecí a skutočností a svet hodnôt, presvedčení a skúseností. Pre rodených hovoriacich je to spôsob vyjadrenia skúseností predchádzajúcich generácií (čo si väčšinou ani neuvedomujú), a hoci sa ich názory na rôzne otázky počas stáročí menili, nevzdali sa od dávna ustálených spôsobov vyjadrovania o nich (napríklad naďalej hovoríme, že *coś zeszło na psy* – znížiť sa na úroveň psa, hoci už dávno sme prestali psa považovať za nečisté zviera). Pre cudzincov, ktorí sa učia cudzí jazyk, je jazyk kľúčom k duchovnej a materiálnej kultúre iného národa.

Jazyk je tiež svetom medzi nami. Je pochopiteľne základným nástrojom dorozumievania sa – slúži na vyjadrovanie myšlienok a pocitov, na nadväzovanie a udržiavanie vzťahov. Vytváranie sveta medzi ľuďmi pomocou jazyka možno však chápať aj ináč – a to tak, že jazyk vytvára predstavu spoločenského poriadku a túto predstavu uchováva, vďaka čomu každý z nás v tomto svete vystupuje v úlohe, ktorú mu jazyk prisudzuje. Po stáročia boli napríklad ľudia postihnutí duševnou chorobou opisovaní pomocou slov s komickým zafarbením, napr. *ma kuku na muniu* (straší mu vo veži), *dostał fiksum-dyr dum* (je niečím posadnutý), *szurnięty* (psychicky nevyrovnaný), *ma szmery pod czaszką* (preskakuje mu), čo odkazovalo na spôsob uvažovania o týchto osobách ako o čudných outsidersoch (a to spravidla pre strach z nich). Tak sa vytvoril poriadok, podľa ktorého bol ten, kto sa odchyľil od normy (akokoľvek chápanej), smiešny a hodný poľutovania. V súčasnosti sa vďaka osobnému úsiliu a práci rôznych inštitúcií, ktoré organizujú sociálne kampane, objavuje snaha tento poriadok zmeniť – tým, že sa (prinajmenšom vo verejnej sfére) upúšťa od používania slov, ktoré tento poriadok zaviedli, a poukazuje sa na neuroatypickosť ako na jednu z mnohých odlišností, ktoré sú vo svete tak prirodzené. A nejde ani o to, aby sme duševne chorých nenazývali *wariatami* (blázni) *czubkami* (magori) alebo *świrami* (idioti) (novinári a politici sa už predsa dávno poučili), ale napríklad o to, aby sme namiesto podstatných mien, ktoré danú vlastnosť „zahŕňajú“ a robia z nej hlavný prvok charakteristiky daného človeka, používali výrazy, v ktorých je daná vlastnosť „odstránená“ z podstatného mena. To sa týka nielen označovania osôb s duševnými chorobami, ale aj ďalších skupín, ktoré sú jazykom systémovo diskriminované. Snaha je považovať inakosť za dodatočnú a nie za základnú črtu danej

osoby – preto sa upúšťa od používania slov ako *schizofrenik* (schizofrenik) *autystyk* (autista), *homoseksualista* (homosexuál), *bezdomy* (bezdomec), *kaleka* (hendikepovaný), *otyly* (obézny), *anorektyczka* (anorektička), *mańkut* (ľavák), v prospech takých výrazov ako *osoba ze schizofrenią* (osoba so schizofréniou), *osoba w spektrum autyzmu* (osoba s autizmom), *osoba nieheteroseksualna* (neheterosexuálna osoba), *osoba w kryzysie bezdomności* (osoba v kríze bezdomovstva), *osoba z niepełnosprawnościami* (osoba s postihnutím), *osoba z otyłością* (plnoštíhla osoba), *kobieta z anoreksją* (žena s anorexiou), *osoba leworęczna* (ľavoruká osoba). Pomaly sa tak posúvame zo sveta, v ktorom je status daného človeka určený tým, či zodpovedá bežnej (rozumej: väčšinovej) predstave o „normálnosti“, do sveta, v ktorom je každý človek predovšetkým ľudskou bytosťou a môže byť navyše charakterizovaný určitým znakom (postihnutie, bezdomovstvo alebo ľavorukosť), v ktorom sa ľudská subjektivita neredukuje na sexuálnu orientáciu, intelektuálne dispozície alebo vonkajší vzhľad. Činnosť inštitúcií zameraných na zlepšenie situácie „odlišných ľudí“, ktorí boli po desaťročia spoločensky diskriminovaní, by vyšla nazmar, ak by táto činnosť – obvykle zameriavajúca sa na legislatívnu oblasť – nebola sprevádzaná zmenou jazykových návykov, keďže je to predovšetkým jazyk, ktorý určuje medziľudské vzťahy.

Práve preto sa v posledných rokoch usilujeme o to, aby jazyk viac „reflektoval“ ženy. Poľština stále častejšie používa ženské pomenovania pre funkcie a profesie ako *dyrektorka* (riaditeľka), *architektka* (architektka), *profesorka* (profesorka), čím sa mení ustálený zvyk označovať prestížne funkcie zastávané ženami mužskými formami. Už dávno bolo upustené od označovania ženy prostredníctvom funkcie jej manžela (*dyktorowa* – pani riaditeľová, *doktorowa* – pani doktorová), k čomu došlo spontánne súčasne so spoločenskými zmenami – dnes sa už len zriedka stretujeme so situáciou, keď sa žena označuje napr. ako *profesorowa* (pani profesorová). Väčšina politikov a novinárov (teda osôb, ktoré do značnej miery utvárajú naše jazykové návyky) už nepoužíva (minimálne verejne) na jednej strane pohrdavé výrazy a frázy, ktoré posilňujú obraz žien ako hlúpejších bytostí než mužov (*babska logika* – ženská logika, *babskie gadanie* – prázdne ženské rozhovory), a na druhej strane tie, ktoré stavajú muža do privilegovaného intelektuálneho postavenia (*męska decyzja* – rozhodnutie hodné chlapa, *męska rozmowa* – odvážna debata).

Svojich jazykových práv sa domáhajú nebinárne osoby a oprávnené vyhlasujú, že poľština (a aj iné jazyky) ich diskriminuje. Neprekvapuje ani jedno ani druhé. Genderová nebinárnosť nie je v jazyku reprezentovaná, keďže sa v ňom ustálilo videnie sveta, ktoré je výsledkom pozorovaní uskutočňovaných nie v kanceláriách odborníkov, ale v našom každodennom živote, prostredníctvom nástrojov, ktoré majú k dispozícii obyčajní ľudia, teda ich zmyslov. Podľa tohto videnia je niekto buď žena, alebo muž – ľudí

s inou rodovou identitou skrátka nevidíme. Niet tak divu, že ani jazyk ich nerozlišuje. Nemôže byť však prekvapujúce ani to, že táto časť spoločnosti má právo na jazykové sebaurčenie. V jazyku začína „existovať“ nebinárnosť, ktorá sa zatiaľ prejavuje najmä v používaní mien označujúcich pohlavie (to je veľká novinka, keďže mená používané Poliakmi vždy umožňovali identifikáciu pohlaví). Existujú tiež pokusy (viac alebo menej úspešné) vytvoriť nové gramatické tvary, ale v tomto prípade je nepravdepodobné, že budú úspešné, keďže gramatika podlieha zmenám o dosť pomalšie ako slovná zásoba a predovšetkým nie je otvorená reguláciám „zhora nadol“.

Koľko jazykov, toľko svetov – tento výrok z nadpisu možno chápať dvoma spôsobmi. Po prvé tak, že učením sa nového jazyka sa vydávame na fascinujúcu cestu do nového sveta. Po druhé tak, že voľbou spôsobu vyjadrovania sa (v rámci jedného jazyka) o určitých javoch, najmä o ľuďoch, si vyberáme svet, v ktorom budeme žiť – jazyk úcty je svetom úcty, jazyk pohrdania je svetom pohrdania.

Multilingvizmus: svedectvo akademičky a sudkyne

— **Ana Maria Guerra Martins**

Sudkyňa Európskeho súdu pre ľudské práva od 1. apríla 2020. Sudkyňa Tribunal Constitucional (Ústavný súd, Portugalsko), 2007 – 2016. Profesorka na Právnickej fakulte Lisabonskej univerzity. Hostujúca výskumná pracovníčka na Inštitúte Maxa Plancka pre porovnávacie verejné právo a medzinárodné právo v Heidelbergu (Nemecko), 1997 – 1999. Profesorka medzinárodného práva ľudských práv, 1999 – 2020. Hostujúca profesorka, Právnická fakulta Jean Monneta, Univerzita Paríž XI, 2004. Hostujúca profesorka, Univerzita Eduarda Mondlana v Mapute (Mozambik), 2004 – 2005. Členka European Network of Legal Experts in Gender Equality and Non Discrimination, ktorá je súčasťou Európskej komisie, 2016 – 2020. Hostujúca profesorka na Iredies (Institut de recherche en droit international et européen de la Sorbonne), École de Droit, Univerzita Paríž I Panthéon-Sorbonne, 2019.

Písať o multilingvizme nie je ľahká úloha, najmä pre niekoho, kto – ako ja – nie je profesionálnym lingvistom. Preto som si myslela, že najautentickejším spôsobom, ako vyjadriť môj názor na túto tému, bude vyrozprávať moju osobnú skúsenosť s učením sa a používaním jazyka alebo skôr jazykov, ktoré používam pri svojej práci.

Najprv však musím vysvetliť predpoklad, z ktorého vychádzam. Hoci je pravda, že multilingvizmus znamená schopnosť osoby alebo národa vyjadrovať sa vo viacerých jazykoch, jazyk je zároveň vyjadrením kultúry národa, a preto vždy, keď nejaký jazyk zanikne alebo keď sa ním postupne prestane hovoriť, všetci utrpíme kultúrnu stratu.

Keďže som sa narodila v krajine, ktorá žila pod diktátorským režimom, používajúcim väčšinu svojich hospodárskych zdrojov na úsilie viesť koloniálnu vojnu, keď všetci ostatní už akceptovali zásadu sebaurčenia národov a v dôsledku toho uskutočnili dekolonizáciu, je logické domnievať sa, že rastúca chudoba a politická izolácia neprispievali k podpore štúdia jazykov.

Počas stredoškolského štúdia – ku ktorému mala prístup len menšina – sa študoval portugalský jazyk a literatúra, ako to dovoľoval režim, a cudzie jazyky boli odsunuté na vedľajšiu koľaj. Výučbu týchto jazykov navyše zabezpečovali učitelia, ktorí často ani nenavštívili krajiny, kde sa nimi hovorilo. Ako sa dalo očakávať, výsledok nebol veľmi pozitívny.

Treba však vziať do úvahy, že politická situácia, koloniálna vojna a celková chudoba v Portugalsku počas diktatúry viedli milióny Portugalcov k emigrácii do krajín, ako sú napríklad Francúzsko, Švajčiarsko, Luxembursko alebo Nemecko, s cieľom dosiahnuť slobodu, ktorú v Portugalsku nemali, alebo lepší život z ekonomického a sociálneho hľadiska, či dokonca s cieľom uniknúť pred koloniálnou vojnou. Vo všetkých týchto prípadoch sa Portugalci museli naučiť jazyky krajín, v ktorých sa usadili, často bez akejkoľvek pedagogickej podpory, čo vo väčšine prípadov viedlo k nedostatočným jazykovým schopnostiam.

Po páde diktatúry 25. apríla 1974 si výstavba demokratického režimu vyžadovala mnoho energie a úsilia zo strany všetkých odvetví, a preto štúdium jazykov samozrejme stále nebolo v centre pozornosti štátu.

Až keď sa Portugalsko po tomto 25. apríli vstupom do viacerých medzinárodných organizácií, ako napríklad do Rady Európy v roku 1976 a predovšetkým do vtedajších Európskych spoločenstiev v roku 1986, otvorilo svetu, podnietilo to učenie sa cudzích jazykov. Voľný pohyb osôb vyplývajúci z európskej integrácie viedol k zvýšeniu počtu

Portugalcov, ktorí odchádzali do zahraničia pracovať, študovať alebo jednoducho cestovať, a tiež prispel k zvýšeniu počtu cudzincov, ktorí prichádzali do Portugalska. To znamenalo, že Portugalcom vznikla nová potreba: potreba dorozumieť sa v iných jazykoch tak vo svojej krajine, ako aj v zahraničí.

Z dôvodu chabých znalostí cudzích jazykov, ktoré sme získali počas stredoškolského štúdia, mnohí z nás začali navštevovať jazykové inštitúty (v mojom prípade to boli *Alliance Française*, *British Institute* a *Goethe Institut*), aby si zlepšili svoje znalosti v tejto oblasti. Neskôr to bolo veľmi užitočné.

Keďže som pôsobila ako výskumná pracovníčka v odbore medzinárodné právo a právo Európskej únie, štúdium zahraničnej odbornej literatúry a judikatúry skutočne malo veľký význam v mojom profesijnom živote, tak ako kontakty s akademikmi z iných krajín. Ústna a písomná komunikácia v angličtine, francúzštine a nemčine teda mala zásadný význam pre dosiahnutie mojich akademických cieľov. Svoju dizertačnú prácu som písala v Nemecku, kde som pôsobila dva a pol roka ako hosťujúca výskumná pracovníčka na Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht v Heidelbergu, čo je úplne medzinárodné prostredie. Tam som mala nielen prístup k jednej z najlepších európskych knižníc zameraných na verejné právo, ale aj k diskusiám o aktuálnych témach týkajúcich sa verejného práva, ktoré sa konali každý týždeň na svetovej úrovni, čo prispelo k postupnému vytvoreniu kozmopolitného pohľadu na právo, ktorý mám dodnes. V tom období som navyše spoznala výskumných pracovníkov z celého sveta, ktorí – tak ako ja – práve začínali svoju kariéru a ktorí neskôr zastávali popredné miesta na národnej a medzinárodnej úrovni. Vďaka sieti kontaktov, ktorú som si vtedy vytvorila, som mohla pôsobiť v medzinárodných pracovných skupinách, v ktorých v súčasnosti stále pôsobím.

Vďaka svojim predchádzajúcim jazykovým znalostiam som sa samozrejme ľahšie začlenila do jednotlivých medzinárodných kolektívov, v ktorých som počas svojej kariéry pôsobila.

Preto nik nemôže pochybovať o tom, že v súčasnom globalizovanom svete má znalosť cudzích jazykov zásadný význam. To je myšlienka, ktorú som sa usilovala odovzdať svojim študentom.

Treba však vziať do úvahy, že ovládanie cudzieho jazyka – hoci aj na veľmi vysokej úrovni – zriedkakedy dosahuje úroveň znalosti materinského jazyka.

Ako sudkyňa Európskeho súdu pre ľudské práva sa s týmto problémom stretávam každodenne. Vzhľadom na to, že úradnými jazykmi tohto súdu sú len francúzština

a angličtina a právna terminológia je veľmi presná, je zbytočné uvádzať, že kolegovia pochádzajúci zo štátov, v ktorých sa hovorí jedným z týchto dvoch úradných jazykov, sa nachádzajú v privilegovanom postavení v porovnaní s kolegami pochádzajúcimi zo štátov, v ktorých sa hovorí inými jazykmi.

Z tohto dôvodu by bolo ideálne, ak sa by na medzinárodných fórach každý mohol vyjadrovať vo svojom vlastnom jazyku. Vieme však, že to je z ekonomického hľadiska neudržateľné, najmä ak ide o veľký počet štátov a jazykov, ako to je napríklad v rámci Organizácie Spojených národov. V týchto situáciách je akceptovanie obmedzeného počtu úradných jazykov nevyhnutné.

Ak je teda počet štátov obmedzený, je vhodnejšie, aby sa všetci mohli vyjadrovať vo svojom materinskom jazyku, keďže opak by znamenal akceptovať, že niektoré jazyky sú podradené iným jazykom. Ak – ako bolo uvedené – jazyk je vyjadrením kultúry národa, akceptovať nadradenosť jedného alebo viacerých jazykov nad ostatnými jazykmi znamená akceptovať hierarchizáciu kultúr, čo je v rozpore so samotnými základnými zásadami medzinárodného práva. Okrem toho odlišné zaobchádzanie s určitými jazykmi znamená postaviť občanov, ktorí hovoria úradnými jazykmi, do privilegovanej pozície vo vzťahu k ostatným. Preto je dôležité zdôrazniť, že multilingvizmus nesmie vylúčiť portugalský jazyk, ktorý je piatym najrozšírenejším svetovým jazykom.

V konečnom dôsledku je nevyhnutné vyjadrovať sa v portugalčine na medzinárodných fórach, v rámci ktorých je portugalčina úradným jazykom, ako je Európska únia.

Možnosť vyjadrovať sa vo vlastnom jazyku totiž prispieva nielen k upevneniu rovnosti medzi všetkými štátmi, ale aj k upevneniu rovnosti medzi všetkými občanmi, keďže ak občan určitého štátu nemá prístup k dokumentom vo svojom vlastnom jazyku, je – prirodzene – znevýhodnený v porovnaní s občanmi štátov, ktorí majú prístup k dokumentom vo svojom materinskom jazyku.

Z dôvodu postupného rozširovania Európskej únie sme sa v praxi stali svedkami fenoménu jej „poangličtenia“, keďže zatiaľ čo najdôležitejšie dokumenty v konečnom znení, ako sú nariadenia a smernice, sa prekladajú do všetkých jazykov, prípravné a nezáväzné dokumenty sú často dostupné len v angličtine.

Dôsledkom tejto situácie je zväčšenie odstupu občanov od európskych záležitostí. Ak je však cieľom dosiahnuť, aby sa občania vo väčšej miere zúčastňovali na chode Únie, investovanie do jazykov treba považovať za jeden z prostriedkov na zaručenie tejto účasti.

Na záver by som chcela povedať, že – tak ako vo všetkom – treba nájsť rovnováhu medzi multilingvizmom na jednej strane a zachovaním a ochranou jednotlivých jazykov na druhej strane.

Interpretare humanum est

— Radu Paraschivescu

Radu Paraschivescu (narodený v Bukurešti, 1960) je spisovateľ a prekladateľ. Napísal 30 a preložil približne 120 kníh. Je autorom románov [*Fluturele negru* (Čierny motýľ), *Cu inima smulsă din piept* (So srdcom vytrhnutým z hrude), *Acul de aur și ochii Gloranei* (Zlatá ihla a oči Gloriany), *Astăzi este mâinele de care te-ai temut ieri* (Dnes je zajtrajšok, ktorého si sa včera bál)], krátkej prózy [*Bazar bizar* (Bizarný bazár), *Aștept să crăpi* (Čakám, že zakričíš), *Omul care mută norii* (Človek, ktorý hýbe mrakmi)] a kníh analyzujúcich rumunské zvyky [*Ghidul nesimțitului* (Sprievodca necitlivého), *Două măhuri stau de vorbă* (Dve metly sa rozprávajú), *În lume nu-s mai multe Români* (Na svete nie je veľa Rumúnsk)]. Preložil diela autorov, ako sú Julian Barnes, Salman Rushdie, Jonathan Coe, Martin Amis, Kazuo Išiguro, Stephen Fry, William Burroughs, John Steinbeck, atď.) Je stálym spolupracovníkom rádií Digi FM a Rock FM, ako aj televízneho kanálu Digi Sport.

Keď vyšiel *Interpretul grec* [*The Greek Interpreter* (*Grécky tlmočník* – dielo nie je preložené do slovenčiny)], bol som na konci toho, čo sa dá myslím nazvať ťažko predvídateľnou kariérou v komunizme. *The Greek Interpreter* je román, ktorý napísal Max Davidson a opisuje príbeh konferenčného tlmočníka. Človeka, ktorý prechádza z jedného jazyka do druhého a potí sa v kabínke, ktorá je nevhodná pre klaustrofobikov. Hlavný hrdina sa volá Stavros de Battista a je zmesou rôznych identít: napoly Nemec, napoly Grék, s talianskym nevlastným otcom a írskou manželkou usadenou vo Švajčiarsku. Ako sa hovorí, nositeľ mnohojazyčnosti. S takýmto rodokmeňom nemôže byť náš človek ničím iným ako sprostredkovateľom spájania myšlienok ponad jazykové hranice. V Rumunsku vyšla táto kniha vo vydavateľstve Humanitas v roku 2005 v dnes už zaniknutej edícii „Râsul lumii“ (Smiech sveta). Je to edícia, ku ktorej som sa vrátil po takmer pätnástich rokoch môjho vlastného tlmočenia – nie výlučne konferenčného, ale aj toho. Preklad urobila Cornelia Bucur – bývalá konferenčná tlmočnica, bývalá kolegyňa z kabínky v Prahe a Sibiu, Bușteni a Temešvári. Aj keď je „zem dlhá“¹, svet zostáva malý.

Vážení kolegovia. *Dear colleagues. Chers collègues.*

Takto sa všetko začína.

Týmito slovami sa začína toto dobrodružstvo. Dobrodružstvo, v ktorom ste vy, tlmočníci, ekvivalentom kaskadéra vo filme. Nikto od vás nežiada, aby ste vyskočili z horiaceho domu alebo naskočili na idúci vlak, ako to robia tí, ktorí zaskakujú za hercov v akčných scénach. Samotné slovo „akcia“ sa zdá byť komickým zveličením toho, čo ste povolani robiť. „Tlmočenie a šachová partia sú dve z najčastejších príčin hemoroidov“ povedal jeden škótsky komik a nemýlil sa. Pri dobrodružstve v kabíne ste povinní sedieť na stoličke, na hlave mať slúchadlá a nevzdialiť sa od mikrofónu. Niektoré práva máte zakotvené v nepísanej ústave: právo mať sucho v ústach od nervozity, právo decentne srkať vodu, aby vás účastníci nemohli počuť vo svojich slúchadlách, právo sa ovievať, ak je horúco (zvyčajne je), právo byť stoikom, keď máte plný močový mechúr. A máte ešte niečo iné: Damoklov meč nad svojou hlavou. Keď vo filme policajt prichytí páchatela pri čine, scenár ho núti k zaužívanej formulke: *Anything you say may be used against you*. A teraz k prednesu. Niekedy sa stáva, že tlmočník je obetným baránkom rečníka, ktorý sa pri mikrofóne pomýli a s cieľom vyhnúť sa diplomatickému konfliktu radšej pokrčí plecami, keď vidí mierny údiv publika, a ukáže na kabínu: „To som nepovedal,

1 | „*E lung pământul*“ („*Zem je dlhá*“) je úvodný verš veľmi známej rumunskej básne, ktorú napísal George Coșbuc.

ten chumaj v kletke to zle preložil“. A hoci viete, že ste povedali to, čo ste mali povedať, bez skreslenia či schovávaní sa za to, zaujmete držanie tela páchatela vo filme: to, čo ste povedali, môže byť použité proti vám. Keď má futbalový tím zlé výsledky, obetuje sa tréner. Ak hrozí, že prednes povedie k vypätým stavom, obetuje sa tlmočník. Nielen Stallone, Lundgren, Statham a Jet Li môžu hrať v *The Expendables*. Každý tlmočník môže dostať rolu, ak sa nechtiac ocitne v nevhodnej situácii.

O zmysle a význame viacjazyčnosti sa dá obsiahlo filozofovať. Môže sa poukázať na nevyhnutnosť, môžu sa uviesť príklady výhod. Pri háklivosti udalosti a teplote kabíny však každý, kto si niekedy nasadil slúchadlá na uši, vie, že všetko sa zúži na otázku *here and now*. Tlmočenie prednesu je redukčnou diétou, ktorú odborníci na výživu neodporúčajú. Prečo? Pretože im nenapadne, že na konci dňa v kabíne, prípadne s roztržitým kolegom a zmätenými rečníkmi, je hmotnosť tlmočníka nižšia ako na začiatku dňa. A to aj v prípade, že ste mali syty obed – teda, keď ste ho *stihli* zjesť. (Sú účastníci, ktorí chcú diskutovať o plenárnych prejavoch počas obedňajšej prestávky a zavolajú si na to tlmočníka, ktorý krúti faširkou na vidličke a hľadá príležitosť vložiť si ju do úst a rýchlo požuť, zatiaľ čo účastník pije vodu, objednáva si zákusok alebo zdvíha mobilný telefón.)

Vtip-nevtip, tlmočenie prednesu naozaj vyčerpáva vaše sily. Vstúpíte do kabínky ako pomaranč a vyjdete z nej ako džús a šupka. Vstúpíte so 75 kilogramami a vystúpите so 73,5. Žiadna sauna nie je účinnejšia. Okrem toho v saune len ležíte a potíte sa, zatiaľ čo tu sa kolieska vo vašej hlave točia rýchlosťou TGV. Sekundová nepozornosť môže znemožniť viac než len význam jednej vety. Kýchnutie v každom prípade kazí feng-šuej výroku. Iste, tlmočník sa mení každých dvadsať minút, ale aj tu sa môžu vyskytnúť zákerné nástrahy. Sú napríklad tlmočníci, ktorí môžu rozprávať pre štyristo uší, ale sú v rozpakoch zo svojho kolegu v kabínke. Pretože on, kolega, na rozdiel od účastníkov, cíti napätie tela, potenie sa, vidí tiky, trasenie sa rúk a lesklé čelo. Preto ten úškrn. Z toho vyplýva strach nepomýliť sa. Preto – *of course* – chyba. A nemôžete povedať svojmu kolegovi: „Choď preč a vráť sa o dvadsať minút“. Ak porušíte pravidlá fungovania, riskujete, že vás už nezavolajú.

Viacjazyčnosť, ktorú okrem iného ilustruje aj tlmočenie prednesov, nie je striktnou formou zdvorilosti a rovnosti príležitostí. Áno, Malta a Nemecko si zaslúžia rovnaké podmienky, ale to nie je všetko. Boli časy, ktoré sa dnes považujú za pravek prednesov, keď sa všetko konalo v angličtine. Ovládali ste jazyk, mohli ste sa zúčastniť. Neovládali ste ho, poslali ste niekoho, kto ho ovládal. Rovnako to bolo v Rumunsku na začiatku 90. rokov, keď sa to tam hemžilo zahraničnými lektormi prichádzajúcimi prednášať o privatizácii, vydávaní kníh, vzťahoch medzi odbormi a zamestnávateľmi, pracovnom lekárstve, boji

proti obchodovaniu s drogami a tisícoch ďalších tém. Všetko bolo v angličtine, vrátane príspevkov rumunských rečníkov. Prebiehalo to nerušene až do chvíle, keď emotívny pán pred prevažne ženským publikom, ktoré zahŕňalo niekoľko sošne krásnych dám, povedal: *I want to undress you* namiesto *I want to address you*. Reakcie boli v dobrej miere rôzne. Čestný hosť, the key-note speaker, ako by sa povedalo, sa pokúsil odbremeniť emotívneho pána a rozprával, ako cestou na raňajky v hoteli, kde bol ubytovaný, videl nasledujúci oznam určený zahraničným hosťom: *Take a tour of Bucharest by carriage. We guarantee no miscarriages*. Ľudí to pobavilo, ale organizátori sa rozhodli, že takto to ďalej nepôjde a sú potrební tlmočníci.

Okrem úskalí východiskového a cieľového jazyka, strnulého protokolu stretnutí a ťažšie zrozumiteľných skratiek niektorých účastníkov konferencií alebo kongresov musí tlmočník dobre vedieť jednu vec: hosť, ktorý si nasadí na uši slúchadlá, nepočuje iný hlas než ten *jeho*, hlas tlmočníka. Čo si od neho vyžaduje nielen hodnovernosť, ale aj koherenciu. Správa, ktorá sa dostane k účastníkom, musí byť v súlade s originálom aj logikou. Nemôžete podávať len úryvky viet, začiatky alebo konce. Veta musí byť vyjadrená v plnom znení. Zdá sa to jednoduché, ale určite to tak pre všetkých nie je. Tlmočník môže mať smolu na nedbanlivého, zhovorčivého rečníka, ktorý si nerobí starosti s tým, aby sa pridržal písomného znenia prejavu, ktoré sa dostalo k tlmočníkovi. Okrem toho sú tu rečníci fascinovaní kalambúrm, čo si vyžaduje nielen pozornosť zo strany tlmočníka, ale aj inšpiráciu, ktorá nie vždy reaguje na príkazy. Briti, o ktorých Európa medzitým prišla, majú povest žonglérov so slovnými hračkami. Jeden z nich sa dokonca prehrabával v truhlici odvážnych vtipov a opýtal sa na konferencii v prostredí, ktoré bolo príliš slávnostné na otázky typu: *What happened when Jesus went to Mount Olive? Popeye got pissed*.

Tak a teraz sa pozrime na tlmočníka.

Keď ho uvidíme, dajme mu pokánie. A keď mu ho dáme, obdivujme ho. Zaslúži si to. Pretože je to takzvaný človek-spojovník. Človek, ktorý spája myšlienky, kultúry, smery a vplyvy. Človek, ktorý podstupuje strašne komplikované dochádzanie (a to hovorím ako bývalý dochádzajúci v nepriateľskom prostredí): medzi dvomi rôznymi jazykmi a dvomi rôznymi druhmi tém. Človek s extrémnou pružnosťou mysle a vyjadrovania. Človek, ktorý nepodáva suchú správu, ale dodáva jej autenticitu presvedčenia a pritom odvedie aj zriedkavo videnú hereckú prácu.

Veď koniec koncov, áno, tlmočník je herec. Dostáva úlohu, ktorú hrá bez veľkého skúšania. Dnešná úloha sa týka *rolling assets* (pohyblivé aktíva pre toho, kto nevie).

Zajtra sa venujeme *mixed feeds* (zmiešané krmivá pre toho, kto je zvedavý). Pozajtra *shop stewards* (odboroví predáci – len tak mimochodom). A úlohe sa musí odovzdať celý bez toho, aby si šetril energiu. Tlmočník, ktorý si manažuje sily, nie je tlmočníkom. Rovnako ako tlmočník, ktorému v určitom okamihu nenapadne prehltnúť mikrofón aj so slúchadlami, je vzácnym druhom.

A tlmočník je ešte niečo: entita, ktorej sa niekedy stane, že ľudia sa jej neodvďačia. Len ten, kto ochutnal tento chlieb, vie, ako veľa znamená dobré slovo od organizátorov a rečníkov. Nie preto, že by to posilňovalo ego. Ale preto, že to potvrdzuje status spojovateľa. Rovnako ako neprítomnosť alebo prítomnosť spojiva spôsobuje alebo vylučuje problém, aj neprítomnosť alebo prítomnosť tlmočníka udržiava alebo odstraňuje prekážky. Možno je to vlastne jedna z výhod mnohojazyčnosti. Hovoriaci sa vyjadruje vo svojom jazyku so všetkou sebaistotou, ktorú mu poskytuje jeho prirodzený výraz. Robí to tak, že sa uchýľuje k nuansám, štýlu, metaforám. A vie, že niekde vzadu, za zasklenou stenou, pulzuje pozorný a spotený jedinec, ktorý sa postará o kúzlo – pre mnohých nemožné – prerozprávať myšlienku s rovnakými nuansami a štýlom v inom jazyku.

Takto v skutočnosti vyzerajú nositele mnohojazyčnosti. Ani v knihách nevyzerajú oveľa inak. Tu je:

„Rozprava vo vlastnom zmysle sa začala o dvadsať minút neskôr. Oficiálny kompromis sa dosiahol vďaka dobrým službám Mons. de Sainte Croix, pápežského nuncia v Singapure, ktorý sa zúčastnil na konferencii. Zhromaždenie malo mať ešte obedňajšiu prestávku, ale len hodinovú namiesto zvyčajných troch; aby sa dobehol stratený čas, čas každého hosta za mikrofónom sa musel skrátiť z osem a pol minúty na sedem a pol minúty. Všetci tleskali vynaliezavosti tohto usporiadania, s výnimkou tlmočníkov, ktorí protestne stonali. Vedeli, čo sa stane. Delegáti nemali skrátiť svoje prejavy, ale predniesť tie isté prejavy v rýchlejšom tempe. Spomenul si na Štrasburg roku 1986, keď po španielsky hovoriaci Turek predniesol dvadsaťminútový prejav o Cypre za presne päť minút, čím zredukoval najlepších európskych filológov na bezmocne zajakávajúcich sa.“ (Davidson, M.: *Interpretul grec*. Editura Humanitas, 2005, s. 110 – 111.)

Znie to povedome, však?

Multilingvizmus

— Stanislav Vallo

Stanislav Vallo (1951), bývalý diplomat a naďalej prekladateľ, vyštudoval francúzštinu a taliančinu na Univerzite Komenského v Bratislave, po 14-ročnom pôsobení vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ vstúpil do česko-slovenských diplomatických služieb a od 1. januára 1993 pôsobil v diplomacii novovzniknutej Slovenskej republiky. Zastával posty zástupcu veľvyslanca v Ríme a v Paríži a veľvyslanecký post opäť v Ríme a neskôr v Bruseli. Je naďalej aktívny v oblasti literárneho prekladu z taliančiny.

„Ochrana multilingvizmu je nevyhnutným nástrojom zabezpečenia demokratickej účasti občanov na budovaní Európy dneška i zajtrajška“. Tento citát, spolu s ďalšími, nemenej významnými myšlienkami, pochádza z rozsiahlej, a najmä podnetnej recenzie diela Ginevry Peruginelli *Multilinguismo e sistemi di accesso all'informazione giuridica [Multilingvizmus a systémy prístupu k právnej informácii]* (vyd. Giuffrè Editore, 2009), ktorej autorkou je talianska vedkyňa a výskumníčka v oblasti knihovníctva (Univerzita v Padove) Antonella De Robbio. V podstate je to citácia citátu z uvedeného diela, lebo Ginevra Peruginelli sama cituje Davida Mellinkoffa *The Language of the Law [Jazyk práva]*. Antonella De Robbio cituje aj autora predslvu Nicola Palazzolu, ktorý zdôrazňuje, že „právo je jazyk a jazyk je právo, pretože právo nemôže existovať bez jazyka, ktorý je jeho nositeľom“. A vracia sa ešte k Mellinkoffovi, podľa ktorého sa právo nezaobíde bez jazyka, lebo „jazykoveda a právna veda boli vždy navzájom úzko prepojené a jedna sa rozvíjala prostredníctvom a pomocou tej druhej“.

Citát za citátom v recenzovanom diele, ako aj citácie citátov týchto aj ďalších autorov v recenzii zdôrazňujú opodstatnenosť mnohojazyčnosti – multilingvizmu – a pridávajú mu na váhe predovšetkým v európskom a právnom kontexte. Na druhej strane sa autorka publikácie nevyhýba – skôr naopak! – zmienkam o hrozbách, ktorým je multilingvizmus vystavený. Pripomeňme si, že knižku napísala a uverejnila v roku 2009. Dnes sú tieto hrozby stále aktuálne. Neutíchajúci a čoraz intenzívnejší imperatív optimalizácie výdavkov na riadenie vecí verejných vedie k pseudoriešeniam spočívajúcim v obmedzení používania úradných jazykov Európskej únie opomínajúc tak základný kameň, na ktorom je vybudovaná: zásada rovnosti prístupu k právnym predpisom, judikatúre a informáciám vo všeobecnosti.

Ibaže. Ibaže s jazykom sa nežartuje. Jazyk nielenže slúži ako dorozumievací prostriedok v určitej skupine ľudí, povedzme národe, jazyk je tiež jedným zo základných atribútov príslušnosti k spomenutej skupine. Ba čo viac, efektívnym a súbežným používaním viacerých jazykov sa môže uskutočniť plnohodnotná komunikácia v rámci väčšieho celku, vytvárajúc tak nekonečné možnosti zdieľania myšlienok, názorov či potrieb človeka. Nie je toto jadrom demokratickej spoločnosti, akou je Európska únia, na budúcnosti ktorej sa aktívne podieľajú jej občania? Vlastný jazyk je právom, multilingvizmus výsadou. Ibaže. Ibaže tieto slová znamenajú oveľa viac, než si môžeme myslieť.

Najprv by som sa rád podelil o svoje osobné skúsenosti s používaním jazyka. Som príslušník neveľkého národa, ktorého jazyk – slovenčinu – používa podľa tabuľky v publikácii Ginevry Peruginelli 5 600 000 ľudí a možno sa ním dohovoriť ešte v Česku a Maďarsku. Pokojne by som pridal dosť rozsiahle oblasti napríklad Srbska, Rumunska

a hádam aj časť argentínskej provincie Chaco. A vždy ma fascinovalo, keď na podujatiach, na ktorých som mal česť zúčastniť sa, zahraničný hosť (diplomat, prezident, verejný činiteľ, umelec) začal svoj príhovor po slovensky: „*Dobry deň, vážené dámy, vážení páni, dobrý deň, priatelja*“. Pocity pri takomto drobnom a na prvý pohľad možno bezvýznamnom počine len ťažko dajako vystihnúť: zmes hrdosti? – vďačnosti? – uznania? – tichej radosti? Bolo tam všetko. A publikum vždy, vždy a neomylné zareagovalo potleskom. A nie iba tu, na Slovensku. Zažil som to všade, kde mi bolo ctou a potešením zastupovať ako diplomat moju krajinu. Pochopiteľne, sám som sa často ocitol na opačnej strane, na pódiu. V Taliansku, vo Francúzsku a v Belgicku. V tých dvoch prvých som plynule pokračoval v taliančine či vo francúzštine a za trochu prekvapený potlesk (najmä v malých mestách) po mojom úvode som sa preto odvdáčil ja. Vždy ma vábilo využiť jazyk na niečo nezvyčajné, pútavé, aspoň trochu sa vymykajúce z toho, čo publikum od diplomata hádam už očakáva. Snažil som sa teda osloviť môjho poslucháča niečím, čím mu spravím radosť, prekvapím ho či vyčarím úsmev na tvári. Hoci aj úprimne mysleným vtipom. V jazykovej nepohode som sa ocitol v Belgicku, lebo som (na rozdiel od predchádzajúcich misíí v Ríme a v Paríži) neovládal jeden z dvoch úradných jazykov, flámcinu. Opäť som si ale aj tam vymyslel niečo, a to vďaka šťastnej náhode, čo by som označil ako *captatio benevolentiae* flámskeho publika. V úvode každého príhovoru som povedal vo flámčine: „*Dobry večer, dámy a páni, som slovenský veľvyslanec, nehovorím po flámsky, učím sa usilovne, ale cesta je ešte veľmi, veľmi dlhá*“. Nato som už vo francúzštine porozprával, ako mi vtedajší predseda flámskej vlády Gerd Bourgeois podaroval pri mojej zdvorilostnej návšteve po nástupe do funkcie šál s akýmsi písmenami. Keď som zistil, o čo ide, bol som naozaj očarený: išlo totiž o text najstaršej, teda prvej písomnej ukážky starej holandčiny z XI. storočia. Objavili ju v 30. rokoch minulého storočia v akomsi kódexe v Anglicku. Ide o dve krátke vety, ktoré mních prepisujúci kódex napísal namiesto zaužívanej latinskej formulky „*Probatio pennae si bona sit*“ pri skúške nového husieho brka. Spomenutý mních, podľa všetkého pôvodom zo západného Flámska, namiesto nej napísal: „*Hebban olla vogala nestas hagunnan hinase hic enda thu, wat unbidan we nu?*“ (čiže: Všetky vtáky si už zbudovali hniezda, len ja a ty ešte nie – na čo čakáme?). A *benevolentia* zo strany publika sa dostavila, veď som poznal a spomenul niečo, čo všetci dôverne poznali zo školy a čo tvorilo súčasť ich identity a aj národnej hrdosti. Podobné jazykové pamiatky si ako vzácny poklad uchováva väčšina národov.

Ako diplomat som sa vždy usiloval vzdať poctu jazyku partnera a z reakcií som vycítil, že sa tým nijako neprehrešujem voči etikete – skôr naopak – partner to vždy vnímal ako prekvapenie, možno trochu nečakané, ale o to príjemnejšie. Keď som v máji 2006 odovzdával poverovacie listiny do rúk vtedajšieho prezidenta Maly Fenecha Adamiho,

nepredniesol som zaužívanú formu v angličtine, ale som ju prečítal v maltčine. A prítomní to skutočne prijali, ako som sa neskôr dozvedel z reakcií, ako veľmi prekvapujúcu a vítanú formu vzdania úcty rodnému jazyku Maltanov.

A keď som v pozícii veľvyslanca Slovenskej republiky v Belgickom kráľovstve usporiadal pri príležitosti nášho predsedníctva v Rade EÚ tradičný komunitárny obed pre kolegov, veľvyslancov členských krajín EÚ, záverečné slová môjho úvodu, „*Vitajte a dobrú chuť!*“, zazneli v 23 jazykoch.

Domnievam sa preto, že multilingvizmus plní nenahraditeľnú a nespochybniteľnú úlohu pri budovaní a fungovaní väčšieho celku, akým je Európska únia, pri tvorení jej spoločného povedomia a posilňovaní jej súdržnosti a solidarity. Je tiež prejavom úcty k stáročiam vývinu rodných jazykov jej obyvateľov a zároveň umocňovateľom ich kultúrneho dedičstva. Zo samotnej, často i krehkej a zraniteľnej podstaty samotného multilingvizmu vyplýva nevyhnutnosť chrániť ho o to urputnejšie, o čo nástojčivejšie sa ekonomická výhodnosť pokúša odsunúť ho kdesi do arzenálu nepotrebností a odsúdiť ho v mene používania jediného, univerzálneho a celoplošného jazyka.

Jeden z najvýznamnejších mysliteľov našej súčasnosti, taliansky spisovateľ Umberto Eco, zaujal k tejto problematike jasný a vyhranený postoj, keď sa vyjadril v tom zmysle, že spoločným jazykom Európy je preklad. Ako jeden z množstva jeho prekladateľov si veľmi dobre a rád spomínam na rozsiahle, veľmi konkrétne pokyny a vysvetlenia, ktoré nám rozosielať k prekladu toho či onoho svojho diela. Z tých pokynov a usmernení vyžarovala radosť z hry s jazykom, s jeho odtienkami, skrytými zákutiami.

Ecova krajanka Ginevra Peruginelli označila vo svojej publikácii ochranu jazykovej diverzity za symbol politiky zachovávaní jednotlivých národných individualít vo vnútri Európskej únie. Odkaz jasný a zrozumiteľný vo všetkých jazykoch. No a pri silnejúcom tlaku ekonomickej výhodnosti aj čoraz nástojčivejší.

Skúsenosti a úvahy na tému inštitucionálnej mnohojazyčnosti na úrovni Európskej únie

— **Prof. Dr. Rajko Knez**

Prof. Dr. Rajko Knez zastáva funkciu sudcu Ústavného súdu Slovenskej republiky a vyučuje na Právnickej fakulte Univerzity v Maribore. Bol zakladateľom Jean Monnet Center of Excellence a získal titul Jean Monnet Professor. V rokoch 2015 – 2017 bol starším súdnym poradcom na správnom odbore Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, kde pôsobil najmä v oblasti práva Európskej únie. Je autorom mnohých vedeckých a akademických článkov, monografií a komentárov k zákonu. V roku 2017 sa stal sudcom Ústavného súdu, pričom v rokoch 2018 – 2021 bol jeho predsedom. Funkčné obdobie sudcu Ústavného súdu mu uplynie v apríli 2026.

I. Úvod

S potešením som prijal ponuku podeliť sa o svoje skúsenosti a myšlienky týkajúce sa významu mnohojazyčnosti v Európskej únii. Otázka súvisiaca s úlohou jazyka v rámci konkrétneho spoločenstva a v medziludských vzťahoch, osobitne pri vytváraní dôvery na jednej strane alebo pocitu vylúčenia na strane druhej, ma odjakživa fascinovala. Zaujímali ma rôzne aspekty tejto problematiky, napríklad jazyk ako otázka uhlov pohľadu a príslušnosti k určitej krajine, nielen k národnosti, jazyk ako právo menšín či jazyk ako predpoklad nezákonnej diskriminácie a tiež jazyk ako prvok odlišnosti, ktorý však môže aj spájať. Práve tento posledný aspekt, ktorý vyznieva protirečivo, ma vždy zaujímal najviac a je aj osobitným aspektom Európskej únie. V tejto súvislosti by som sa rád podelil o moje myšlienky a skúsenosti. Najskôr by som však chcel vysvetliť, že k týmto úvahám mám blízko aj v dôsledku okolností čisto osobného charakteru. Dovoľte mi, aby som sa na úvod venoval práve im.

II. Skúsenosť z detstva

Detstvo a dospievanie som prežil v meste, ktoré bolo v tom čase mladé, priemyselné a rýchlo sa rozvíjajúce a v ktorom práve z dôvodu týchto charakteristík nebola núdza o pracovné príležitosti. Toto mesto bolo preto cieľom mnohých prisťahovalcov z republík bývalej Juhoslávie. Prisťahovalci a ich rodiny hovorili odlišným, nie veľmi podobným jazykom. Pre mňa však nebolo nezvyčajné, že som so svojimi spolužiakmi či neskôr kolegami komunikoval jazykom, ktorý pre miestnych nebol materinským. Na základnej škole sme sa učili srbochorvátčinu, ktorá v súčasnosti už nie je úradným jazykom. Naučili sme sa aj cyriliku. Moja prvá, veľmi príjemná skúsenosť s takouto viacjazyčnosťou pochádza z obdobia základnej školy. Spolu s prisťahovalcami totiž prišli aj ich rodiny (alebo prišli neskôr, keď si ich otcovia alebo matky našli prácu a dostatočne stabilný zdroj príjmu). Deti z takýchto rodín museli často meniť spoločenské prostredie počas školského roka. Určite to pre ne nebolo jednoduché. Keď prvýkrát vkročili do mojej triedy na základnej škole, učitelia k nim pristupovali veľmi citlivo a snažili sa medzi nami nájsť spolužiaka, ktorý mohol novému žiakovi najviac pomôcť alebo s ktorým by tento nováčik mohol najľahšie nadviazať kontakt. Často to znamenalo, že sme pri ňom „rotovali“ alebo sme sa menili; nový spolužiak dostal svoju vlastnú lavicu a my sme si k nemu striedavo sadali. Všetci sme s ním pod dohľadom učiteľov strávili nejaký čas, niekoľko dní alebo týždňov, podľa toho, ako „sme si sadli“. Takto sme sa usilovali prekonať mnohé prekážky, vrátane tých jazykových. Keď si dnes spätne spomínam na tieto príhody, chápem, že mali veľký význam pre integráciu. Ako dieťa som vtedy nerozumel dôležitosti týchto situácií,

skôr som ich považoval za bežnú súčasť môjho každodenného života. Cítil som však, že ide o priateľský prístup k prisťahovalcom – deťom. Z tohto dôvodu aj k ich rodičom a celým rodinám. To sa odrážalo aj v iných aspektoch nášho života. Takáto socializácia a spoločný život boli samozrejmosťou a začlenenie do nového školského prostredia bolo úspešné. Myslím, že hoci som si to neuvedomoval, tieto skúsenosti ma ovplyvnili. Pozitívne. Rovnako, keď uvažujem o úlohe jazyka v EÚ, vnímam ho ako silný integrujúci prvok. K tejto myšlienke sa v mojom príspevku ešte vrátim.

III. Právne aspekty v Slovinsku a v EÚ

Vyššie uvedené skutočnosti nepredstavujú jediný pozitívny aspekt úlohy, ktorú zohráva jazyk a integrácia. Aj pravidlá podporujúce všetky tieto okolnosti vymedzujú priestor, v ktorom sa náležite uznáva úloha jazyka. Najvyššia slovinská právna listina, Ústava Slovinskej republiky (ďalej len „Ústava“), stanovuje okrem iného právo na jazyk v prospech národnostných spoločenstiev a menšín, najmä talianskych a maďarských národnostných spoločenstiev.¹ V oblastiach, v ktorých sa nachádzajú obce, kde žijú menšiny, je úradným jazykom aj jazyk oboch menšín (článok 11 Ústavy). Okrem toho, a myslím si, že to má svoj význam, Ústava zakazuje akúkoľvek diskrimináciu na základe príslušnosti k jazykovej skupine (článok 14 ods. 2 Ústavy) a nabáda k vyjadreniu národnej príslušnosti prostredníctvom jazyka. Podľa článku 61 Ústavy má preto každý právo slobodne prejavovať príslušnosť k svojmu národu alebo národnému spoločenstvu, rozvíjať a prejavovať svoju kultúru a používať svoj jazyk a písmo. Nedávno (v roku 2021) sa do Ústavy zaradilo právo nevidiacich na jazyk. Podľa článku 62a Ústavy sa zaručuje slobodné používanie a rozvoj slovinského posunkového jazyka. Slobodné používanie talianskeho a maďarského posunkového jazyka sa navyše zaručuje v obciach, v ktorých sú zároveň úradnými jazykmi taliančina alebo maďarčina.

Domnievam sa, že slovinská Ústava uznala osobnú, antropologickú, historickú, kultúrnu, štátnu a sociologickú hodnotu jazyka. Všetko sú to významné hľadiská. Jazyk sa netýka len práva na jazyk ako taký, ale zasahuje aj množstvo aspektov, ktoré môžu mať v závislosti od prístupu orgánov verejnej moci pozitívny alebo negatívny vplyv v mnohých

1 | Talianske a maďarské pôvodné obyvateľstvo požíva osobitnú ochranu, aj pokiaľ ide o používanie národných symbolov, vzdelávanie a prípravu na povolanie, združovanie a zachovávanie kultúrnej identity a pod. Obe tieto spoločenstvá, ktoré dostávajú aj finančnú pomoc od štátu, majú tiež právo na zastúpenie v obecných zastupiteľstvách a v parlamente.

oblastiach spoločenského života. Toto uvedenie vnímam aj v Európskej únii a pred ňou v politikách inštitúcií Európskeho hospodárskeho spoločenstva a Európskeho spoločenstva. Spomínam si na jedno z prvých súdnych konaní, v súvislosti s ktorým som si začal klásť otázky týkajúce sa rôznych aspektov vplyvu jazyka v spoločnosti. Môžem poukázať na paralelu medzi ustanoveniami slovinskej Ústavy a mojím chápaním rozsudku Súdneho dvora v prípade známej holandskej umelkyne Anity Groener, ktorej zámerom bolo pracovať v školstve v Írsku.² Konkrétne chcela vyučovať výtvarnú výchovu. Prinajmenšom podľa mojich znalostí bol tento prípad jedným z prvých, ktorý nastolil problematiku úlohy jazyka členského štátu v integračných procesoch a pri budovaní vnútorného trhu, vtedy ešte Európskeho hospodárskeho spoločenstva.

Súdny dvor pri tejto príležitosti uznal hodnotu národného jazyka (írčiny) v danom čase a zámer írskych úradov zachovať jazyk, ktorý čoraz viac vytláčala angličtina. Obdobie, v ktorom sa Súdny dvor zaoberal vecou Groener (pred viac než 30 rokmi), bolo zároveň obdobím, keď sa autentickejšie prežívalo motto Európskeho (hospodárskeho) spoločenstva a neskôr Európskej únie, podľa ktorého *sme zjednotení v rozmanitosti*. Toto motto malo veľký význam a často zohrávalo veľmi pozitívnu a integračnú úlohu, dnes sa však naň zabúda a zdá sa, že súčasné obdobie už nie je také jednotiace a natoľko naklonené integrácii. Jedna krajina Európsku úniu opustila, existuje mnoho rôznych pohľadov na národnú identitu, ktorá sa využila ako dôvod na rozdiely a výnimky, orgány verejnej moci v niektorých členských štátoch spochybňujú prednosť práva Európskej únie, sme svedkami konfliktov a vojnových hrozieb pred bránami Európskej únie, niektoré politiky Únie rozdeľujú členské štáty a ich orgány, ako aj ich obyvateľstvo (napríklad migračná politika) a podobne. Z tohto dôvodu sa domnievam, že otázka mnohojazyčnosti musí zaujať popredné miesto, spolu s integračnou úlohou, ktorú zohráva Európska únia. Skončila sa pre nás éra, v ktorej bola rozmanitosť, ktorú som tak trochu sám zažil, ako som opísal vyššie, skutočnou hybnou silou spoločného alebo integračného konania,

2 | Vec C-379/87, *Anita Groener/Minister for Education and the City of Dublin Vocational Educational Committee*. Táto umelkyňa podala žalobu proti írskemu Ministerstvu školstva a Dublin City Vocational Education Board z dôvodu, že minister ju odmietol vymenovať na stále pracovné miesto učiteľky výtvarného umenia na plný úväzok. Ako dôvod uviedol, že pani Groener neuspela na skúške, ktorou sa mala posúdiť jej znalosť írskeho jazyka. Podľa írskych predpisov malo stále miesto pedagóga na plný úväzok vo verejných inštitúciách odborného vzdelávania taký charakter, ktorý odôvodňoval požiadavku na znalosť jazyka. Súdny dvor konštatoval zlučiteľnosť uvedenej požiadavky s právom Spoločenstva, a to za predpokladu, že takáto jazyková požiadavka je súčasťou politiky valorizácie národného jazyka, ktorý je zároveň prvým úradným jazykom a uplatňuje sa primeraným a nediskriminačným spôsobom.

nech to môže vyznieť akokoľvek protirečivo. Práve na základe týchto úvah sa budem nižšie zaoberať niektorými aspektmi mnohojazyčnosti v Európskej únii.

IV. Inštitucionálna mnohojazyčnosť Európskej únie

Jazyk a pocit spolupatričnosti

Na úvod som spomenul jazyk ako rozlišujúci prvok príslušnosti nielen ku konkrétnej národnosti, ale aj k spoločenstvu. Spoločenstvo je skupina osôb, teoreticky môže ísť samozrejme aj o milióny ľudí, zdieľajúcich rovnaké hodnoty, ciele či perspektívy (hoci ťažko uchopiteľné a realizovateľné), ktorí z tohto dôvodu hľadia rovnakým smerom, a týmto konkrétnym smerom sa chcú ďalej rozvíjať a rásť. Aj v rámci spoločenstva však môže byť jazyk prekážkou. Ak sa prekážkou stane, vedie to k pocitu obmedzenia. Môže pôsobiť paralyzujúco. Takáto situácia oslabuje pocit spolupatričnosti. A naopak, čím je znalosť jazyka (alebo jazykov) lepšia, tým je pocit spolupatričnosti silnejší. To isté platí pri neznalosti jazyka, pokiaľ je však možné rovnocenne používať svoj vlastný jazyk: čím viac možno používať svoj vlastný jazyk rovnocenne s ostatnými jazykmi, tým väčší je pocit spolupatričnosti.

Spomínam si na dávnu prednášku z medzinárodného práva súkromného, na ktorej vyučujúci predostrel myšlienku, podľa ktorej ani štátna príslušnosť ako (zvyčajne primárny) hraničný ukazovateľ na účely uplatňovania práva (na právne postavenie jednotlivca, napríklad spôsobilosť na právne úkony, atď.) v medzinárodných vzťahoch nie je natoľko blízka pocitu príslušnosti k určitej krajine, ako to platí v prípade jazyka. Pamätám si, že vtedy mi táto myšlienka utkvela v mysli a konfrontoval som ju s niektorými situáciami ľudí, priateľov a známych, ktorí sa presťahovali do Slovinska a požiadali o občianstvo. Okrem iného museli preukázať základnú znalosť slovinského jazyka. Stále mám v pamäti, akí boli šťastní, že splnili túto časť svojej povinnosti. Bol to radostný prejav ich spojenia s novou krajinou svojho života. Potešilo ich to viac, ako keď dostali rozhodnutie o udelení občianstva. Štátna príslušnosť je umelý právny konštrukt, zatiaľ čo jazyk predstavuje skutočný každodenný kontakt so spoločenským prostredím. Sám pochádzam zo zmiešanej rodiny, moja mama je Chorvátko a otec Slovinec. Na základe vlastnej skúsenosti som pochopil, že pokrvné a sociálne puto je silnejšie než právne väzby. Pociť spolupatričnosti zvyčajne menej súvisí so zákonom, pravidlami, právnymi úkonmi. Pozornosť sa zameriava skôr na rôzne pocity jednotlivca. Napríklad na to, do akej miery je určitá osoba z antropologického hľadiska prijímaná konkrétnou komunitou

alebo spoločenským prostredím. To, či má niekto vo vrecku doklad tej či onej krajiny preukazujúci jeho právnu väzbu, je síce dôležité, ale nie tak ako pocit spolupatričnosti k spoločnosti, čiže subjektívny aspekt integrácie. Spolupatričnosť je jedným z aspektov, ktoré definujú jednotlivca. A keďže, ako sa snažím vysvetliť, spolupatričnosť je úzko spätá s jazykom, úzko súvisí aj s fungovaním EÚ.

Úloha mnohojazyčnosti a inštitúcie Európskej únie

Existencia a rozvoj Európskej únie si medzi obyvateľmi kontinentu vyžadujú pocit spolupatričnosti k takejto myšlienke medzinárodnej integrácie. Pociť spolupatričnosti je preto mimoriadne dôležitý. Vyššie uvedené skutočnosti týkajúce sa vzťahu inklúzie a spolupatričnosti medzi jednotlivcami ako takými platia, aj pokiaľ ide o vzťah medzi inštitúciami a jednotlivcami. Ako teda Európska únia používa jazyk, aby sa priblížila ku každému jednotlivcovi? Ak by Európska únia neoslovovala obyvateľov každého jednotlivého členského štátu prostredníctvom mnohojazyčnosti alebo rovnakého zaobchádzania s jazykmi, viedlo by to k neprekonateľnému rozdeleniu alebo prehĺbeniu rozdielov medzi inštitúciami Európskej únie na jednej strane a obyvateľmi tohto kontinentu na strane druhej. Približovanie sa k obyvateľom Európskej únie a rovnaké zaobchádzanie s ich jazykmi zodpovedá jednému z nevyhnutných predpokladov pre fungovanie spoločenstva. Tento predpoklad vedie k spoločnému zmýšľaniu a k rovnosti. Pritom len fungujúce spoločenstvo je schopné vybudovať dôveru. Zvlášť to platí v prípade, keď je toto spoločenstvo umelo vytvorené, a najmä ak ide o úniu (únia znamená, jednoducho povedané, postúpenie národnej suverenity viacerých štátov inštitúciam Európskej únie). Uvedené nás vedie k pochopeniu toho, že dôvera, ktorá je pre fungovanie a existenciu Európskej únie zásadná, by neexistovala bez približovania sa inštitúcií k jednotlivcom, a to aj prostredníctvom jazyka.

Konanie spoločenstva oslabuje aj individualizmus, a to v tom zmysle, že s nárastom individuality sa znižuje možnosť spoločného pokroku a naopak. Ide o nepriamo úmerný vzťah. Jazyk je prvkom, ktorý by pri absencii vhodnej politiky mohol prispieť k posilneniu individuality na úrovni jednotlivca a následne aj na úrovni členských štátov. To by ďalej viedlo k podpore národných záujmov. Dovoľm si spomenúť len hospodárske záujmy, napríklad na vnútornom trhu, ktorý je predpokladom fungovania Európskej únie na inštitucionálnej úrovni. Takýto individuálny prístup by sa mohol prejaviť v propagácii domácich výrobcov, obchodníkov, poskytovateľov služieb, pracovnej sily, atď. Ešte nebezpečnejší je individualizmus v politických otázkach: vzdáva sa od integrácie. Integrácia nie je výsledkom individuálnej racionality, ale schopnosti myslieť vo veľkých

skupinách. To dokážu iba ľudské bytosti a práve to je dôvod ich úspechu. Dosiahnuť a udržať integráciu nie je vždy jednoduché. Mnohojazyčnosť v tak rôznorodom spoločenstve, akým je Európska únia, je preto jednou z jej základných podmienok.³

Európska únia sa vždy usilovala predchádzať dôsledkom, ktoré môžu spôsobiť jazykové prekážky. Jej prístup k rešpektovaniu národných jazykov a k ich rovnakému zaobchádzaniu je (celosvetovo) ojedinelým fenoménom. Európa je kontinent s mnohými krajinami, vrátane malých krajín, s ich vlastnými historickými, náboženskými a kultúrnymi charakteristikami a rozdielmi. Jazyk je jedným z nich. Na svete v skutočnosti neexistuje žiadny iný kontinent, na ktorom by bola taká rozmanitosť na takom malom území. To všetko sa Európskej únii podarilo integrovať, zjednotiť. Priekopníkov Únie vnímam ako skutočných vizionárov a hrdinov. Neozbrojených hrdinov, samozrejme. Na základe ekonomickej myšlienky prehĺbenia obchodu (teda nielen obchodu, ale jednotného trhu) začali *Robert Schuman, Konrad Adenauer, Jean Monnet, Walter Hallstein, Paul-Henri Spaak* a iní zjednocovať Európu v období studenej vojny, ktoré nasledovalo po skončení druhej svetovej vojny. Boli to rozhodujúce roky; vďaka týmto myšlienkam a oddanosti ich realizácii sa vývoj (dnes dejiny) Európy ako kontinentu otočil správnym smerom. V tomto zmysle môžem ako príslušník generácie „baby boomers“ pociťovať iba šťastie a náklonnosť osudu, že žijem práve v tomto čase, ktorý mi umožnil môj vlastný osobný rozvoj. Nevieť, či si túto skutočnosť všetci uvedomujeme (aby som pripomenul vyššie uvedené obdobie rozkladu, ktorým v súčasnosti prechádzame).

V. Záver

Na začiatku realizácie ďalekosiahlej myšlienky a oslobodzujúcej vízie integrácie Európy jazyk tomuto procesu nijako nebránil. Vôbec to nebolo samozrejmosťou. Odstránenie jazykových prekážok bolo súčasťou projektu európskej integrácie, pričom, ako som sa snažil vysvetliť vyššie, išlo o úplne nevyhnutný aspekt alebo skôr prvok tejto integrácie.

3 | Jazyk by preto nemal byť prekážkou. Na obmedzenejšej úrovni možno pozorovať dôsledky jazyka ako prekážky; stačí spomenúť napríklad rôzne, navonok viac či menej uzavreté štvrte typické pre veľkomestá s množstvom prisťahovalcov, a to nielen ekonomických. Samozrejme, že v týchto prípadoch nejde len o jazykové prekážky, ale aj o kultúrne a sociologické okolnosti. Jazyk v každom prípade predstavuje jednu z najväčších zábran. Tieto prekážky možno prekonať poskytnutím aspoň najelementárnejších služieb (napríklad obchodov so základnými potravinami a pod.) v jazyku obyvateľov danej štvrte, časom to však vedie k izolácii alebo individualizmu.

V súčasnosti nastal čas uznať vyvinuté úsilie. Práve preto si Európska únia zaslúži za uvedený prístup všetku našu vďaku.

Som si vedomý toho, že daný prístup si vyžaduje veľké nasadenie. V tejto súvislosti vykonávajú prekladatelia v rámci rôznych oddelení inštitúcií Európskej únie veľmi významnú prácu. Často sú prehliadaní a považovaní za samozrejmosť, no základné myšlienky, ktoré vyjadrujem v tomto článku, sa ich hlboko dotýkajú. Sú mimoriadne dôležitou súčasťou tohto veľkého projektu na zachovanie integrity Európskej únie, zjednotenej v rozmanitosti. Týmto spôsobom sa nielen udržiava mier na našom historicky sužovanom kontinente, ale prispieva to aj k významnej časti mozaiky z hľadiska hospodárskej prosperity a spolužitia medzi mnohými národmi a kultúrami.⁴

Medzi integračným prístupom multikultúrneho mesta mojej mladosti, ktorý som opísal v úvode, a multikultúrnou Európou existuje mnoho podobností. Je možné spojiť červené nite týchto dvoch príbehov: oba predstavujú integračné procesy (nie rýchle, ale s nemalou perspektívou), v rámci ktorých jazyk nie je prekážkou, ale skôr rozdielom, ktorý obohacuje a spája. Ostáva si len priať, aby táto vízia bývalého Európskeho hospodárskeho spoločenstva, neskôr Európskeho spoločenstva a v súčasnosti Európskej únie pokračovala vo svojej trajektórii a rozvíjala sa. Nie je nevyhnutné ísť míľovými krokmi; osobne by som sa potešil napredovaniu po tejto ceste akoukoľvek rýchlosťou. Prístup k jazyku, ktorý je výsledkom historického vývoja, sa jednoznačne ukázal ako veľmi vhodný a možno v ňom rozpoznať významnú súčasť Európy, ktorú sme vytvorili a ktorá aj dnes naliehavo potrebuje ďalšiu integráciu.

4 | Z tohto hľadiska pozri aj HARARI, Y.N.: 21 Lessons for the 21st Century. [Preklad do slovinčiny. 21 nasvetov za 21. stoletje.], Mladinska knjiga, 2020, s. 139.

Viacjazyčnosť a severská právna spolupráca

— **Heikki E. S. Mattila**

Heikki Eero Sakari Mattila je doktor práva, vysokoškolský učiteľ porovnávacieho práva a emeritný profesor právnej lingvistiky. V oblasti právnej lingvistiky sa jeho výskum týkal najmä fínskeho právneho jazyka, ale aj iných jazykov. V tejto oblasti publikoval množstvo diel a článkov vo fínčine a v švédčine, ale aj v angličtine, španielčine a vo francúzštine. Okrem živých jazykov sa jeho štúdie týkali aj právnickej latinčiny, najmä otázky, do akej miery európske právne jazyky obsahujú ešte stále latinské slovné spojenia.

1. Celkový pohľad na jazykové pomery severských krajín¹

V severských krajinách majú niektoré jazyky (islandčina, fínčina, nórčina, švédčina a dánčina) na vnútroštátnej úrovni dominantné postavenie, zatiaľ čo iné sú minoritnými jazykmi.²

Islandský, nórsky, švédsky a dánsky jazyk sú príbuznými jazykmi, ide o hlavné škandinávске (severogermánske) jazyky.³ S výnimkou islandčiny (jazyka bližšieho k starej škandinávčine), možno týmto jazykom navzájom ľahko rozumieť, a to najmä v ich písanej podobe. Porozumenie písanému textu je z veľkej časti takmer automatické alebo si vyžaduje len v podstate krátku prípravu, čo platí aj pre právny text.⁴ Napriek tomu by bolo nebezpečné veriť v úplnú zrozumiteľnosť. Slovná zásoba nórskeho, dánskeho a švédskeho jazyka totiž obsahuje odlišné slová a tzv. „falošných priateľov“ (existujú navyše dva varianty nórciny, pozri ďalej bod 3.1). Oveľa viac problémov je v ústnej komunikácii, predovšetkým v prípade dánčiny, ktorá sa výslovnosťou značne líši od švédčiny a nórciny.

Hlavný jazyk Fínska, fínčina, patrí do inej jazykovej rodiny. Vzťah medzi škandinávskymi jazykmi a fínčinou možno porovnať so vzťahom, ktorý existuje medzi nemčinou a maďarčinou -- ide o úplne rozdielne jazyky. Napriek tomu však v pobrežných regiónoch Fínska nachádzame švédsky hovoriacu menšinu (niečo viac ako 5 percent celkovej populácie krajiny). Hoci ide o malú menšinu, švédčina má z historických dôvodov postavenie (druhého) úradného jazyka Fínska a fínsky hovoriaci študenti sa ju vo vyšších

1 | Doktor Timo Esko, emeritný predseda Najvyššieho súdu Fínska, ktorý sa zúčastňoval na severskej spolupráci počas desaťročí, bol taký láskavý, že si prečítal a komentoval rukopis tohto článku. Mal veľa dôležitých pripomienok, ktoré mi pomohli ho podstatne vylepšiť. Predbežný text článku, ktorý autor vyhotovil vo francúzštine, v celom rozsahu zrevidoval pán Frédéric Nozais, profesor Jazykového centra Helsinskej univerzity. Autor chce týmto dvom odborníkom vyjadriť svoje poďakovanie. Autor sám nesie zodpovednosť za chyby a opomenutia, ktoré obsahuje uverejnená konečná verzia.

2 | Tieto minoritné jazyky (ako napríklad sámske jazyky) môžu mať oficiálne postavenie.

3 | Spomeniem aj faerčinu. Veľmi zaujímavý súhrn jazykových pomerov severských krajín a ich vývoja sa nachádza v nedávnom článku, ktorý publikoval GADELLI, K. E.: *Écologie des langues dans le Norden*. In : *Nordiques*, č. 35, 2018, s. 77 – 93, dostupný na internetovej adrese : <https://journals.openedition.org/nordiques/1570#tocto1n1>

4 | Napríklad slovo „právo“ sa v dánčine povie *ret*, v nórcine *rett* a vo švédčine *rätt* (v tomto poslednom slove sa písmeno „ä“ vyslovuje ako „e“), a slovo „poistenie“ sa povie tak v dánčine, ako aj v nórcine *forsikring* a vo švédčine *försäkring* (aj v tomto slove sa písmeno „ä“ vyslovuje ako „e“).

ročníkoch učia na školách.⁵ Fínska legislatíva je dostupná aj vo švédčine, pričom fínska aj švédska jazyková verzia majú úplne rovnakú právnu silu. Vo švédčine existuje aj veľa ďalších úradných materiálov. Navyše časť fínskej právnickej literatúry vychádza priamo vo švédčine (ako je uvedené v poznámke pod čiarou 15).

Právne kultúry severských krajín sú si do značnej miery podobné vďaka spoločným hodnotám, historickým interakciám⁶ a legislatívnej spolupráci najmä počas 20. storočia.⁷ Od konca 19. storočia až do druhej polovice 20. storočia bola veľká časť zákonov severských krajín harmonizovaná. Tieto zákony sú dnes navzájom dosť podobné a čiastočne dokonca veľmi blízke, predovšetkým v oblasti súkromného práva. Existujú tiež dohovory medzi severskými štátmi, najmä v oblasti medzinárodného práva procesného (právna pomoc, výkon rozsudkov, atď.). Význam tohto systému severských dohovorov však znížila právna spolupráca na paneurópskej a svetovej úrovni.⁸

Z vyššie uvedených dôvodov existuje medzi severskými krajinami bohatá komunikácia právnej povahy, v ktorej sa striedavo a v rôznych kombináciách v závislosti od okolností tradične používa dánsky, nórsky a švédsky jazyk. Ide o viacjazyčnosť v kontexte tvorenom tromi úzko príbuznými jazykmi. Možno teda hovoriť o severskom spoločenstve právnych jazykov.

5 | Znalosť a používanie švédčiny však majú vo Fínsku klesajúcu tendenciu, a to aj v administratívnej, čo jasne vyplýva z viacerých oficiálnych správ za posledné desaťročia. Medzi inými aj Rada Európy venovala viackrát pozornosť situácii týkajúcej sa švédskeho jazyka vo Fínsku, najmä znalosti tohto jazyka vo fínsky hovoriacich spoločenstvách, ako aj zachovaniu jeho prítomnosti vo verejnom živote a jeho používania v školskom a administratívnom systéme krajiny a napokon vo vnútroštátnom živote vo všeobecnosti.

6 | Švédsko a Fínsko tvorili počas viacerých storočí jeden štátny celok a Dánsko a Nórsko boli najprv spojené personálnou a neskôr reálnou úniou.

7 | V tejto súvislosti nedávny článok, ktorý vo francúzštine napísala HOLLE, M.-L.: Le projet d'Ole Lando sur les contrats: le code sur le droit nordique des contrats. In : *Revue internationale de droit comparé*, zv. 69, č. 4, 2017, s. 779 až 805), poskytuje okrem vyčerpávajúceho výkladu zmluvného práva relevantný celkový pohľad na severské právne poriadky a na severskú právnu spoluprácu vo všeobecnosti a uvádza veľký počet zdrojov v tejto oblasti. Ako zborníky obsahujúce články severských autorov na túto tému možno uviesť LETTO VANAMO, P., TAMM, D., MORTENSEN, B. O. G. (ed.): *Nordic Law in European Context*, Springer, 2019, ako aj HUSA, J., NUOTIO, K., PIHLAJAMÄKI, H. (ed.): *Nordic Law: between Tradition and Dynamism*, Antwerpen : Intersentia, 2007.

8 | Na zabránenie rozporom s právom Únie bolo často nevyhnutné upraviť detaily severských dohovorov, čo znamená, že celý systém týchto dohovorov je dnes dosť komplikovaný, ba dokonca čiastočne umelý.

II. Používanie jazykov v medziseverskej právnej komunikácii

Severská spolupráca ako celok zahŕňa množstvo odvetví (kultúra, právo, životné prostredie, energetika, ekonomika, verejné zdravie, atď.). Jazykmi tejto spolupráce sú tri škandinávske jazyky uvedené vyššie, ktoré sa používajú v úradnom, ako aj v neformálnom kontexte. Dnes však existujú aj oblasti spolupráce, v ktorých sa normou stalo používanie angličtiny.⁹ Hoci sa ani právnej spolupráci celkom nedarí uniknúť tomuto trendu, škandinávske jazyky si naďalej zachovávajú pevné postavenie (pozri nižšie).

Pokiaľ ide konkrétnejšie o jazykový aspekt severskej spolupráce, môžeme pozorovať takýto jej priebeh: Nóri používajú podľa svojho výberu jeden z dvoch variantov nóřčiny (pozri nižšie, bod 3.1), Švédi a Fíni používajú švédčinu (pozri nižšie, bod 3.2), a Dáni, a obvykle aj Islandania, používajú dánčinu (ktorá sa vyučuje na islandských školách). V ústnej komunikácii možno používať aj zmiešaný jazyk (nazývaný *skandinaviska*), ktorý obsahuje prvky dvoch alebo viacerých škandinávskych jazykov a v ktorom sa komunikujúci vyhýba príliš dánskej výslovnosti slov.

V osobitnej oblasti práva to znamená, že severské súdne a správne orgány obvykle spolupracujú pomocou škandinávskych jazykov. V tejto súvislosti majú ústredné postavenie ministerstvá spravodlivosti (najmä v legislatívnych záležitostiach) a súdy. Dobrým príkladom sú pravidelné stretnutia predsedov najvyšších súdov a najvyšších správnych súdov¹⁰ všetkých severských krajín. Aj v ostatných odvetviach právnej činnosti, napríklad v prostredí advokácie, je v rámci severskej spolupráce rovnako časté používanie škandinávskych jazykov. Keď na určitej veci pracujú advokátske kancelárie z dvoch alebo viacerých severských krajín, výber jazykov je určovaný povahou tejto veci a jazykom, ktorý používa klient. Severskí advokáti tak často používajú škandinávske jazyky pri príprave konania, najmä v oblasti rodinného práva.¹¹

9 | Pozri oficiálnu internetovú stránku <https://www.norden.org/en/language>.

10 | V súdnictve existujú vo Fínsku a Švédsku dve hierarchie: všeobecné súdy a správne súdy. Dodávam, že pravidelne sa stretávajú aj predsedovia severských odvolacích súdov.

11 | V obchodnej oblasti, v ktorej sú medzinárodné zmluvy bežne vypracúvané v angličtine, platí odlišná prax. Rokovania pred uzavretím zmluvy v angličtine však môžu byť vedené v škandinávskych jazykoch. Niekedy možno použiť pri týchto rokovaniach oba jazyky (angličtinu, škandinávsky jazyk), aby sa zabránilo nedorozumeniam.

Významným odvetvím oficiálnej severskej spolupráce je medzinárodná právna pomoc. V tomto odvetví sú podľa medziseverských dohovorov jazykmi, ktoré sa musia používať v komunikácii medzi orgánmi severských krajín, dánčina, nórcina a švédčina. Platí to najmä pre doručovanie písomností (predvolania, atď.), vykonávanie dôkazov, ako aj výkon rozsudkov.¹² Tieto tri jazyky majú striktne rovnocenné postavenie. V dôsledku toho môžu Fíni komunikovať vo švédčine aj v rámci stykov s Dánmi a Nórmami. Napríklad fínsky súd zašle vo švédčine vyhotovené oznámenie, ktoré sa týka predvolania osoby bývajúcej v Dánsku alebo v Nórsku ako svedka vo fínskom konaní. Analogicky severské dohovory predpokladajú, že fínske orgány rozumejú okrem písomností vyhotovených vo švédčine, aj písomnostiam vyhotoveným v dánčine alebo v nórcine.¹³ V Helsinkách tak možno doručiť návrhy na vymáhanie výživného na dieťa bývajúce v Kodani alebo v Oslo vyhotovené v dánčine alebo v nórcine.

Pokiaľ ide o právnickú literatúru, možno uviesť, že vo všetkých severských krajinách je na úkor národných jazykov jazykom univerzitných publikácií v 21. storočí čoraz častejšie angličtina.¹⁴ V súlade s touto zmenou už dnes nie je zriedkavé vidieť mladých právnikov z Fínska, ale aj z ostatných severských krajín, prednášať na severských kongresoch alebo seminároch správy v angličtine. Celkový obraz právnickej literatúry je však odlišný. Po prvé všetky publikácie, ktoré sa majú používať v právnej praxi, ako aj mnohé teoretické univerzitné publikácie, vychádzajú v národných jazykoch. Vo všetkých severských krajinách teda možno čítať dánske, nórske alebo švédske publikácie, a rovnako to platí

12 | Napríklad Dohovor z roku 1974 medzi Fínskym, Islandom, Nórskom, Švédskom a Dánskom o právnej pomoci v oblasti doručovania písomností a vykonávania dôkazov (článok 2) a Dohovor z roku 1962 medzi Fínskym, Islandom, Nórskom, Švédskom a Dánskom o nútenom vymáhaní výživného (článok 2). Tieto dohovory vyžadujú, aby bol k písomnostiam zasielaným v ich rámci pripojený preklad do nórskeho, švédskeho alebo dánskeho jazyka, ak nie sú vyhotovené v niektorom z týchto troch jazykov (teda ak sú vyhotovené vo fínčine alebo v islandčine). Každý z týchto troch jazykov je v prípadoch upravených týmto dohovorom platný.

13 | Keďže tento predpoklad nezodpovedá vždy realite, fínsky dekrét o výkone severských rozsudkov týkajúcich sa súkromnoprávných nárokov z roku 1977 (článok 5) stanovuje, že prvostupňový súd má mať právo nechať preložiť do fínskeho alebo švédskeho jazyka písomnosti vyhotovené v nórcine alebo v dánčine.

14 | Možno to vidieť okrem iného na tom, že vo Fínsku už angličtina predbehla fínsky jazyk ako jazyk, v ktorom pedagógovia právnických fakúlt publikujú vedecké práce (môj výpočet vychádza zo štatistických informácií zozbieraných týmito fakultami).

aj pre fínske publikácie, pretože časť literatúry, hoci obmedzená, vychádza vo švédčine.¹⁵ Okrem toho medziseverské právnické časopisy uverejňujú články v dánčine, v nórčine a vo švédčine,¹⁶ a národné časopisy vydávajú (hoci je pravda, že dosť zriedka) aj texty v jazykoch svojich severských susedov. Podobne sa škandinávske jazyky často používajú na kongresoch a seminároch severských právnikov.¹⁷ Spomeniem predovšetkým Severské právnické dni, na ktorých sa stretáva množstvo univerzitných právnikov a právnikov pôsobiacich v rôznych odvetviach právnej praxe.¹⁸ V dôsledku toho nemožno povedať, že by v univerzitnej alebo vzdelávacej spolupráci severských právnikov tradičná viacjazyčnosť úplne stratila svoj význam – naopak, neplatí to ani zďaleka.

3. Problémy medziseverskej komunikácie

Komunikáciu medzi severskými krajinami prostredníctvom škandinávskych jazykov neobišlo ani viacero ťažkostí, dokonca aj v prípade, keď je materinským jazykom komunikujúcich dánčina, nórčina alebo švédčina. Okrem už spomenutých problémov (rozdielnosti v spoločnej slovnej zásobe, gramatické rozdiely, ako aj rozdielna výslovnosť, najmä osobitosti dánskej výslovnosti), problémy v medziseverskej právnej komunikácii spôsobujú najmä pôvodné právnické výrazy, ktoré nedokážu rozpoznať ani cudzinci hovoriaci príbuznými jazykmi. Tieto nerozpoznateľné výrazy môžu vyplývať z rozdielnosti

15 | Na začiatku 21. storočia bolo vo Fínsku približne 5 percent právnických kníh a približne 10 percent právnických článkov uverejnených vo švédčine (výpočet vykonaný s pomocou zamestnancov knižnice fínskeho parlamentu). V tejto súvislosti stojí za zmienku, že vo Fínsku je možné študovať právo vo švédskom jazyku a získať takto oficiálnu kvalifikáciu právnika v tejto krajine. Štúdium práva vo švédskom jazyku bolo dlho možné iba na Helsinskej univerzite, ktorá je bilingválnym vzdelávacím zariadením, ale nedávno (v januári 2022) bolo prijaté rozhodnutie o tom, že takéto vzdelávanie bude poskytované aj na Åbo Akademi, ktorá je univerzitou v Turku s používaným švédskym jazykom.

16 | Dnes tieto časopisy uverejňujú aj články v angličtine, najmä od fínskych právnikov.

17 | Pozri napríklad konferenciu o severských majetkových režimoch (*Nya trender och bärande principer i den nordiska förmögenhetsrätten*), zorganizovanú Helsinskou univerzitou v roku 2019.

18 | Naposledy v roku 2017 v Helsinkách. Severské právnické dni (*De nordiska juristmötena*, niekedy označované aj ako „Kongres severských právnikov“ alebo „Stretnutia severských právnikov“) predstavujú zvlášť dôležitú ustanovizeň. Tradícia týchto dní trvá už viac ako jeden a pol storočia a počet ich účastníkov prichádzajúcich zo všetkých severských krajín v súčasnosti prekračuje tisícku. Účastníci majú pracovné porady, prednášajú správy, vymieňajú si názory na vývoj severských právnych poriadkov a nadväzujú spoluprácu, často v rámci neformálneho večerného programu.

právných inštitútov,¹⁹ ale tiež z rozdielnosti názvov rovnakých právnych inštitútov. Problémy ďalej komplikuje skutočnosť, že v Nórsku existujú dva varianty písaného jazyka s rovnocenným postavením, v ktorých je ortografia slov, vrátane právnických výrazov, viac alebo menej odlišná. Tieto právnické výrazy môžu byť niekedy v dvoch nórskech variantoch úplne odlišné. Podobne právnická švédčina používaná vo Fínsku sa môže odlišovať od právnickej švédčiny používanej vo Švédsku, i keď je to dosť zriedkavé a rozdiely sú skôr zanedbateľné. Tieto javy budú stručne preskúmané v nasledujúcich bodoch.

3.1 Jediná krajina – dva varianty toho istého jazyka: nóřčina

Svetové dejiny poznajú niektoré prípady, keď vo verejnom živote, vrátane oblasti práva, medzi sebou súperili, a to niekedy aj dosť dlho, dva varianty, teda dva štandardy toho istého jazyka.²⁰ V Nórsku takáto situácia existuje od konca 19. storočia. Táto osobitná jazyková situácia sťažuje medziseverskú právnu komunikáciu, keďže právnici z ostatných častí tohto makroregiónu musia byť schopní rozumieť obom týmto variantom, ktoré sú fakticky takmer dvomi odlišnými jazykmi (hoci príbuznými).

Na pochopenie tejto nezvyčajnej situácie treba mať na pamäti, že Dánsko a Nórsko tvorili po stáročia úniu, a to od konca stredoveku až do začiatku 19. storočia. Počas tohto dlhého obdobia dánsky jazyk v centrálnej správe krajiny postupne nahrádzal starú nóřčinu (dosť podobnú dánčine). K tomuto nahradeniu došlo aj na úrovni miestnej správy.

Neskôr, okolo roku 1830, v romantickej národnej atmosfére danej doby, vznikla túžba vytvoriť písaný nóřsky jazyk, odlišný od dánčiny. Na tento účel boli navrhnuté dve línie postupu. Podľa prvej, umiernennej línie, bolo potrebné ako základ tohto nového písaného

19 | Veľmi jasným príkladom je nóřský systém dedenia poľnohospodárskeho majetku (*åsetesrett*), ktorého osobitné charakteristické črty možno vysvetliť tým, že pri jeho úprave bol zákonodarca nútený zohľadniť archaický právny inštitút dedičského predkupného práva (*odelsrett*), stále účinný v tejto krajine. Pozri vo všeobecnosti vo francúzštine MATTILA, H.: *Les successions agricoles et la structure de la société. Une étude en droit comparé*, francúzsky text pripravil Rabier, J.-C, Helsinki : Juridica, 1979, s. 115 a nasl.

20 | Možno uviesť príklad Grécka s gréckymi jazykmi *kathareusa a dimotiki*. V súvislosti s používaním týchto variantov v oblasti práva pozri stručne vo francúzštine napríklad MATTILA, H.: *Jurilinguistique comparée. Langage du droit, latin et langues modernes*, francúzsky text pripravil J.-C. Gémard, Cowansville : Les Éditions Yvon Blais, 2012, s. 101 – 107, alebo v angličtine MATTILA, H.: *Comparative Legal Linguistics. Language of Law, Latin, Modern Lingua Francas*, 2. vyd., preklad C. Goddard, Farnham : Ashgate, 2013, s. 75 – 79.

jazyka zachovať dánčinu tradične používanú v Nórsku, ale pridať do nej prvky hovorovej nóřčiny. Podľa druhej, radikálnejšej línie, bolo potrebné vytvoriť úplne nový písaný jazyk na základe „správnych“ nóřských dialektov, založených na starej nóřčine. V dôsledku toho sa postupne formovali a ustálili dva štandardy písaného nóřského jazyka.

Tieto dva varianty, jeden založený na dánčine, nazývaný dnes *bokmål*, a druhý založený na nóřských dialektoch, nazývaný dnes *nynorsk*, obsahujú veľa podobností, ale aj značných rozdielov. Nachádzame najmä nespočetné drobné rozdiely v ortografii,²¹ a niektoré slová sú úplne odlišné (vrátane oblasti práva).²² Existujú aj gramatické rozdiely (ohýbanie slov, atď.).

Tieto dva varianty spolu neustále súperia. Používanie *nynorsk* sa rozšírilo na začiatku 20. storočia, ale v posledných desaťročiach je neustále na ústupe. Oba varianty majú rovnocenné úradné postavenie, ale vo všetkých odvetviach spoločenského života jasne dominuje bokmål. Platí to aj pre jazyk legislatívy, súdov a právnej vedy. Zákony sú najčastejšie vypracované v *bokmål* a tento variant používa vo svojej činnosti aj veľká väčšina sudcov a univerzitných právnikov.²³

3.2 Prípad švédčiny: dve krajiny a určité jazykové odchýlky

Ako bolo uvedené vyššie, švédčina má vo Fínsku postavenie úradného jazyka. Snahou je čo najviac minimalizovať rozdiely medzi švédčinou vo Švédsku a švédčinou vo Fínsku, a to tak pri bežnom používaní jazyka, ako aj v úradnom kontexte. V oblasti práva sú výrazom tejto snahy opatrenia prijaté na zabezpečenie správneho používania právnického jazyka. Trend smeruje k maximálnej podobnosti používania v oboch krajinách. Švédčina vo

21 | Napríklad názov krajiny sa povie *Noreg* vo variante *nynorsk*, ale *Norge* vo variante *bokmål*.

22 | Napríklad jeden z ekvivalentov (hoci dosť zriedkavý) slova „úpadok“ sa vo variante *nynorsk* povie *buslit*, ktoré existuje iba v tomto jazykovom variante.

23 | O variantoch nóřčiny existuje veľké množstvo zdrojov v medzinárodných jazykoch. V súvislosti s právnickými činnosťami pozri predovšetkým: ASKEDAL, J. O., LILLEHOLT, K.: Sprache und Recht in Norwegen. In: *Europa ethnica 1 et 2*, 1999, s. 62 – 65, a MATTILA, H.: c. d. 2012, s. 107 – 115, alebo MATTILA, H.: c. d. 2013, s. 79 – 85 (pozri poznámku pod čiarou 22). V nóřčine existuje zvlášť bohaté kolektívne dielo: HÆREID, G. O., LILLEHOLT, K., SKEIE, I. R., TOLLEFSEN, M. (ed.): *Mål og rett – Juristmållaget 75 år*, Oslo : Institutt for privatrett, 2010.

Fínsku nie je odlišným jazykom, ani pri bežnom používaní, ani v oblasti práva.²⁴ Napriek tomu pretrvávajú rozdiely, aj keď výnimočné. Tieto rozdiely možno vysvetliť najmä odchýlkami, ktoré existujú medzi určitými právnymi inštitútmi oboch krajín. V prípade rovnakých právnych inštitútov však vysvetlenie treba hľadať v dejinách²⁵ alebo vo vplyve fínskeho jazyka (ktorý je už sto rokov hlavným jazykom krajiny).

Dôležité je obmedzovanie týchto rozdielov v právnickom jazyku, keďže vo švédsko-fínskych vzťahoch a v medziseverských vzťahoch vo všeobecnosti niekedy vyvolávajú nedorozumenia. Významnú úlohu v tejto súvislosti dnes zohráva Európska únia. V rámci Únie totiž existuje iba jeden variant švédčiny, spoločný pre Švédsko a Fínsko. Je pravda, že smernice Únie sú vykonávané v členských štátoch prostredníctvom vnútroštátnych zákonov, takže švédska terminológia týchto smerníc nie je nevyhnutne zachovaná ako taká, ale prispôsobuje sa terminológii iných zákonov v danej oblasti vo Švédsku a vo Fínsku. Napriek tomu však možno povedať, že z dlhodobého hľadiska môžu činnosti Európskej únie podporovať jednotu právnickej švédčiny vo Švédsku a vo Fínsku. Pripomínam najmä, že v niektorých odvetviach Únia často využíva ako legislatívnu metódu nariadenia, čo znamená, že švédske texty sú vo svojej konečnej podobe v oboch krajinách úplne totožné.

Terminologické rozdiely medzi západnými a východnými severskými krajinami

V každej severskej krajine prirodzene existujú právne inštitúty, ktoré sú pre ňu špecifické a zároveň neznáme ostatným krajinám (napríklad *åsetesrett*, pozri poznámku pod čiarou 19). Navyše určitý právny inštitút môže mať rozličné názvy napriek tomu, že vo všetkých severských krajinách existuje v rovnakej forme.

Za dôležité možno označiť jednak to, že aj keď severské právne poriadky tvoria viacmenej koherentný celok, rodinu severského práva, vo vnútri tohto celku možno rozlíšiť dve časti, a to podskupinu západného severského práva (Dánsko, Nórsko,

24 | Pozri oficiálnu príručku BRUUN, H., PALMGREN, S. (ed.): *Svenskt lagspråk i Finland* [Švédsky právny jazyk vo Fínsku], Helsingfors : Statsrådets svenska språknämnd & Schildts, 1998, s. 107 – 108, a všeobecnejšie REUTER, M. a kol.: *Swedish in Finland in the 20th century*. In: *The Nordic Languages. An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*, 2017, zv.22/2, s. 1647 – 1656.

25 | Pripomínam, že mnoho právnych inštitútov bolo vo Fínsku vytvorených v 19. storočí, keď bola táto krajina ako autonómne veľkoveľkovodstvo súčasťou ruského impéria a hlavným právnickým jazykom bola ešte švédčina.

Island) a podskupinu východného severského práva (Švédsko, Fínsko).²⁶ Pojmové a terminologické rozdiely medzi týmito podskupinami sú väčšie ako vo vnútri každej z nich. Napríklad otázky týkajúce sa delenia majetku určitého typu (dedičstvo, majetkový režim manželov, majetok dlžníka v úpadku) tvoria v Dánsku a v Nórsku samostatné právne odvetvie (*skifteret/skifterett*). V tomto odvetví sa používajú výrazy, ktoré nie sú známe vo Švédsku a vo Fínsku.

Okrem toho platí, že dánske a nórske právne inštitúty, ako aj orgány týchto krajín, nesú niekedy pôvodný názov, aj keď vo Švédsku a vo Fínsku existuje pojmový ekvivalent.²⁷ V legislatívnych prácach na harmonizácii severských právnych poriadkov bola v minulosti snaha zmenšiť tento problém tým, že sa podľa možností vyberala terminológia, ktorá je rovnaká alebo ktorej jazykovej varianty možno ľahko rozpoznať vo všetkých severských krajinách. Ukázalo sa však, že týmto smerom nemožno zísť veľmi ďaleko, pretože národné tradície sú veľmi silným faktorom spôsobilým brzdiť zavádzanie nových výrazov.

Znamená to, že pri obehú písomností medzi dvomi podskupinami severského práva je niekedy ťažké správne pochopiť právnické výrazy a niektoré názvy právnych inštitútov. Prekonať toto úskalie umožňuje vypracovanie viacjazyčných vzorových dokumentov, v ktorých sú podstatné právne pojmy vyjadrené pomocou ekvivalentov používaných v každej severskej krajine.

4. Budúcnosť viacjazyčnosti v právnej spolupráci severských krajín

Potreba komunikácie medzi severskými krajinami bude bezpochyby pretrvávať aj v budúcnosti, a to napriek tomu, že zintenzívnenie spolupráce v rámci Európskej únie, najmä v legislatívnej oblasti, vedie do určitej miery k obmedzeniu severskej spolupráce. Na rozdiel od toho, k čomu dochádzalo ešte v polovici 20. storočia, severské krajiny už viac nemôžu prijímať zákony odporujúce právnej úprave Únie, ale konajúc spoločne môžu mať vplyv na vývoj tejto právnej úpravy.²⁸ Zároveň je potrebné uviesť, že vzhľadom na

26 | Ako možno vidieť, táto klasifikácia právnych poriadkov nezodpovedá klasifikácii jazykov. Pozri napríklad pojem „škandinávské jazyky“ podľa *Wikipédie*.

27 | Napríklad švédskym ekvivalentom slova „zhabaný“ je *utmätning*, ale dánskym ekvivalentom je *udlæg* alebo predtým *udpantning*.

28 | O budúcom vývoji severskej právnej spolupráce pozri vo švédčine SEVÓN, L.: Nordiskt lagstiftningssamarbete – forntid eller framtid? In: *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland*, 3 a 4, 2009, s. 545 – 550.

všeobecné zblížovanie krajín a obyvateľstva, naberať severská spolupráca v niektorých odvetviach čoraz viac na dôležitosť. S voľným pohybom osôb (a tovaru, atď.) existuje medzi severskými krajinami čoraz viac právnych vzťahov, či už pokračujúcich alebo príležitostných (dopravné nehody vozidiel z Fínska v Nórsku, vymáhanie výživného vo Fínsku na dieťa s bydliskom v Dánsku, atď.). Intenzívne bude pravdepodobne pokračovať aj spolupráca medzi univerzitnými právnikmi.

Ako sme videli vyššie, v severskej právnej spolupráci vládne makroregionálna viacjazyčnosť. Používajú sa tu tri príbuzné jazyky (dánčina, nóřčina a švédčina), alebo dokonca štyri jazyky, ak považujeme dva varianty nóřčiny za samostatné jazyky. V rámci tejto viacjazyčnosti sa najmä v úradných situáciách, ale aj všeobecnejšie predpokladá, že účastníci tejto spolupráce a susedné severské orgány navzájom rozumejú dánčine, nóřčine a švédčine.

Ako sme rovnako videli, najväčším problémom v medziseverskej komunikácii je skutočnosť, že hlavný jazyk Fínska je úplne odlišný a že faktické postavenie a znalosť švédčiny sa vo Fínsku oslabuje²⁹ (analogicky, aj postavenie dánčiny v islandskom školskom systéme je slabšie ako predtým). Netreba však ignorovať ani problémy, ktoré existujú v ostatných severských krajinách. Porozumenie hovorenej dánčine je niekedy ťažké, dokonca aj pre Nórov, napriek dánskemu pôvodu dominantného variantu nóřčiny. Ani porozumenie písanému textu nie je medzi Dánmi, Nórmami a Švédmi vždy jasné a predpokladá istú prípravu. Rovnako si možno všimnúť, že ideológia škandinavizmu už v severských krajinách nie je tak silná ako predtým a že mladí Škandinávci už nie sú ochotní vynakladať úsilie na to, aby dokázali čítať v jazykoch susedných krajín alebo viacjazyčne konverzovať pomocou príbuzných jazykov (istú mieru úsilia si to vždy vyžaduje).³⁰ V skutočnosti všade vo svete mladí ľudia vnímajú angličtinu ako prirodzený a neutrálny nástroj komunikácie vo všetkých medzinárodných vzťahoch, dokonca aj so susedmi hovoriacimi veľmi blízkym jazykom.³¹ Navyše treba spomenúť problém „falošných

29 | Pozri poznámku pod čiarou 5.

30 | Možno to jasne vidieť v nedávnej správe (*Har Norden et språkfelleskap?*, 2021) Rady severských ministrov. V prieskume bola mladým severanom položená otázka, aký jazyk používajú, keď sa stretnú s osobou, ktorej materinským jazykom je iný škandinávsky jazyk. Približne 60 percent týchto mladých ľudí odpovedalo, že si vyberajú angličtinu.

31 | Pokiaľ ide o študentov práva, s pľutovaním nad týmto stavom to konštatoval Johan Bårlund, profesor severského práva, na severskej konferencii v roku 2019 (pozri poznámku pod čiarou 16).

priateľov“, teda slov, ktoré sú si podobné, ale majú rozdielny význam. Ďalším faktorom externej povahy je snaha pobaltských krajín, ktoré sú dnes, po páde Sovietskeho zväzu, samostatné, približovať sa severským krajinám.³² Ide o prirodzený jav aj z historických dôvodov (v minulosti, najmä v 17. storočí, bola severná časť Baltského regiónu súčasťou Švédskeho kráľovstva). V pobaltských krajinách je pritom dosť zriedkavé, aby právnik rozumel škandinávskym jazykom.

Ak sa toto všetko vezme do úvahy, zdá sa ťažké s istotou predpovedať, do akej miery si škandinávske jazyky zachovajú svoje postavenie nástroja medziseverskej spolupráce. Vyššie uvedené argumenty netreba brať na ľahkú váhu. Napriek tomu si však treba pripomínať, že škandinávske jazyky sú, najmä v ich písanej podobe, veľmi schopným nositeľom severskej spolupráce. Tieto jazyky navyše ponúkajú Škandinávcom (vynímajúc Islandanov) významnú výhodu spočívajúcu v jednoduchosti aktívnej komunikácie. Vďaka nim totiž môžu vo svojich písomných správach a v ústnych rozhovoroch používať svoj materinský jazyk. Okrem toho je ľahšie hovoriť o typicky severských právnych javoch pomocou výrazov už existujúcich v škandinávskych jazykoch, než používať ako medzistupeň iný jazyk (preklady do anglického jazyka sú často nepresné).

Aj keby sa v budúcnosti v severskej právnej spolupráci prešlo na všeobecné používanie angličtiny, radikálne by to neodstránilo potrebu znalosti susedných severských jazykov, aj keď iba na účely porozumenia písanému textu. Ak ponecháme stranou komunitárne (únijné) záležitosti, vnútroštátne diskusie venujúce sa praktickým právnym problémom (legislatívna politika, atď.) sa zvyčajne všade prebiehajú v národných jazykoch. Len čisto náhodne preto možno nájsť texty o týchto diskusiách vypracované v angličtine, a takéto preklady sa navyše objavujú až s istým časovým odstupom. V dôsledku toho je na získanie úplného a vyváženého obrazu o severských diskusiách o praktických právnych otázkach potrebné štúdium materiálov publikovaných v škandinávskych jazykoch (najmä právnických kníh a článkov).

Je dôležité si tento fakt uvedomiť, najmä v súčasnosti, keď sú mladí Severania presvedčení o neobmedzených možnostiach anglického jazyka. Ak právnici zúčastňujúci sa medziseverskej spolupráce už rozumejú dánčine, nórčine a švédčine, aspoň v ich písanej podobe, majú aj isté s tým spojené predchádzajúce znalosti, ktoré im pomôžu

32 | Možno to už pozorovať aj pri medzinárodnej spolupráci združení advokátov. Od vstupu pobaltských štátov do spolupráce medzi severskými združeniami advokátov sa v rámci tejto spolupráce v širokej miere využíva angličtina.

lepšie chápať otázky riešené v rámci tejto spolupráce. Čítaním základných textov pochádzajúcich zo susedných krajín sa títo právnici oboznamujú s reáliami všetkých z týchto krajín a argumentmi používanými v diskusiách, ktoré v nich prebiehajú. Je zrejmé, že tieto znalosti vplývajú na to, ako dokážu jednotliví účastníci prispieť k vzájomnej spolupráci, čím zvyšujú ich možnosti priniesť relevantné odpovede.

Veľký význam má aj príprava na porozumenie susedným severským jazykom v hovorenej forme a na vedenie ústnych konverzácií v týchto jazykoch.³³ Osoba, ktorá škandinávskym jazykom nerozumie, bude veľmi rýchlo vylúčená z kuloárnych rozhovorov a večerných diskusií, na ktorých sa pripravujú stanoviská a príspevky na nadchádzajúce oficiálne schôdze. Netreba zabúdať ani na spoločenskú stránku jazykových znalostí. Večera, počas ktorej sa voľne diskutuje postupne v rôznych škandinávskych jazykoch, je skúsenosťou, ktorá dokáže úplne osobitným spôsobom posilniť severskú identitu.

33 | To znamená v prípade osôb hovoriacich vo fínčine alebo islandčine aktívnu prípravu konverzačnej švédčiny, dánčiny alebo nórčiny a v prípade dánsky hovoriacich osôb prípravu jasnej a zrozumiteľnej výslovnosti.

Jazyk ako kľúč do sveta práva

— Stig Strömholm

Stig Strömholm bol v rokoch 1989 až 1997 vicekancelárom Univerzity v Uppsale a je emeritným profesorom súkromného práva a medzinárodného práva súkromného. Strömholm pôsobil ako profesor teórie práva na tej istej univerzite. Je autorom mnohých právnických, historických a dokonca aj literárnych diel a vo viacerých európskych krajinách mu udelili ceny za mnohojazyčnú činnosť vo vnútroštátnom a medzinárodnom práve a za diela napísané vo viacerých európskych jazykoch.

„*Une science est une langue bien faite.*” – „Veda je dobre vytvorený jazyk” – je výrok pripisovaný francúzskemu fyzikovi Henrimu Poincarému (1854 – 1912), jednému z posledných veľkých polyhistorov. Tento opis je obzvlášť vhodný pri teórii práva, ktorá nemá iné výrazové prostriedky alebo médium než prirodzený jazyk. Nedá sa úplne nahradiť číslami alebo vzorcami bez ohľadu na to, ako odhodlane sa niektorí právni teoretici pokúšajú použiť ich na sprostredkovanie právneho obsahu. Práve právny jazyk bude stredobodom tohto príspevku.

Všeobecné právne zásady i osobitné podrobné pravidlá sú vyjadrené, reprodukované, opísané a definované pomocou jazyka, ktorý je síce „prirodzený” (v protiklade k umelému alebo formalizovanému jazyku), ale ktorý je často nielen špecializovaný – a teda pre nezasvätených už takmer nepochopiteľný –, ale aj archaický. V spoločnosti s dlhou neprerušenou históriou je nevyhnutné, že tento jazyk, ktorý má pôvod v už neexistujúcich sociálnych podmienkach, niekedy dokonca hovorí o predmetoch, presvedčeníach a činnostiach, ktoré sú členom dnešného jazykového spoločenstva cudzie.

Vo vysoko rozvinutých právnych systémoch predstavuje právny jazyk zložitý systém, pre ktorý sú typické „bežné” logické sémantické vzťahy i osobitý hierarchický poriadok, ktorého štruktúru musí čitateľ/publikum poznať aspoň v hlavných črtách, aby mohol plne porozumieť textu v tomto jazyku. Tento systém je výsledkom historického vývoja, ktorý bol v rôznych kultúrach a krajinách odlišný. Niekedy existujú jasné a z praktického hľadiska významné rozdiely medzi systémami v malých, vo viacerých aspektoch blízkyh, úzko prepojených a politicky/ekonomicky i kultúrne podobných spoločenstvách. Pochopenie slov a štruktúry jazyka, ako aj logickej a hierarchickej štruktúry systému pravidiel je nevyhnutným predpokladom nielen na intelektuálne uchopenie právneho systému, ale aj – aby som použil všeobecné, neutrálne slovo – na „narábanie” s ním. Najbežnejším a objektívne najvýznamnejším spôsobom „narábania” je, samozrejme, uplatňovanie pravidiel, t. j. rozhodnutia, ktorými sa obsah pravidiel uvádza do praxe, ako je to napríklad v prípade, keď sa na odôvodnenie odsudzujúceho rozsudku uvádza ustanovenie trestného práva, alebo keď právnik navrhuje, aby sa na zmluvu uplatnilo ustanovenie občianskeho práva jeho štátu. Minimálne do polovice 20. storočia – a v mnohých oblastiach oveľa dlhšie – bolo štúdium práva na univerzitách vo všetkých krajinách úzko vnútroštátne zamerané a z hľadiska praktického uplatňovania sa zohľadňoval len jediný systém, zvyčajne s obmedzenou vnútroštátnou pôsobnosťou.

Dá sa povedať, že európski – a vlastne aj americkí, africkí alebo ázijskí – právnici boli a do veľkej miery stále sú uväznení vo vlastnom jazykovom svete, ktorého demarkačné línie sú zvyčajne národné. Nie je to žiadne prekvapenie.

V dôsledku toho sú definície a výklady pojmov, ktoré „fungujú“ v tomto samostatnom jazykovom svete – t. j. s ktorými v ňom je možné aj úspešne „narábať“ –, zároveň vnímané ako „tie pravé“, možno dokonca „jediné pravé“. Primerane informovaní právnicki budú, samozrejme, vedieť, že existujú aj iné definície a výklady pojmov, ktoré fungujú v iných vnútroštátnych systémoch. Tieto iné systémy vstupujú do hry, keď sa to považuje za potrebné z rôznych dôvodov v dôsledku úzkych medzier, ktoré poskytuje medzinárodné právo súkromné (a v určitých osobitných situáciách všeobecné medzinárodné právo). Primerane informovaní právnicki budú tiež vedieť, že veľké časti systému, ktorým sa cítia viazaní, majú historický pôvod – rímske právo, kánonické právo, germánske právo –, ktorý je spoločný pre viaceré systémy. V prevažnej väčšine situácií, s ktorými sa právnicki stretávajú vo svojej odbornej praxi, však tieto historické znalosti nemajú bezprostredné praktické uplatnenie. Špecifické riešenia, ktoré hľadajú, musia nájsť v rámci svojho vlastného systému s použitím vlastného právneho jazyka tohto systému. Nemyslím si, že je prehnané tvrdiť, že skúsení právnicki si vedomo alebo nevedomo nesú so sebou obraz akejsi mapy právneho systému, v ktorom pracujú. Mapa je výsledkom klasifikácie tém a poradia štúdia a učebníc práva, ako aj – možno do veľmi veľkej miery – právnych predpisov.

Toto tvrdenie platí pre právnych zástupcov a právnikov, ale práve z tejto historicky danej situácie musí teoreticky aktívny právnik vychádzať aj vtedy, keď vykonáva porovnávacie štúdie na akýkoľvek účel. Aj zákonodarca musí začať svoju prácu z tohto východiskového bodu, keď hľadá nové riešenia, či už ide o vnútroštátne právne predpisy alebo prijatie pravidiel, ktoré majú byť spoločné pre niekoľko právnych systémov. Komparatistiku značne brzdí to, že podobnosti (a rozdiely) medzi skutočnou podstatou riešení sociálnych problémov vo vnútroštátnych právnych systémoch môžu byť často zatienené takýmito terminologickými a inými jazykovými rozdielmi, ktoré možno považovať za náhodné alebo svojvoľné, a nie za prejav významných rozdielov z hľadiska podstaty.

Na prekonanie problémov, ktoré prináša komparatistika, musia mať právnicki dostatočne hlboké znalosti o viac či menej ustálených jazykových zvyklostiach príslušných právnych systémov a dokonca aj o takých zdanlivo povrchných rozdieloch, ktoré sa prejavujú pri výbere hesiel v registroch, kľúčových slov v súdnych veciach a bibliografických zoznamoch.

Teraz z vlastnej skúsenosti uvediem príklady niektorých typov problémov, ktoré vznikajú pri rôznych stretoch jazykov a pri prekladoch v oblasti práva. Dúfam, že tieto príklady ukážu, aká mnohostranná a náročná môže byť práca prekladateľa aj v takej ohraničenej a pomerne presne vymedzenej oblasti, akou je právo. Jeden preklad sa veľmi zriedka podobá na iný.

V lete 1956, keď som bol študentom práva, som pracoval ako neplatený stážista vo Švédскеj obchodnej komore v Paríži, ktorá vtedy sídlila vo „švédskom dome“ na adrese 125, Avenue des Champs-Élysées. Medzi moje najčastejšie úlohy patrila preklad obchodnej korešpondencie zo švédčiny do francúzštiny a naopak. Mal som bakalársky titul prvej triedy z románskych jazykov a prečítal som mnoho diel z francúzskej literatúry. Tento jazyk som miloval a zriedka som s ním mal nejaké ťažkosti. Jedného dňa prišiel do obchodnej komory zástupca veľkej francúzskej stavebnej spoločnosti a spýtal sa, či by niekto mohol pre jeho spoločnosť preložiť normy Mekanförbundet (bývalý Švédsky zväz strojárskoho priemyslu) pre žeriavy do francúzštiny. Francúzska spoločnosť mala v úmysle predložiť ponuku na výstavbu niekoľkých veľkých žeriavov vo švédskom prístave. Stážisti v obchodnej komore mohli takéto úlohy vykonávať súkromne a za poplatok, ak sa dali považovať za úzko súvisiace s činnosťou komory ako propagátora francúzsko-švédskych hospodárskych vzťahov. Po dôkladnej diskusii s francúzskym inžinierom som sa tejto úlohy ujal.

Ukázalo sa, že ide o značne namáhavý, no na druhej strane v skutočnosti pomerne jednoduchý preklad. Dá sa povedať, že bolo potrebné preložiť zo švédčiny do francúzštiny veľmi verne a čo najpresnejšie nielen z hľadiska terminológie, ale aj syntaxe, jednu jasnú a stručnú technickú prózu – ktorej konkrétnemu významu som, prirodzene, nerozumel ani v jednom jazyku. Nebol tam priestor na uplatnenie idiomatického alebo štylistického talentu či na hľadanie významových odtieňov. Práca si vyžadovala predovšetkým presnosť potrebnú na dosiahnutie absolútne správnej terminológie, pokiaľ ide o pojmy používané pre materiály a konštrukciu, ako aj opis zdvíhacích a prepravných operácií, ktoré výrobky mali vykonávať. Ukázalo sa, že väčšina z nich je dostupná – niekedy po dôkladnom hľadaní – v príslušných encyklopédiách, no niektoré veci bolo ťažké nájsť. V pamäti mi utkvelo časovo náročné hľadanie úplne správneho francúzskeho ekvivalentu pre výraz maximal tillåten skjuvpåkänning (maximálne prípustné šmykové napätie), ktorý sa používal v švédskych normách pre žeriavy. Z času na čas som si počas hektických dní v júlových horúčavách, keď som sedel zohnutý nad prekladom, predstavoval obrovský žeriav v idyllickom švédskom prístave, ktorý sa zrútil pre chybu v mojom preklade. Nakoniec však francúzsky zákazník text schválil bez otázok či sťažností. Zdá sa, že splnil svoj účel. Neviem, či zákazku získal. Ani švédska tlač v priebehu niekoľkých nasledujúcich rokov nepriniesla správy o zrútení žeriavov vo švédskych prístavoch.

Druhý príklad je z úplne inej intelektuálnej oblasti. Jedným zo švédskych právnikov, ktorí si rýchlo uvedomili dôležitosť toho, aby sa severské právne systémy a teória práva dostali do aktívneho kontaktu so svetom, ktorý sa otvoril po druhej svetovej vojne, bol štokholmský profesor Folke Schmidt (1909 – 1980), priekopník v oblasti pracovného práva,

novej disciplíny s rýchlo rastúcim rozsahom a významom. Viedol skupinu severských právnikov, ktorí spoločne založili a viedli ročenku v anglickom jazyku *Scandinavian Studies in Law* [Škandinávске právne štúdie], ktorej prvé vydanie vyšlo v Štokholme v roku 1957. Schmidt zostal redaktorom publikácie až do svojej smrti v roku 1980 a vložil do ročenky veľa energie.

Každé vydanie *Scandinavian Studies in Law* obsahovalo výber nedávno publikovaných článkov severskej právnej vedy, ktoré sa pokladali za články medzinárodného významu. Schmidtovi pomáhala redakčná rada zložená zo štokholmských profesorov. V každej severskej krajine mali korešpondenta, ktorého úlohou bolo vybrať a navrhnúť články z jeho krajiny. Schmidta som spoznal na konci 50. rokov a nakoniec som preložil jeho učebnicu *Kollektiv arbetsrätt* (Kolektívne pracovné právo) do angličtiny. Na začiatku 60. rokov som sa stal redakčným tajomníkom *Scandinavian Studies in Law* a túto pozíciu som zastával niekoľko rokov. Keď sa príspevky severských autorov dostali do redakčnej rady, v zásade už boli v angličtine, ale často si najmä na začiatku vyžadovali komplexné jazykové úpravy, ktoré robil hlavne Folke Schmidt a ja. Záverečnú kontrolu robil skúsený anglický prekladateľ Richard Cox. Od začiatku sme mali veľmi vysoké ambície z hľadiska štylistiky, pravopisu a dokonca aj grafického dizajnu. Redakčná rada vynaložila veľké úsilie na kontrolu a korektúru príspevkov, ale bolo potrebných veľa párov očí a úloha redakčného tajomníka bola náročná. Počas rokov, v ktorých som túto prácu vykonával, ma na všetkých cestách lietadlom, vlakom alebo loďou vždy sprevádzala hromada rukopisov alebo korektúr.

Naša práca na prekladoch severských textov do angličtiny v *Scandinavian Studies in Law* mala aj širší a dlhodobejší sekundárny účel okrem primárnej úlohy ročenky, ktorou bolo sprístupniť jednotlivé príspevky anglicky hovoriacim čitateľom, a tým vytvoriť podmienky na medzinárodnú vedeckú diskusiu. Pri pohľade na túto čitateľskú základňu sme sa domnievali – a ukázalo sa to ako realistický predpoklad –, že v podstate ide o obmedzenú skupinu vzdelaných ľudí, často odborníkov so záujmom o právo alebo aspoň o spoločenské vedy. Sekundárnym účelom bolo postupne vybudovať pomerne univerzálnu zásobu anglických termínov, ktoré by sa dali použiť na sprostredkovanie severských konceptov a inštitúcií v trvalej medzinárodnej výmene myšlienok, v ktorú sme dúfali. Táto zásoba pojmov prirodzene rástla s každým vydaním *Scandinavian Studies in Law*. Richard Cox každoročne zozbieral nové slová, ale naše plány na vytvorenie dostatočného materiálu na kompletnejší švédsko-anglický právnický slovník sa nikdy neuskutočnili. Samo osebe to nebolo prekvapujúce. Články, ktoré boli zaradené do ročenky, boli vybrané najmä vzhľadom na svoj vedecký význam a kvalitu a často boli venované len úzkej téme a špecializácii. V 50. a 60. rokoch panoval v západnom svete

pocit zvedavosti a prinajlepšom uznanlivý záujem o severské sociálne riešenia. Predstava severských krajín a najmä Švédska ako „strednej cesty“ medzi socializmom a kapitalizmom bola rozšírená medzi právnikmi a autormi v oblasti spoločenských vied v západnom svete. Napriek tomu, že medzi vybranými článkami nechýbali rozsiahle prehľady hlavných tematických oblastí, prezentácia severského práva bola príliš selektívna na to, aby ročenka, hoci mala relatívne veľký počet vydaní – z ktorých každé obsahovalo okolo desať článkov, spolu 200 až 300 strán –, v primeranom čase poskytla dostatočný materiál na užitočný slovník všeobecného práva. Jedným z problémov, ktorý sa dostal do popredia krátko po tom, čo sa začali zhmotňovať plány na zostavenie slovníka, boli rozdiely medzi britským a americkým právnym jazykom. Na preklad švédskeho právneho pojmu do angličtiny bolo často potrebné viac ako jedno slovo.

Na rozdiel od situácie v prípade noriem Švédskeho zväzu strojárského priemyslu pre žeriavy preklad právnických textov v *Scandinavian Studies in Law* poskytoval určitý priestor na štylistické a dokonca aj estetické aspekty. Naším poslaním bolo predstaviť severskú teóriu práva v čo najpríťažlivejšej forme angličtiny bez obetovania vedeckej presnosti. Sledovanie tejto ambície často viedlo k dileme pri preklade právnych pojmov, zrejme predovšetkým názvov úradov, funkcií a inštitúcií, ale aj pojmov právnej teórie, ktorej sa podľa môjho názoru nedá vyhnúť pri žiadnom odbornom preklade textov, ktoré sa týkajú sociálnych záležitostí.

Zjednodušene môžem túto dilemu vyjadriť takto: vybrať štylisticky príťažlivé a možno idiomatically prijateľné, ale na druhej strane fakticky vágne a približné riešenie, alebo vynaložiť úsilie na vytvorenie jazykovo ťažkopádnej podrobnej definície s vysvetľujúcimi dodatkami, ktorá si preto, aby bola vôbec zrozumiteľná, niekedy nakoniec vyžaduje také množstvo informácií o súvisiacich spoločenských podmienkach, že z prekladu jedného pojmu sa stane jeho vlastná minikapitola.

Ak si má človek vybrať medzi týmito dvoma základnými riešeniami, musí sa pokúsiť získať predstavu o tom, ako bude čitateľ text pravdepodobne používať. V tomto prípade sa zdalo – a vo všeobecnosti sa zdá – byť nepravdepodobné, že by ho používali advokáti ako informácie, ktoré potrebujú na rozhodovanie. Pragmatickí advokáti zvyčajne takéto informácie získavajú inými spôsobmi, nie čítaním akademických ročeniek. Bolo nanajvýš pravdepodobné, že štúdia o severskom práve bude slúžiť na teoretické účely. Toto posúdenie dávalo – a dáva – určitú prevahu argumentom v prospech idiomatického, štylisticky plynulého prekladu, a nie podrobného, opisného a investigatívneho prekladu. S tým istým posúdením však musí byť spojená aj výstraha: text nesmie byť *natoľko* idiomatický, že zakryje skutočné rozdiely medzi pravidlami a inštitúciami, ktoré sú

predmetom prekladu. Vtedy by mohol byť priamo zavádzajúci. Cudzie musí ostať cudzím, aj keď je vyjadrené v známej jazykovej podobe. Sotva je prehnané tvrdiť, že v jazykovej a terminologickej oblasti existuje väčšia podobnosť medzi severským a nemeckým (a dokonca aj francúzskym) právom než medzi škandinávskymi právnymi systémami a právnymi systémami, ktoré patria do anglo-amerického common law alebo z neho vychádzajú. To však neznamená, že by severským právnym systémom úplne chýbala jazyková exotika, ktorou sa často – z pohľadu zahraničných pozorovateľov – vyznačuje anglické a severoamerické právo. Môžem uviesť jeden príklad. Týka sa dnes už zaniknutej funkcie úradníka používanej v švédskom právnom systéme, ktorá si vyžadovala aj podrobné vysvetlenia, aby bolo možné v plnej miere pochopiť jej trojakú odbornú úlohu. Ako primerane verne preložiť termín *landsfiskal* do angličtiny, francúzštiny alebo nemčiny (alebo i dánčiny či nórčiny) bez toho, aby bol preklad rozvláchny?

Tretí príklad poukazuje na úplne odlišné problémy s prekladom. V desaťročiach bezprostredne po druhej svetovej vojne sa otázky *právnej ochrany súkromia jednotlivca* stali v západných demokraciách stredobodom ostrého záujmu. Rastúce ohrozenie súkromia jednotlivcov prostredníctvom odpočúvania, tajného fotografovania a nových technických postupov poslúžilo európskym a americkým právnikom, ktorí prejavili záujem o tieto otázky. Diskusiu živilo najmä to, že zástancovia silnejšej právnej ochrany súkromia sa chytili myšlienky základných ľudských práv, ktorá bola silno zakotvená v Deklarácii OSN z roku 1948, ako aj v Dohovore Rady Európy o ochrane takýchto práv z roku 1950.

Na právnej mape sa ľudské práva a „právo na ochranu osobnosti“ (*Persönlichkeitsrecht*), ktoré sa najmä nemeckí právnici pokúsili zaviesť už v 19. storočí ako všeobecný výraz okrem iného pre nemajetkové práva autorov (touto témou som sa zaoberal vo svojej dizertačnej práci v Uppsale v roku 1966), nachádzajú v odlišných oblastiach. Prvý z týchto pojmov, ktorý má korene v *United States Bill of Rights* (Deklarácia práv Spojených štátov amerických) i v *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen* (Deklarácia práv človeka a občana) francúzskej revolúcie, bol zaradený do verejného práva, druhý do súkromného práva. Takéto tradičné hranice majú na myslenie silnejší kontrolný účinok, než si vie človek predstaviť.

Medzinárodný záujem o právnu ochranu súkromia viedol Medzinárodnú komisiu právnikov (ICJ), ktorá sídlila v Ženeve, k tomu, že na jar 1967 zorganizovala konferenciu na túto tému v Štokholme. Švédsku sekciu komisie viedol uznávaný sudca Gustaf Petrén. Presvedčil ma, aby som pred konferenciou pripravil porovnávaciu správu o tejto téme v anglickom jazyku s návrhmi na diskusné fóra, ako aj právne riešenia. Správu sa mi podarilo dokončiť aj s pomocou sekretariátu ICJ. Bola vydaná v roku 1967 ako kniha (*Right*

of Privacy and Rights of the Personality. A Comparative Survey, Acta Instituti Upsaliensis Iurisprudentiae Comparativae, 8, Stockholm : Norstedts, 1967, 250 strán).

Účelom mojej správy bolo poskytnúť ako základ pre konferenciu a pre akékoľvek legislatívne návrhy jasný a primerane komplexný obraz vtedajšieho stavu právnej ochrany súkromia jednotlivca v európskych krajinách, ktoré by sa mohli považovať za lídrov v tejto oblasti, a v Spojených štátoch. Hlavným problémom tejto úlohy bolo, že táto právna ochrana v rozsahu, v akom v tom čase vôbec existovala, patrila do rozdielnych častí príslušných právnych máp, a preto aj *mala odlišné názvy*.

Poskytnutie celkového obrazu sa pri tejto príležitosti podarilo dosiahnuť odkazom na niekoľko významných právnych vecí, ktorých spoločným menovateľom bola skutočnosť, že – bez ohľadu na to, pod aké heslo boli zaradené –, išlo o právnu ochranu súkromia jednotlivca. Zbierka obsahovala niekoľko známych rozhodnutí severoamerických sudcov zo začiatku 20. storočia, ktoré boli opísané a analyzované ako vyjadrenie nového práva, „práva na súkromie“, rozsudok nórskeho najvyššieho súdu z obdobia po druhej svetovej vojne (keď sa pojem „súkromie“ začal používať) a niekoľko podobne nových rozhodnutí západonemeckého *Bundesgerichtshof*, ktoré predstavovali precedens. Tu nešlo o jednoduchý preklad jedného alebo viacerých pojmov určitého právneho systému do jedného alebo viacerých pojmov iného systému. Vytvoriť tento prehľad bolo možné iba pod podmienkou, že sa človek nestratil v terminologických rozdieloch, ale takpovediac hľadel priamo cez ne do podstaty právneho riešenia. *Pojem*, ktorým bolo toto riešenie vyjadrené, zjavne nebol nepodstatný – pojmy v zmysluplnom jazyku nie sú nikdy nepodstatné –, ale bola to sekundárna otázka. Význam prieskumu spočíval v tom, že skúmané právne systémy poskytli primeraný prostriedok nápravy založený v podstate na rovnakom základe.

Poznámky

[illegible]

[illegible]

**SÚDNY DVOR
EURÓPSKEJ ÚNIE**

**L-2925 Luxemburg
tel. +352 4303-1**

Súdny dvor na internete: curia.europa.eu

Rukopis dokončený v decembri 2022

Inštitúcia ani žiadna iná osoba konajúca v mene inštitúcie nezodpovedá za prípadné použitie informácií uvedených vyššie.

Luxemburg : Súdny dvor Európskej únie | Generálne riaditeľstvo pre multilingvizmus
Generálne riaditeľstvo pre informácie | Riaditeľstvo pre komunikáciu
Oddelenie elektronických publikácií a médií

Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie, 2023

Fotografie : © Alan Xuereb, Umelec, 2023; © Joseph Alfred Izzo Clarke, Vašu fotografiu, 2023

©Európska únia, 2023

Reprodukcia je povolená s uvedením zdroja.

Akékoľvek použitie alebo reprodukcia fotografií alebo iných dokumentov, vo vzťahu ku ktorým Európska únia nie je nositeľom autorských práv, sú bez súhlasu nositeľov autorských práv zakázané.

Print	ISBN 978-92-829-3858-4	doi:10.2862/159883	QD-01-21-581-SK-C
PDF	ISBN 978-92-829-3832-4	doi:10.2862/374269	QD-01-21-581-SK-N

SÚDNY DVOR EURÓPSKEJ ÚNIE

Generálne riaditeľstvo pre multilingvizmus

Generálne riaditeľstvo pre informácie
Riaditeľstvo pre komunikáciu
Oddelenie elektronických publikácií a médií

máj 2023

ISBN 978-92-829-3832-4
doi:10.2862/374269
QD-01-21-581-SK-N

